

67.9/4 Укр/  
П 68

Міністерство освіти і науки України

Прикарпатський національний  
університет імені Василя Стефаника

Юридичний інститут

Матеріали  
Міжнародної науково-практичної  
конференції

# Правова політика Української держави

Том 2



19-20 лютого 2010 року

м. Івано-Франківськ

*Міністерство освіти і науки України*  
*Прикарпатський національний університет імені*  
*Василя Стефаника*  
*Юридичний інститут*

Матеріали  
Міжнародної науково-практичної  
конференції,

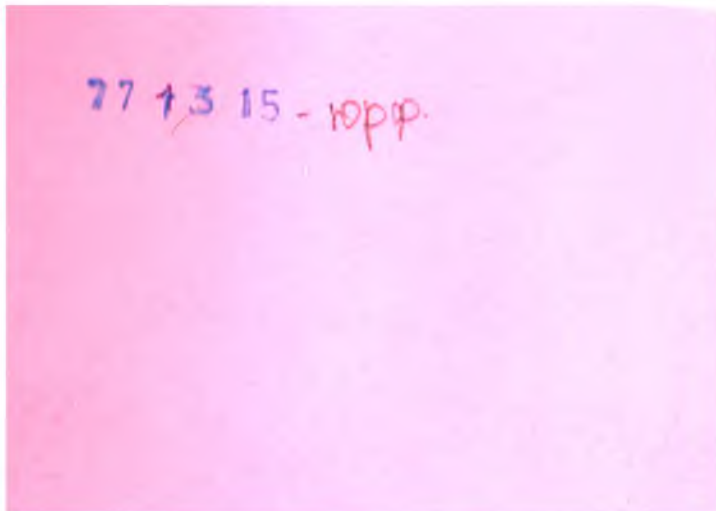
присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного  
університету імені Василя Стефаника

**Правова політика  
Української держави**

Том 2

*19-20 лютого 2010 року*

Івано-Франківськ



Редакційна  
колегія:

**В.А.Васильєва** — директор Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права;  
**П.Л.Фріс** — Заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права;  
**Н.Р.Кобецька** — кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

**П68** Правова політика Української держави [текст] : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Том 2. / 19-20 лютого 2010 року – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – 329 с.

У збірник включені статті і тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, яка відбулася 19-20 лютого 2010 року на базі Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Висвітлюються результати наукових досліджень проблем правового становища особи, конституційного ладу, адміністративних та фінансових правовідносин, правового регулювання майнових, особистих немайнових та підприємницьких відносин, трудового права та права соціального забезпечення, прав людини на безпечне екологічне середовище, реформування земельних правовідносин, боротьби зі злочинністю, процесуальних гарантій прав та законних інтересів особи у кримінальному та цивільному судочинстві, а також інші аспекти правової політики Української держави.

Теоретичні положення і практичні рекомендації учасників конференції щодо удосконалення різних галузей права та юридичних наук стануть вагомим кроком на шляху розвитку правової думки та законодавчого процесу.

Для студентів, слухачів, курсантів юридичних інститутів та факультетів, науковців, практичних працівників та всіх зацікавлених осіб.

## Зміст

<b>Секція 4. Конституційно-правова політика України. Проблеми узгодження правової політики України з міжнародною правовою політикою</b>	<b>8</b>
Жаровська І. М. <i>Шляхи подолання проблеми закритості державної влади</i>	9
Кошеваров В. П. <i>Правові засади співробітництва України з Європейським Союзом в сфері юстиції, свободи і безпеки</i>	11
Магновський І. Й. <i>Правова політика України на захисті адміністративно-територіального устрою</i>	12
Скуляк І. А. <i>Незалежність суддів одна із основних гарантій демократичної держави</i>	14
Тимченко Г. П. <i>Система принципів судочинства як наукова проблема</i>	15
Пеклич В. О. <i>Проблемні питання реалізації правової політики у сфері захисту прав та свобод людини й громадянина</i>	19
Волкова Н. В. <i>Щодо окремих змін у міграційному законодавстві України</i>	22
Дівак В.В. <i>Окремі проблеми визначення правового статусу незнаних або частково визнаних держав</i>	23
Кадикало О. І. <i>Правова природа конституційних судів</i>	27
Кобрич В. С. <i>Зростання ролі Прем'єр-міністра України в контексті суспільних потреб</i>	29
Ковальова І. В. М. К. <i>Рейнскі кам'яні пропонції про поняття і призначення держави</i>	33
Мелюх Б.В. <i>Вдосконалення співробітництва України з інституціями Ради Європи щодо захисту прав людини</i>	36
<b>Секція 5. Адміністративно-правова політика</b>	<b>39</b>
Белкія Л. М. <i>Адміністративно-правова політика Української держави в контексті подолання правового нігілізму</i>	40
Біленчук П.Д., Шульга О.О. <i>Правове та інформаційно-комунікаційне забезпечення органів державної влади та управління</i>	42
Мазур А. В. <i>Переважне право як елемент юридичного змісту регулятивних митних правовідносин</i>	45
Острогляд О.В. <i>Поняття та завдання податкової політики України</i>	47
Томян О.О. <i>Підвищення ефективності реалізації функції контролю у галузі мисливства та полювання: окремі правові аспекти</i>	50
Федорук Н. С. <i>Система адміністративного права України: необхідність уточнення змісту</i>	53
Байдаченко О. І. <i>Митна політика як елемент загальнодержавної політики України</i>	55
Белкія Ю. Л. <i>Компетенції органів виконавчої влади в контексті забезпечення культурних прав громадян</i>	58
Вілік О. О. <i>Питання податкового обліку в податковому законодавстві України</i>	59

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника  
код 02125265  
**НАУКОВА БІБЛІОТЕКА**

ББК 67.9(4Укр)

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010

№ 77 13 15

Бондаренко К. В. Відповідальність за порушення порядку подання інформації та виконання рішень Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень . . . . .	62
Гавецький І. З. Адміністративний договір як форма взаємодії місцевих органів публічної влади . . . . .	65
Головачова К. Г. Проблеми формування гендерної паритетності в державному управлінні України . . . . .	66
Мандичев Д. В. Щодо поняття методів управлінського впливу на суспільні відносини з метою забезпечення якості лікарських засобів	70
Михайлюк В. І., Дупай Я. М. Громадянське суспільство та його основні інститути в контексті розбудови правової держави . . . . .	72
Пуданю-Шушлебіна К. Ю. Владні повноваження в політиці органів публічної влади . . . . .	75
Сакали М. Я. Види юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства . . . . .	78
Самборська Ю. Л. Упорядкування побудови системи митної служби України: політичний та адміністративно-правовий аспекти . . . . .	82
Сіряченко І. І. Деякі питання порядку встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних утворень . . . . .	87
Шемелинець І. І. Перспективи вдосконалення законодавства, що встановлює адміністративну відповідальність за порушення трудових прав громадян . . . . .	88
Шоптенко С. С. Проблеми нормативно-правового регулювання адміністративно-правового статусу судової міліції в Україні . . . . .	92

**Секція 6. Політика у сфері боротьби зі злочинністю (кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна (профілактична) політики)** 95

Байлов А.В. Актуальні проблеми кваліфікації злочинів проти життя особи . . . . .	96
Балобанова Д.О. Зміна понять: від політики боротьби зі злочинністю до політики протидії злочинності . . . . .	98
Батиргарєва В.С. До питання визначення кримінологічних засад боротьби з рецидивною злочинністю в Україні . . . . .	102
Батюк О.В. Дослідження поняття злочин: криміналістичний аспект	105
Біленчук П.Д., Волик Ю.О. Правові і організаційні засади підготовки та призначення судової експертизи . . . . .	107
Ващук Б.Л. Правовий статус учасників кримінального процесу в постановках Пленуму Верховного Суду України: окремі питання . . . . .	110
Виговська А.В. Кримінально-правова політика у сфері регулювання обігу порнографічних предметів та матеріалів в Україні: компаративістський аналіз кримінальної відповідальності за ввезення, виготовлення збут і розповсюдження порнографічних матеріалів . . . . .	113
Гусар Л.В. Кримінологічна обумовленість інституту необхідної оборони	117
Загурський О.Б. Сучасні тенденції кримінально-процесуальної політики України . . . . .	119
Зайцев О.В. Щодо особливостей складу злочину, передбаченого ст. 235-3 КК України . . . . .	123
Кваша О.О. Зміст причинного зв'язку при співучасті у злочині: наукові підходи . . . . .	125

Красницький І.В., Шутяк Л.С. До питання ефективності кримінально-правової політики у сфері диференціації відповідальності за незакінчений злочин . . . . .	127
Мавед Е.О. Актуальні питання прогеної патології . . . . .	129
Марисюк К.В. До питання про систему майнових покарань за Судебним Казимиром 1468 р. . . . .	132
Марчак В.Я. Фізіологічний ефект як підстава обмеженої осудності . . . . .	134
Матвійчук Ю.М. Місце та роль прокуратури в системі суб'єктів запобігання і протидії злочинності . . . . .	137
Медицький І.В. Організаційно-правовий сегмент громадської безпеки та порядку під час проведення Євро-2012 з футболу . . . . .	140
Мельничук Т.В. Митна політика у протидії злочинності у зовнішньоекономічній сфері . . . . .	142
Митрофанов І.І. Політика у сфері протидії злочинності та проблеми механізму реалізації кримінальної відповідальності . . . . .	145
Палій М.В. Політика держави щодо релігії в контексті профілактики злочинності . . . . .	149
Петечел О.Ю. Деякі питання використання спеціальних психологічних знань щодо неповнолітніх потерпілих від статевих злочинів . . . . .	151
Савінова Н.А. Соціальна обумовленість криміналізації деяких суспільно небезпечних діянь під впливом розвитку інформаційного суспільства	154
Савченко В.А. Інститут адвоката потерпілого та свідка у кримінальному судочинстві України – перспективи запровадження	158
Садова Т.В. Угода про визнання вини – за і проти . . . . .	161
Созанський Г.І. Сукупність злочинів та інші прояви множинності злочинів . . . . .	163
Стеблинська О.С. Інформаційний та психологічний вплив як напрямок протидії злочинності . . . . .	165
Томіяк С.В. Загальна характеристика основних завдань прокуратури у процесі здійснення кримінального переслідування . . . . .	168
Тростяк З.А. Вразування правил законодавчої техніки при внесенні змін та доповнень у Кримінальний кодекс України . . . . .	170
Фещенко Л.О. Щодо відповідальності посадових осіб органів внутрішніх справ за порушення законодавства України «Про звернення громадян»	173
Хлістова Н.Б. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки: актуальні проблеми правозастосування . . . . .	175
Юрчишин В.М. Прокурор - суб'єкт кримінального переслідування . . . . .	176
Авішук В.В. Історичні аспекти визначення поняття «уявна оборона» у кримінальному праві України . . . . .	180
Бабяк Р.Ш. Особливості погрози як злочину проти правосуддя . . . . .	182
Бондар О.В. Застосування аналогії закону в кримінальному судочинстві	185
Босович З.Я. До підходу про поняття конвенціональних злочинів . . . . .	188
Габуда А.С. Історико – правовий аспект кримінальної відповідальності за отір . . . . .	190
Гаврилюк В.І. Поняття та сутність оперативного обслуговування . . . . .	192
Гавриш В.В. Питання відмежування формування умислу, виявлення умислу від готування до злочину . . . . .	195
Гнатів І.М. Кримінально-правовий принцип «non bis in idem» у законодавстві України та зарубіжних країн . . . . .	198
Горбанова Г. М. Щодо права на необхідну оборону при суспільно небезпечній бездіяльності . . . . .	200
Горпнянюк О.П. Зміст та обсяг поняття таємниці приватного життя за кримінальним правом України . . . . .	202

Гуменюк Ю.І. Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою: проблема об'єкта злочину . . . . .	205	Парамовова О.С. Щодо суспільної небезпеки неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником	268
Гудуляк М.Я. Почаття особи-засудженого до покарання у виді громадських робіт . . . . .	206	Попкова В.В. Роль кримінально-правових заходів безпеки у діяльності, пов'язаній з протидією злочинності . . . . .	271
Дердюк В.М. Участь законних представників у справах неосудних та обмежено осудних осіб . . . . .	209	Притула А.М. Незаконне заняття рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом у виключній (морській) економічній зоні України: питання гармонізації впливу . . . . .	273
Дмитрук М. М. «Загальна» деліктоздатність як критерій трансформації не управлінських деліктів у кримінальні проступки	211	Равлюк І.І. Деякі особливості затримання хабарника «на гарячому» . . . . .	276
Дякур М.Д. Щодо питання про підстави кримінальної відповідальності за замац на злочин . . . . .	214	Радухівська Л.Л. Значення громадської думки при формуванні внутрішнього переконання судді . . . . .	278
Зражевська Н.О. Деякі особливості попереднього розгляду кримінальних справ суддею щодо неповнолітніх . . . . .	216	Романцова С.В. Посилення кримінальної відповідальності за сексуальне насильство над неповнолітніми . . . . .	280
Іванюк З.С. доцент кафедри кримінального права та кримінології ПКОІ ЛьвДУВС . . . . .	219	Семенішній М.О. Правові основи запобігання міліцією корисливо-наслідницьким злочинам неповнолітніх за участю громадськості	281
Кадук С.В. Місце довідково-допоміжних обліків у системі криміналістичної рестрації . . . . .	224	Сивак М.М. Норми-обмеження в Кримінальному кодексі України . . . . .	284
Канюка І.М. Значення принципу процесуальної економії в слідчій діяльності . . . . .	226	Смушак О.М. До питання про зміст поняття інституту причетності до злочину . . . . .	287
Карканов Ю.В. Проблеми співвідношення дізнання з досудовим слідством та оперативно-розшуковою діяльністю . . . . .	229	Соловій О.Я. Проблеми кримінально-правового захисту прав неповнолітніх . . . . .	290
Когунь А.М. Забезпечення прав затриманих і взятих під варту осіб в ізоляторах тимчасового тримання ОВС України . . . . .	232	Тимчишин А.М. Міжнародний досвід та проблеми взаємодії у боротьбі з фальшивомонетництвом . . . . .	293
Козич І.В. Психічні (моральні) страждання при вчиненні насильницьких дій . . . . .	234	Титаренко Л.Г. Невиконання судового рішення: відмежування від суміжних складів злочинів . . . . .	296
Кос О.Д. Місце та роль кримінального проступку в структурі політики Української держави в сфері боротьби зі злочинністю	236	Турман Н.О. Значення рішень Пленуму Верховного Суду України в кримінально-процесуальній діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури та суду . . . . .	299
Круль С.М. Дактилоскопичний облік в інформаційно-аналітичній діяльності органів дізнання та досудового слідства . . . . .	238	Федорак Л. М. З'явлення із зізнанням як обставина, що пом'якшує покарання . . . . .	301
Кульчак Л.С. Недопустимість погіршення становища засудженого (виправданого) в стадії касаційного провадження кримінальної справи за кримінальним судочинством України: проблеми теорії і практики . . . . .	242	Фідря Ю.О. Прокурор як суб'єкт принесення подання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами . . . . .	304
Купріянов А.О. Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності за вчинення найманства в сучасному кримінальному праві зарубіжних країн . . . . .	247	Харченко І.Г. Протокол здійснення оперативно-розшукових заходів: проблемні питання використання у процесі доказування . . . . .	307
Кускова Т.В. Сутність та необхідність вдосконалення судового слідства, його вплив на встановлення істини по кримінальній справі	251	Хім'як С.В. Концептуальні аспекти дискусії про визначення поняття кримінального переслідування в умовах реформування кримінальної юстиції України . . . . .	309
Маковецька Н.Є. Вина, як ознака суб'єктивної сторони змисного обвинувачення за кримінальним правом Республіки Польща . . . . .	253	Чекан Н. Предмет та потерпільний від злочинів, пов'язаних з порушенням законодавства про працю . . . . .	312
Мельник О.В. Загально-правові системні підстави криміналізації забруднення довкілля . . . . .	255	Чорней С.В. Лікарська помилка: проблеми кримінально-правової відповідальності . . . . .	315
Микитин Ю.І. Відновне правосуддя – як напрям гуманізації кримінально-процесуальної політики . . . . .	257	Шевченко Г.В. Механізм вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 202 Кримінального кодексу України – Порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг . . . . .	318
Міловідова Р.М. До розуміння поняття «кримінально-правове забезпечення» і його ролі у кримінально-правовій політиці держави . . . . .	259	Щасний А.В. Пеналізація постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку як метод кримінально-правової політики держави: історичний та порівняльно-правовий аспекти . . . . .	321
Нагорняк К.М. Розвиток кримінально-правової політики в умовах Європейської інтеграції України . . . . .	261	Яремко Г.З. Джерела права, до яких відсилають бланкетні диспозиції статей Особливої частини КК України, як джерела кримінального права . . . . .	324
Назимко Є.С. До перспектив розвитку законодавства про звільнення від відбування покарання з випробуванням . . . . .	264	Яцків І.І. Законодавче визначення поняття корупції . . . . .	327
Олійничук Р.П. Порівняльний аналіз кримінального законодавства пострадянських країн щодо групового порушення громадського порядку . . . . .	266		

## Шляхи подолання проблеми закритості державної влади

Основною проблемою сучасного права української держави є вагомий дисонанс між писаними норми та реальною правореалізаційною діяльністю. Конституція України проголосила домінанту демократичних інтересів. Сучасні спроби формування органів влади шляхом вільного і загального волевиявлення громадян як суттєві риси демократизму суспільного життя стали безсумнівними досягненнями суспільства ХХ ХХІ століть. Але, з іншого боку, у сучасному суспільстві зберігається загроза перетворення демократії на охлократію, що означає нехтування законами, зневажання демократичних принципів та процедур, спроби галасом та погрозами впливати на органи влади [1, с. 32].

Якщо країна для свого подальшого розвитку обирає демократичну форму правління, то для того, щоб досягти позитивного результату, їй потрібно створити додаткові інституціональні структура, зокрема, представницького характеру, забезпечити умови для розвитку громадянського суспільства і здійснити, з одного боку, низку дерегуляційних та децентралізаційних заходів, а з іншого, підвищити відповідальність державних службовців за виконання покладених на них обов'язків. Дефіцит відповідальності суб'єктів влади – ключова проблема в Україні, яка відкриває можливості та фактично спонукає до того, щоб повноваження зробити максимальними, а відповідальність – мінімальною. Проблема відкритості владних інституцій залишається прерогативою на сьогодні.

Роблячи наголос на волі більшості, науковці зазначають, що “демократія не означає і не може означати, що народ дійсно править у будь-якому очевидному значенні слів “народ” і “правити”. Демократія означає лише те, що народ має можливість погодитись чи не погодитись, аби ним правила та чи інша особа” [2, с. 528]. Для Й.Шумпетера принцип демократії означає, що влада повинна бути у тих політичних лідерів або елітарних груп, які мають більшу підтримку, ніж їхні суперники, окремі індивіди чи групи [2, с. 338]. У свою чергу роль народу полягає у створенні уряду або посередницького органу, який формує виконавчий національний орган або уряд. Однак участь народу в політико-правовому житті не вичерпується виборчим періодом. Демократичність державної влади полягає у здатності сприйняти волю народу та прислухатися до неї, більше того, створити оптимальні умови для можливості впливу громадськості на державні рішення.

Демократія передбачає активну участь громадян в управлінні державними справами, їх здатність реально впливати на зміст і спрямованість державно-владних рішень. Це є можливим лише за умов поінформованості широкого загалу про суспільні справи, діяльності органів публічної влади в режимі постійного діалогу з населенням та високої довіри до владних структур з боку громадськості. У період становлення демократичних інститутів, слід особливу увагу приділити системі гарантій, здатних захистити суспільство від негативних явищ авторитаризму: тотальної секретності, бюрократизації державного апарату,

## Секція 4. Конституційно-правова політика України. Проблеми узгодження правової політики України з міжнародною правовою політикою

відриву владних рішень від потреб суспільства і впливу громадської думки. За даних умов закріплення у законодавстві й реалізація на практиці принципу відкритості є однією з ефективних гарантій демократії, оскільки дає можливість суспільству оперативно реагувати на тенденції свого розвитку.

Принцип відкритості є результатом тривалого процесу розвитку уявлень про належний і справедливий устрій державної влади. Питання про необхідність відкритості роботи органів публічної влади і право громадян бути обізнаними про всі питання загальнодержавного життя виникає тоді, коли складність політичних питань і розміри держави не дозволяють володарювати шляхом примітивної демократії, коли публічна влада все більше віддаляється від населення, а подальший розподіл праці призводить до виділення спеціального розряду людей - професійних управлінців, здатних більш оперативно і компетентно вирішувати питання, що виникають у повсякденному суспільному житті. Адже вказані процеси мають ряд негативних моментів, зокрема містять небезпеку функціонування влади для самої влади, невідповідності прийнятих рішень вимогам і потребам населення, загрозу позбавлення пересічних громадян реальної можливості брати участь у вирішенні суспільних проблем та впливати на формування політики, коли у підсумку реальна влада зосереджується в руках не багатьох або деяких.

Інформаційна відкритість влади є необхідною умовою успішного функціонування механізмів суспільного консенсусу, а, відтак, і функціонування узгоджувального політичного режиму. Відкритість є невід'ємною характеристикою демократичної, відповідальної перед громадянами держави. Існує теорія репрезентативної демократії: не довіряй занадто державним інституціям, навіть якщо вони побудовані на демократичних засадах та контролюються з боку обраних лідерів; вони завжди намагаються мати приховані інтереси та здійснювати дії, які не узгоджуються із вимогами громадян. Згідно із цією концепцією, кожен громадянин повинен мати право доступу до будь-яких урядових записів, незалежно від факту, чи має він який-небудь особистий інтерес, пов'язаний із суб'єктом, якого стосується відповідний файл. А отже, з цього моменту, кожен державний орган повинні усвідомлювати, що будь-який документ, який вони підготують, або будь-яке рішення, яке вони схвалять, може бути завжди розкрито громадськості. Цьому немає жодних обмежень, окрім тих, які визначені чинним законодавством. Таким чином, публічний контроль за діяльністю органів влади сягає не лише видимих результатів їх дій та того, що навмисне подається на розгляд громадян, а поширюється і на підготовчі етапи, які зазвичай невидимі для громадськості.

Державна влада – це основоположний фактор нормального розвитку громадянського суспільства. Стосовно її функціонування і діяльності нині залишається ще багато невирішених питань, аналіз та узагальнення яких вимагає окремих самостійних наукових досліджень, котрі мають більш практичне й прикладне значення для кожної конкретної держави і кожного конкретного суспільства. Особливої актуальності набуває проблема відкритості влади у зв'язку з системними політико-правовими реформами української державності та змінами, що відбуваються у свідомості громадян. Перспективами подальшого дослідження вважаю аналіз факторів розвитку відкритості інститутів влади, проблем відкритості

різних гілок влади, а головне - судової гілки, питання підвищення правосвідомості та правової освіти громадськості у світлі ідей відкритості влади та її органів.

1. Воронов І. Громадянське суспільство і влада / І. Воронов // Людина і політика. – 2003. – № 1. – С. 31 – 41.
2. Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Пер. з нім. В. Ружицький, П. Тарашук – К.: Основи, 1995. – 528 с.

*Кошевцов В. П.*

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент

## **Правові засади співробітництва України з Європейським Союзом в сфері юстиції, свободи і безпеки**

Основними документами, у рамках яких здійснюється співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері юстиції, свободи і безпеки на сучасному етапі, є План дій Україна – Європейський Союз у сфері юстиції, свободи і безпеки, затверджений 18 червня 2007 року на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом, та План-графік його імплементації, затверджений 10 квітня 2008 року на засіданні Підкомітету № 6 “Юстиція, свобода і безпека” Комітету з питань співробітництва Україна – Європейський Союз.

План дій і План-графік охоплюють співпрацю щодо 15 ключових напрямів співробітництва в галузі юстиції, свободи та безпеки, серед яких можна виділити наступні:

- міграція та притулок;
- управління кордонами;
- візова політика;
- боротьба з відмиванням грошей, включаючи протидію фінансуванню тероризму;
- протидія торгівлі людьми;
- боротьба з наркотиками і наркозалежністю;
- реформування системи правосуддя, кримінальної юстиції та системи виконання покарань;
- митні питання;
- боротьба з корупцією.

Виконання заходів, визначених Планом-графіком (містить 99 цілей і передбачає виконання 224 спільних заходів), забезпечує створення умов для входження в Європейський простір юстиції, свободи і безпеки та суттєво підсилить рівень взаємодії між Україною, Європейським Союзом і його країнами-членами.

Моніторинг виконання Плану-графіку Плану дій здійснюється на постійній основі. Результати реалізації Плану-графіку розглядаються щоквартально на засіданнях Української частини та Спільних засіданнях Підкомітету № 6 “Юстиція, свобода і безпека”[1].

1. <http://www.kmu.gov.ua/document/39646/strategy-ukr.doc>

*Магновський І. Й.*

докторант кафедри конституційного та міжнародного права  
Київського національного університету внутрішніх справ,  
кандидат юридичних наук, доцент

## Правова політика України на захисті адміністративно-територіального устрою

На сучасному етапі адміністративно-територіальний устрій (АТУ) представляє собою внутрішній поділ території держави на адміністративно-територіальні одиниці з метою раціональної організації державного та територіального управління регіонами, народним господарством, загалом політичним і культурним життям [1, с. 193]. Територіальний устрій є "каркасом" організації держави і суспільства загалом та системи державного управління зокрема, тому його розглядатимемо в тісному взаємозв'язку з системою організації влади у державі. Відповідно до територіального устрою створюється система органів державної влади і місцевого самоврядування. Отже, адміністративно-територіальна реформа має передбачати змінення обох цих складових: і системи територіального устрою, і системи територіальної організації влади в державі.

Формування АТУ - тривалий і складний процес. Він поєднує як елементи природного відокремлення територій, кожна з яких об'єднується власною системою господарських, соціальних, культурних зв'язків, транспортних комунікацій, у окремих випадках - особливостями етнічного і конфесійного складу населення, так і заходи, ініційовані органами влади, зацікавленими у структуруванні території, впорядкуванні її організації з метою вдосконалення системи управління, підвищення ефективності фіскальної політики.

Важливість реформування АТУ України обумовлюється низкою обставин.

По-перше, АТУ держави є її неодмінним атрибутом, чинником забезпечення її територіальної цілісності, динамічного і збалансованого соціально-економічного розвитку, передумовою для практичної реалізації принципів сталого розвитку в межах територіальних адміністративних утворень та держави в цілому.

По-друге, сучасний АТУ України сформувався за відсутності самостійної методології й визначався імперськими ідеями управління територіями в межах колишнього СРСР. Він був адаптований до командно-адміністративної системи управління.

По-третє, лише з часу отримання Україною статусу незалежної держави з'явилися політичні умови для її розвитку як цілісного державного утворення та проведення зміни АТУ на наукових засадах та виходячи з інтересів забезпечення безпеки Української держави.

По-четверте, залучення України до загальносвітових процесів глобалізації та регіоналізації, її кроки щодо запровадження європейських стандартів у всі сфери суспільного життя, ставлять питання щодо відповідності АТУ держави основним європейським принципам побудови системи управління регіональним і місцевим розвитком, розбудови місцевого самоврядування, відповідності об'єктивним тенденціям регіоналізації соціально-економічних процесів.

По-п'яте, існуючий АТУ заважає здійсненню ефективної регіональної політики, гальмує становлення базового інституту демократії - місцевого самоврядування.

По-шосте, час від часу українське суспільство втягується в дискусії щодо федералізації України, які загрожують територіальній цілісності держави [2].

Нинішній етап державного будівництва в Україні потребує створення системи державного управління, яка могла б найефективніше реалізувати наявний в країні економічний потенціал, забезпечити динамічний розвиток як країни загалом, так і кожної території зокрема. Реформування АТУ держави має встановити чітку вертикаль виконавчої влади, дієве розмежування функцій центральної та регіональної державної влади, автономізацію місцевого самоврядування, економію бюджетних коштів та попередження бюрократичних інформаційних потоків, розширення власних можливостей регіонів щодо самофінансування регіонального розвитку [3, с. 482].

Аналіз практики розподілу фінансових ресурсів між рівнями державної влади та місцевого самоврядування, яка склалася в Україні за останнє десятиліття, засвідчує, що формування оптимальної моделі фіскальної децентралізації в нашій державі неможливе без розв'язання комплексу політичних, правових, організаційних та економічних проблем. Доцільно, щоб право утворення позабюджетних, валютних фондів стало складовою частиною компетенції виконавчих органів місцевого самоврядування на всіх його рівнях (село, селище, місто, район, область). Представницькі органи повинні затверджувати положення про позабюджетні, валютні та інші фонди, або відповідні статuti, встановлювати порядок їх використання. Представницькі органи мають також заслуховувати звіти виконавчих органів місцевого самоврядування про використання позабюджетних і валютних фондів [4].

Отже, правова політика України на захисті адміністративно-територіального устрою має формуватися як комплекс заходів, який забезпечить формування нової нормативної бази на рівні конституційного законодавства, у той же час адаптуючи інші галузеві норми до нових вимог конституційних норм. Конституційне забезпечення адміністративно-територіальної реформи удосконалить комплексно правову систему в Україні.

1. Енциклопедія сучасної України: Т. 1. - А / НАН України. - К., 2001. - 823 с.
2. Павлюк А. П. Реформування адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реалізації // Стратегічні пріоритети. - № 1. - 2007. - С. 159 - 164.
3. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети - К.: Наукова думка, 2006. - 510 с.
4. Чернюк О. В. Аналіз комунальної власності у контексті реформування адміністративно-територіального устрою в Україні // Науковий журнал: Вісник Сумського державного університету. - Суми: Сумський державний університет. - 2004. - №5(64). - С.168-173.



## Незалежність суддів одна із основних гарантій демократичної держави

Утвердження демократії в державі без дійсно незалежного суду неможливе.

Ідея сильної судової влади може залишатися лише декларацією, якщо не буде створено належних гарантій особистої незалежності і процесуальної самостійності суддів.

У відповідності до ст.6 Конституції України Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

У системі поділу влади кожна гілка є уособленою і самостійною в межах наданих їй повноважень, і жодна гілка влади не може претендувати на пріоритет щодо іншої.

Законодавчу владу в Україні здійснює - парламент, виконавчу владу - система виконавчо-розпорядчих органів на чолі з Кабінетом міністрів України, а судову систему - система судів України. Жодній гілці влади не слід зловживати своїми повноваженнями.

Для належного виконання функцій судової влади Конституція України надає їй носіям спеціальні гарантії незалежності та недоторканості, які полягають в тому, що судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону, вплив на них у будь-який спосіб забороняється, а незалежність та недоторканість суддів гарантується Конституцією України та законами України.

Незалежність судової влади, її рівність із законодавчою та виконавчою владою є невід'ємними ознаками правової держави, в якій кожен має право на судовий захист своїх прав і свобод.

Згідно п.1 ст. 3 Закону України «Про судоустрій України» судову систему України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний суд.

В п.1 ст. 5 Закону України «Про судоустрій України» визначено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судам. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами, не допускається.

На практиці законодавчим органом, органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами часто ігнорується принцип заборони впливу на суддю.

Професійні судді є носіями судової влади в Україні, які здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади.

Достатньо непоодинокі випадки спроб втручання у вирішення конкретних судових справ, в організацію діяльності суддів при формуванні суддівського корпусу, призначенні суддів на адміністративні посади, вирішенні питань про відповідальність суддів, втручання, перешкоджання здійсненню судами правосуддя, тиску на суддів шляхом погроз, шантажу поширення недостовірної інформації через ЗМІ та іншого протиправного впливу, в тому числі у формі прийняття незаконних нормативно-правових актів та правових актів індивідуальної дії, неправомірного використання суб'єктами влади наданих їм повноважень, а також наділення деяких

державних органів незаконними повноваженнями з метою посилення залежності від них судів та суддів.

В зв'язку з тим, що незалежність суддів є основною передумовою їх об'єктивності та неупередженості, суддя при здійсненні правосуддя підкоряється лише закону і нікому не підзвітний. Суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону.

При прийнятті рішення по справі суддя повинен чітко проаналізувати всі обставини справи, на основі зібраної всебічно оціненої і перевіреної інформації, суддя не повинен надавати переваги правовій позиції будь-кого з учасників судового процесу, в тому числі прокурорів, захисників, представників юридичних чи фізичних осіб.

Важливими гарантіями незалежності суддів є забезпечення їх особистої безпеки та їх державний захист, відповідно до Закону України від 23 грудня 1993 року "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів".

Ст.129 Конституції України однією з основних засад судочинства визначено обов'язковість рішень суд. За умисне невиконання службовою особою вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрала законної сили, або перешкоджання її виконанню згідно ст.382 КК України передбачена кримінальна відповідальність.

Проте всупереч вимогам закону існують небезпечні випадки формальної тяганини з боку органів державної влади, що унеможлиблює швидке та чітке виконання рішення суду, що в подальшому може потягнути неможливість виконати рішення по справі взагалі.

Виходячи з вище викладеного бачимо, що на даному етапі становлення держави правоохоронні органи ще не здійснюють на належному рівні реагування на прояви тиску на суддів зокрема та на суд в цілому.

*Тимченко Г. П.*

Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, ст. науковий співробітник, к.ю.н.

## Система принципів судочинства як наукова проблема

Необхідність підходу до проблеми принципів кризь призму їх системи це єдине, що може об'єднати і зблизити вчених різних наукових шкіл і напрямів. А втім з плином часу стає все очевидніше, що науковий пошук належної системи принципів, властивостей, котрі мають бути їй притаманні, розташування принципів, їх вплив одне на одного і на систему так і не був доведений до кінця.

І в зв'язку з цим можна виділити цікаві моменти: перші роботи, спеціально присвячені принципам процесуального права, питанням об'єднання їх в систему, не містили визначення самої системи принципів і, тим більше, її характерних ознак [1, с. 12-16]. Більш традиційним було скоріше описове ставлення до системи. При цьому підкреслювалася та обставина, що принципи перебувають у деяких зв'язках між собою, але якою є внутрішня сутність системи, залишилось все ж нез'ясованим [2, с. 30-33].

За вихідний пункт дослідження, яке ми проводимо, можна прийняти положення про визначальну роль філософських розробок категорій

«система» і застосування понятійного апарату філософії. Очевидно, що «система» – категорія передусім науки філософії. Слід зазначити, що філософія завжди приділяла підвищену увагу загальному поняттю «система» та різним її видам (від абстрактної, універсальної системи до конкретних, специфічних систем), ознакам, котрі властиві таким системам. Але зрозуміло, що системи відрізняються одна від одної насамперед набором ознак (якостей), а це утруднює вироблення єдиного поняття «система». Однак ряд спільних ознак, котрі властиві всім системам без винятку, все ж можна виділити: 1) множинність елементів; 2) ієрархічність побудови, тобто послідовне включення систем нижчого рівня в систему вищого порядку; 3) система має структуру; 4) перебування елементів, які створюють систему, в певних відношеннях і зв'язках між собою; 5) взаємодія системи з середовищем [3, с. 19-20]. На додаток до вказаних ознак системи пропонуються і такі її складові як єдність і цілісність [4, с. 267].

Як бачимо, дослідження категорії «система» стало в філософії дуже плідним, розроблена достатня кількість ознак, за якими можна встановити наявність системи як такої. Це полегшує виконання завдань, що стоять перед науками іншого напрямку, в тому числі і правовими. А втім, не виключений і зворотний зв'язок. Використання ознак, вироблених філософією, може настановити і на конструювання власних ознак в рамках тієї чи іншої науки. Отже, відбудеться «збагачення» системних ознак, надання системі інших якостей і властивостей.

Проблематика нашого дослідження прямо пов'язана з виявленням системи принципів судочинства, при цьому ми спираємося, в тому числі і на ознаки, які добре розроблені філософською наукою. Отже, що ж представляє собою система принципів судочинства? Якою є її внутрішня сутність?

Першою ознакою будь-якої системи є множинність її елементів. Іншими словами, йдеться про кількісні показники системи. В процесуальній науці при всій спірності розглядуваної проблематики число принципів варіюється від 4 до 20, що дає нам підставу назвати множинність першою ознакою у визначенні системи.

За другу ознаку, як правило, приймається наявність певної ієрархії в побудові системи, тобто переходу від абстрактного до конкретного, від систем нижчого рівня до систем вищого рівня. В нашому випадку мова може йти про порядок розташування принципів, про їх поділ на головні і допоміжні, на принципи з широким змістом (вищий рівень) і вузьким змістом (нижчий рівень), до котрого приводить деталізація і конкретизація принципів.

Без усталених зв'язків, інакше кажучи, без структури, жодна система також не може існувати. Структура системи принципів судочинства має також свої особливості, пов'язані з тими елементами, котрі створюють власне саму систему (принципи виявляються в нормативно-правових актах процесуального характеру, що сприяє формуванню системи).

Як ознаку системи виділяють і перебування елементів, котрі створюють систему, в певних відносинах і зв'язках між собою. Немає сумніву в тому, що кожний принцип можна розглядати і вивчати не тільки як самостійне явище, але й у їх системі. Перебування принципів у системі припускає, поряд з єдиною формою вираження, і їх взаємну обумовленість (доповнюваність).

Дослідження системи принципів не було б повним без аналізу такої її ознаки, як взаємодія з середовищем. Як правило, мається на увазі її постійна кореляція з тими суспільними відносинами, котрі складаються в процесі виконання процесуальної діяльності. Це може спричинити наслідки двоякого роду. В одному випадку при суттєвому перетворенні відносин може знадобитися корінна зміна всієї системи принципів, в другому – зміна самої системи може спровокувати зміни в кількісних або якісних характеристиках самих відносин.

Як динамічне утворення, котре розвивається і змінюється вслід за подіями, що відбуваються в державі і суспільстві, систему принципів характеризує така її ознака, як розвиток системи. В цьому плані цікаво відзначити, що розвиток деяких принципів можна простежити від періоду звичаєвого права аж до наших днів (змагальність, диспозитивність, гласність, безпосередність). Окремі принципи, котрі раніше входили в систему, навпаки, разом з радянським минулим втратили своє значення (приміром, примат суспільного інтересу, пролетарський інтернаціоналізм, класовість) [5, с. 26-44].

Такими є ознаки принципів судочинства, враховуючи котрі можна відбудувати оптимальну модель процесуальної діяльності. Але перед цим необхідно чітко розмежувати два суміжні поняття – система принципів і склад принципів. У буквальному розумінні слова, склад принципів – це просто їх сукупність. Конкретні ж склади принципів, які наводяться в процесуальній літературі, мають неоднакову кількість принципів у різних сполученнях. Це, мабуть, пов'язане з наявністю так званого авторського підходу в кожного, хто займається дослідженням цієї проблеми.

Вихідна передпосилка у визначенні складу принципів повинна полягати в тому, що у нього можуть входити тільки ті положення, котрі відповідають всім вимогам до принципів, їх ознакам. Не можуть бути принципами положення, які визначають загальні умови судового розгляду, а також інші положення, мало зв'язані з «фундаментом» процесуальної діяльності. Тому до складу принципів судочинства, на наш погляд, можуть бути віднесені такі: гласність та відкритість судового розгляду, державна мова судочинства, законність (верховенство права), змагальність, диспозитивність, рівноправність сторін, усність, безпосередність, доступність судового захисту, об'єктивна (судова) істина.

При визначенні складу принципів, що діють у сфері судочинства, неабияке значення мають питання його законодавчого закріплення, точніше кажучи, питання форм (способів) такого закріплення. І тут варто визнати частково вдалим лише досвід підготовки КАС, ст. 7 котрого містить принципи адміністративного судочинства (верховенство права, законність, рівність всіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, змагальність, диспозитивність, офіційне з'ясування всіх обставин у справі, гласність і відкритість адміністративного процесу, забезпечення анекдотичного і касаційного оскарження рішень адміністративного суду, обов'язковість судових рішень).

Відомо, що адміністративне судочинство тривалий час існувало в «надрах» процесу цивільного, внаслідок чого не дивно, що останній сильно вплинув на нову вітку судочинства. Щоправда, в самому ЦПК термін «принципи» як такий не вживається. Окремі положення, котрі визнані нами за принципи, зосереджені в основному в розділі I «Загальні

положення» і главі 1 «Основні положення». Таке закріплення певною мірою відповідає традиції, яка закладена ще в Статуті цивільного судочинства 1864 р., в котрому розділ «Загальні положення» (статті 1-28) був винесений за рамки всіх книг і глав і де, по суті, були закріплені принципи цивільного судочинства. На той час вчення про них тільки складалося і вони в переважній більшості випадків іменувалися в доктрині «основними засадами» цивільного судочинства [6, с. 30].

Значення спадкоємності в законотворчій діяльності, певна річ, велике, але не треба скидати з рахунку і голоси представників науки процесуального права, що обґрунтовували необхідність існування окремої глави про принципи [7, с. 7]. Викликає цікавість і те, що деякі держави, які колись входили до складу єдиної країни – СРСР, вже зуміли позбавитися від колишніх форм закріплення принципів і пішли шляхом включення у свої ЦПК глав про принципи. Зокрема, в ЦПК Республіки Казахстан є глава «Завдання і принципи цивільного судочинства», ЦПК Республіки Білорусь також містить розділ про принципи цивільного судочинства.

Проте не тільки наші сусіди розуміють необхідність включати в законодавчі акти конкретний склад принципів. Європейські держави вже давно чинили спроби сформулювати єдині принципи цивільного судочинства для всього континенту. Як приклад можна навести Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 28 лютого 1984 р. № R(84)5 «Комітет міністрів – державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи». В додатку до даного документа сформульовано дев'ять принципів, скерованих на вдосконалення судової системи, котрі, по суті, можна розглядати як рекомендовані принципи судочинства і організації судової діяльності [6, с. 34].

Не може «похвалитися» іншим рівнем законодавчої техніки і третій представник процесуального законодавства – ГПК України. Він зазнає того ж «лиха», що й ЦПК: в ньому немає чіткого складу принципів. Лише деякі з них (змагальність, гласність, рівність перед законом і судом, державна мова судочинства) сформульовані в розділі 1 «Загальні положення», а де ж інші принципи? Виходить, вони випадають із загальної законодавчої логіки.

Отже, склад принципів має бути імплементований і максимально уніфікований в процесуальному законодавстві. При цьому необхідно пам'ятати, що склад принципів – це передусім просто їх сукупність, а система принципів має інший порядок і рівень.

Тому визначення системи принципів можна сформулювати так: система принципів судочинства – це утворення як об'єднання принципів, що припускає множинність їх кількісних показників, закріплене в процесуальному законодавстві і спрямоване на досягнення певних цілей, для котрого характерна наявність певної ієрархії, структури, внутрішньої цілісності, взаємної обумовленості і доповнюваності, а також можливість взаємодії з середовищем і внутрішнього розвитку.

1. Савинов Ю. П. Место системы принципов в предмете науки гражданского процессуального права: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1956. – С. 12-16 та інші.

2. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса. (Вопросы теории и практики). – М.: Юрид. лит., 1971. – С. 30-33.

3. Философская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – Т. 5. – С. 19-20.
4. Семенов В. М. Понятие и система принципов советского гражданского процессуального права // Сборник учёных трудов Свердлов. юрид. ин-та. – Свердловск, 1964. – Вып. 2. – С. 267.
5. Череди́ченко Е. Е. Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламентации. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – С. 26-44.
6. Воронов А. Ф. Гражданский процесс: эволюция диспозитивности. – М.: Статут, 2007. – С. 30.
7. Андрушко А. В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2002. – С. 7.

*Вежлич В. О.*

Університет економіки та права «КРОК», аспірант

### **Проблемні питання реалізації правової політики у сфері захисту прав та свобод людини й громадянина**

Правова політика держави ґрунтується на принципах і нормах, окреслених у Конституції або ж інших конституційних актах держави. В більшості сучасних держав на законодавчому рівні закріплено можливість для самовираження та розвитку їхніх громадян, а також людей, які перебувають на їхній території або під їхньою юрисдикцією. При цьому виникає потреба у створенні реальних умов, за яких було б можливим виконання державою узятих у зв'язку з цим на себе зобов'язань. Фактично тут може виявлятися суперечність, яка потребує належного врегулювання, адже у разі виникнення невідповідності між очікуваними громадян та можливостями, які їм реально буде створено державою, це може призвести до дестабілізації внутрішньодержавної обстановки.

Беручи до уваги наведене вище, слід зазначити беззаперечну потребу урахування як при здійсненні теоретичних досліджень, так і при практичній правотворчій та правозастосовчій діяльності сутнісно важливих принципів:

- 1) соціальна обумовленість;
- 2) наукова обґрунтованість;
- 3) стабільність;
- 4) демократичність;
- 5) гуманність;
- 6) справедливість;
- 7) узгодженість інтересів особи і держави;
- 8) пріоритетність прав людини;
- 9) відповідність міжнародним стандартам;
- 10) прозорість і гласність [5, с. 38].

Слід вказати, що зазначені принципи повинні виступати у якості своєрідних вихідних норм для здійснення як законотворчої, так і правозастосовчої діяльності. Саме за допомогою них окреслено ті умови, за яких і повинен здійснюватися вплив держави на суспільні процеси. Вони є необхідним підґрунтям розвитку державності й сприяють належній взаємодії окремого індивіда (громадянина або ж іншої особи, яка пов'язує свої інтереси з удосконаленням державного утворення), а також самої

держави як цілісного утворення з деякими ресурсами, можливостями, обов'язками, що покладено на неї у зв'язку із потребами підтримання на належному рівні різних сторін соціального життя людей, які перебувають під її впливом або протекцією. Слід брати до уваги й права самої держави, які впливають зі специфіки здійснюваних нею функцій та її ролі у суспільному житті. Власне, функції держави у загальному плані й сприяють виникненню тих умов, за яких утверджуються реальні можливості її громадян (та інших осіб відповідно до законодавства) щодо реалізації їхніх прав та належного користування свободами (що з необхідністю породжує й взаємні обов'язки). Пріоритетним в теоретичному аспекті для організації відповідної взаємодії на поточному етапі розвитку наукової думки є концепція демократичної державності, а також сама концепція прав та свобод людини і громадянина. Незважаючи на деяку звичну "єдність" обох цих концепцій, вони є антагоністичними й такими, що базуються на різних вихідних началах. Якщо для "демократії" історично домінантною є колективістська модель, то в основі прав та свобод людини і громадянина лежить індивідуалізм [3, с. 208]. Це виявляється у закріпленні можливостей окремої людини як їх носія, тому що йому є притаманною власна ініціативність (яка виступає головним внутрішнім стимулом для практичного користування цими закріпленими на нормативному рівні можливостями).

Загалом, розвиток правової політики на сучасному етапі повинен відповідати як міжнародним (з урахуванням узятих державою на себе зобов'язань та загальноприйнятих на цьому рівні стандартів з метою створення позитивного іміджу самої держави на міжнародній арені) стандартам, так і очікуванням самих громадян. У цьому контексті вбачається нагальною потребою наукова розробка чітких критеріїв співвідношення можливостей держави щодо виконання взятих нею зобов'язань (наявність відповідних ресурсів та організаційних передумов) та практичного використання цієї методики при дослідженні можливостей подальшого прийняття на себе зобов'язань у цій сфері. Фактично при удосконаленні самої системи забезпечення та захисту прав та свобод людини і громадянина слід брати до уваги наведені вище обставини. При цьому належні до сфери державного управління установи повинні на організаційному рівні узгоджувати свою діяльність з метою створення оптимальних умов для різнобічного розвитку громадян (підданих), а також їх індивідуальної ініціативи. Також слід зазначити, що трохи чи не всі існуючі органи сучасної держави покликані так чи інакше сприяти реалізації її функцій щодо забезпечення та захисту прав та свобод людини і громадянина. На теоретичному рівні має бути враховано потребу удосконалення діяльності відповідних інституцій (передусім, виконавчої гілки влади) з метою створення найкращих умов для розгляду скарг та пропозицій самих громадян (що, насамперед, має виявлятися у скороченні кількості ланок). Важливим аспектом перетворень також має бути скорочення кількості (та складності) самих бюрократичних процедур, які забирають час та створюють додаткові перепони при реалізації гарантованих державою можливостей. Вказане має суттєве значення для забезпечення прав та свобод людини і громадянина з встановлення чітких напрямків взаємодії, координації самої діяльності та вироблення оптимальних шляхів покращення відповідної роботи. При цьому слід брати

до уваги проблеми правового нігілізму та доволі низької динамічності самого процесу нормотворення та запровадження змін до законодавства. Але слід врахувати також нагальну потребу увідповіднення діяльності держави (спрямованої на реалізацію її функцій) конкретним викликам (обставинам та умовам), які є такими ж мінливими, як і соціальні процеси. Невраховання цього у підсумку може призвести до деградації державного утворення та спричинити соціальні заворушення.

З цього випливає потреба розробки цілісного нормативного акту, в якому було б чітко окреслено відповідні аспекти взаємодії різних органів держави за умови функціонування її механізму. Фактично можна констатувати доволі чітке окреслення специфіки діяльності тих чи інших державних структур (цю проблематику розроблено у багатьох спеціальних та галузевих дослідженнях). Але досі на системному рівні можна констатувати нагальну потребу в удосконаленні різних шляхів їх взаємодії, які б дозволяли практично фіксувати зміни в суспільному (а також міжнародному житті) та увідповіднювати саму політику держави до цих змін. При цьому сама політика повинна бути динамічною та гнучкою, а її зміни повинні відповідати умовам її реалізації. З наведеного випливає високе значення потреби централізованого збору інформації щодо порушень прав та свобод людини і громадянина, які трапляються в роботі системи державного управління, вироблення різними інстанціями (зокрема й тими, які припустилися порушень) рекомендацій щодо запобігання негативним наслідкам (та випадкам) подібного характеру, а також і з метою вироблення оптимальних рішень для налагодження їх взаємодії у цьому напрямку.

При цьому може виникати деяка суперечність між раніше узятими на себе державою зобов'язаннями та реальними можливостями щодо їх виконання (як в організаційному аспекті, так і щодо наявності належних ресурсів і матеріальних засобів) [1, с. 4-5].

Фактично розвиток демократії хоч і пов'язується з концепцією прав та свобод людини і громадянина, але містить у собі деякі специфічні властивості, які подекуди виявляються доволі суперечливо у контексті практичної реалізації можливостей громадян, гарантованих державою та закріплених на законодавчому рівні. У разі виникнення внутрішнього конфлікту між цими двома важливими елементами державотворчого процесу, домінуючими зазвичай виявляються саме аспекти демократії як такі, що найбільшою мірою спираються на владні структури та фактично є способом вираження волі домінуючої частини суспільства. Натомість права та свободи окремої людини можуть зазнати утисків, які не є виправданими ні з моральної, ані з правової точки зору. Інакше це можна виразити у спробі знаходження балансу між колективними (державними) та індивідуальними інтересами. До уваги слід брати й факт вираження у будь-яких управлінських діях, які здійснюються від імені держави, специфічних властивостей її механізму та вмінь, знань і навичок державних службовців, які зазвичай реалізують також і свої індивідуальні інтереси. Тож, можна дійти висновку як щодо вагомості приписів посадових обов'язків, але й вираження у їх роботі деяких аспектів, що зачіпають їхню громадянську позицію, а саме: негативне ставлення до корупційних дій, упередженість щодо використання службового становища (як власного, так і їхніх колег) з протиправною (або ж аморальною) метою тощо. При цьому вони є частиною того соціуму (суспільства), до якого вони належать. Відтак відбувається

взаємовплив та створення передумов для виникнення як позитивних, так і деструктивних процесів, що є важливим чинником взаємодії як держави, так і громадянського суспільства. Разом із цим багатьма вченими акцентується увага на потребі сприяння державного утворення розвитку громадянської сфери (як такої, де кожен громадянин може вільно обирати варіанти своєї поведінки й діяти, реалізуючи свої права та свободи) [2]. Саме у цьому ракурсі вбачається можливість конструктивного впливу громадянського сектору на державу. Тут вбачається передумова для боротьби з корупцією та іншими деструктивними як для держави, так і для суспільства явищами, оскільки саме громадський вплив у підсумку може зумовити належну протидію та створити передумови для відсторонення від влади та відповідальних посад різних осіб, які не відповідають вимогам (як щодо моральних засад діяльності, так і щодо відповідності рівня підготовки посад, яку така особа обіймає), що до них висуваються. Актуальність цих тез було доведено самим фактом поширення деструктивних явищ як в нашій країні, так і в інших державах, що стикалися з аналогічними процесами на шляху їхнього розвитку [4, с. 123.].

Отже, незаперечною є потреба удосконалення різних аспектів роботи державного механізму, що з необхідністю пов'язується з активізацією громадянського сектору та його подальшим розвитком. В основі цього лежить індивідуальна ініціатива вільних у своєму виборі громадян. Вказане обумовлює потребу створення зі сторони держави оптимальних умов для досягнення громадянами своїх прав та реальних можливостей їх реалізації.

1. Вуткевич В. Г., Маляренко В. Т. Європейський суд з прав людини та українське судочинство: питання взаємодії. // Вісник Верховного суду України. – 2004. – № 4 (44). – С. 2-8.
2. Громадянське суспільство і держава в Україні: проблеми взаємодії. Матеріали методологічного семінару. Відп. Ред.: В. В. Цветков, І. О. Кресіна. Упорядник Є. В. Перегуда. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 84 с.
3. Донеллі Джек. Права людини у міжнародній політиці / Переклад з англійської Тараса Завалія. – Львів: Кальварія, 2004. – 280 с.
4. Рокфеллер, Девід. Мемуари / З англ. Пер. С. Петрова та О. Усатюк. – К.: Юніверс, 2009. – 644 с.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 1998 – Т. 5: П – С. – 2003. – 736 с.: іл.

*Волкова Н. В.*

Академія митної служби України, доцент

## **Щодо окремих змін у міграційному законодавстві України**

Незважаючи на те, що розвиток сучасного світу унеможливило зупинення міграційних процесів населення та в цілому позитивно впливає на соціально-економічний та політичний розвиток країн, у разі набуття такими процесами некерованого характеру, рівень забезпечення безпеки країн суттєво знижується. Через географічне розташування Україна перебуває у центрі міграційних потоків, по суті відіграючи роль транзитної зони на шляху до країн Західної Європи.

Взаємозв'язок і взаємозалежність між міграційними процесами та економічними, демографічними, політичними і соціальними факторами розвитку країни вимагають побудови міграційної політики на адекватній нормативно-правовій базі. І теоретичні дослідження, присвячені розробці науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення адміністративної діяльності органів внутрішніх справ щодо протидії нелегальній міграції, повинні стати одним з елементів в роботі з підготовки відповідних нормативно-правових актів.

Специфіка міграційного законодавства пов'язана з його динамічністю та нерозривним зв'язком з міжнародними нормативно-правовими актами. Так, наприклад, з 1 січня 2010 року набула чинності друга частина Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб, згідно якої Україна прийматиме осіб, які прибули в країни ЄС з території нашої держави та порушили правила в'їзду і перебування в цих країнах, що, природно, зумовлює зміну кількості нелегальних мігрантів на території нашої країни. Компетентними органами, на які покладено завдання з виконання вимог Угоди, є Міністерство внутрішніх справ України і Адміністрація Держприкордонслужби.

До сьогодні на розгляді Конституційного суду знаходиться правовий спір між Президентом України та Урядом щодо створення та повноважень окремого і від МВС і від Державної прикордонної служби центрального органу виконавчої влади з питань міграції, міграційної політики. Так, Кабінет Міністрів України своїми актами ( 750-2009-п, 807-2009-п, 810-2009-п, 958-2009-п ) вирішує питання щодо зміни обсягу функцій Міністерства внутрішніх справ України, пов'язаних із протидією незаконній міграції. Відповідною постановою КМУ затверджено Положення про новостворену Державну міграційну службу України та встановлено, що вона є правонаступником Міністерства внутрішніх справ України і Державного комітету України у справах національностей та релігій у частині наданих їм повноважень у сфері міграції, імміграції та реєстрації фізичних осіб. Президентським указом дія майже всіх положень вказаної постанови зупинена, матеріали передано до Конституційного Суду. При цьому питання протидії нелегальній міграції та контролю за додержанням громадянами і службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи залишені в межах компетенції органів внутрішніх справ.

*Дівак В.В.*

здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького ІАН України, заступник завідуючого Відділом інформаційного та професійно-навчального забезпечення Управління регіональної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України

## **Окремі проблеми визначення правового статусу невизнаних або частково визнаних держав**

Останнім часом у світі загострилася проблема невизнаних (Придністров'я, Нагірний Карабах) та частково визнаних держав, до яких відносяться Тайвань (визнаний 22 країнами), Палестина (96), Західна Сахара (49), Північний Кіпр (визнаний лише Туреччиною), Косово (64), Республіку Сомаліленд. З деякими застереженнями можна говорити про

Курдистан і Кашмір. Останнім часом до цієї групи держав додають Косово, Таміл Ілам, а також Ісламську державу Вазиристан, незалежність якої було проголошено в 2006 році проталібськими бойовиками – пуштунами на території північно-західного Пакистану. В серпні 2008 року до цієї групи держав приєдналися Південна Осетія та Абхазія. Загалом під поняттям «невизнані або частково визнані держави» мають на увазі політико-територіальне утворення, яке має певні необхідні атрибути державності, але в той же час не має повного або часткового визнання міжнародною спільнотою, а отже, й не мають можливості виступати повноцінним суб'єктом міжнародного права. Актуальність зазначеної проблеми полягає в тому, що невизнані або частково визнані держави є однією з форм прояву сепсесіонізму, який останнім часом активно поширюється в світі.

Ширяться коло проблем щодо невизнаних і частково визнаних держав на території колишнього СРСР (Нагірний Карабах, Південна Осетія, Абхазія та Придністров'я).

На початку листопада 2008 року розпочався черговий етап у намаганні розв'язати проблему Нагірного Карабаху (НКР). Актуалізація цієї проблеми розпочалася 20 лютого 1988 року коли Рада народних депутатів Нагірно-Карабахської автономної області Азербайджанської РСР звернулася до Верховної Ради СРСР, Верховної Ради Азербайджанської РСР і Верховної Ради Вірменської РСР з проханням про передачу Нагірно-Карабахської автономної області з складу Азербайджану до складу Вірменії. Наслідком цього звернення стала багаторічна війна між азербайджанським і вірменським народами. Від того часу вже 20 років міжнародна спільнота намагається вирішити питання статусу Нагірного Карабаху. Однак складність його полягає в тому, що політичному керівництву Азербайджану і Вірменії необхідно піти на компроміси та непопулярні серед свого населення кроки, до чого поки що не готові обидві сторони. Найбільш радикальними в своїх поглядах на майбутнє Нагірного Карабаху є саме його представники, які, зокрема, вимагають від Баку визнання незалежності НКР. Лише за цієї умови вони готові до переговорів щодо повернення Азербайджану територій, що входять до зони безпеки навколо НКР і про повернення біженців. Політичне керівництво Вірменії вважає, що проблему Нагірного Карабаху можна вирішити в разі, якщо Азербайджан визнає можливість реалізації права мешканців Карабаху на самовизначення, НКР і Вірменія будуть мати спільний сухопутний кордон, а населення Карабаху отримає гарантії безпеки.

Що стосується Азербайджану, то Баку готовий говорити лише про надання НКР статусу автономії. «Коли йдеться про самовизначення націй, то вірмени вже колись самовизначилися. Світ ніколи не визнає того, щоб вірмени повсюдно, де вони живуть, створювали свої держави. Це ніхто не визнає, і Азербайджан ніколи не допустить цього», – заявив глава відділу зовнішніх зв'язків адміністрації президента Азербайджану Новруз Мамедов [1]. Таким чином, поки що жодна з сторін не збирається йти на поступки та компроміси. Єдине чого вдалося на цей час досягти, це підписати 3 листопада 2008 року тристоронню декларацію президентів Азербайджану, Вірменії і Росії, в якій, зокрема, зазначається, що президенти країн «заявляють, що сприятимуть оздоровленню ситуації на Південному Кавказі та забезпеченню встановлення у регіоні обстановки стабільності та безпеки шляхом політичного врегулювання конфлікту на основі принципів і норм

міжнародного права та ухвалених у цих рамках рішень і документів, що створюють сприятливі умови для економічного розвитку і всебічної співпраці в регіоні». [2]

Грузино-осетинський конфлікт був першим міжетнічним конфліктом у Грузії, що вилився в збройне протистояння. В своєму розвитку він пройшов декілька стадій – від локального і малопомітного для міжнародної спільноти до події міжнародного значення (1988 – 2008). Кульмінацією цього протистояння стали воєнні дії в серпні 2008 року, які призвели до проголошення незалежності Південної Осетії та Абхазії і визнання їх нового статусу з боку Російської Федерації. Слід зазначити, що Абхазія вимагала незалежності, а Південна Осетія входження до РФ як суб'єкт федератції.

Таким чином, від серпня 2008 року пострадянський простір змінився, а саме, виник прецедент зміни кордонів колишніх союзних республік. Крім того, визнання Росією Південної Осетії та Абхазії означає остаточний крах ялтинської системи світобудови, оскільки чотири з п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН відмовилися від її ідейних і міжнародно-правових засад – Росія визнала Південну Осетію та Абхазію, США, Великобританія і Франція – Косово.

Зазначене рішення РФ викликало серйозний резонанс у міжнародній спільноті. Так, на конференції фахівців – міжнародників PONARS-Eurasia зазначалося, що такий крок РФ буде мати суттєві наслідки, насамперед, для самої Росії. Більшість фахівців схиляється до думки, що факт визнання незалежності двох кавказьких регіонів буде впливати на міжетнічні та міжконфесійні відносини в самій Росії, в тому числі й на Північному Кавказі. Крім того, слід звернути увагу на думки американських експертів, які повідомляють про намір США в майбутньому більш прискіпливо придивлятися до російськомовних співтовариств у колишніх радянських республіках з тим, щоб запобігти використанню Росією їх в операціях, подібних до південно-осетинської (зауважимо, що понад 70% вояків абхазької армії і майже 84% цивільного населення мають російське громадянство). На цій же конференції грузинський політолог Корнелій Какачія зазначив, що визнавши Південну Осетію і Абхазію, Росія вперше допустила можливість незалежності території, де масово проживають російські громадяни (або власники паспортів РФ). Цим фактом Москва створила загрозливий для самої Росії прецедент, який у майбутньому може викликати «ефект доміно» в багатьох етнічних регіонах від Татарстану до Інгущетії [3].

Придністровський конфлікт суттєво відрізняється від інших конфліктів на теренах колишнього СРСР тим, що в ньому фактично відсутній етнічний чинник. Конфлікт між Молдовою і Придністров'ям можна охарактеризувати як боротьбу проти об'єднання Молдови з Румунією. Розпочався конфлікт з проблем у гуманітарній сфері, а саме, в 1989 році Верховна Рада Молдавської РСР прийняла закони «Про функціонування мов» та «Про мови», якими передбачалося запровадження румунської мови з переходом на латинську графіку. Придністров'я, де проживають українці, росіяни, гагаузи, що складає майже 60% населення, не могло погодитися з таким рішенням. Ситуація в регіоні поступово радикалізувалася, а в 1992 році вилася у збройний конфлікт, у якому активну роль зіграла 14-та армія, розташована на території Придністров'я. В другій половині 1992 року конфлікт перейшов у мирну фазу, яка триває й досі, час від

часу відбуваються міжнародні консультації з приводу майбутнього статусу Придністров'я (у 1991 році в Придністров'ї відбувся референдум, на якому 97,7% його мешканців висловилися за побудову самостійної держави).

У питанні врегулювання придністровського конфлікту беруть участь Росія, Україна, ОБСЄ, однак станом на кінець 2009 року проблема статусу регіону не розв'язана і перспективи її розв'язання досить примарні. Слід зазначити, що політичне керівництво Молдови бачить країну винятково унітарною державою. Тому категоричність лідерів Придністров'я, які наполягають на конфедерації, та непоступливість молдавської влади щодо забезпечення політичного самоврядування регіону, визначають тривалий характер конфлікту та примарну можливість його розв'язання в найближчій перспективі.

На нашу думку, причини появи на території колишнього СРСР такої кількості етнічно-економічних конфліктів, що призвели до появи невизнаних або частково визнаних держав, полягають у тому, що існуючі протистояння вийшли на якісно новий рівень. Якщо на початку 90-х років ХХ століття ці конфлікти виникали через розпад СРСР, то на початку III тисячоліття вони визначаються динамікою розвитку та будівництва нових націй-держав. Радянський Союз розпався по кордонах національних республік, однак, при цьому не враховувалося те, що в середині самих республік існували автономні утворення, які не завжди були в захваті від такого розвитку подій. Тобто виникали держави, які не погоджувалися з наслідками першого поділу імперії, а отже, виникали передумови для вирішення існуючих питань на свою користь за підтримки інших, більш сильніших держав.

Отже, ситуація з невизнаними або частково визнаними державами, особливо після визнання Косова, Південної Осетії та Абхазії (у даному випадку не важлива кількість країн, що їх визнали) свідчить про нагальну необхідність вироблення єдиних принципів щодо інституту визнання новостворених держав з боку міжнародної спільноти. Відсутність єдиних міжнародних документів щодо врегулювання цих проблем може призвести до посилення напруги в окремих регіонах, і наслідки можуть бути трагічними не лише для самих держав, а й для міжнародної безпеки в цілому. Крім того, відсутністю чітких міжнародно-правових норм можуть скористатися потужні держави у своїх геополітичних цілях у питаннях визнання чи невизнання державних утворень, які виникли через реалізацію своїх сепаратистських прагнень.

Таким чином, для ефективного вирішення зазначених проблем, було б доцільно виробити чіткі міжнародно-правові критерії, відповідно до яких, за умови їх дотримання відповідними державними утвореннями, через певний проміжок часу невизнана або частково визнана держава може розраховувати на визнання її міжнародною спільнотою. Це тим більш важливо, оскільки в умовах глобалізації такі держави можуть існувати в статусі невизнаних досить довгий час, однак у багатьох випадках саме невизнані або частково визнані держави є самостійними і досить впливовими учасниками регіональної і міжнародної політики.

1. Кравченко В. В очікуванні визнання. Дзеркало тижня. № 44 (723). – 22 – 28 листопада 2008 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1600/64762/>.

2. У Москві домовилися про мирне вирішення проблем Нагірного Карабаху. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-282137.html>.

3. Макарычев А. США – РОССИЯ – ГРУЗИЯ: академический треугольник с политическими углами. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://politics.in.ua/index.php?go=News&in=view&id=10870>

*Кадикало О. І.*

здобувач кафедри конституційного та міжнародного права Київського національного університету внутрішніх справ

## Правова природа конституційних судів

Уперше інститут конституційної юстиції зародився у Сполучених Штатах Америки. Особливістю цього інституту було те, що він виник на основі не конституції, а судових прецедентів. Його доктрина була найбільш чітко сформульована головним суддею Верховного суду США Дж. Маршаллом у відомому рішенні 1803 р. у справі Марбері проти Едісона: "Саме судова влада має право і зобов'язана сказати, що є закон". Цей прецедент заклад основи так званої американської моделі конституційного правосуддя, головною рисою якої є здійснення конституційного контролю судами загальної юрисдикції.

В Україні становлення органу конституційної юстиції відбувалося не простим шляхом. Можна стверджувати, що історія Конституційного Суду в Україні є наочним показником утвердження принципу розподілу влад і самовизначення власне судової влади. Із заснуванням Конституційного Суду судова влада вперше отримала повноваження і змогла реально стати протипагою законодавчій та виконавчій гілкам влади. Так, вже на підставі Закону про внесення змін до Конституції України від 24 жовтня 1990 р. до тексту ст. 112 чинної на той час Конституції було включено положення про обрання Верховною Радою України Конституційного Суду України у складі 25 осіб строком на десять років. Його організація і діяльність визначалися в загальній формі: стосовно несутимності перебування суддів на іншій державній службі, незалежності їх до будь-яких політичних партій і рухів та незалежності суддів під час виконання своїх обов'язків. Законом України "Про Конституційний Суд України" від 3 червня 1992 року до цих положень Конституції України було внесено зміни, якими збережено порядок формування Конституційного Суду, але зменшено його кількісний склад до 15 осіб. Пізніше загальні положення щодо формування Конституційного Суду України були відтворені у ст. 38 Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України від 8 червня 1995 р. "Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України", яка визначила Конституційний Суд України як незалежний орган судової влади. Прийняття чинної Конституції України, а також нового Закону України "Про Конституційний Суд України" створило легітимну основу і відкрило шлях до практичного вирішення питання про створення органу конституційної юрисдикції в Україні.

Переважна більшість країн колишніх республік СРСР розбудовує інститут тлумачення Конституції й конституційного контролю згідно з європейською моделлю. У дванадцяти з них діють конституційні суди, у

Казахстані цей орган змінив назву на Конституційну Раду, в Естонії діє судова колегія конституційного нагляду у складі Державного суду.

Аналізуючи становлення інституту конституційного контролю в державах СНД, слід зазначити досить тривалий час і важкий шлях його впровадження. Причому причини, що до цього призвели, мають політичний характер, а особливо гостро вони виявились у Росії, Білорусії та Казахстані. Вплив політичних сил на створення цієї системи й участь органів конституційного контролю в політичному процесі – найбільша помилка, яку припустили на першому етапі функціонування органів конституційного контролю. Крім того, незважаючи на результати дискусії кінця 80-х років про шляхи розбудови системи конституційного контролю, деякі республіки вагалися з прийняттям європейської моделі та намагалися створити систему з конституційною палатою Верховного суду (Білорусь, Казахстан, Киргизстан).

Створення спеціальних органів конституційного контролю водночас потребувало визначення їх правової природи: юрисдикційними чи політичними органами є конституційні суди.

На думку В. С. Ебзеева, немає жодних підстав розглядати діяльність Конституційного Суду як суто судову, але саме судова діяльність може і повинна розглядатися як пріоритетна для Конституційного Суду. Водночас, незважаючи на особливості покладених на нього завдань, його основною функцією залишається правосуддя.

Деякими авторами висловлюється думка про те, що в процесі тлумачення Конституції відбувається, з одного боку, політизація юстиції, а з іншого – юридизація політики. При цьому політика нічого не виграє, а юстиція втрачає все. У будь-якому випадку, втручаючись в політичний простір і беручи участь у політичному протистоянні, конституційна юстиція неминуче займає в ньому ту чи іншу сторону, втрачаючи свій імідж і авторитет незалежного та об'єктивного арбітра, що відстоює інтереси верховенства і панування права.

Одним з аргументів, що свідчать про політичну природу органів конституційного контролю, є те, що судовий конституційний контроль спрямований на охорону Конституції, яка є не тільки юридичним, а й політико-правовим документом.

Роль судів у сучасних демократіях є дуже важливою. Особливо це стосується конституційних та верховних судів, які розглядають питання, що мають величезне політичне значення. У процесі здійснення судочинства дуже важливо не переступити межу й, таким чином, не втрутитись у політичний процес. При цьому слід врахувати думку екс-голови Конституційного суду ФРН Ю. Лімбах, що для конституційних судів практично кожне розглядуване ними питання є політичним.

Для запобігання цим явищам у країнах західних демократій існує концепція «самообмеження суду» (наприклад, у ФРН) або її еквіваленти: доктрина «поля розсуду держави», що використовується у діяльності Європейського Суду з прав людини, та доктрина «політичного питання», що сформульована Верховним судом США.

Зміст доктрини «політичного питання» полягає у тому, що суди не можуть вирішувати справи, в яких порушуються політичні питання, оскільки вони повинні вирішуватися політичними гілками влади (законодавчою та виконавчою). Наявність цієї доктрини підкреслює

самообмеження судів, які під час здійснення правосуддя не втручаються у політичну сферу, оскільки вони не обираються народом та не несуть відповідальності за свою діяльність перед виборцями.

Суддя Конституційного Суду Російської Федерації Н. Вітрук зазначає з цього приводу: «Конституційний суд займається політикою, але лише у тому сенсі, що своїми рішеннями він проводить політику, яка виражається у Конституції та Законі про Конституційний Суд. Але не можна не враховувати, що Конституційний Суд, наприклад, має право тлумачити Конституцію, що відкриває можливість правового вибору з урахуванням низки чинників політичного, соціально-економічного та іншого порядку. Іншими словами, політика проникає у тканину тлумачення конституції, що надається конституційним судом».

Безумовно, Конституційний Суд не повинен займатися політикою, під якою розуміється мистецтво і практика управління загальними справами суспільства.

Під час тлумачення необхідно проводити розмежування між суперечками, що мають свою конституційно-правову сторону і суперечками суто політичними, які не мають правового характеру і, відповідно, не можуть бути вирішені виходячи з положень Конституції.

Указуючи на політичний характер органів конституційного контролю, західні фахівці стверджують, що він виражається:

по-перше, у причинах виникнення конституційних судів у Європі (як наслідок політичних помилок першої половини ХХ ст.);

по-друге, у тих питаннях, якими займаються конституційні суди. М. Капелетті зазначає: «... ми звертаємося до третьої влади, тому що вона незалежна від політики, але вчиняючи так, ми примусово вилучуємо її в політику»;

по-третє, у двох способах призначення членів конституційних судів (причетність обох політичних гілок – і законодавчої, і виконавчої), а також у тому, що в конституціях європейських держав створені умови для того, щоб склад судів відображав усі великі політичні угруповання, щоб суди не були провідниками деяких інших державних органів чи невливових політичних партій.

*Кобрин В. С.*

Юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка, асистент кафедри конституційного права

## **Зростання ролі Прем'єр-міністра України в контексті суспільних потреб**

Посада Прем'єр-міністра України відіграла та продовжує відігравати провідну роль у системі органів державної влади України та на українському політичному просторі. Ця роль з кожним днем посилюється і набуває в деяких моментах просто загрозливих масштабів. Складається ситуація, при якій в державі вже не один рік, як зазначає проф. В. Авер'янов, існує так званий «дуалізм влади», який породжує конфліктні ситуації між гілками влади[1].

У цьому «дуалізмі влади», з однієї сторони, Президент України як загально представницький, всенародно обраний орган, а, з другої, –



Прем'єр-міністр України зі своїм Кабінетом та про урядовою більшістю в парламенті. На жаль, вся їхня діяльність останні роки - це перегування канату, взаємні звинувачення, недовіра один до одного та діяльність, спрямована не на результат для країни, а на знищення опонента. Власне, з огляду на анонсовану вище тему, хочеться звернути увагу на одну із сторін цієї «дуалізованої влади», а саме на посаду Прем'єр-міністра України.

Потрібно ж відразу зазначити, що посилення ролі і значення Прем'єр-міністра України відбулося після набрання чинності змін до Конституції України, внесених Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року[2]. Згідно даних змін, починаючи з 2006 року, Прем'єр-міністр України стає фігурою повністю залежною від парламенту, а не від Президента. Роль останнього зводиться лише до подання запропонованої йому коаліцією кандидатури на розгляд до парламенту. Більше того, посилення ролі Прем'єр-міністра України відбулося і за рахунок прийняття Закону України «Про Кабінет Міністрів України»[3], яким теж суттєво посилено повноваження глави уряду.

Парадоксально, але в суспільстві за останні роки лунають вже навіть думки про ліквідацію інституту президента та передання статусу глави держави главі уряду. Прем'єр-міністр на сьогодні стає ключовою фігурою в системі органів державної влади, а тому дивно є ситуація коли напі політики рвуться на президентські вибори і ведуть боротьбу за посаду, яка, по суті, не дасть їм навіть можливості виконати свою передвиробну програму. З огляду на це, цікавим, на нашу думку, є правовий аналіз та дослідження проектів Конституції чи проектів внесення змін до Конституції різних політичних сил.

Так, Президент України В. Ющенко в запропонованому Законі України «Про внесення змін до Конституції України»[4] декларує такі конституційні новели. По-перше, серед безпосередніх конституційних повноважень глави Уряду, а саме керування роботою Кабінету Міністрів України та спрямування її на виконання Програми діяльності, схваленої парламентом, додається ще право підписувати акти прийняті Кабінетом Міністрів України.

По-друге, зростає роль Прем'єр-міністра України і у зв'язку з процедурою формування Уряду. Пропонується наступне: Президент України доручає кандидату на посаду Прем'єр-міністра України, уповноваженому політичною партією, яка за підсумками виборів до Палати депутатів отримала найбільшу кількість депутатських мандатів, сформувати та внести на розгляд Палати депутатів пропозиції щодо персонального складу Кабінету Міністрів України разом із Програмою діяльності Кабінету Міністрів України.

Якщо Палата депутатів не справилася з поставленим завданням Президент України доручає сформувати та внести на розгляд Палати депутатів пропозиції щодо персонального складу Кабінету Міністрів України разом із Програмою діяльності Кабінету Міністрів України кандидатові на посаду Прем'єр-міністра України, уповноваженому політичною партією, яка за підсумками виборів до Палати депутатів отримала другу за чисельністю кількість депутатських мандатів.

У разі, якщо Палата депутатів і на цей раз не затвердила персональний склад Кабінету Міністрів України і Програму діяльності Кабінету Міністрів України, Президент України визначає кандидата на посаду Прем'єр-

міністра України, якому доручає внести до Палати депутатів пропозиції щодо персонального складу Кабінету Міністрів України та Програму діяльності Кабінету Міністрів України.

По-третє, вага і значення глави Уряду підтверджуються правом Віце-прем'єр-міністра України та міністра заявити Прем'єр-міністру України про свою відставку.

Інший кандидат на пост глави держави А. Гриценко в своєму варіанті Конституції України[5] пропонує взагалі посаду Прем'єр-міністра України скасувати, а главою Уряду поставити всенародно обраного Президента. Такий Президент очолює Кабінет Міністрів України та керує його роботою, призначає та звільняє з посади своїм указом міністрів та підписує акти Кабінету Міністрів України. Фактично таким чином пропонується із ролі «президента арбітра», глави держави зробити Президента України главою виконавчої влади з усією повнотою відповідальності за стан справ у державі.

Схожу позицію декларує ще один бажачий зайняти крісло глави держави О.Тягнибок та його політична сила. В запропонованому Проекті нової Конституції[6] Президент України є главою виконавчої гілки влади і безпосередньо очолює Уряд України, з правом призначення та звільнення усіх без виключення міністрів.

Як бачимо, існує позиція щодо ліквідації інституту Прем'єр-міністра України і передання функцій глави Уряду до Президента України. Потрібно відразу ж зазначити, що дані ідеї не мають великої підтримки ні в суспільстві, ні на науковому та експертному рівні. Все - таки вважається, що керувати державою із повноваженнями глави і керувати роботою Уряду із повноваженнями Прем'єр-міністра України для однієї особи є надто складно. Більше того, це не дає можливості Президенту сконцентруватися на якійсь одній ділянці роботи, від чого падає якість та ефективність такої діяльності.

До сміху оригінальним є Проект Конституції Комуністичної партії України [7], за яким посада глави держави - Президента ліквідується, головним органом державної влади та єдиним органом законодавчої влади стає Верховна Рада України, у її складі утворюється Президія, яка фактично перебирає на себе багато повноважень Президента. Верховна Рада серед великої кількості повноважень має право призначати Голову Ради Міністрів, який очолює Уряд. Кандидатуру на посаду Глави Уряду вносить Президія Верховної Ради України за пропозицією коаліції депутатських фракцій. За поданням Голови Ради Міністрів призначаються усі інші члени Уряду. Голова Ради Міністрів керує роботою Уряду, спрямовує Програму діяльності на її виконання, підписує акти прийняті Урядом тощо. За такого варіанту організації державної влади глава Уряду стає, по суті, провідною політичною фігурою в державі і разом із Президією Верховної Ради може претендувати на статус глави держави «де-факто».

Насамкінець розглянемо проект Конституції України, який мали намір впровадити в життя осінню 2009 року ПР і БЮТ[8]. Згідно цього проекту Прем'єр-міністр України набуває децю іншого статусу. По-перше, пропонувався чинний Основний закон доповнити статтею 116-1, яка б розкривала повноваження глави Уряду. Зокрема Прем'єр-міністр як глава виконавчої влади:

1. здійснює керівництво Кабінетом Міністрів України, центральними органами виконавчої влади та місцевими державними адміністраціями;
2. виступає від імені Кабінету Міністрів та головує на засіданнях;
3. підписує акти Кабінету Міністрів;
4. представляє державу у міжнародних зносинах, веде переговори та укладає міжнародні договори;
5. здійснює інші повноваження визначені Конституцією та законами України.

Далі зазначається, що на виконання своїх повноважень глава видає розпорядження, які є обов'язковими до виконання на всій території України. Так, глава уряду вносить подання до Президента України про призначення та звільнення глав дипломатичних представництв в інших державах та при міжнародних організаціях; до Верховної Ради України про призначення та звільнення членів Кабінету Міністрів України (крім Міністра оборони, Міністра закордонних справ та постійного представника парламентської опозиції у Верховній Раді України), Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України; до Кабінету Міністрів України про призначення та звільнення з посад керівників центральних органів виконавчої влади, чверті складу Національного банку України, чверті складу Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, чверті складу Національної комісії регулювання електроенергетики України, чверті складу Національної комісії з питань регулювання зв'язку України, п'яти членів Державної судової адміністрації, голів місцевих державних адміністрацій, заступників міністрів та заступників керівників центральних органів виконавчої влади.

З огляду на запропонований проект, бачимо намір двох провідних політичних сил країни укріпити парламентсько-президентську форму правління в сторону зростання ролі парламенту та уряду, включаючи його главу – Прем'єр-міністра України.

Підводячи підсумки, потрібно зазначити, що Україна і досі перебуває у стані політичної і правової невизначеності. Роль Прем'єр-міністра за останні роки дійсно зросла, укріпилася та стала більш популярною та затребуваною в порівнянні з періодом до 2004 року. Але постає просте і логічне питання: «А чи готова нація до такого посилення? Чи хоче вона мати сильного Прем'єр-міністра та відносно слабкого Президента?» Однозначної відповіді немає. Можливо,десь навіть зробивши крок назад, можливо,десь не зовсім розуміючи до кінця всю складність питання, для нас найоптимальнішим варіантом, на нашу думку, є перехід до моделі організації державної влади закладеної в Конституції України 1996 р. – сильний Прем'єр-міністр при сильному Президентові України.

Така конструкція, при новій ролі та вазі глави уряду зробить його сильною фігурою, сприятиме більшій його професійності та зніме усі суперечності між Прем'єр-міністром та Президентом України. Більше того, вона допоможе динамічно розвивати інститут Прем'єрства в Україні, враховуючи всю специфіку нашої держави.

1. Авер'янов В. Організація виконавчої влади: необхідність усунення внутрішніх суперечностей / В. В. Авер'янов // Право України. – 2009. – № 5. – С. 30 – 35.

2. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.
3. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 16 травня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 25. – Ст. 241.
4. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» / [http://www.president.gov.ua/content/const\\_projekt.html](http://www.president.gov.ua/content/const_projekt.html)
5. Проект Конституції України А. Гриценка Конституція порядку / <http://grytsenko.com.ua/files/constitution.doc>
6. Проект нової Конституції ВО «Свобода» Національна Конституція / [http://www.svoboda.org.ua/pro\\_partiyu/prohrama/konstytutsiya/](http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama/konstytutsiya/)
7. Проект Конституції України Комуністичної партії України / <http://kpu.net.ua/wp-content/uploads/2007/03/konstitutsiya.doc>
8. Таємне стає явним: проект Конституції від БЮТ і ПР // Дзеркало тижня. – № 20 (748). – 6 – 12 червня 2009 р. / <http://www.dt.ua/1000/1550/66332/>

*Ковальова І. В.*

Дніпропетровський Національний гірничий університет,  
старший викладач кафедри державного права та управління

### **М. К. Ренненкамф про поняття і призначення держави**

Характерною рисою сучасної вітчизняної науки про державу і право є сталий інтерес вчених до державно-правової думки ХІХ-ХХ ст.. В новітніх сучасних публікаціях з теорії держави та права автори здебільшого посилаються на праці найбільш відомих вітчизняних правників, таких як М.Коркунов, Б.Кістяківський, Ф.Кокошкін, С.Котляревський та ін., не тільки з метою ілюстрації, але також в обґрунтування своїх власних висновків та узагальнень [1, с.32,162]. Таким чином, у сучасних дослідженнях з теорії держави та права разом із зарубіжними авторами значну, а у деяких випадках вирішальну роль стали відігравати праці видатних вітчизняних юристів ХІХ-ХХ ст. ст. [2,с.12]. У процесі наукових дискусій висловлюється низка припущень, які заслуговують на увагу та підтримку, тому що вони дозволяють усвідомити і вирішити нагальні проблеми юридичної науки. У числі таких значний інтерес представляють пропозиції вчених звернутися до генезису і походження держави і права, дослідити цю проблему на підставі вивчення спадщини минулого, ідей та теорій різних наукових шкіл, різних вчених-юристів минулого [3, с.5-12]. При цьому в наші дні спадщина вчених-правознавців, у тому числі й українських, є надзвичайно сучасною та значущою оскільки своїми науковими розробками вони не тільки заклали підґрунтя для подальшого розвитку правової науки, а й створили величезний потенціал як для академічних досліджень, так і для юридичної освіти [4, с.41-42]. До таких науковців відноситься й видатний український правник М. К. Ренненкамф, який також приділяв значну увагу питанням походження та призначення держави.

Вчений визначав, що держава є необхідним результатом людської природи. У своїх працях він неодноразово стверджував, що люди можуть жити тільки у суспільстві, а держава є вищою сходинкою

людського співжиття. Він зауважував, що як вища ступінь співжиття, держава є тільки при розвиненому людському житті, причому вона є такою ж потребою вищої культури, як нижчі форми співжиття є потребою людей взагалі. Застосовуючи історико-аналітичний метод дослідження, М. К. Ренненкампф зазначав, що є дуже мало свідчень про способи виникнення держав: історія почала вивчати первісні держави вже тоді, коли процес їх створення закінчився та їхнє існування вже визначилося. Він називає більш відомі способи, до яких відносить такі як завоювання, призначення яким-небудь племенем чужоземної влади, колонізацію, заснування держав релігійними реформаторами ( східні держави), просвітниками (деякі грецькі держави ) [5, с.51 ]. Однак при цьому теорію суспільного договору як підставу виникнення держави М. К. Ренненкампф відкидає. Прихильники договірної (природно-правової) теорії Г.Гроцій, Б.Спіноза, Т.Гоббс, Дж. Локк, Ж. –Ж.Руссо, Я.Козельський, М.Радищев, І.Кант вважали, що походження держави ґрунтується на ідеї договору (угоди) як акту розумної волі людей, при цьому об'єднання людей у єдиний державний союз розглядалося ними як природна вимога збереження людського роду і забезпечення справедливості, свободи та порядку; в основу теорії природного права ними була покладена ідея про те, що державі передувати природний стан людей, який вони уявляли неоднозначно, проте усі вони розглядали державу як продукт людського розуму і діяльності, зумовлену прагненням людей до виживання [6, с.45-46 ]. На відміну від них, М. К. Ренненкампф формулює три аспекти, які спростовують теорію суспільного договору: політичний - вчений зауважує, що можливість суспільного договору передбачає вже наявність суспільства з певною осілістю, встановленими відношеннями, цілями та владою, яка б могла забезпечити виконання договору; психологічний - М. К. Ренненкампф звертає увагу на те, що в суспільному договорі бере участь багато осіб, за таких обставин дуже важко прийти до загальної безум нової згоди; історичний – він задає доречне питання про те, яке значення можуть мати суспільні договори для майбутніх поколінь [5, с.51-52 ]. Цю точку зору підтримували також інші видатні правники такі, як: М.Коркунов, який спростовує договірну теорію виникнення держави, називаючи її механістичною та неісторичною за змістом і характером, з гіпертрофією суб' -ективного фактору в походженні держави [7, с.78 ], Г.Шершеневич теж відмовляв у науковості договірної теорії [8, с 213 ].

У кінці 60-х – на початку 70-х років ХІХ ст. у вітчизняній політико-правовій теорії держави виокремилась органічна течія. Дана теорія мала деяку підтримку М. К. Ренненкампфа, який приділяв багато уваги питанню походження держави. Він вказував на подібність держави з організмом і особою. Як організми рослин і тварин, держава виникає, розвивається, занепадає і гине. Вона являє собою таке міцне внутрішнє з'єднання сил і установлень, що руйнація одного з них може зашкодити життю цілого. Подібно до особи, держава поєднує в собі живу цілісність, має характер, волю, тобто можливість діяти відповідно до зробленого вибору. Проте М. К. Ренненкампф відзначає, що є також і відмінності між організмами, особою та державою. У державах життя ґрунтується на бутті окремих осіб, які самі в собі поєднують принцип руху, самі для себе є головною метою, а іноді перебувають у суперечності з цілим. У фізичних же організмах

життя об'єднається у центральних органах, їхні частини є лише знаряддями цілого. З іншого боку, особа діє самостійно, держава ж є об'єднанням сил і прагнень народу, її основа та мета – в народі, в індивідах і тому повне ототожнення держави з організмом ( особою ) завжди буде невірним [ 9, с.38-39 ].

Повіднуючи у своїх дослідженнях історико-догматичний метод дослідження політико-правових явищ із соціологічним, М. К. Ренненкампф зазначає, що держава - це вищий ступінь людського співжиття. Основними елементами (ознаками) держави він вважає територію, населення, державну владу. Досліджуючи питання походження держави і права, М. К. Ренненкампф зазначав, що держава і право утворились суспільством, тому, насамперед, необхідно звернути увагу на процес виникнення суспільства, тому що, як казав великий мислитель Г. В. Лейбніц: "... нічого не проиходит без основания..." [10, с.179 ]. Вивчаючи цю проблему та застосовуючи при цьому історико-догматичний метод дослідження, М. К. Ренненкампф зазначає, що на початку ХІХ ст. виникло вчення, яке прагнуло відокремити суспільство від держави і створити особливу суспільну сферу, що займає середнє місце між індивідуальним життям і державним і має певну самостійність. Прихильниками та натхненниками цього вчення М. К. Ренненкампф вважає Аренса, Штейна, Моля, які визначали, що головна відмінність між суспільною сферою з однієї сторони та державою і особою з іншої, полягає в тому, що підґрунтям особи є її власна мета та зосередження власних сил, тоді як у суспільстві об'єднується більша кількість осіб із загальним інтересом, які вживають загальні дії. Це вчення визнавало державу лише як юридичну форму; згідно з ним підставою особистості є її власні цілі й зосередження сили. Суспільство має своєю підставою окремі приватні цілі, які виникають та існують незалежно від держави внаслідок природних причин та інтересів людей; держава ж являє собою народну єдність, яка здійснюється у юридичній організації. М. К. Ренненкампф відзначав, що зазначене вчення – це видозмінення більш раннього вчення про відмінність між державою юридичною та поліцейською (Rechtsstaat і Polizeistaat) і воно є таким же необґрунтованим, як і останнє. Вчений вважав, що поза державою суспільні сфери нездатні до розвитку і неминуче повинні зруйнуватися за нестачею не тільки прав, але й тих загальних умов життя, які вони знаходять у цілісній системі державних відносин. І тут М. К. Ренненкампф виводить цікавий постулат: держава - це не тільки організоване юридичне життя, але це є саме суспільство в усіх його утвореннях [9, с.47-48 ]. Таким чином, М. К. Ренненкампф дійшов висновку, що держава є не лише організованим юридичним життям, а й суспільством безпосередньо в усіх своїх проявах. Тому, на його думку, держава повинна враховувати природу людей і властивості суспільних союзів, не послаблювати їх енергію зайвими утисками і втручанням та не зменшувати можливості для розвитку їхніх сил наскільки це відповідає суспільному благу і порядку [11, с.150-151].

М. К. Ренненкампф у своїх дослідженнях значно випередив свій час і в своїх працях визначив те, до чого прийшов український народ у ХХ-ХХІ ст.ст.: вчений вважав, що держава існує не заради самої себе, вона не є діячем, який може зайняти місце людини та прийняти на себе безпосередньо задоволення його прагнень; людина здатна створювати усілякі гаразди сама своєю працею, а держава є теренами та засобом для досягнення

людьми своєї мети. М. К. Ренненкампф у своїх дослідженнях доводив, що завданнями держави є: встановлення права; управління державним союзом; сприяння у міру необхідності і можливостей загальнокорисним справам окремих осіб і суспільних союзів. На відміну від В. Чичеріна, який у своїй праці «Власність та держава» поставив верховним витоком держави користь та інтереси цілого, М. К. Ренненкампф вважав, що як ціле (цілісне) – держава не може мати своїх власних індивідуальних цілей, на його думку кінцева ідеальна мета держави – це: служити теренами для розвитку сили людини; відкрити простір для свободи особистості; охорона цього простору від порушень та протидій [ 12, с.43 ].

1. М. Н. Марченко. Проблемы теории государства и права. Учеб. Пособие. М., 1999,- 250 с.
2. В. Г. Графский. Основные концепции права и государства в современной России. \ Государство и право. 2003. № 5.
3. Т. Н. Радыко, Н. Т. Медведева. Позитивизм как научное наследие и перспектива развития права России. \ Государство и право. 2005. №3.
4. Антологія Української юридичної думки. Т.1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ. 2002.
5. Н. К. Ренненкампф. Очерки юридической энциклопедии. Изд-е 2-е исправл., дополн. – К., С. –П., 1880г. –284 с.
6. О. Ф. Скакун. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс). Підручник. Харків. «Еспада». 2006,-775 с.
7. Н. М. Коркунов. Русское государственное право. Т.1. Введение и общая часть. СПб. 1914 г.
8. Г. Ф. Шершеневич. Общая теория права. Т.1. Вып.1. М., 1995.
9. Н. К. Ренненкампф. Юридическая энциклопедия. Изд. 4-е.-К.,С-П.,1913 – 294с
10. Г. В. Левбиц. Сочинения в 4 томах. Т – 2, М.: Мысль, 1983. – 686 с.
11. Н. К. Ренненкампф. О всеобщем голосовании. Журнал Зоря, К., март 1871 г.,-150 стр.
12. Н. К. Ренненкампф. Собственность и государство В.Чичерина. С. –П.,1883 г. –48 с.

*Мелех Б.В.*

старший викладач кафедри правознавства Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології імені С. З. Гжицького

## **Вдосконалення співробітництва України з інституціями Ради Європи щодо захисту прав людини**

Останніми роками значно активізувалося співробітництво України з Радою Європи на урядовому та парламентському рівнях.

Народні депутати України брали активну участь у роботі Парламентської Асамблеї Ради Європи. Депутати Верховної Ради України були постійними учасниками засідань основних Комітетів Парламентської

Асамблеї Ради Європи: з політичних питань, з правових питань та прав людини, у зв'язках з європейськими країнами-не членами РЄ.

З моменту набуття повноправного членства в Раді Європи Україна, згідно зі ст. 25 Статуту, представлена дванадцятьма представниками, котрі є повноважними представниками держави, обраними Верховною Радою України з числа народних депутатів відповідно до діючих в ній правил процедури. Такий представник повинен мати громадянство України і не може бути одночасно членом уряду – Кабінету Міністрів України. Жоден з таких представників не може бути позбавлений мандата в період сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи, якщо на це не буде її згоди. Представники України в Парламентській Асамблеї Ради Європи за її рішеннями беруть постійну участь у комітетах з політичних питань, з правових питань та прав людини і Комітеті у зв'язках з європейськими країнами, що не є членами Ради Європи.

Аналізуючи співробітництво в галузі захисту прав людини можна зробити висновок, що основними формами співробітництва України з Радою Європи, крім участі представників органів державного управління в діяльності інституцій Ради Європи, вважаємо звернення Парламентської Асамблеї Ради Європи до органів державного управління, реагування влади на такі звернення; резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи її моніторингового комітету.

Основною формою співробітництва на урядовому рівні стала участь представників органів державного управління України в роботі основних та спеціальних Комітетів Ради Європи, зокрема, Керівних комітетів з прав людини та з питань соціальної безпеки, Комітетів з питань міграції, з питань культурної спадщини, з питань засобів масової інформації. Експерти України залучалися до розробки Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [2].

Україна як член Ради Європи на підставі ст. 14 Статуту бере участь у діяльності Комітету Міністрів Ради Європи, має в ньому одного представника і наділена одним голосом. Представник України в Комітеті Міністрів Ради Європи бере також участь у роботі Керівного комітету з прав людини, Керівного комітету з питань соціальної безпеки, комітетів з питань міграції, культурної спадщини, засобів масової інформації. Експерти України залучалися Комітетом Міністрів до розробки Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [1].

Після започаткування офіційних контактів України і Ради Європи як форми співробітництва, активно використовується така форма як візити в Україну високих посадових осіб цієї Організації [3].

Форми співробітництва України з Радою Європи визначені Статутом Ради Європи, також підписаною Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод, Європейською рамковою конвенцією про захист національних меншин, Хартією регіональних мов та мов національних меншин, Європейською конвенцією про запобігання катуванням, нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, а також рядом конвенцій з питань кримінального судочинства та інших.

Важливими формами співробітництва є безпосередні рекомендації представників Ради Європи органам державного управління і допомога у розробці законодавчих актів, оформленні громадських законодавчих ініціатив; організація фінансової допомоги для реалізації певних проектів щодо активізації співробітництва органів влади та громадськості у сфері захисту прав людини. До важливих форм співробітництва належить інформування представниками Ради Європи органів державного управління України щодо стану захисту прав людини, гуманітарна експертиза окремих законопроектів, моніторинг проблем у галузі захисту прав людини, що призводять до численних звернень громадян України до Європейського суду з прав людини, які оскаржують дії чи бездіяльність державної влади тощо.

1. Анісімова М. Ф. Зобов'язання України щодо прав людини у зв'язку з вступом до Ради Європи / М. Ф. Анісімова. — К.: [б. в.], 2001. — С. — (На правах рукопису).
2. Антонович М. Права національних меншин в Україні: національне законодавство та міжнародно-правові стандарти / М. Антонович // Право України [Текст]. — 2004. — № 6. — С. 9—13.
3. Гіждіван Л. Ю. Становлення та розвиток співробітництва України з Радою Європи у сфері прав людини / Л. Ю. Гіждіван. — К.: [б. в.], 2000. — С. 235 — (На правах рукопису).

## Секція 5. Адміністративно-правова політика

## Адміністративно-правова політика Української держави в контексті подолання правового нігілізму

Згідно ст. 1 Конституції України, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Проголошення Україною за собою статусу правової держави означає, зокрема, панування права в суспільстві. Отже, правовий нігілізм є несумісним з прагненням держави називатися правовою, оскільки заперечує факт панування права [1].

Прийнято вважати, що правовий нігілізм притаманний народу України як такому, перш за все, пересічним громадянам, які всіляко ухиляються від виконання закону, а відповідальність держави зводиться до недостатньої роботи державних органів щодо його подолання. Так, у роботі [2] наголос робиться на пріоритетній ролі міліції у подоланні правового нігілізму, її діяльності по зміцненню законності та правопорядку, правоохоронній, профілактичній та правоховній діяльності. Зазначається, що забезпечення режиму законності та правопорядку суттєво позитивно впливає на правову свідомість та правову культуру як всього населення, так і окремого індивіда, а отже, знижує рівень правового нігілізму в державі [2, с. 14]. Не заперечуючи проти важливості зазначених висновків і практичної значущості зазначених дій, необхідно, разом з тим, згадати про вислів: «Риба гние з голови». Як зазначає Н. М. Ємельянова [3, с. 202 - 203], правовий нігілізм включає у себе заперечення державою права як свого самообмежувача. З іншого боку, він висловлює заперечення того ж права «масовою» людиною. У результаті складається така ситуація: влада, що створює право, зневажає розроблені нею ж закони, а народ, що співвідносить з цими законами свою поведінку, не бажає їх виконувати. За таких умов автор висуває гіпотезу, що правовий нігілізм саме в діяльність органів державної влади, перш за все виконавчої, породжує правовий нігілізм в українському суспільстві [4, с. 11 - 13].

Одним з основних джерел правового нігілізму є підзаконні нормативно-правові акти, які приймають органи виконавчої влади. Як зазначає російський дослідник С. В. Ткаченко [5], в даний час в результаті активної правотворчої діяльності значно зросла не тільки кількість нормативних правових актів, а й їх суперечливість. Законодавство стало громіздким; правові норми, що регулюють одні й ті самі відносини і містяться в різних правових актах, прийнятих органами влади різних рівнів, багаторазово дублюються. Типовими недоліками нормативно-правових актів є протиріччя між новими і чинними нормативними документами, між законами та підзаконними актами [5]. Аналогічні недоліки містяться і українських нормативно-правових актах, про що свідчать численні судові позови щодо визнання нормативно-правових актів такими, що суперечать актам вищої юридичної сили [4, с. 11 - 13]. До того ж рішення судів органи влади здебільшого не виконують.

Суттєвим джерелом правового нігілізму є роз'яснення та листи, які видають органи виконавчої влади та які суперечать нормам законів. Особливо це притаманно Державній податковій адміністрації України

(ДПАУ), Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР), Міністерству юстиції України. Наприклад, ДПАУ видала лист від 09.06.2006р. № 11041/7/17-0117, відповідно до якого батьки студентів, які працювали, позбавляються права на податковий кредит за навчання, що суперечить п. 5.3.3 Закону України (далі - ЗУ) «Про податок з доходів фізичних осіб», який встановлює право вибору членів сім'ї. В Ухвалі Донецького апеляційного адміністративного суду спеціально зазначено, що посилення податкових органів па цей лист не може братися до уваги в судових спорах, оскільки вони не мають сили нормативно-правового акту.

При розгляді судового спору за позовом закритого акціонерного товариства (ЗАТ) «Біт» до ДКЦПФР про визнання недійсним відповідного нормативно-правового акту ДКЦПФР в частині покладання обов'язку на ЗАТ щодо подання звітності в ДКЦПФР, остання посилалася на лист Міністерства юстиції України від 01.06.2006р. № 20-39-380, яким роз'яснено, що стаття 40 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» нібито передбачає подачу такої звітності для ЗАТ. В Постанові Окружного адміністративного суду м. Києва від 14.03.2008р. у справі № 9/66 цей лист не взятий до уваги, оскільки суд прийшов до висновку, що фактично вказаний лист містить тлумачення законів, що є компетенцією виключно Конституційного Суду України.

Системний характер такого роду порушень з боку органів виконавчої влади в Україні дає підстави вважати правовий нігілізм у їх діяльності не як поодинокі факти, а як системне явище, яке перешкоджає утвердженню принципів правової держави в Україні.

1. Черней В. В. Подолання правового нігілізму - умова розбудови правової держави: Автореф. дис. ... канд. юр. наук. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. - 16 с.
2. Тригубенко Г. В. Роль міліції в подоланні правового нігілізму в Україні: Автореф. дис. ... канд. юр. наук. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. - 19 с.
3. Ємельянова П. М. Правовий нігілізм у перехідному суспільстві. - В зб.: Практична філософія та правовий порядок: Збірка наукових статей / О. М. Бандурка (голова редкол.). - Х.: Центр Освітніх Ініціатив, 2001, с. 202 - 205.
4. Белкін Л. Делегата на правотворчість органів виконавчої влади як фактор правового нігілізму. - В зб.: Держава і право: de lege praeterita, instante, futura: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв, 27-28 листопада 2009 року. - Миколаїв: Іліон, 2009, с. 11 - 13.
5. Ткаченко С. В. Правовые реформы в России: проблемы реценции Западного права. - Самара, 2007 - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.allpravo.ru/library/doc108p0/instrum6743/item6765.html>

*Біленчук П.Д.*

професор Європейської академії прав людини

*Шульга О.О.*

відповідальний секретар Української фундації політико-правових досліджень

## **Правове та інформаційно-комунікаційне забезпечення органів державної влади та управління**

На сучасному етапі розвитку суспільства злочинність є одним з основних дестабілізуючих факторів, її масштаби представляють реальну загрозу процесу становлення української державності, успішному здійсненню соціально-економічних реформ, реалізації положень статті 3 Конституції України, відповідно до яких "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю" [1].

Успішна протидія злочинам вимагає не тільки особистої професійної майстерності працівників правоохоронних органів – учасників процесу розкриття та розслідування злочинів, а й озброєння їх принципово новою системою інформаційного забезпечення. Останнє є актуальним також з огляду на те, що серйозною перепорою для створення доказової бази стали: по-перше, небажання громадян (пов'язане зі страхом за своє життя) брати участь у розслідуванні, відмовою в суді від раніше даних свідчень, по-друге, організаційно-кадрові та інші недоліки самої системи розслідування (рівень підготовки, плінність кадрів, стан матеріально-технічного забезпечення та інше). [2, с. 327]

Провідна роль у цьому належить науці криміналістики, яка сама розробляє і пристосовує з інших галузей знання, різні рекомендації, прийоми, методи, методика, без яких неможливо уявити успішну роботу щодо розкриття та розслідування будь-якого злочину. Загальновідомо, що емпіричною базою для вирішення наукових і практичних завдань в криміналістиці слугує вивчення двох видів людської діяльності, а саме: злочинної діяльності і діяльності, яка забезпечує запобігання, протидію, розкриття та розслідування злочинів.

Варто зазначити, що в кожному окремому із зазначених вище видів діяльності криміналістика встигла зробити досить багато, однак, на наш погляд, далеко не все. Значною мірою це стосується криміналістичної системології, криміналістичної інформатики та криміналістичної реєстрації, які повинні бути зв'язковим елементом між цими видами діяльності, однак на цей час такої функції не виконують, а практично поділені на окремі види обліків, банків даних, та ще й залишилися на сьогоднішній день без достатнього наукового, теоретичного дослідження даної проблематики [3, с. 175].

Викладене свідчить про необхідність розгортання широкого фронту наукових та теоретичних досліджень з питань удосконалення інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів, тим більше, що саме про це неодноразово йшлося у програмних документах, націлених на посилення запобігання та протидії злочинності, зокрема, у Постанові Верховної Ради України "Про державну програму боротьби

із злочинністю" (пункт 1.7.) та "Про комплексну програму профілактики злочинності" тощо.

Характеризуючи існуючий стан справ у сфері криміналістичних обліків та баз даних, слід зазначити, що вони ведуться профільними лабораторіями всіх науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України та їх структурними підрозділами. До збору, фіксації, обробки, зберігання і використання інформації, яка знаходиться в базах даних, безпосередньо залучено майже 70 відсотків особового складу експертно-криміналістичної служби.

Оскільки об'єктом даного дослідження є правове, організаційне, інформаційне та технологічне забезпечення функціонування обліків і баз даних, їх завдання та зміст як галузі криміналістичної техніки, а також його місце у системі запобігання і протидії злочинності, то відповідно і предметом нашого вивчення є конкретні закономірності та особливості використання спеціальних знань для функціонування різних видів обліків та баз даних. Кожен з них має свої, властиві саме йому особливості, які пов'язані із завданнями криміналістичної техніки, а тому нами вивчалися також і впливаючі на них специфічні фактори.

Слідча, експертна і судова практика свідчать про необхідність додаткового законодавчого регулювання діяльності правоохоронних органів щодо створення та використання у повсякденній діяльності інформаційно-комп'ютерних систем, обліків та баз даних оперативно-розшукового та профілактичного призначення, яка обумовлюється декількома прагматичними чинниками [4, с. 216].

По-перше, загальновідомо, що постановка на дактилоскопічний облік є суттєвим вторгненням у сферу особистих немайнових прав особи поряд з такими невід'ємними правами, як право на честь, гідність, ділову репутацію тощо. Тому можна стверджувати, що постановка на дактилоскопічний облік є таким заходом, який може мати серйозні юридичні наслідки для будь-якої особи. Відомо, що під час спеціальної перевірки у зв'язку з вирішенням питань про надання дозволу працювати на державних посадах, пов'язаних зі зберіганням державної таємниці, а також для використання особи на інших відповідальних роботах у державних органах, завжди звертаються до алфавітних обліків. І сам факт перебування особи на обліку може бути підставою для відмови у прийнятті особи на роботу на такі посади. До того ж, перебування на обліку в певних випадках може бути підставою для відмови у видачі дозволу на виїзд за кордон тощо.

По-друге, аналіз актів чинного законодавства України, що регламентують відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями державних органів та посадових осіб, не містять правил зняття з криміналістичних та інших видів обліку. Тривале і безпідставне перебування на обліках оперативно-розшукового та іншого призначення потенційно може завдати не тільки моральної, а й матеріальної та немайнової шкоди особам, відомості про яких з тих чи інших причин потрапили в картотеки, інформаційну базу та інші банки даних правоохоронних органів.

По-третє, слід зауважити, що згідно з основними положеннями теорії оперативно-розшукової діяльності, дактилоскопічні обліки слід вважати засобами оперативно-розшукового призначення поряд з оперативною та спеціальною технікою. Тому необхідно застерегти громадськість і фахівців

юристів, що система дактилоскопічного обліку виконує, насамперед, завдання оперативно-розшукової діяльності (ст. 1 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"). Тому справедливо наголошує В. Ю. Шепітько, що криміналістичні обліки можуть бути оперативно-довідковими (за прізвищем, дактилоскопічний), оперативно-розшуковими (осіб, що пропали без вістки; невпізнаних трутів; викрадених речей) і спеціальними (кулегільзотеки тощо). Звідси очевидно, що криміналістична система дактилоскопічної реєстрації призначена в першу чергу для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [5, с. 540].

Викладене дозволяє зробити висновок, що необхідно прийняти спеціальний закон про державну дактилоскопічну реєстрацію. Тому в законопроекті "Про державну дактилоскопічну реєстрацію в Україні" доцільно передбачити такі фактори:

- цілі створення та використання системи алфавітно-дактилоскопічних обліків;
- юридичні підстави постановки осіб на алфавітно-дактилоскопічний облік;
- коло осіб, що підлягають обов'язковому (примусовому) та добровільному дактилоскопіюванню;
- порядок постановки осіб на алфавітно-дактилоскопічний облік;
- терміни і порядок зберігання алфавітно-дактилоскопічної інформації;
- коло суб'єктів, які мають право витребувати інформацію, що є в системі алфавітно-дактилоскопічних обліків, а також юридичні підстави і порядок звернення з відповідними запитами;
- юридичні підстави, порядок та випадки зняття осіб з алфавітно-дактилоскопічного обліку, а також знищення (вилучення) дактилоскопічної інформації;
- порядок прокурорського та судового нагляду за діяльністю органів, уповноважених створювати і використовувати алфавітно-дактилоскопічні обліки;
- юридичні гарантії забезпечення прав та законних інтересів осіб, які вступають у правовідносини у зв'язку з веденням алфавітно-дактилоскопічних обліків;
- заходи впливу на посадових осіб, що порушуватимуть встановлений порядок створення і використання алфавітно-дактилоскопічних обліків.

В даний час можна також говорити і про те, що, що криміналістична реєстрація і криміналістична інформатика сформувались сьогодні як одна з найважливіших окремих криміналістичних теорій. Більше того, слід зазначити, що саме з криміналістичної інформатики та криміналістичної реєстрації почалось формування наукової криміналістики ще в період її зародження. Згадаємо А. Бертильона, якому дійсно вперше в світі з позицій наукових знань вдалося створити реальну, дієву і ефективну на той час систему криміналістичної реєстрації. Сучасна система криміналістичної реєстрації, за неповними відомостями, реально обіймає понад 30 видів різних за походженням та особливостями зберігання об'єктів; слід зазначити, що серед них тільки в органах Міністерства внутрішніх справ України реально існує вісім обліків певних категорій осіб тощо.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141

2. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика: Навч. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсєєва. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 368 с.

3. П. Д. Біленчук, М. Т. Задонний Основи криміналістики: Інноваційні технології та основи організації розслідування злочинів - Навчальний посібник За загальною редакцією доктора технічних наук, професора, академіка Інженерної академії України, заслуженого діяча науки і техніки України Р. А. Аблязова - Черкаси: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2008. - 190 с

4. В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов. е-майбутнє та інформаційне право; За ред. доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента Академії правових наук України М.Швеця // 2-е вид., доп.. - К.: НДЦПІ АПрН України. - 2006. - 302 с. //www.bod.kiev.ua.

5. Шепітько В.Ю. Криміналістика: Енциклопедичний слов. (українсько-російський і російсько-український): 1500 термінів. - Харків: Право, 2001. - 552с.

*Мазур А. В.*

Академія митної служби України, доцент кафедри адміністративного та митного права, к.ю.н.

## Переважне право як елемент юридичного змісту регулятивних митних правовідносин

У більшості правове відношення як єдність форми й матеріального змісту вимагає дослідження з позицій різних галузей науки, як таке поняття, що дійсно перебуває на межі правової й інших наук [1, с. 25]. З іншого боку, будь-яка класифікація правовідносин з огляду на її критерій, має практичне і теоретичне значення в разі, коли досягається очікуваний пізнавальний ефект. Як варіант - урахування нового набутого знання, наприклад, у процесі систематизації чинних правових норм. Не маючи на меті глибоко вивчити, так би мовити, «предметну» площину теорії правовідносин на прикладі норми підзаконного акту центрального органу виконавчої влади у галузі митної справи варто, разом із тим, наважитися сформулювати висновки щодо сучасного стану правового регулювання митної діяльності як діяльності адміністративно-публічної. Власне, останнє й дозволяє зробити більш-менш вірогідні узагальнення й рекомендації правового характеру.

Отже, суспільні відносини, що виникають у сфері дії митно-правових норм можна поділити на декілька груп. Зокрема, на регулятивні й охоронні. Якщо охоронні пов'язані із протиправними діями й дістають вияв у притягненні до адміністративної відповідальності за порушення митних правил, то регулятивні - із правомірною поведінкою суб'єктів і ґрунтуються на нормах, що визначають права та обов'язки учасників митних відносин [2, с. 24].

Як приклад останньої групи правовідносин можна назвати ті з них, що виникають із приводу надання окремим суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності переважних прав щодо проходження митних процедур. В основі подібної практики є міжнародно-правові стандарти, встановлені Всесвітньою митною організацією, учасницею якої є Україна.

У науді митного права переваги у сфері митних відносин («митні переваги») запропоновано розуміти як передбачений актом митного або податкового законодавства, а також укладеним в установленому порядку міжнародним договором України, засіб митного регулювання, що полягає



в стимулюванні учасників митних правовідносин до реалізації законних прав та інтересів шляхом надання митних пільг, тарифних преференцій, забезпечення функціонування механізму митних привілеїв [3, с. 6].

Одним із таких переважних прав є можливість суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності за спрощеним алгоритмом проходити митні формальності. У п.2 наказу Держмитслужби України №735 за 2009 рік «Про затвердження Критеріїв оцінки підприємств-резидентів, до товарів і транспортних засобів яких може встановлюватися спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення» [4] вказано: «Установити, що ці Критеріїв можуть бути застосовані до підприємств-резидентів за таких умов: посадові особи підприємства не притягалися до кримінальної відповідальності за порушення митних правил протягом двох років, що передують даті здійснення оцінки діяльності підприємства». Зауважимо, що наказ успішно зареєстровано в Мінюсті України. Показовим є і те, що вітчизняні новадії не враховують позитивного досвіду застосування більш суворої норми тепер, щоправда, вже не чинного Митного кодексу Республіки Польща, відповідно до якого спрощення митних процедур застосовувалося до тих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які «...не порушували правових приписів останні 5 років» [5].

Відповідно до ст.319 Митного кодексу України порушення митних правил – це завжди адміністративне правопорушення, за яке настає адміністративна відповідальність, адже за цим кодексом порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке представляє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України і за які цим (тобто, Митним) Кодексом передбачена адміністративна відповідальність.

Норма основного митного закону відносно того, що «адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність» аж ніяк не спростовує ідеї розподілу усіх митних правопорушень на адміністративні проступки й злочини, за які настає виключно кримінальна відповідальність, правовою підставою якої є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим (тобто Кримінальним) Кодексом.

Тож фраза «кримінальна відповідальність за порушення митних правил» є так само хибною, як «адміністративна відповідальність за вчинення злочину». Принаймні тепер, доки не втілено в життя ідею, так званих, кримінальних проступків або ж не декриміналізовано товарну, як її називають, контрабанду. Проте в останньому випадку, як і в разі теоретично можливої заміни санкцій суто кримінально-правових (позбавлення волі, обмеження волі) за вчинення злочинів, передбачених статтями 199, 268, 300, 301, 333 Кримінального кодексу України, для прикладу, на штраф, так само не означатиме, що за вчинення митних за своєю природою законодавчих правил наставатиме адміністративна відповідальність.

Від моменту набрання чинності аналізованим підзаконним нормативно-правовим актом комісії митних органів складають висновки щодо відповідності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності його критеріям,

і, відтак, незаконно надають їм переважне право у порівнянні з іншими суб'єктами господарської діяльності. Цілком прогресивна новація не набула завершеної правової форми. За усіма формальними ознаками «міністерство справедливості» має підстави скасувати державну реєстрацію нормативно-правового акту, а керівник центрального органу виконавчої влади у галузі митної справи – ухвалити відповідні рішення дисциплінарного характеру. Унеможливити в майбутньому незаконне надання переважних прав у сфері митних відносин – завдання не лише державне, а й морально-етичне, бо виникають небезпідставні сумніви щодо забезпечення рівних можливостей учасникам цих правовідносин, реального втілення в життя задекларованих у Митному кодексі України принципів митного регулювання: єдиного порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України; додержання прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб.

1. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. – М.: Юр. лит. – 1974. – 348 с.
2. Митне право України: навч. посібник / За заг. ред. В. В. Ченцова. – К.: Істина, 2007. – 328 с.
3. Прядко О. В. Митні пільги і тарифні преференції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Прядко. – Харків, 2008. – 19 с.
4. Про затвердження Критеріїв оцінки підприємств-резидентів, до товарів і транспортних засобів яких може встановлюватися спрощений порядок застосування процедур митного контролю та митного оформлення: наказ ДМСУ №735 від 10.08.2009 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 69. – Ст.2401.
5. Dyszlewicz Urszula, Soczyńska Katarzyna. Procedura uproszczona //Monitor prawa celnego i podatkowego. – 2001. –№1. – Str.1-8.

*Острогляд О.В.*

доцент кафедри господарського та екологічного права ПЮІ ЛьвДУВС, к.ю.н.

## Поняття та завдання податкової політики України

Термін «політика», під яким прийнято розуміти загальний напрямок, характер діяльності держави, має відношення практично до всіх сфер діяльності держави. За допомогою вироблення основних напрямів політики і реалізації визначених нею заходів держава здійснює свої функції.

Політика може здійснюватися в різних сферах, оскільки давно, крім відомих понять: «соціальна політика», «економічна політика», «житлова політика», юристи оперують ще й іншими, більш спеціалізованими термінами – «кримінально-правова політика», «кримінально-виконавча політика», «фінансова політика» і т.д.

Тому враховуючи, що оподаткування розглядається як одна з основних функцій держави, можна сказати, що відносини, що складаються в процесі взаємодії держави, суспільства і кожної конкретної особи в зв'язку з оподаткуванням, визначаються політикою у сфері оподаткування або податковою політикою, за допомогою якої держава визначає завдання і засоби їх реалізації у сфері оподаткування.

Податкова політика будь-якої держави складна, багатоаспектна і поєднує в собі різні за своєю природою відносини. Проте, як одна з

основних своїх цілей, вона має задоволення економічних потреб держави і забезпечує їх реалізацію за допомогою правового інструментарію. При цьому, навряд чи викликає сумнів той факт, що економічні потреби держави повинні поєднуватися з економічними можливостями суб'єктів економічної діяльності (економічних відносин), які за допомогою податкового законодавства стають учасниками податкових правовідносин – платниками податків. З цієї точки зору, правове регулювання розглядається як один з основних засобів, за допомогою якого здійснюється поєднання публічних і приватних інтересів в рамках податкових правовідносин. Основною, але не єдиною, формою реалізації податкової політики є законодавство про податки і збори [2, с.1]. Законодавство в сфері оподаткування є виразом, результатом податкової політики. Дане положення підтверджує і визначення податкової політики, що дається у Великому тлумачному словнику сучасної української мови – «податкова політика – курс дій, система заходів, що здійснюються державою у сфері податків та оподаткування» [1, с.1007].

Куденко Т.Ф. визначає, що податкова політика – невід'ємна складова загальної економічної політики держави, це політика держави у сфері оподаткування, яка передбачає маніпулювання податками для досягнення певних цілей (поповнення доходів бюджету, збільшення обсягів виробництва, зайнятості, зниження рівня інфляції тощо) [5, с.74].

На основі викладеного можна зробити висновок, що податкова політика держави це система завдань держави, заходів і засобів їх реалізації в сфері оподаткування, що забезпечується за допомогою правового інструментарію.

У зв'язку з цим одним з основних завдань податкової політики є формування такої моделі правової дії на відносини, що виникають у зв'язку та з приводу встановлення, обчислення і сплати податків (податкові відносини), яка дозволяла б збалансувати публічні та приватні інтереси різних учасників економічних відносин, забезпечуючи виконання органами публічної влади своїх законодавчо-визначених функцій найбільш ефективним і мінімально-витратним способом, при цьому, по можливості, мінімально втручаючись в право приватної власності і негативно впливаючи на розвиток економічних відносин.

Як вірно відмічає Крисоватий А. І., сучасна практика трансформації податкової політики надає переконливі свідчення тому, що процеси наукового обґрунтування виваженої концепції реформуваль продовжують підмінятися безперспективним перетасовуванням видів податків або їх окремих елементів. Непослідовність проявляється у тому, що, з одного боку, декларується потреба підвищення теоретико-методологічного підґрунтя податкових реформуваль, а з іншого – здійснюються спроби прийняття Податкового кодексу без розробки відповідної концепції.

Головне завдання у цьому плані полягає в наповненні ринковим змістом форм вітчизняної податкової політики, а це потребує зміни схеми й пропорцій розподілу та перерозподілу валового національного продукту на основі виваженої та прозорої податкової політики, яка б оптимально враховувала як фіскальні інтереси держави, економічні інтереси суб'єктів господарювання, так і соціальні інтереси громадян [4, с.3].

Формування основних підходів до правового оформлення податкової політики дозволить сформувати ефективну систему законодавства про податки і збори. При цьому, податкова політика має кінцевий вираз в

конкретних правових формах, і реалізується за допомогою відповідних юридичних засобів, що дозволяє розглядати її як об'єкт вивчення фінансового і податкового права.

Згідно статті 67 Конституції України «Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом», тобто обов'язок зі сплати податків пов'язаний із законністю їх встановлення. Проте, для того, щоб податок і збір вважався встановленим, необхідна відповідність акту, яким він встановлюється, обов'язковим вимогам, що містяться в законодавстві, до яких належать конституційні принципи оподаткування і зборів, що містяться в Конституції, або витікають з її змісту [3].

Це означає, що податкова політика не повинна здійснюватися довільно, виходячи виключно з фіскальних інтересів, а залежить від того, яким чином на законодавчому, і, перш за все, на конституційному рівні, визначені основні принципи регулювання тих або інших суспільних відносин, які основні доктринальні підходи до регулювання вказаних відносин, а також який правовий механізм оподаткування є найбільш оптимальним на даному етапі розвитку держави.

У зв'язку з цим, на перший план виходять проблеми формування такої системи податкового законодавства, яка не тільки дозволяла б задовольняти фінансові потреби органів публічної влади, але і забезпечувала захист прав і законних інтересів платників податків, гарантуючи їм дотримання ряду невід'ємних для будь-якої системи законодавства принципів, в числі яких – принцип стабільності правового регулювання, рівність всіх перед законом, відповідності і т.п.

Карасев М. Н. відзначає, що насамперед повинні бути враховані принципи справедливості, одноразовості оподаткування, відповідності оподаткування конституційно значущим цілям, стабільності законодавства про податки і збори, обмеження сукупного податкового навантаження платників податків. Неврахування зазначених принципів приводить до нестабільності правового регулювання у сфері оподаткування, а також до зловживань як з боку органів влади – своїми повноваженнями при здійсненні правового регулювання оподаткування, так і з боку платників податків, які, використовуючи різні колізії податкового законодавства, не виконують або виконують неналежним чином обов'язку по сплаті податків і зборів [2, с. 11].

Також необхідно згадати, що загальні засади податкової політики викладено в «Основних положеннях податкової політики в Україні», затверджених постановою Верховної Ради України ще від 4 грудня 1996 р. У процесі розробки проектів нових законодавчих актів про оподаткування, в тому числі про внесення змін і доповнень до чинного законодавства, повинні враховуватися такі засади побудови системи оподаткування: стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності; обов'язковість; рівнозначність і пропорційність; рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; соціальна справедливість; стабільність; економічна обґрунтованість; рівномірність сплати; компетенція; єдиний підхід; доступність [6, с.40].

У зв'язку з цим, особливою науковою актуальністю набуває формування теоретичних підходів до податкової політики і її реалізації в українському законодавстві про податки і збори.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К. ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.
2. Карасев М. Н. Вопросы реализации налоговой политики в российском законодательстве о налогах и сборах: Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.14. / Карасев М. Н. – М., 2005. – 239 с.
3. Конституція України / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – 30. – С. 141
4. Крисоватий А. І. Податкова політика України: концептуальні засади теорії та практики: автореф. дис.... д-ра екон. наук. 08.04.01 / А. І. Крисоватий; Тернопільський держ. екон. ун-т. – Тернопіль. – 2006. – 32 с.
5. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч. – метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Куценко Т. Ф. – К.: КНЕУ. – 2002. – 256 с.
6. Про Основні положення податкової політики в Україні / Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – С. 40

*Тамин О.О.*

Івано-Франківський міський суд, суддя. к.ю.н.

## Підвищення ефективності реалізації функції контролю у галузі мисливства та полювання: окремі правові аспекти

У спеціальній науковій літературі контроль за охороною і використанням тваринного світу традиційно класифікують за наступними критеріями:

1) за функціями управління – на державний і відомчий контроль (В. В. Костицький; І. Ф. Панкратов; А. А. Улітін);

2) за взаємозв'язком суб'єктів – на внутрішній (здійснюється органами однієї системи і спрямований на вирішення завдань, що стоять перед конкретним органом) та зовнішній (здійснюється з боку громадськості за додержанням законодавства у галузі мисливства) [135, с. 50]. Закон України “Про мисливське господарство та полювання” виділяє державний і громадський контроль [48].

Державний контроль за охороною і використанням тваринного світу спрямований на вирішення таких завдань: забезпечення виконання всіма міністерствами, комітетами і відомствами, державними, кооперативними, громадськими та іншими підприємствами, установами, організаціями, а також громадянами обов'язків по охороні тваринного світу, додержання встановленого порядку користування тваринним світом та ін.

Відомчий контроль за охороною і використанням тваринного світу доповнює державний контроль. Відомчий контроль здійснюється тими органами, у віданні яких знаходяться підприємства, установи, організації, що користуються об'єктами тваринного світу. При здійсненні такого контролю міністерства, відомства зобов'язані керуватися законодавством, правилами і інструкціями, затвердженими спеціально уповноваженим на те органом держави по охороні і використанні тваринного світу.

Проблеми контролю за веденням мисливського господарства та полювання в науковій літературі найбільш повно висвітлені В. А. Шкурком та М. Нищуком. Зокрема, аналізуючи Закон України “Про мисливське господарство та полювання”, вони вважають, що спостерігається тенденція

(як до прийняття закону, так і після) усувати низові мисливські товариства від участі у відтворенні фауни, адже фактично, нічим не обмежене право на мисливські угіддя мають ті, хто їх розподіляє та контролює (спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання). Згаданий вище закон і сьогодні зберігає монополію держави на управління мисливськими угіддями. Для того, щоб вийти з даного становища, необхідно, на думку М. Нищука, надати перевагу низовим товариствам, об'єднаним у громадські організації. Держава повинна здійснювати лише контроль за дотриманням чинного законодавства. Адже найефективнішим буде контроль з боку громадськості [127, с. 13].

Як свідчить досвід багатьох держав, хоча загальнодержавний рівень і є визначальним у регулюванні відносин у сфері взаємодії природи та суспільства, але на ньому не замикається вирішення усіх питань охорони довкілля. Багато із зазначених питань можуть і повинні вирішуватися на територіальному рівні, який дозволяє враховувати екологічні інтереси населення відповідних регіонів при прийнятті рішень щодо надання окремих об'єктів в користування юридичним і фізичним особам та будь-яких інших питань екологічного значення [3, с. 46-50].

Проте на практиці спостерігається низька ефективність громадських мисливських організацій по охороні і контролю за полюванням і веденням мисливського господарства. Так в Івано-Франківській області державними органами та посадовими особами у галузі мисливського господарства та полювання протягом 2008 року складено 133 протоколів (притягнуто до адміністративної відповідальності 126 осіб), а громадськими мисливськими інспекторами – 3 [214, с. 14].

На думку К. Зикова і А. Улітіна, вирішити дану проблему можна шляхом запозичення досвіду французьких мисливців, який полягає в тому, що контроль з боку держави за веденням мисливського господарства необхідно звести до мінімуму: організація полювання повинна бути передана самим мисливцям, а держава повинна здійснювати контроль лише за дотриманням чинного законодавства [59, с.44].

Петелько В. пропонує за основу взяти систему ведення мисливського господарства в США, де на конституційному рівні закріплено право полювання як невід'ємне право кожного громадянина. У США не існує таких обмежень, які є сьогодні в Україні. Щоб полювати, мисливцю не потрібно бути членом будь-якого товариства. Ліцензії на більшість видів мисливських тварин і птахів продаються майже у всіх супермаркетах, мисливських та спортивних магазинах, на автозаправних станціях. Продавець вносить дані з посвідчення водія чи іншого документу, що посвідчує особу, в комп'ютер, і через кілька хвилин видає дозвіл на полювання в конкретному штаті, а головним завданням федеральних органів залишається тільки законодавча підтримка: створення оптимальних методів регулювання та контролю [152, с. 56-57].

На нашу думку, покращити охорону мисливських угідь на рівні області можна, створивши міжвідомчу лісову міліцію (поліцію), яка буде займатись виявленням та попередженням порушень правил полювання і рибальства, крадіжок деревини та збереження природних екосистем. Сьогодні окремі повноваження щодо виявлення та попередження порушень

правил полювання надані державній службі охорони лісів. Однак, працівники даної служби не наділені достатнім обсягом прав, необхідним для прискіпання вчинення правопорушень та затримання порушників. Крім того, відповідно до Положення про державну лісову охорону, затвердженого постановою КМУ 16.09.2009 року, співробітники лісоохорони мають право зупиняти на території лісового фонду транспортні засоби і проводити їх огляд, а також вести у випадках, встановлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- та відеозйомки. Звідси випливає, що на аналогічні порушення, які вчиняються поза межами територій лісового фонду, повноваження працівників вказаної служби не поширюються. У зв'язку з цим пропонуємо створити міжвідомчу лісову міліцію як окремий підрозділ при УМВС областей. Такі підрозділи, на нашу думку, могли б отримати правовий статус на зразок існуючої ветеринарної міліції.

Крім того, як свідчить зарубіжна, зокрема європейська практика, діяльність таких органів є достатньо виправданою і ефективною, наприклад, у Польщі.

У відповідності до Розділу 7 Закону Республіки Польщі "Про мисливство" від 13 жовтня 1995 р, для забезпечення охорони тварин, для запобігання браконьєрству та злочинам і порушенням у сфері мисливства, для перевірки законності скуповування та реалізації звірини функціонує державна мисливська охорона, координацію дій якої у межах території відповідного воєводства здійснюють коменданти [46].

У порядку порівняння слід відзначити, що нагляд мисливської поліції за полюванням був закріплений ще в Розділі 2 Мисливського закону для королівства Галичини і Лодомерії та Краківського князівства від 05 березня 1897 року [128] та в Розпорядженні Президента Речі Посполитої "Про мисливський закон" від 03 грудня 1927 року [112]. Так згідно ст. 22 зазначеного вище Розпорядження, особами мисливської охорони повинні бути особи повнолітні, сильної волі і громадяни Польщі, які складуть присягу [112].

У науковій літературі існує думка, що необхідно збільшити фінансування на охорону і відтворення мисливських тварин в угіддях підприємств Комітету лісового господарства України з 860 грн. на 1 тис. га. угідь до 920 грн. Контроль у галузі мисливства та полювання також повинен базуватися і на співпраці громадських організацій з державними органами влади [131, с. 26-27].

Ми вважаємо, що альтернативними шляхами реформування контролю та управління мисливством є:

- створення служби охорони державного мисливського фонду для підвищення ефективності боротьби з браконьєрством, забезпечивши її необхідними матеріально-технічними засобами, у тому числі приміщеннями, автотранспортом, засобами зв'язку та комп'ютерною технікою;

- розширення працівникам лісової охорони, єгерської служби, єгерям мисливських господарств, громадським мисливським інспекторам повноважень щодо здійснення контролю за охороною, використанням державного мисливського фонду, що передбачені в статті 39 Закону України "Про мисливське господарство та полювання", зокрема, повноважень самостійно проводити біотехнічні заходи, встановлювати норму відстрілу та форму ведення полювання, розглядати в установленому законодавством

порядку справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з добуванням мисливських тварин, порушенням вимог щодо ведення мисливського господарства, у тому числі користування мисливськими угіддями, і накладати адміністративні стягнення. Такі заходи подолають відчуженість між державними органами та мисливцями;

- збільшення державного фінансування для проведення комплексу названих заходів: необхідно надати більшу фінансову свободу територіальним відділам та управлінням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання Автономної республіки Крим, областей;

- положення ст. 40 Закону України "Про мисливське господарство та полювання" поширити і на громадських мисливських інспекторів, надавши їм такий же правовий та соціальний захист, як і працівникам, які здійснюють державний контроль у галузі мисливського господарства та полювання. Лише таким чином можна стимулювати зазначених осіб до належного виконання своїх обов'язків.

*Федорук Н. С.*

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,  
доцент кафедри конституційного, адміністративного та  
фінансового права, к.ю.н.

## **Система адміністративного права України: необхідність уточнення змісту**

Адміністративне право, як і будь-яка інша галузь права, не просто нагромадження правових норм, а певним чином побудована їх система. Проте на сьогоднішній день поняття та структура системи адміністративного права України залишаються незмінними з радянських часів і зовсім не відображають суттєвих змін, яких зазнала дана галузь останнім часом.

Сучасна вітчизняна наука адміністративного права, продовжуючи традиції радянської адміністративної науки, поділяє галузь на загальну та особливу частини.

Загальна частина побудована за принципами інституційності. Тобто в загальну частину адміністративного права включаються норми, що складають основні правові інститути адміністративного права, які мають найбільш загальний характер і значення для адміністративного права в цілому. Зокрема, це основні інститути адміністративного права, які включають в себе норми, які закріплюють основні засади та принципи реалізації виконавчої влади; адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративного права; форми і методи здійснення виконавчої влади; адміністративну відповідальність; порядок адміністративно-процесуальної діяльності; забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів державної виконавчої влади тощо [1, с. 127].

Особлива частина побудована за галузевим принципом. Вона розмежує норми адміністративного права за галузевими ознаками державного управління. Всі норми особливої частини розмежовуються на такі основні групи: норми, що регулюють управління в економічній сфері; норми, що регулюють управління в адміністративно-політичній сфері;

норми, що регулюють управління в соціально-культурній сфері; норми, що забезпечують міжгалузеве управління (статистика, стандартизація та метрологія та ін.) [1, с. 128].

При цьому в сферах і областях дії норм особливої частини адміністративного права конкретизуються і деталізуються вимоги загальної частини з врахуванням специфічних умов їх функціонування і застосування.

Деякі автори виділяють спеціальну частину адміністративного права, яка включає норми, що регулюють адміністративно-правову діяльність таких особливих суб'єктів управління, як органи внутрішніх справ, органів митного контролю та ін. [2, с. 38]

На нашу думку, поділ адміністративного права на загальну і особливу частину є штучним і застарілим.

По-перше, такий поділ системи адміністративного права відображає його розуміння як права державного управління. Поділ певної галузі права на загальну та особливу частину передбачає, що загальні норми та принципи, які містяться в загальній частині мають допоміжний, обслуговуючий характер відносно норм особливої частини, які і складають «прикладне ядро» галузі. Наприклад, на підставі загальних ознак та принципів укладання угоди в цивільному праві, які складають загальну частину, складаються окремі види угод, що регулюються особливою частиною цивільного права. На підставі загальних ознак і структури складу злочину встановлених в загальній частині, особливою частиною кримінального права визначаються окремі склади злочинів. Виходячи із такої логіки, всі інститути адміністративного права, передбачені в загальній частині, призначаються для обслуговування управлінської діяльності держави, якою аж ніяк не вичерпується зміст адміністративного права.

По-друге, сучасне адміністративне право збагатилося рядом інститутів, які не можуть бути відображені в його особливій «управлінській» частині. Наприклад, це інститути адміністративних послуг, адміністративних договорів, адміністративної юстиції. Навіть такий класичний інститут адміністративного права, який включає норми, що регулюють розгляд справ про адміністративні правопорушення, не може бути відображений в особливій частині, оскільки представляє собою вид не управлінської, а юрисдикційної діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та судів загальної юрисдикції. Власне і сама діяльність органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, врегульована нормами адміністративного права, сьогодні не обмежується лише державним управлінням («владно-організуючим впливом на підконтрольні об'єкти»), а включає в себе публічно-сервісну складову, яка полягає у дозвільно-реєстраційній та правовідновлюючій діяльності, яка ініціюється не владним органом, а фізичними та юридичними особами. Більше того, згідно сучасної концепції розуміння соціальної ролі адміністративного права, публічно-сервісна складову діяльності владних органів має пріоритет над управлінською.

Отже, не має вагомим підстав виділяти в адміністративному праві загальну чи особливу частину. Систему сучасного адміністративного права необхідно побудувати виключно за інституційним принципом, на зразок конституційного, фінансового чи екологічного права.

1. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: Том 1. Загальна частина. – К.: Юридична думка, 2004. – 584с.
2. Колпаков В.К, Кузьменко О. В. Адміністративне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544с.

*Байдаченко О. І.*  
Секретаріат Президента України

## **Митна політика як елемент загальнодержавної політики України**

Проголосивши Декларацію про державний суверенітет України незалежність та самостійність в економічній сфері, Україна тим самим започаткувала самостійну митну політику та митне законодавство.

Глибокі та всеохоплюючі за своєю сутністю політичні, економічні та соціальні процеси, що відбуваються в сучасній Україні, обумовлюють серйозні зміни в усвідомленні ролі та значення митної політики як невід'ємної складової єдиної загальнодержавної політики [1, с. 284].

Дослідженням митної політики займалися такі науковці як І. Г. Бережнюк, А. Д. Войцешук, О. П. Гребельник, Ю. М. Дьомін, О. Б. Єгоров, С. В. Ківалов, В. П. Науменко, П. В. Пашко, Д. В. Приймаченко та ін.

Та все ж таки для розуміння суті митної політики перш за все потрібно з'ясувати поняття політики в її традиційному змісті.

Арістотель визначав політику як мистецтво управління державою, Демокрит вважав таке мистецтво найвищим із мистецтв. Сучасні політологи, спираючись на доробок мислителів минулого, підкреслюють, що політика – це мистецтво можливого, мистецтво компромісів, узгодження бажаного та об'єктивно досяжного [2].

У великому енциклопедичному юридичному словнику за редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка політикою визнається система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього та зовнішнього життя [3, с. 652].

Отже, який би із видів політики ми не розглядали (правову, економічну, соціальну чи митну), у вузькому розумінні – це комплекс заходів, необхідний для досягнення певної мети.

Відповідно до статті 1 Митного кодексу України митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

На думку Д. В. Приймаченка, митна політика – це відносно стабільна, організована діяльність державних інституцій, скерована на визначення мети і напрямків загальнодержавної політики в конкретній сфері та їх реалізація за допомогою політико-правових, економічних, організаційних заходів, спрямованих на захист національних інтересів та безпеки.

Відомо, що митна політика відіграє істотну роль у можливості виходу держави на світовий ринок, адже саме вона визначає основні цілі й завдання митної справи, порядок переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів, принципи митного регулювання, пов'язаного з установленням та справлянням митних платежів, процедурою митного

контролю й митного оформлення, втіленням у життя інших засобів митної політики [4, с. 16].

Реалізація митної політики здійснюється через митну справу.

Реалії сьогодення підтверджують той факт, що і митна політика, і митна справа належать до числа найважливіших проявів суверенітету держави й обумовлюють особливу увагу до них законодавчої та виконавчої влади у формуванні міжнародно-правової позиції та вирішення внутрішніх проблем держави [5, с. 27].

Проаналізувавши наукову літературу, можна дійти висновку, що деякі науковці ототожнюють такі поняття як "митна справа та митне регулювання". Хоча підміна таких понять є необґрунтованою.

На думку професора Є. В. Додіна, митна справа – це самостійний елемент державної діяльності, завданням якого є забезпечення значної сфери національної безпеки вповноваженими органами держави шляхом використання специфічних прийомів, засобів та методів [6, с. 11].

Митна справа здійснюється у межах митної політики, має багатоцільовий характер, слугує задоволенню інтересів та потреб фізичних і юридичних осіб та самої держави. Статтею 3 Конституції України визначено пріоритети здійснення державної політики. Тому й митна політика як складова загальнодержавної політики повинна слугувати інтересам людини. Лише в такому ракурсі повинна оцінюватися діяльність всіх ланок державного механізму здійснення митної політики.

Митний кодекс України, що був прийнятий Постановою Верховної Ради України від 12 грудня 1991 року та діяв до 2004 року визначав, що порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, митне регулювання, пов'язане з встановленням мит та митних зборів, процедури митного контролю та інші засоби проведення в життя митної політики становлять митну справу.

Митний кодекс України, який набрав чинності з 1 січня 2004 року розширює це поняття. Відповідно до статті 3 цього Кодексу митна справа – це порядок переміщення через митний кордон України товарів та транспортних засобів, митне регулювання, пов'язане з встановленням та справлянням податків і зборів, процедури митного контролю та оформлення, боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил, спрямовані на реалізацію митної політики України.

Основа митної справи складає митне законодавство. Законодавство України з питань митної справи відносно молоде, воно розвивається з урахуванням національних традицій та правової системи, а також міжнародного законодавства в галузі митної справи. Останнє зумовлено не тільки потребою активного товарообігу між країнами та залучення іноземних інвестицій, а й політикою відкритих дверей. Воно відображає міжнародно-правові стандарти й підходи в забезпеченні прав людини при здійсненні митної справи [7, с. 36].

За предметом правового регулювання митне законодавство має дуалістичну природу. Предметом адміністративного регулювання є відносини, що виникають у зв'язку з державним управлінням митною службою як системою митних органів. Предмет митного впливу – комплекс відносин, що виникають під час переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України.

І.Бережнюк вважає, що митна політика формує основні правові, економічні й організаційно-управлінські норми і засоби митного регулювання в цілому та митної справи зокрема [8, с. 7].

Відповідно до Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність митне регулювання – це регулювання питань, пов'язаних із встановленням мит та митних зборів, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України.

Митний кодекс України не містить визначення "митне регулювання". Привертає увагу і та обставина, що після статті 3 "Митна справа" подається стаття 4 "Принципи митного регулювання згідно з якою митне регулювання здійснюється на основі відповідних принципів. Логічно було б після визначення митної справи сформулювати її принципи. Тому запрошується припущення, що законодавець використовує термін "митне регулювання" як функціональний синонім терміна "митна справа" [8, с. 6].

Однак у проекті нового Митного кодексу України, який знаходиться на розгляді у Верховній Раді України, після визначення митної справи мова вже йде не про принципи митного регулювання, а про принципи здійснення митної справи.

За допомогою митного регулювання держава коригує товаропотік і географічну структуру експорту та імпорту з урахуванням довготермінових цілей розвитку країни, забезпечення макроекономічної стабільності, підтримання платіжного балансу, стабільного курсу національної валюти, але основними завданнями є створення оптимальних умов для конкуренції між національними і іноземними виробниками, забезпечення найбільш ефективного використання інструментів митного контролю і регулювання товарообміну на митній території, участь у реалізації торговельно-політичних завдань щодо захисту ринку України, стимулювання розвитку економіки України, сприяння здійсненню структурної перебудови і реалізації інших завдань економічної політики, забезпечення належного рівня надходжень до Державного бюджету України [9, с. 17].

Принципи, закладені в основу митного регулювання, встановлюють так звані "правила гри" впровадження в життя митної політики й у повному обсязі повинні враховуватися при використанні інструментів митної справи в процесі митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [4, с. 18].

Митна політика та основні її елементи в основному збігаються в багатьох країнах, що спричинено інтеграційними процесами та розвитком гуманітарного законодавства, відкритістю суспільства, посиленням ролі та значення міжнародних зв'язків [7, с. 5].

Різноманітність аспектів митної політики обумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. За своєю спрямованістю та домінуванням економічних засобів її реалізації митна політика має економічний характер. Як сфера діяльності політичних інститутів суспільства і держави – політичний характер, як інструмент адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності – правовий.

Митна політика, виступаючи складовою внутрішньої та зовнішньої державної політики, формується та запроваджується, спираючись на об'єктивний аналіз та з урахуванням внутрішньо економічних та зовнішньоекономічних факторів. У цьому сенсі митна політика фокусує в собі інтереси держави у внутрішньо економічній, зовнішньоекономічній, фінансовій, податковій, валютній, кредитній та інших сферах. У такій

якості митна політика є не тільки каталізатором політики держави, але й свого роду заручником її прорахунків [1, с. 284].

Наразі митна політика України має яскраво виражений фіскальний характер, проте, у майбутньому основні акценти повинні зміститись на здійснення економічних, регулятивних та охоронних функцій.

1. Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: Монографія. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. – 332 с.
2. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. Електронний ресурс.
3. [http://www.library.ukina.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV21\\_2003\\_law/02\\_zheleznyak\\_na.pdf](http://www.library.ukina.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV21_2003_law/02_zheleznyak_na.pdf)
4. Великий енциклопедичний юридичний словник /За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка 2007. – 992 с.
5. Науменко В. П., Пашко П. В., Руссков В. А. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. К.: Знання, 2004. – 403 с. – (Митна справа в Україні).
6. Основи митної справи в Україні: Навч. посіб./За ред. П. В. Пашка. – К.: Знання, 2004. – 732 с. – (Митна справа в Україні).
7. Додин Е. В. К истокам таможенного дела и таможенного законодательства в Украине. Вісник Академії митної служби України. Серія "Право" № 1 (2), 2009. – с. 11.
8. Дьомін Ю. М., Дьоміна С. Ю., Железняк Н. М. та ін. Митне право України: Навч. пос./За заг. ред. Юлдашева О. Х. – К.: Центр учбової літератури, 2009.
9. Бережнюк І. Митне регулювання в системі категорій "митна політика" і "митна справа". Вісник Академії митної служби України, № 2 (34), 2007. – с. 7.
10. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.

*Белкіна Ю. Л.*

асистент Університету економіки і права «Крок»

### **Компетенція органів виконавчої влади в контексті забезпечення культурних прав громадян**

Компетенція суб'єктів адміністративних правовідносин є однією з центральних проблем адміністративного права, оскільки в цих відносинах беруть участь суб'єкти владних повноважень. З одного боку, саме на державні органи покладається функція реалізації прав громадян, а, з іншого боку, саме від цих суб'єктів виходить небезпека порушення цих прав. Як зазначає відомий правознавець, президент Гельсінського фонду прав людини Марек Новицький: «Наші права і свободи – це щит, який захищає нас, нашу людську гідність від зазіхань збоку держави. Права Людини не в змозі надати нам гарантії, що нас будуть любити і плекати, не гарантують ні щастя в житті, ні справедливості або хоча б найменшого достатку – вони лише захищають нас від приниження і зазіхань на нашу гідність і то лише збоку одного, але найсильнішого порушника, тобто, державної влади. . . » (джерело - [1]). Отже, компетенція суб'єктів владних повноважень повинна бути збалансованою, тобто

достатньою для того, щоб ефективно забезпечувати права людини, але такою, щоб запобігати їх порушенню. Як зазначається у Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженій Указом Президента України від 22.07.1998р. № 810/98, повноваження органу виконавчої влади – це закріплені за органом виконавчої влади права і обов'язки (в тому числі обов'язки нести відповідальність за наслідки виконання повноважень – так звані «юрисдикційні» обов'язки). Для визначення певного обсягу повноважень, закріпленого за кожним органом виконавчої влади відповідно до покладених на нього завдань і функцій, застосовується поняття «компетенція». Отже, компетенція органу державної влади визначається через його повноваження. При цьому компетенція органу державної влади є сукупністю його повноважень та предмета відання, щодо якого надані повноваження. З іншого боку, повноваження являють собою сукупність прав та обов'язків. Як зазначається в роботі [2, с. 106], владні повноваження поєднують в собі елементи суб'єктивного права та обов'язку. Наявність прав означає для суб'єктів владних повноважень обов'язок застосовувати ці права. Отже, незастосування прав є невиконання обов'язків.

Згідно ст. 54 Конституції України, Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність. У цьому контексті слід зазначити, що «Газета по-киевски» від 2.10.2009р. зробила огляд будинків, «що становлять культурну цінність» і які руйнуються внаслідок недбалого ставлення власників до їх збереження. Згідно ст. 352 Цивільного кодексу України, ст. 21 Закону України «Про охорону культурної спадщини», якщо в результаті дій або бездіяльності власника пам'ятки історії та культури їй загрожує пошкодження або знищення, і власник пам'ятки історії та культури не вживе заходів щодо її збереження, зокрема, у зв'язку з неможливістю створення необхідних для цього умов, суд за позовом державного органу з питань охорони пам'яток історії та культури може постановити рішення про її викуп. Отже, відповідний державний орган має певні права щодо збереження пам'яток і повинен їх сумлінно застосовувати. В іншому випадку це порушує права громадян на збереження культурної спадщини.

1. Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1095243426>
2. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права / Навч. посібник / За заг. редакцією Куйбіди Р. О., Шишкіна В. І. – К.: Старий світ, 2006. – 576 с.

*Білик О. О.*

Національний університет державної податкової служби України, здобувач

### **Питання податкового обліку в податковому законодавстві України**

На сьогоднішній день умовою забезпечення стабільності економіки на сучасному етапі розвитку України є ефективне функціонування податкової системи.

“Податок – це економічна категорія, що визначає сукупність відносин між державою і членами суспільства з приводу безеквівалентного вилучення і присвоєння частини доходів державою для здійснення своїх функцій” [1].

В Україні конституційно закріплено обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом, та визначено, що система оподаткування встановлюється виключно шляхом прийняття відповідних законів [2].

Швидке надходження податкових платежів до державної казни дозволяє органам державної виконавчої влади здійснювати реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики, регулювання і стимулювання економіки, фінансування соціальних заходів.

Основним інструментом податкової політики є податковий облік. Враховуючи те, що правильність його ведення та своєчасне відображення податкових операцій у податковій звітності є однією з основних умов ефективної діяльності підприємств, облікове забезпечення звітності про податки і податкові платежі є надзвичайно важливим.

Сам період становлення і функціонування системи податкового обліку в Україні характеризується відсутністю чітко сформульованої та реалізованої концепції, непослідовністю здійснюваних кроків у зміні податкового законодавства, надмірною орієнтованістю на інтереси державних фіскальних органів. Необґрунтованість та поспішність у прийнятті рішень щодо змін в облікових процедурах призвели до недовіри в користувачів до звітної інформації, звизнили її значення як важливого чинника прийняття управлінських рішень на підприємствах.

В зв'язку із цим, виникає гостра необхідність поглибленого дослідження теоретичних та практичних аспектів організації і функціонування інституту податкового обліку як складової частини податкового менеджменту на підприємствах.

Поняття податкового обліку є відносно новим для вітчизняної системи законодавчого регулювання діяльності господарських суб'єктів. Як окремий вид обліку податковий облік бере свій початок з набранням чинності Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 22.05.1997 року [3], термін податок існує, а “податковий облік” відсутній. Цей факт зумовив виникнення дискусій серед науковців і практиків з бухгалтерського обліку України щодо трактування терміну “податковий облік”.

Зокрема, над питаннями податкового обліку працювали С.Бобрівець, Є.Ковальчук, В.Панасюк, Т.Редзюк, В.Сердюк, Л.Чернелевський. Водночас на сьогодні чіткого формулювання поняття “податковий облік” не існує ні в законодавчих актах, ні серед науковців.

Розглянемо підходи вчених до трактування категорії “податковий облік”. Так, В.Панасюк, Є.Ковальчук, С.Бобрівець під податковим обліком розуміють підсистему бухгалтерського обліку, яка за певними правилами, затвердженими державою, виконує функції нарахування та сплати податків відповідним державним органам [4].

Податковий облік, правила якого є регламентованими, регулює взаємовідносини між платником податку і державою по обсягах і структурі обов'язкових податкових платежів.

Податковий облік, як і фінансовий, побудований на суцільному і безперервному спостереженні за станом господарюючого суб'єкта та процесів, що відбуваються в господарстві. Для проведення такого спостереження необхідно кожний господарський факт або процес оформити відповідним документом.

Податкове законодавство, що виступає формою реалізації податкового права, містить достатньо широке коло нормативних актів, які регулюють адміністрування податкових платежів. Однак, виходячи зі значення податків для держави та їх безпосереднього впливу на суб'єктів оподаткування, правові засади їх справляння, механізм оподаткування, повноваження учасників податкових відносин повинні визначати виключно закони, а не підзаконні акти, як це має місце в Україні.

До принципів податкового законодавства належать: принцип об'єднання інтересів держави, органів місцевого самоврядування та платників податків; принцип встановлення податків виключно законами; пріоритет податкового закону над неподатковим; захист від незаконного оподаткування платників; наявність усіх елементів податкового механізму в податковому законі. Податкове законодавство - це система законодавчих актів, що містить правові норми, які встановлюють правила поведінки сторін

Нормативно-правові акти з питань оподаткування встановлюють перелік податків, зборів та інших обов'язкових платежів, що включаються до системи оподаткування України, основні засади визначення суб'єктів податкових правовідносин, їх прав та обов'язків, об'єктів та бази оподаткування, розмірів податкових ставок та нормативів, порядку справляння та зарахування податків, регламентують порядок їх встановлення, зміни і скасування, а також надання податкових пільг, ведення податкового обліку, забезпечення виконання податкових обов'язань та порядок і умови притягнення до відповідальності за порушення, допущені у сфері оподаткування.

На думку вчених, законодавчі акти, що покладені в основу податкового законодавства, становлять певну систему: загальні нефінансові закони - конституційні закони чи закони, що стосуються до інших галузей права та містять податкові норми; загальні фінансові закони - здебільшого вони представлені бюджетними законами; загальні податкові закони - законодавчі акти, що містять положення, які регулюють податкову систему в цілому, її основні засади, головні характеристики податкових важелів; спеціальні податкові закони - законодавчі акти, які регулюють окремі групи та види податків.

Податкове законодавство має персоналізований та строковий характер. Визначальною рисою правового статусу платника податків є наявність презумпції його винуватості, що суперечить загальноприйнятим положенням юриспруденції.

Слід зауважити, що останні кілька років в Україні виникла проблема прийняття Податкового кодексу.

Створення нової законодавчої бази в сфері оподаткування повинно підтвержувати традиції існуючої податкової системи та відповідати світовим тенденціям розвитку податкових систем. Необхідно виділити податковий облік як окремий облік, чітко прописаний в нормативних документах як інструмент, направлений на побудову стабільної та



зрозумілої системи оподаткування, забезпечення збалансованості інтересів держави та інтересів суб'єктів господарювання.

1. Качур О. В. *Налоги и налогообложение: учебное пособие*/ О. В. Качур. – М.: КНОРУС, 2007. – 304 с.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про систему оподаткування: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1251 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 39. – Ст. 510
4. Панасюк В. М., Ковальчук Є. К., Бобрівець С. В. *Податковий облік: Навч. посібник*. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 260 с.

*Бондаренко К. В.*

аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права  
Одеської національної юридичної академії

### **Відповідальність за порушення порядку подання інформації та виконання рішень Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень**

Відповідно до ст. 42 Конституції України держава забезпечує свободу конкуренції між підприємцями, захищає споживачів від проявів несумісної конкуренції та монополізму в будь-яких сферах підприємницької діяльності. В такий спосіб держава виступає своєрідним гарантом захисту добросовісної конкуренції в економічних відносинах [1].

Складовою державної політики є антимонопольна політика України, яка має забезпечувати права суб'єктів господарювання на ринку, має створювати належне підґрунтя для існування конкуренції тощо.

Статистика порушень антимонопольного законодавства свідчить про недостатню ефективність антимонопольної політики держави.

На нашу думку, однією із причин такої неефективності є багаточисленні прогалини антимонопольного законодавства України, деякі з яких розглядаються у даній доповіді, а також пропонуються шляхи їх вирішення.

Стаття 166-4 Кодексу про адміністративні правопорушення України встановлює відповідальність за неподання, несвоєчасне подання посадовими особами органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також керівниками (розпорядниками кредитів) підприємств (об'єднань, господарських товариств тощо) та особами, які займаються підприємницькою діяльністю, інформації або подання завідомо недостовірної інформації Антимонопольному комітету України та його територіальним відділенням, а також за ухилення осіб, зазначених у частині першій цієї статті, від виконання рішень Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень, чи несвоєчасне виконання їх рішень [2].

Об'єктом цього правопорушення є суспільно-економічні відносини, що виникають під час функціонування осіб на ринку. Таке порушення законодавства спрямоване на порушення прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які діють на ринку. Тому його наслідком є обмеження, спотворення або взагалі усунення конкуренції з ринку, а також порушення

прав та інтересів учасників ринкових відносин — держави, підприємця, громадянина.

Згідно зі статтею 22 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.93 р. суб'єкти господарювання, об'єднання, органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю, інші юридичні особи, їх структурні підрозділи, філії, представництва, їх посадові особи та працівники, фізичні особи зобов'язані на вимогу органу Комітету, голови територіального відділення Комітету, уповноважених ними працівників Комітету, його територіального відділення подавати документи, предмети чи інші носії інформації, пояснення, іншу інформацію, необхідну для виконання Комітетом, його територіальними відділеннями завдань, передбачених законодавством про захист економічної конкуренції [3].

Вимоги органу Комітету, голови територіального відділення Комітету можуть передбачати як одноразове, так і періодичне надання інформації.

Такі запити подаються на бланку комітету або його територіального управління за підписом уповноваженого чи голови листом з повідомленням про вручення.

Уповноважені особи Комітету мають право самостійно встановлювати строки отримання відповіді, бо вимоги названих осіб у межах їх повноважень, відповідно до частини першої статті 22 Закону України «Про Антимонопольний комітет України», є обов'язковими для виконання у визначені ними строки, якщо інше не передбачено законодавством.

У той же час, пунктом 8.8 Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції, затвердженого Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 25.12.2001 р. №182-р., передбачено підставу проведення позапланової перевірки в разі виникнення потреби перевірити відомості, отримані від особи, яка мала правові відносини з об'єктом перевірки [4]. Позапланова перевірка проводиться у разі, якщо об'єктом перевірки не було надано пояснень та їх документального підтвердження на обов'язковий зміст органу Комітету, голови відділення протягом трьох робочих днів від дня отримання запиту. Таким чином, строк відповіді на запит Антимонопольного комітету - три дні. Хоча Закон і дозволяє посадовим особам Антимонопольного комітету встановлювати свої строки подання інформації.

Видається логічним і необхідним на законодавчому рівні встановити строк подання інформації на вимогу антимонопольних органів України, адже підзаконний акт, яким є Положення, затверджене розпорядженням Антимонопольного комітету, повинен базуватися на законодавчому акті, прийнятій на його основі задля його повного та вірного розуміння та виконання. Не встановлення строку надання запитуваної інформації, документів тощо в законодавчому акті і дуже скісне вказування на можливий строк отримання інформації у підзаконному акті, сприяє можливості, з одної сторони, зловживання службовим становищем з боку уповноважених осіб Антимонопольного комітету України, з іншої сторони, ненадання запитуваної інформації, затягуванню у наданні інформації або оскарженню притягнення до відповідальності в разі ненадання інформації з боку об'єктів перевірки.

Ми вважаємо, що існує нагальна необхідність встановлення строку надання запитуваної інформації у Законі «Про Антимонопольний комітет України», а також у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Пропонований строк для отримання інформації, яка потрібна негайно – 3 дні, для отримання іншої інформації – 7 днів.

Відповідно до Листа № 2-221/41 від 04.01.2003 Державний комітет України з питань регуляторної політики і підприємництва вважає, що вимога державного уповноваженого чи голови територіального відділення Антимонопольного комітету України щодо надання документів та інформації може бути пред'явлена будь-якому суб'єкту господарювання, визначеному статтею 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції" щодо їх діяльності, а також до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю щодо діяльності інших суб'єктів господарювання, яка стала їм відома під час здійснення діяльності, щодо якої вони не вважаються суб'єктами господарювання [4;5]. Разом з тим, на думку Державного комітету України, державний уповноважений чи голова територіального відділення Антимонопольного комітету України може вимагати не всі документи та інформацію щодо діяльності суб'єкта господарювання, а лише ті, які необхідні і достатні для перевірки дотримання антимонопольного законодавства.

Таким чином, українське законодавство знову стикається із невизначеністю щодо можливості отримання документів, оскільки практика свідчить про можливість об'єкта перевірки відмовити в наданні документів саме через не встановлення законодавцем переліку документів, які можуть бути витребувані задля здійснення перевірки. Тобто законодавець фактично позбавляє себе можливості запитувати інформацію у суб'єктів господарювання.

Пропонуємо законодавчо визначити чіткий перелік документів, які можуть бути витребувані державний уповноважений чи голова територіального відділення Антимонопольного комітету України задля здійснення перевірки дотримання антимонопольного законодавства України.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року, із змінами і доп. від 08 грудня 2004 № 2222-IV // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. – 141.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 7 грудня 1984 зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – ст. 1122.
3. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 50. – ст. 472.
4. Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції: затверджено розпорядженням Антимонопольного комітету України від 25.12.2001 р. № 182-р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – ст. 323
5. Лист № 2-221/41 від 04.01.2003 Державного комітету України з питань регуляторної політики і підприємництва // електронний ресурс [http://www.uazakon.com/documents/date\\_7h/pg\\_igykxx.htm](http://www.uazakon.com/documents/date_7h/pg_igykxx.htm)
6. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64

## Адміністративний договір як форма взаємодії місцевих органів публічної влади

Договір на сьогоднішній день виступає універсальною правовою конструкцією, яка опосередковує не лише взаємовідносини юридично рівних сторін, а й таких, відносини між якими побудовані на субординаційних началах. Таким чином, із цивільного права, основної правової стихії договору, ця категорія перейшла у інші галузі права, зокрема, й у адміністративне право. Правовою основою її привнесення в управлінську діяльність стали норми Конституції України (ч. 2 ст. 143 Конституції України), а також Закону України "Про місцеві державні адміністрації" від 9 квітня 1999 р. (ч.5 ст.35), де передбачено, що "для здійснення спільних програм місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування можуть укладати договори, створювати спільні органи та організації". Безпосередньо поняття адміністративного договору вперше у законодавстві України знайшло відображення у Кодексі адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. Згідно із цим нормативно-правовим актом адміністративний договір – це дво- або багатостороння угода, зміст якої складають права та обов'язки сторін, що впливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією із сторін угоди.

Проте, необхідно відзначити, що ані наука, ані практика ще не виробили однозначного розуміння адміністративного договору. Здебільшого до цих договорів відносять договори про розмежування або делегування повноважень і предметів відання, державні контракти, контракти з державними службовцями, студентами, фінансові та податкові угоди, тощо.

Привнести ясність у розуміння адміністративного договору намагались й вищі судові органи. Зокрема, у інформаційному листі Верховного суду України від 26.12.2005 N 3.2. –2005 зазначено, якщо ж суб'єкти (в тому числі орган державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові чи службові особи), хоча б і на реалізацію своїх повноважень, ніколи укладають договір відповідно до норм ЦК України, під час укладання такого договору його сторони вільно домовляються про зміст та обсяг прав і обов'язків за договором, можуть відмовитись від його укладання, то такий договір може бути цивільним (господарським), але не адміністративним, оскільки в змісті цього договору відсутні відносини влади і підпорядкування, що є обов'язковими для адміністративного договору, а кожний суб'єкт такого договору виступає як рівний один до одного. Відтак, як впливає, розгляду в порядку адміністративного судочинства підлягають спори, в яких такий суб'єкт своїми владними рішеннями чи діями зобов'язує інших осіб вчиняти певні дії, утримуватись від вчинення певних дій, нести відповідальність, і особи згідно з нормами чинного законодавства України зобов'язані виконувати такі владні рішення чи вимоги суб'єкта владних повноважень. Проте, практика ФРН у сфері адміністративних договорів свідчить про те, що останні можуть бути як субординаційними, так і координаційними. Й видається, що адміністративні договори, які укладаються між місцевими органами виконавчої влади та

органами місцевого самоврядування повинні мати саме координаційний характер, адже вони представляють різні гілки публічної влади на місцях, й між ними не може виникати класичних управлінських відносин влади-підпорядкування.

У юридичній літературі робляться спроби класифікувати адміністративні договори за різними критеріями, а також визначити вичерпний перелік сфер застосування цих договорів. Ми переконані, що перелік різновидів адміністративних договорів повинен, а також сфер їх застосування повинен мати примірний, а не вичерпний характер. Особливо, де це стосується координаційних за своєю суттю договорів. Введення диспозитивних начал в управлінську діяльність не повинно наптовхуватися на нерозуміння, а повинно спрямовуватися на досягнення загальносуспільного, загальногромадського інтересу, блага тощо. Субординаційні адміністративні договори повинні застосовуватися до тих відносин, які не можуть бути врегульовані шляхом прийняття адміністративного акту.

Необхідність поширення координаційних адміністративних договорів необхідно також розглядати у контексті задекларованих принципів децентралізації публічної влади. Надання ширших повноважень місцевому самоврядуванню все-таки вимагатиме певного узгодження їхньої діяльності із органами державної влади з метою реалізації та забезпечення не лише інтересів відповідної територіальної громади, а й загальносуспільних інтересів.

Повертаючись до поняття адміністративного договору як дво- або багатосторонньої угоди, зміст якої складають права та обов'язки сторін, що впливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією із сторін угоди, зауважимо, відсутність мети укладення такого договору значною мірою нівелює його зміст. Відтак, крім таких важливих ознак цього договору, як сторони, особливий предмет, своєрідність прав та обов'язків сторін, відповідальність сторін тощо, цей договір характеризується особливою метою – задоволення певних публічних як загальносуспільних, так і місцевих інтересів, що повинна підпорядковувати собі всі інші знаки договору.

Як і нормативно-правові акти органів державної влади, адміністративні договори, на наш погляд, повинні підлягати державній реєстрації. Більше того, з метою громадського контролю та прозорості відносин відомості про укладені адміністративні договори повинні поміщатися у місцевих засобах масової інформації.

*Головачова К. Г.*

Національний гірничий університет, асистент кафедри державного права та управління

## **Проблеми формування гендерної паритетності в державному управлінні України**

Рівність прав чоловіків та жінок є важливим показником демократичної, правової держави. Реальна можливість реалізації встановлених законодавством рівних прав та можливостей віддзеркалює принцип рівності прав і свобод людини і громадянина. Україна приєдналась до

міжнародних угод по забезпеченню гендерної рівності. Була проведена гендерно-правова експертиза діючого законодавства щодо вдосконалення його та відповідності сучасним вимогам [1]. Таким чином, на державному рівні підтверджено намір реалізувати на практиці ідеї рівноправності між жінками й чоловіками в усіх сферах економічного, політичного, соціального, культурного та громадського життя країни.

Останніми роками у науковій літературі досить часто зустрічаються матеріали щодо гендерного паритету в державному управлінні. Та, на превеликий жаль, інформація залишається без достатньої уваги законодавців та державних діячів. Науковці висловлюють свої думки і обговорюють «гострі питання» на конференціях, семінарах, круглих столах, пишуть резолюції і адресують їх політикам, та все марно. Словосполучення «рівні права та рівні можливості чоловіків та жінок» залишаються «відпочивати» на папері.

У потоці публікацій з гендерної тематики можна помітити розбіжність у трактуванні авторами поняття «гендер». Деякі вчені, наприклад, розглядають «гендер» лише як сукупність біологічних та фізіологічних ознак статі. У Великому тлумачному словнику української мови слово «гендер» має два значення: 1) відмінність між чоловіками та жінками за анатомічними ознаками і 2) соціальний розподіл, який часто базується на статевих відмінностях, але не обов'язково збігається з ним [2]. Дашковська О. Р. вважає, що гендер слід розглядати як комплекс понять, що не має остаточного визначення. Гендер – це стратегія, яка відображає, формує, пропонує і вимагає певних дій [3, с. 69]. На думку автора, гендер визначає рівність соціальних стосунків у основних інституціях суспільства між жінками та чоловіками. Важливо розрізнити такі поняття як: рівність статей, рівність прав та рівність можливостей. «Рівність статей» ні в якому разі не передбачає уподібнення статей, ігнорування статевих психологічних відмінностей. «Рівність прав» означає наділення відповідними правовими гарантіями осіб жіночої та чоловічої статі в усіх сферах людського буття. Питання про рівність прав повинно враховувати специфіку чоловіків і жінок, їх особливості, потреби, інтереси й уподобання [4, с. 8]. «Рівність можливостей» відображує, наскільки можливо використати надані законодавством права на практиці.

Проблеми формування і реалізації гендерної політики в Україні досліджували науковці, посадовці та громадські діячі: Т.Мельник, О. Далковська, Р. Богатирева, О. Скар, І. Богословська, К. Верес, І.Голубева, Н. Гога, Н. Грицяк, Р. Губань, Т. Кременна, В. Довженко, О. Іваницька, Л. Кобелянська, Л. Кормич, А. Комарова, О. Кулачек, М. Орлик, С. Станік та ін.

Актуальність теми даної статті зумовлена світовими тенденціями запровадження паритетної участі жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя і, зокрема, в державному управлінні. Перебудова структури влади, яка відбувається сьогодні в Україні, залишає в минулому патріархальну систему відносин. Жінки більшості країн світу нарівні із чоловіками беруть участь у матеріальному та духовному житті суспільства. Безумовно, ці процеси охоплюють зміст, структуру, форми та методи діяльності державної влади і державного управління. Багато жінок не тільки прагнуть займатися політичними процесами, але й підкорюють

їх на свій лад, обходячи при цьому тисячі чоловіків-політиків й гордо посміхаючись їм услід.

Маргарет Тетчер називали «найсильнішою жінкою Європи», а в 80-і роки прозвучала навіть така фраза: «Великобританія володіє двома скарбами, одне з них - нафта, інший - Маргарет Тетчер». Ангела Меркель – стала першим в історії Німеччини канцлером жіночої статі. Кондоліза Райс - перша жінка на найважливішому посту радника президента США по національній безпеці. Ну, і, нарешті, нашим символом залізної “жінки-воїна” безперечно є Юлія Тимошенко - прем'єр-міністр України. Діяльність цих жінок говорить сама за себе: жінка має потенціал задля державної діяльності.

Чимало представників української політичної еліти визнають важливу роль жінок у суспільному житті країни взагалі та в процесах державотворення зокрема. Пропорційна представленість у політичній діяльності лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує суспільство, стимулює його творчу енергію, оптимізує процес прийняття рішень. Необхідно звернути увагу, що інтереси тієї чи іншої соціальної групи можуть бути належно враховані, якщо їх представники становитимуть не менше як 30 відсотків від загальної чисельності осіб, які причетні до прийняття політичних рішень. У країнах із високим рівнем жіночого представництва у структурах влади (Фінляндія – 39,0%, Норвегія – 35,8%, Швеція – 33,5%, Данія – 33,0%) краще, ніж деінде, вирішуються проблеми екології, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, досягається злагода у суспільному житті країни. При цьому від жінок-політиків очікують не тільки захисту соціальних інтересів населення, конструктивного і активного вирішення специфічно жіночих проблем, а й іншого, відмінного від чоловіків, стилю роботи, способів та методів розв'язання проблем.

Як свідчать результати досліджень, ставлення до жінок-політиків в нашому суспільстві є досить упередженим. У більшості своїй побутує думка, що жінці не місце у великій політиці. А та невелика кількість, які працюють - не представляють інтересів жінок як соціально-демографічної групи, не мають підтримки з боку жіночих організацій, не беруть участь у формуванні політики стосовно жінок. Проблеми, які жінки-політики визначають пріоритетними відрізняються від пріоритетних проблем чоловіків-політиків. Жінки більш уважно ставляться до соціальних проблем. Вони прагнуть робити моральну політику: відповідність засобів і способів тим цілям, які декларуються в програмних документах; діяльність не заради кар'єри, а заради ідеї; протистояння злу в усіх його проявах, захист несправедливо скривджених та ін. Тому, на думку автора, широке залучення жінок до роботи на керівних посадах в органах влади, є необхідним та важливим завданням на сьогоднішній день.

Відповідно до законодавства, жінка в Україні має ті ж права, що й чоловік: улаштуватись на роботу, отримувати гідну заробітну плату та робити кар'єру. На практиці все виглядає інакше. Експертний аналіз свідчить про те, що в українській політиці та економіці склалась гендерна асиметрія, яка призвела до прихованої дискримінації жінок в сфері управління. Ні в кого не викликає здивування той факт, що на нижчих та середніх шаблях апарату управління процент жінок значний. Але поява жінки на рівні вищого керівництва викликає сенсацію в суспільстві. При

цьому до самої особи жінки виникає підвищена увага. Жінку сприймають більш критично, ніж чоловіка.

Дослідження свідчать, що участь жінок у керівництві - стабілізуючий фактор. У північних країнах закріплена 30-40% квота для жінок в органах влади. У зв'язку з позитивним впливом цього фактора на економіку, Комісія ООН по положенню жінок рекомендувала країнам збільшити число жінок на керівних посадах до 50%. У Норвегії, наприклад, виборчий закон говорить, що представники однієї статі не можуть займати більше 60% місць у парламенті.

В Україні такі рекомендації поки далекі від виконання. Як відомо, 62% українського електорату складають жінки. Право брати участь у виборах у жінок є, але про продекларовані можливості можна судити по кількості жінок у Верховній Раді. Жінок мало й в уряді України. Серед держслужбовців жінок-керівників майже вдвічі менше, ніж чоловіків. У системі освіти ситуація склалася також з великим відривом не в бік жінок. В Україні жінку на керівній посаді продовжують сприймати з великою обережністю.

Незважаючи на те, що освітній рівень жінок в Україні вище, ніж чоловіків, рівень середньої заробітної плати жінок значно нижче, і в останні роки спостерігається збільшення гендерних розходжень у рівні заробітної плати. У жодній галузі зарібок жінок не перевищує зарібок чоловіків. Для українського зареєстрованого ринку праці характерне значне стабільне звільнення жінок, складності із працевлаштуванням. Жінки мають більше проблем, ніж чоловіки, як при звільненні, так і при працевлаштуванні. Жінки найчастіше розглядаються як група зі специфічними інтересами, а не як більша частина суспільства.

В цілому можна констатувати, що гендерна рівність - це звичка, яку варто вирощувати, як англійський газон, не один десяток років. Неодмінно в Україні з кожним роком жінок в органах влади буде все більше - так було й у Європі, і в Америці, і в Японії. До 80-х років жіночий рух в європейських країнах демонстрував практично повну відсутність інтересу до політики. Традиційні жіночі організації вважали себе непричетними до політичної діяльності, а нові жіночі організації частіше за мету своєї діяльності ставили боротьбу з насильством. Та поступово в суспільстві змінювалися як самі уявлення про зміст та суть політичної діяльності, так і ставлення жіночого руху такої діяльності.

Жіночий менеджмент в Україні перебуває на порозі «тихої революції», для здійснення якої необхідна як підтримка держави, так і зміна існуючих у суспільстві стереотипів, а також за умови власної готовності жінок брати участь в економічних змінах в країні. Необхідно проводити таку державну політику, яка б на ділі враховувала інтереси жіноцтва. А це можливо тільки за умови, коли самі жінки братимуть участь у творенні такої політики. Для цього треба забезпечувати умови для реальної і рівноправної участі жінок у громадсько-політичній діяльності, сприяти розвитку нового політичного і економічного мислення та усвідомлення суспільством ролі жінки в політичному житті країни. Задля досягнення паритетного представлення жінок та чоловіків в органах державного управління необхідно зробити певні кроки:

1) змінити розуміння щодо ролі жінки в суспільстві;

2) на законодавчому рівні вирішити питання щодо участі жінок у політичному житті країни.

Для цього потрібно ще в шкільні програми внести викладання дисципліни, яка б давала знання щодо розуміння гендеру не з точки зору біологічних відмінностей між чоловіками та жінками, а як розуміння рівних прав та можливостей щодо участі в суспільному та політичному житті країни. Тобто міняти суспільну думку громадськості поступово – з дитинства.

У правовому аспекті необхідно забезпечити участь жінок в політиці шляхом збільшення квот у виборчих списках. На державному рівні сприяти активним, готовим до політичної кар'єри жінкам зайняти місце в вищих ешелонах влади. Участь жінок у політиці – це справа самих жінок, і вирішувати цю проблему слід шляхом активізації роботи в партіях. Можливо, шляхом лобювання через громадські організації та чоловіків-політиків прийняття парламентом відповідних законів.

Становлення нової, демократичної моделі суспільного життя супроводжується зміною моральних, політичних, економічних настанов, процесом творення та реформування соціально-статевих відносин на нових, гендерних принципах, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок. Формування гендерної паритетності є одним з основних чинників досягнення консенсусу в українському суспільстві, успішної реалізації демократичних реформ як необхідної умови для входження України до світового співтовариства повноправним партнером.

1. Постанова КМУ «Про проведення гендерно-правової експертизи» від 12 квітня 2006 р. N 504
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови/Укладач і головн. ред. В. Т. Бусел – К., Ірпін: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
3. Дашковська О. Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності: Монографія. – Харків: Право, 2005. – 224 с. – С. 69
4. Гендер у світовій і національній думці // Науковий світ. – 2006. – № 1. – С. 8

*Мандичев Д. В.*

Харківський Національний університет внутрішніх справ,  
аспірант

### **Щодо поняття методів управлінського впливу на суспільні відносини з метою забезпечення якості лікарських засобів**

Методи у загальному розумінні - це способи або засоби досягнення поставлених цілей, вирішення поточних завдань. На різних етапах розвитку держави, природно, можуть змінюватись способи впливу на суспільство владних структур. Методи визначають через які інструменти держава вирішує поставлені перед нею завдання. М. І. Піскотін підкреслював, що методи визначають якісну сторону управління. І покращувати управління, підвищувати його ефективність – це означає, перш за все, удосконалити його методи [1, с. 6].

Досягнення обумовленої мети, вирішення завдання державного впливу на таку теоретичну категорію, як якість ліків, потребує адекватних засобів. Поставлена моральна проблема про допустимі засоби досягнення мети (чи завжди мета виправдовує засоби) в теорії державного управління на сьогоднішній день не є актуальною. Однозначною відповіддю розвитку владних інституцій та інститутів громадянського суспільства є адекватність засобів поставленим цілям та визнання людини, її права. Свободи та законні інтереси найвищою соціальною цінністю

Проблемою є не те, що сьогодні має місце забезпечення якості лікарських засобів засобами, що посягають на права, свободи людей, відсутні обмежень в сфері виробництва, розповсюдження лікарських засобів, що одночасно гарантують якість лікарських засобів та є недопустимими з точки зору гуманності, толерантності, визнання людини найвищою соціальною цінністю. Нажаль, існуючі обмеження в сфері обігу лікарських засобів є або недостатньо жорсткими, або незабезпеченими застосуванням державного примусу, або без можливості органів державного управління перевіряти їх дотримання (йдеться про лабораторії, кількість працівників державної інспекції контролю якості лікарських засобів і т. ін.). Одночасно, є обмеження для виробників, імпортерів лікарських засобів, що значною мірою знижує економічну привабливість діяльності в сфері обігу лікарських засобів, однак, при цьому коефіцієнт корисної дії таких обмежень для забезпечення якості ліків наближається до нуля.

Ю. М. Козлов виділяв дві групи методів управління: методи позаекономічного впливу та методи економічного впливу. Перші з вказаних поділяються на методи організаційні та адміністративні [2, с. 113].

Для того, що держава могла належним чином забезпечувати якість лікарських засобів, важливо, що б кожен орган контролю був належним чином організований. Тобто необхідними є методи менеджменту, організації на рівні державного апарату. А вже для того, що б мати можливість впливати на підконтрольні об'єкти слід використовувати методи управління у їх загальноприйнятому тлумаченні (переконання, примус, регулювання, керівництво, безпосереднє управління).

В пошуках оптимальних методів впливу на суспільні відносини, слід брати до уваги, що методи повинні бути такими, що визначають найкоротший шлях до вказаної мети, забезпечують досягнення всіх елементів мети, враховують більш загальні задачі та цілі, максимально економічні та максимально прості. На вибір методів певною мірою впливають історичні традиції, особливості країни, стан кадрів державного апарату, рівень культури та ін. Вибір засобів та методів діяльності органів управління передбачає обов'язкове врахування двох аспектів: ефективності вказаних засобів чи методів та допустимості їх з точки зору етичного, політичного [1, с. 17].

Вбачається, що вказані критерії цілком адекватні для сучасних реалій. Саме тому, визначаючи за мету забезпечення якості лікарських засобів, що знаходяться в обігу на території України, слід виходити з більш загальних цілей, наприклад, забезпечення прав і свобод громадян, якості медичної допомоги, дотримання нормативів екологічної безпеки, забезпечення прав безпосередніх суб'єктів впливу, гарантування судового захисту порушених прав, свобод, законних інтересів та ін.

Концепція розвитку охорони здоров'я передбачає: створення правових, економічних та управлінських механізмів реалізації конституційних прав громадян України на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; забезпечення гарантованого рівня надання безоплатної кваліфікованої медичної допомоги у визначеному законодавством обсязі; формування керованого ринку платних медичних послуг, сприяння діяльності закладів охорони здоров'я всіх форм власності, створення умов для задоволення потреб населення в медичних послугах; ефективне використання наявних кадрових, фінансових і матеріальних ресурсів; солідарну участь держави, роботодавців, територіальних громад та окремих юридичних і фізичних осіб у фінансуванні послуг з надання громадянам медичної допомоги [3].

Доцільно, за аналогією та з урахуванням визначених вище критеріїв для вибору методів впливу, розробити на законодавчому рівні концептуальні засади методології впливу на суспільні відносини з метою забезпечення якості лікарських засобів, що знаходяться в обігу на території України.

1. Советское административное право. Методы и формы государственного управления. М., «Юрид. Лит.», 1977, 366с.
2. Козлов Ю. М. Управление народным хозяйством ССР. Сущность, функции, методы. Ч.1.
3. Концепція розвитку охорони здоров'я населення України / Затв. Указом Президента України від 7 грудня 2000 р. №1313/2000. – К.: МОЗ України, 2000.

*Михайлюк В.І.*

вик. кафедри теорії та історії держави і права ТНЕУ

*Дупай Я.М.*

студентка 5 курсу Юридичного факультету ТНЕУ

## **Громадянське суспільство та його основні інститути в контексті розбудови правової держави**

Однією з основних умов розвитку громадянського суспільства є становлення та розвиток його основних інститутів – політичних партій, громадських та релігійних організацій, професійних спілок тощо.

Під поняттям «інститут громадянського суспільства» розуміють специфічну форму самоорганізації громадян, з метою забезпечення вільної реалізації їх власних інтересів. Взаємовідносини між громадянами в цих формах самоорганізації регулюються поза сферою діяльності держави, низкою законодавчих та нормативно-правових актів: Конституцією України, Цивільним кодексом України, Законами України «Про політичні партії в Україні», «Про об'єднання громадян», «Про свободу совісті та релігійні організації» тощо.

Держава та інститути громадянського суспільства, як відмічають фахівці, за всієї різниці між ними, мають одну спільну мету – консолідувати суспільство на основі досягнення гармонії у взаємовідносинах держави і суспільства, влади і громадян. Однак, механізми консолідації, як і механізми внутрішньої взаємодії, у них протилежні. Інститути громадянського суспільства об'єднують громадян, забезпечуючи їм можливість вільно реалізувати власні інтереси, в той час як держава

використовує метод примусу. Це дає підстави стверджувати, що діалектика взаємозв'язку та взаємозалежності інститутів громадянського суспільства та держави є досить складною та суперечливою. На цю обставину неодноразово звертали увагу в своїх наукових публікаціях вчені-правознавці В.Андрейцев, Є. Головаха, В.Головченко, М.Козюбра, Ю.Оборотов, В.Погорілко, О.Скрипнюк, Ю.Шимиченко та ін.

При вагомій науковій та практичній значущості досліджень цих вчених низка питань цієї багатогранної проблеми потребує для свого вирішення значних зусиль як науковців, так і практиків. До них в повній мірі можна віднести питання ролі інститутів громадянського суспільства в розбудові правової держави.

З позиції юридичної науки, громадянське суспільство та його інститути є такою моделлю суспільного розвитку, яка пропонує збалансований взаємоконтроль і взаємообмеження державних органів і не державних утворень для того, щоб діяльність державних органів завжди перебувала в полі зору не державних структур (інститутів громадянського суспільства). Останні, в свою чергу, мають співвідносити власні дії із законами та прахувати об'єктивні потреби держави.

Важливим моментом становлення інститутів громадянського суспільства є визнання суспільством факту їх існування, а також визнання їх права та спроможності реагувати на процеси, які відбуваються в суспільстві та позитивно впливати на їх перебіг.

Найбільш чисельними та дієвими інститутами громадянського суспільства в Україні є політичні партії, громадські та релігійні організації.

Політична партія, як інститут громадянського суспільства - є добровільним об'єднанням громадян, що прагнуть домогтися реалізації ідей, які вони сповідують. Їх природа полягає в тому, що вони об'єднуються з метою здобуття, утримання та впливу на державну владу. Разом з цим політичні партії віддзеркалюють політичну ідеологію у прагненні зберегти або змінити існуючі в суспільстві відносини.

Громадські організації є однією із найчисельніших інститутів громадянського суспільства. Вони переважають всі інші інститути за масовістю залучення громадян до своєї діяльності, яка охоплює практично всі сфери суспільного життя. Громадські організації виступають невід'ємним елементом будь-якого демократичного суспільства. Їх соціально-політичне значення та роль полягають у тому, що вони допомагають своїм членам у повсякденному житті, відкривають широкі можливості для суспільної ініціативи громадян. Суттєва відмінність громадських організацій від політичних партій полягає в тому, що вони не мають владних повноважень та не ставлять за мету оволодіння державною владою.

Виникнення та функціонування релігійних організацій пов'язана із задоволенням релігійних потреб громадян (відправлення релігійних культів та ритуальних обрядів, проведення релігійної діяльності) та правом на участь в суспільному житті, яке закріплено в Конституції України та розвинуто в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Аналіз функціонування окремих інститутів громадянського суспільства свідчить, що на сьогоднішній день процес становлення політичних партій, громадських та релігійних організацій в Україні досяг помірного рівня розвитку, що відповідає політичним та соціально-економічним реаліям.

Участь неурядових організацій у кожній сфері суспільного буття постає джевою складовою демократизації суспільства. Водночас інститутам громадянського суспільства в Україні притаманний ряд недоліків, зокрема: їх розпороченість; низький рівень довіри громадян до діяльності інститутів громадянського суспільства; недостатня горизонтальна координація діяльності між інститутами; невелика кількість реально діючих інститутів та мала спроможність мобілізувати широку громадськість; відсутність повноцінної нормативно-правової бази, яка б регламентувала діяльність не лише інститутів, але й держави, як посередника у розв'язанні конфліктних ситуацій у громадянському суспільстві.

Дослідження показують, що сутнісною характеристикою вищезазначених інститутів громадянського суспільства є відносна автономність неполітичних відносин між ними та державою, особливо в сфері суспільного та духовного життя. До того ж спостерігається зниження колективної солідарності на користь незалежності громадянина від суспільства та його повної свободи.

В українському суспільстві конституційно закріплено права та свободи людини та громадянина, вони є невід'ємними і становлять найвищу цінність. Однак, як показують дослідження, сьогодні в Україні ці положення носять здебільшого декларативний характер. Багато конституційних положень для їх повної реалізації не підкріплені відповідними законами. Тому на практиці реальні права та свободи людини дуже важко захистити.

Перспективи входження України в Європейський економічний, політичний та правовий простір зобов'язують визнавати права людини провідним ціннісним орієнтиром в розбудові громадянського суспільства. Вони виступають системоутворюючою складовою такого суспільства та правової держави і є способом вираження міри свободи індивіда.

Підсумовуючи вищесказане, слід підкреслити, що на сьогодні у практиці функціонування інститутів громадянського суспільства існує низка нормативно-правових проблем, які перешкоджають повному використанню їх наявного потенціалу. Вітчизняні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність інститутів громадянського суспільства, не цілком відповідають їх потребам, а також європейським стандартам у цій галузі. Тому необхідно законодавчо врегулювати багаторівневу систему відносин між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства.

Як свідчить зарубіжний досвід, тільки в демократичній країні, з розвиненими інститутами громадянського суспільства, може бути досягнена гармонія у взаємовідносинах держави і суспільства, влади і громадян. Лише правова держава може створювати інститути громадянського суспільства, а громадянське суспільство здатне підтримати розбудову правової держави.

1. Бальцій Ю. Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної держави // Вісник центральної виборчої комісії.—2008 №1. —с.46-49

2. Жуковська Ф.Ю. Інституційні форми громадянського суспільства: тенденції становлення та розвитку / /Формування ринкових відносин в Україні №8 (99)/2009. С.64-68

*Пуданс-Шушлебін К. Ю.*

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, аспірантка

## Владні повноваження в політиці органів публічної влади

У різних сферах суспільного життя мають місце процеси і явища, які вимагають публічно-правового регулювання. Органи публічної влади в процесі державної політики свій управлінський вплив здійснюють, опираючись та використовуючи владу, яка виступає необхідним регулятором суспільних відносин. Управління полягає у владно-організаційній діяльності, тому, як зазначив Д. М. Бахрах, наявність влади є вказівкою на те, що суб'єкт управління може односторонньо визначити поведінку підлеглих, досягти виконання постановленої мети зусиллями інших людей, які підпорядковують свою діяльність вищестоящій волі [1, с. 9].

Однак, слухливо наголосити, що влада є не тільки суб'єктивним правом спрямовувати волю підлеглих чи людей, які є залежними від них, але і «обов'язком робити це правильно і законно, мудро та стично» [2, с. 52]. Таким чином, влада одночасно є суб'єктивним правом і обов'язком органів публічної влади. Повноваження, якими наділені відповідні органи, є ознакою їх владної діяльності, вони закріплюють за ними реальну здатність здійснювати свою волю і називаються владними повноваженнями.

Наявність державно-владних повноважень надає право вступати від імені держави при забезпеченні реалізації та охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. При цьому носій владних повноважень позбавлений права діяти на власний розсуд та згідно своєї волі та інтересів. Свого часу Л. О. Ніколаєва та А. К. Соловйова звертали увагу на те, що в публічному відношенні першочергове значення належить обов'язку суб'єкта управління використовувати свої владні повноваження виключно для досягнення цілей суспільного та державного характеру, передбачених Конституцією та законами, що забезпечують стабільність суспільства та держави, їх інститутів, а також охорону прав та свобод керованих [3, с. 19].

Правову суть поняття «владних повноважень» вважаємо за необхідне визначити, розпочинаючи з тлумачення його складових, які напрацьовані юридичною наукою. Так поняття «владний», за визначенням, що міститься у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, означає «вдатний, схильний нав'язувати свою волю, підкоряти собі або який виражає владу, волю, рішучість» [4, с. 151].

Щодо другої складової означеного поняття, то в юридичній науці, «повноваження» здебільшого розуміють як сукупність прав та обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [5, с. 590].

Проте існує й інша точка зору. Так деякі науковці вносять обов'язки за рамки повноважень та стверджують, що Конституція встановлює повноваження органів держави, їх обов'язки та ті управлінські межі, в яких вони можуть діяти, регулюючи життя суспільства [6, с. 23].

С. С. Алексеев також розмежував повноваження і обов'язки, однак вважав, що вони узгоджуються в рамках компетенції [7, с. 129].

На нашу думку, саме сукупність прав і обов'язків органів публічної влади складають зміст їх повноважень. Незважаючи на те, що «майже кожне конкретне право органу виступає його конкретним обов'язком» [8, с. 31], необхідно пам'ятати про самостійний характер кожної з цих правових категорій. Адже права, якими наділений орган публічної влади, надають йому можливість вибору при вирішенні того чи іншого питання, в той час як обов'язки не передбачають можливості вибору, а жорстко регламентують діяльність органу у тій чи іншій ситуації.

З огляду на це, існує думка, що поняття «повноваження» краще виражає зв'язок прав і обов'язків у змісті категорії «компетенція» [8, с. 32]. Саме владні адміністративні повноваження в сфері публічного управління, пише О. Б. Зеленцов, характеризують особу як суб'єкта публічного права і його публічно-правову природу, що виражається через компетенцію [9, с. 280-281].

Разом з тим, вчені неоднаково підходять до співвідношення компетенції із повноваженнями. Так, на думку В. М. Лазарева, компетенція органу управління – це система його повноважень по здійсненню державної влади. Визначаючи компетенцію з точки зору її змісту, видатний вчений-адміністративіст наголошував, що вона включає в себе обов'язки (перед державою) і право (по відношенню до об'єктів управління) виконувати певні управлінські задачі і функції. При цьому, на його думку, елементами компетенції є не самі управлінські функції, а право і обов'язки їх здійснення по відношенню до певного виду об'єктів [10, с. 101-102]. Зазначену наукову позицію свого часу підтримав В. Б. Авер'янов у праці «Функції та організаційна структура органу державного управління» та вважав її найбільш обґрунтованою та доцільною [11, с. 57].

Натомість в юридичній літературі є чимало прихильників протилежної точки зору (І. Л. Бачило [12, с. 52-54], Г. В. Атаманчук [13, с. 121], Л. А. Симонян [14, с. 13] та ін.), відповідно до якої уявити функції органу поза його компетенцією неможливо, а отже вони є її складовою.

Ю. О. Тихомиров має взагалі окреме бачення складових компетенції. Так до її елементів науковець відносить: нормативно встановлені цілі, предмети відання, владні повноваження як гарантовану законом міру прийняття рішень та вчинення дій, а супутнім елементом компетенції називає відповідальність за їх невиконання [15, с. 55-56].

На наш погляд, найбільш обґрунтованою є наукова позиція В. Б. Авер'янова, відповідно до якої функції не є однопорядковими з повноваженнями елементами компетенції органу, а виражаються у ній шляхом правового закріплення (регламентації) останніх. За своєю природою, на думку видатного адміністративіста, компетенція органів виконавчої влади – це юридичне відображення (опосередкування) покладених на них функцій у спеціальних, так званих компетенційних (або статусних) нормативно-правових актах шляхом закріплення цілей, завдань і необхідного для їх реалізації комплексу прав і обов'язків, тобто державно-владних повноважень [16, с. 265].

Наступне, що потребує з'ясування, це структура владних повноважень. Більшість дослідників схилиються до тієї думки, що складовими владних повноважень є:

а) прийняття рішень, обов'язкових до виконання усіма громадянами, посадовими особами і організаціями, на яких поширюється компетенція органа держави;

б) матеріальне забезпечення виконання прийнятих рішень (державний бюджет, позабюджетні фонди);

в) охорона рішень від порушень шляхом застосування різних методів: переконання, виховання, заохочення, а також державного примусу [8, с. 34].

Вважаємо, варто погодитись із думкою Ю. О. Тихомирова, щодо якої ємне владні повноваження слугують яскравою відокремлюючою ознакою публічної діяльності в суспільстві. В них чітко виражається статус, особливості організації та функціонування їх носіїв, відповідних суб'єктів, та, перш за все, органів держави та посадових осіб [17, с. 144].

Разом з тим, сьогодні переважна більшість вчених дійшли до висновку, що владні повноваження мають не лише державні органи, а й органи місцевого самоврядування, але владні повноваження останніх не носять державного характеру [8, с. 35]. Така точка зору є виправданою, виходячи з того, що органи місцевого самоврядування не належать до органів державної влади, а є продовженням на місцевому рівні концепції поділу публічної влади, зокрема, на владу державну та муніципальну.

У цьому контексті варто нагадати, яким чином писала Ц. А. Ямпольська: «Взяті разом у сукупності, в єдності своєї системи органи держави неминуче виконують владне повноваження. При цьому кожному виду органів і кожному окремому органу серед цих видів, як і кожному інструменту в симфонічному оркестрі, належить своя особлива партія. Вона визначається видом органу і його місцем в територіальній системі» [18, с. 47].

Таким чином, владні повноваження органу публічної влади можна визначити як конкретні права і обов'язки, юридично встановлені для вирішення окреслених компетенцією цілей та завдань.

1. Бахрах Д. Н. Административная ответственность граждан в СССР. Учебн. пособ. – Свердловск, 1989. – 204 с.
2. Бельский К. С. Административная власть государственного служащего / В Межвуз. сб. науч. труд. «Служба в государственных и общественных организациях». – Свердловск, 1988. – С. 49-63.
3. Николаева Л. А. , Соловьева А. К. Административная юстиция и административное судопроизводство: зарубежный опыт и российские традиции: Сборник. – СПб., 2004. – 332 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов.ред.В. Т. Бусел. – К., 2004. – 1440 с.
5. Юридична енциклопедія. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т.4. – К., 2001. – 720с.
6. Чиркин В. Е. Публичное управление. – М., 2004. – 475 с.
7. Алексеев С. С. Общая теория права – правовое исследование. – Свердловск, 1964. – 226 с.
8. Карабин Т. О. Співвідношення повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування: теоретичні та практичні питання. – Дис. . . канд. юр. наук: 12.00.07 – Київ, 2007. – 201 с.



9. Зеленцов А. Б. Теоретические основы правового спора. – Дис...д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.14. – М., 2005. – 435 с.
10. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления. – М., 1972. – 280 с.
11. Аверьянов В. Б. Функции и организационная структура органа государственного управления. – К., 1979. – 152 с.
12. Бачило И. Л. Функции органов управления (правовые проблемы оформления и реализации). – М., 1976. – 200 с.
13. Атаманчук Г. В. Государственное управление: проблемы методологии правового исследования. – М., 1975. – 239 с.
14. Симонян Л. А. Функции советского государственного управления. Автореф. канд. юрид. наук. – М., 1977. – 17 с.
15. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции. – М., 2001. – 355 с.
16. Административное право Украины. Академичний курс: Підруч.: У двох томах. Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К., 2004. – 584 с.
17. Тихомиров Ю. А. Публичное право. Учебник. – М., 1995. – 496 с.
18. Ямпольская Ц. А. Общественные организации в СССР. – М., 1972. – 216 с.

*Сакали М. Я.*

Київський національний університет внутрішніх справ, здобувач кафедри адміністративної діяльності

### **Види юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства**

Відомо, що правова політика держави реалізується в трьох основних напрямках. Це – правотворчість, застосування права, розвиток правосвідомості та правової культури населення. Безумовно, одним з пріоритетних напрямків адміністративно-правової політики, над яким необхідно працювати у найближчій перспективі є удосконалення адміністративного законодавства та практики його застосування.

Дуже важливим елементом суверенітету держави є її власна, самостійна податкова система. Податки, відповідно до їхньої економічної та правової сутності, є основним засобом забезпечення діяльності держави. Суспільні відносини у галузі оподаткування потребують правового регулювання, а механізм їх правового регулювання потребує правової охорони, зокрема системи відповідальності за податкові правопорушення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, дає підстави стверджувати, що в Україні існує широке коло наукових публікацій, праць, присвячених інституту відповідальності у сфері оподаткування. Варто звернути увагу на праці З. М. Будько, Е. С. Дмитренко, А. Й. Іванського [1], І. І. Кучерова, М. П. Кучерявенка [4], С. Г. Пенеляєва, І. Й. Слубського та інших. Однак, на думку багатьох вчених, питання юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства залишаються сьогодні чи не найпроблемнішими в науці адміністративного та фінансового права.

Під юридичною відповідальністю в теорії права розуміється передбачена законом вид та міра зазнання правопорушником примусового (державно-владного) позбавлення благ особистого, організаційного або майнового характеру [6, с. 696]

Автор виходить з того, що за порушення податкового законодавства застосовуються три види юридичної відповідальності: адміністративна, фінансово-правова та кримінальна. Але при цьому слід зазначити, що питання існування фінансово-правової відповідальності залишається до теперішнього часу дискусійним. Тому в рамках даної доповіді автор не готовий зробити висновок про те, чи є фінансово-правова відповідальність самостійним видом юридичної відповідальності, чи це просто один з різновидів адміністративної відповідальності.

Майже всі вчені одностайно погоджуються про можливість настання за вининення податкових правопорушень адміністративної відповідальності. Підставою для адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства є наявність складу адміністративного правопорушення, тобто винної умисної або необережної дії або бездіяльності, що зазіхає на охоронювані законом суспільні відносини, за що законом передбачена адміністративна відповідальність. Зазначені діяння закріплені Кодексом України про адміністративні правопорушення, зокрема ст. 164-1 «Порушення порядку подання декларації про доходи та ведення обліку доходів і витрат»; ст. 164-2 «Порушення законодавства з фінансових питань»; ст. 164-5 «Зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких немає марок акцизного збору встановленого зразка», ст. 165-3 «Порушення строку реєстрації як платника страхових внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, несвоєчасна або повна сплата страхових внесків»; ст. 165-5 «Ухилення від реєстрації як платника страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, несвоєчасна або неповна сплата страхових внесків, а також порушення порядку використання страхових коштів» [2].

Особливостями заходів адміністративної відповідальності за порушенням податкового законодавства є: відсутність тяжких правових наслідків; застосування відносно менш тяжких податкових правопорушень (провинам); адміністративні санкції не спричиняють судимості, на відміну від кримінальних.

На думку деяких вчених, фінансові санкції, що застосовуються за порушення норм податкового законодавства, за своїми ознаками не можуть бути віднесені до заходів загальноповинних видів юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної). У зв'язку з цим, представниками науки фінансового права обґрунтовується думка щодо становлення якісно нового, самостійного виду юридичної відповідальності — фінансово-правової.

У цілому, на даний час в науковій літературі склалися кілька основних напрямків в розумінні юридичної природи та структури фінансово-правової відповідальності. Одні вчені вважають фінансово-правову відповідальність самостійним видом юридичної відповідальності; інші вважають, що вона є різновидом адміністративної відповідальності; інша група вчених визначає як самостійні види юридичної відповідальності податкову, валютну; четверта група вчених визначає податкову, бюджетну, валютну відповідальність в системі фінансово-правової відповідальності; п'ята позиція полягає в тому, що фінансово-правова відповідальність вважається тільки науковим збірним інститутом.

Тісний зв'язок можна прослідкувати між фінансово-правовою та адміністративною відповідальністю. Правовий аналіз адміністративного та фінансового законодавства дозволяє виділити спільні для даних видів юридичної відповідальності ознаки, зокрема: публічний характер, вернівність сторін, спрощена процедура накладення стягнення та інші.

Але деякі вчені, зокрема А. Й. Іванський наголошують на відокремленні загальних відмінних рис фінансово-правової відповідальності від адміністративної. Так, на його думку, фінансово-правова відповідальність має наступні відмінні риси від адміністративної: фінансово-правова відповідальність виникає в результаті фінансового правопорушення, адміністративна відповідальність виникає в результаті адміністративного проступку; суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути лише фізичні особи, що підтверджується Кодексом України про адміністративні правопорушення, а суб'єктами фінансово-правової відповідальності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи; метою адміністративної відповідальності є перш за все припинення (попередження) правопорушення і покарання; фінансово-правова відповідальність відрізняється за метою, оскільки для неї притаманна правовідновлювальна мета; притягнення до фінансово-правової відповідальності не виключає притягнення і до інших видів відповідальності [1, с. 68].

М. П. Кучерявенко, крім вищезазначених відмінностей між адміністративною та фінансово-правовою відповідальністю, додає ще те, що адміністративна відповідальність реалізується (більш точно) у грошовій формі, тоді як фінансові санкції значно ширші грошових; фінансова відповідальність за податкові правопорушення заснована на податковому примусі, що характеризується специфічними рисами [4, с. 340].

Правовою основою притягнення до фінансово-правової відповідальності є Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами». Даним законом закріплено штрафні санкції та співвіднесено їх з різними видами податкових правопорушень. До них, зокрема, віднесено: порушення строків подачі податкової декларації; заниження або завищення суми податкового зобов'язання, несплата погодженої суми податкового зобов'язання, відчуження активів платника податків, що перебувають у податковій заставі [5].

Кримінальна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності. Вона настає у випадках скоєння злочину, тобто порушення кримінального законодавства. Порушення податкового законодавства, за вчинення якого передбачено кримінальну відповідальність, визначено відповідними статтями Кримінального кодексу України.

Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері оподаткування, характеризується деякими особливостями:

- суб'єктами є фізичні особи (платники податків або посадові особи);
- регулюється кримінально-правовими нормами;
- здійснюється тільки в судовому порядку;
- характеризується певними процесуальними особливостями.

До них відносяться діяння, які підпадають під дію статті 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів», ст. 212-1 КК України «Ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ст. 216 КК України «Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних або підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок» [3].

Аналізуючи сучасний стан правової регламентації юридичної відповідальності у сфері оподаткування, можна викреслити ряд проблем, пов'язаних з наступним:

1. В Україні існує безліч правових актів, що встановлюють адміністративну відповідальність за порушення податкового законодавства, що дуже ускладнює ефективну реалізацію його положень.

2. У більшості випадків суб'єктам підприємницької діяльності значно вигідніше сплатити штраф за наслідками перевірки, ніж вести податкову відповідно до чинного законодавства.

3. Законодавство про правопорушення у галузі оподаткування містить велику кількість прогалин, які дозволяють уникати відповідальності за вчинення правопорушень у даній сфері.

4. Відсутність в адміністративному законодавстві правових норм, аналогічних Кримінальному кодексу України, які б передбачали адміністративну відповідальність за аналогічні правопорушення.

5. Відсутність чіткої позиції законодавця стосовно відповідальності юридичних осіб за правопорушення у сфері оподаткування, зокрема нерегульованість питання суб'єктивної сторони правопорушення, що призводить до того, що юридична особа, яка не винна у вчиненні правопорушення у сфері оподаткування, все одно притягується до відповідальності.

6. Відсутність юридичного закріплення поняття фінансово-правової відповідальності, або навпаки юридичного закріплення того, що фінансово-правова відповідальність є різновидом адміністративної, або взагалі не існує, як законодавча категорія.

7. Зазначені висновки ще раз доводять необхідність негайного прийняття Податкового кодексу України, комплексного нормативно-правового акту, який безумовно буде сприяти більш ефективному правовому регулюванню суспільних відносин, пов'язаних з юридичною відповідальністю за податкові правопорушення.

1. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз: монографія. – Одеса: Юридична література, 2008. – 504 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X // <http://www.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // <http://www.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України
4. Кучерявенко М. П. Податкове право України: Академічний курс: Підручник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 701 с.
5. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами: Закон України (із змінами та доповненнями) від 21 грудня 2000 року № 2181-III // <http://www.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України

*Самборська Ю. Л.*

начальник відділу організації правової роботи Юридичного департаменту Державної митної служби України, магістр державної служби

### **Упорядкування побудови системи митної служби України: політичний та адміністративно-правовий аспекти**

Україна визначила свої довгострокові цілі та пріоритети. Вони закріплені Конституцією України, іншими основоположними документами нашої держави. Йдеться про перспективи України як високорозвинутої, соціальної за своєю суттю, демократичної, правової держави, її інтегрування у світовий економічний процес як країни з конкурентною економікою, здатною вирішувати найскладніші завдання свого розвитку. [16; с. 9]

Всесвітня історія доводить, що інтеграційні економічні об'єднання завжди вигідні. Залежно від політичної обстановки, що складається, такі союзи формуються на різних принципах. Митний союз – це перевірена форма інтеграції [2].

В умовах стрімкого формування Митного союзу Російської Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Казахстан стає очевидним, що в силу політичної ситуації та декларування по чергово євроінтеграційного та євроатлантичного зовнішньополітичних курсів, Україна в найближчі десятиліття свого подальшого існування не зможе розраховувати на членство у такому союзі.

Водночас швидкість та реальність справжньої інтеграції України до Європейського союзу знову ж таки дає підстави для сумнівів щодо повноцінного членства у зазначеному об'єднанні найближчим часом.

Відсутність, в силу політичної ситуації, єдиного та обґрунтованого зовнішньополітичного курсу у практичній реалізації нашої держави може призвести до того, що країна, яка знаходиться в центрі Європи та має достатній потужний транзитний потенціал, залишиться поза усіма митними, економічними та іншими союзами, що формуватимуться навколо її кордонів.

Аналіз міжнародного митного співробітництва України з державами-членами Європейської асоціації вільної торгівлі, Європейським співтовариством та його державами членами, підтвердив потребу в розробці та якнайшорішому укладенні між ними галузевих міжнародних договорів з митних питань. Водночас, міжнародне митне співробітництво із зазначеними вище державами та міждержавними об'єднаннями не має зашкодити розвитку митного співробітництва України з іншими представниками Європи, зокрема державами-членами СНД. [6; с. 12]

Тенденція довготривалої відсутності чіткої зовнішньополітичної спрямованості України насправді є нерациональною, беручи до уваги те, що участь України у вищезазначених союзах, на нашу думку, може стати початком економічного процвітання країни.

Водночас до вступу у будь-яке митне об'єднання повинна насамперед бути упорядкована та підготовлена система митної служби.

Система митної служби України діє в межах об'єктивно існуючої політичної, економічної, соціальної та правової системи і є інструментом держави в процесах її взаємодії з громадянами та суб'єктами господарювання, регулювання ЗЕД, наповненні доходної частини бюджету, захисту прав і законних інтересів громадян та суб'єктів господарювання. [9; с. 89]

На нашу думку, станом на сьогодні, система митної служби не має чітких принципів та критеріїв її побудови, а також вона не зорієнтована на входження до міжнародних митних об'єднань.

Слушною є думка про те, що проведення митної системи України у відповідність до визнаних міжнародних митних норм і стандартів є обов'язковою складовою процесу європейської інтеграції України. Відповідна діяльність здійснюється в рамках процесу зближення європейських національних митних систем та визначає ступінь готовності України щодо входження до складу єдиного європейського митного простору. [6; с. 16]

Вдосконалення митної системи дає можливість чітко зрозуміти, що може дати українському народові сучасна й ефективна митниця, діяльність якої ґрунтована на підвищенні ефективності її роботи. [1; с. 28].

Варто зауважити, що у Державного митного комітету України (існував до 1996 року), а згодом і у Державної митної служби України було достатньо нормативно-регламентованих повноважень для формування чіткої цілісної та упорядкованої системи митної служби України.

У серпні 1990 року Української Радянської Соціалістичної Республіки було прийнято Закон України «Про економічну самостійність Української Радянської Соціалістичної Республіки», частиною 9 статті 12 якого було визначено, що Республіка самостійно створює митну систему. [10]

Законом України «Про митну справу в Україні» [13] визначаються правові основи організації митної справи в Україні, орієнтованої на формування спільного ринкового простору і митних союзів з іншими державами у частині 1 статті 1 встановив, що Україна, як суверенна держава, самостійно створює власну митну систему і здійснює митну справу.

Частиною першою статті 2 Митного кодексу України від 12.12.1991 № 1970-XII [4] регламентувалося, що Україна самостійно визначає митну політику, створює власну митну систему та здійснює митне регулювання на своїй території. Частиною другою статті 8 Митного кодексу України від 12.12.1991 № 1970-XII унормовано, що структура системи органів державного регулювання митної справи визначаються Верховною Радою України. У частині третій цієї ж статті зазначалося, що подання на розгляд Верховної Ради України пропозицій щодо системи митних органів України здійснюються Кабінетом Міністрів України.

Чинний Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92-IV [3] у главі 2 визначає повноваження Держмитслужби щодо формування структури та організації діяльності митної служби України, а саме митних органів та спеціалізованих митних установ і організацій.

Відповідно до підпункту 14 пункту 4 Положення про Державну митну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

від 18.07.2007 № 940 [7], Держмитслужба, відповідно до покладених на неї завдань, створює, реорганізовує та ліквідує регіональні митниці, митниці, спеціалізовані митні установи та організації.

У Верховній Раді України знаходиться проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України», главою 2 якого хоч і передбачено зміни стосовно складових системи митної служби України, проте повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі митної справи щодо формування (створення, реорганізації та ліквідації) вищезазначених складових залишаються незмінними.

Разом з тим, можна зробити висновок про те, що українська система митної служби не представляє собою цілісне упорядковане державне утворення.

Аналізуючи систему митної служби (станом на 01.01.2010) варто зазначити, що до її складу входять 3 регіональні митниці (Київська регіональна митниця, Енергетична регіональна митниця, Регіональна інформаційна митниця); 43 митниці; 7 спеціалізованих митних установ (Департамент аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту (далі ДАРУРА), Департамент ресурсного забезпечення, капітального будівництва та експлуатації об'єктів митної інфраструктури, Центральне митне управління лабораторних досліджень та експертної роботи (далі ЦМУЛДЕР), Хмельницький центр підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, Кінологічний центр, Автотранспортне митне господарство та Академія митної служби України).

Окрім зазначених вище складових системи митної служби, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.04.2008 № 622-р «Про утворення Державного підприємства «Український вантажний комплекс», [15] утворено Державне підприємство «Український вантажний комплекс» з віднесенням його до сфери управління Держмитслужби України.

Також постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 852 «Про утворення Державного науково-дослідного інституту митної справи» [8] на базі Київського центру підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів Державної митної служби утворено Державний науково-дослідний інститут митної справи з віднесенням його до сфери управління Держмитслужби України.

Статус окремих із зазначених вище елементів системи митної служби дає підстави для сумнівів щодо його правомірності та водночас доцільності їх існування у статусі митних органів, зважаючи на наступне.

Головною умовою надання статусу регіональної митниці, відповідно до частини першої статті 14 Митного кодексу України від 11.07.2002 № 92-IV, є забезпечення комплексного контролю за додержанням законодавства України з питань митної справи, керівництво і координація діяльності підпорядкованих митниць та спеціалізованих митних установ і організацій.

Із трьох регіональних митниць фактичний статус регіональної митниці підтверджує лише Київська регіональна митниця, який наказом Держмитслужби від 02.04.2008 № 308 «Про підпорядкування митного органу» [5] було підпорядковано Бориспільську митницю. Проте ні Енергетична регіональна митниця, ні Регіональна інформаційна митниця не реалізують повноважень щодо здійснення комплексного контролю за додержанням законодавства України з питань митної справи, керівництва і

координацію діяльності жодної митниці та спеціалізованої митної установи і організації, внаслідок чого формально не відповідають вимогам Митного кодексу України.

Зважаючи на відсутність підпорядкованих митних органів та спеціалізованих митних установ і організацій ДАРУРА та ЦМУЛДЕР, де-факто, не можуть вважатися регіональними митницями, які відповідно до їх установчих документів мають статус регіональних митниць.

Однак проблемні питання щодо упорядкування побудови системи митної служби України стосуються не лише регіональних, а й митниць, правовий статус яких регламентовано статтею 15 Митного кодексу України. Зокрема у контексті адміністративно-правового упорядкування системи митної служби України підлягає перегляду доцільність існування вищевказаної кількості митниць, беручи до уваги економічний ефект від діяльності таких митниць. Для прикладу, внесок до Державного бюджету України внаслідок стягнення митних платежів за митне оформлення у зоні діяльності Новгород-Сіверської та Старобільської митниць у порівнянні з іншими митницями дає підстави для висновку про необхідність створення замість вказаних митниць митних постів з підпорядкуванням Чернівецькій та Луганській митницям відповідно. Вважається, що обсяг повноважень митного посту буде достатнім для здійснення митного контролю у зоні діяльності такого поста, а також відображатиме реальний ефект дії.

Виправданою часом та економічним ефектом стала ліквідація у найменшій області України двох митниць – Чернівецької [12] та Кельменецької [11] і, як результат, створення у цьому регіоні єдиної Чернівецької обласної митниці [14]. Станом на сьогодні, у структурі останньої діє митний пост «Кельменці», який доводить доцільність існування на цій ділянці кордону саме митного поста, а не митного органу. Варто також відзначити, що різний міжнародно-правовий режим функціонування на митному кордоні зони діяльності Чернівецької обласної митниці не є перешкодою для функціонування єдиного митного органу.

З огляду на викладене, для початку, упорядкування побудови системи митної служби першочергово необхідно наступне:

- Україна повинна визначити й дотримуватись зовнішньополітичного курсу та стратегічних цілей економічного співробітництва, спрямованих на максимально корисний ефект для держави зважаючи на наявний потенціал;
- у контексті зазначеного вище зовнішньополітичного курсу визначитись із необхідністю участі у міждержавних митних об'єднаннях;
- використовуючи адміністративно-правові засоби, розпочати роботу з оптимізації та упорядкування системи митної служби, визначивши конкретні етапи початку та завершення цієї роботи.

На нашу думку, у результаті реалізації вищезазначених політичних та адміністративно-правових аспектів упорядкування побудови системи митної служби Україна матиме чітку та цілісну систему митної служби, яка зможе легко адаптуватися до обраного міждержавного митного об'єднання та стане неодмінною умовою економічно сильної та соціально надійної країни.

1. Государський А. В. Митна справа як головний фактор захисту економічної незалежності України // Митна справа. – 2002. – № 3. – стор. 27 – 30.

2. Доклад руководителя ФТС России Андрея Бельянинова «Долгосрочная программа ФТС России по реализации политики руководства Российской Федерации по формированию Таможенного союза» на международной конференции «Таможня и бизнес: международные и региональные аспекты сотрудничества», проходившей в г.Москве 22 октября 2009 года // [www.customs.ru](http://www.customs.ru)
3. Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38-39. – ст. 288.
4. Митний кодекс України від 12.12.1991 № 1970-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 16. – ст.203.
5. Наказ Держмитслужби від 02.04.2008 № 308 «Про підпорядкування митного органу» // [www.customs.gov.ua](http://www.customs.gov.ua)
6. Перецьолкін С. М. Міжнародно-правові аспекти митного співробітництва європейських держав: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – К., 2009. – 20 с.
7. Положення про Державну митну службу України: Затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.07р. № 940 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 53 (30.07.2007). – ст. 2163.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 852 «Про утворення Державного науково-дослідного інституту митної справи» // [www.kmu.gov.ua](http://www.kmu.gov.ua).
9. Приймаченко Д. В. Митна політика держави та її реалізація митними органами: Монографія. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2006. – 332 с.
10. Про економічну самостійність Української Радянської Соціалістичної Республіки: Закон Української РСР від 03.08.1990 № 142-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 34. – ст. 499.
11. Про ліквідацію митного органу: наказ Держмитслужби України від 20.02.2009 № 132.
12. Про ліквідацію митного органу: наказ Держмитслужби України від 20.02.2009 № 133.
13. Про митну справу в Україні: Закон України від 25.06.1991 № 1262-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 44. – Ст. 575.
14. Про створення митного органу: наказ Держмитслужби України від 20.02.2009 № 134.
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.04.2008 № 622-р «Про утворення Державного підприємства «Український вантажний комплекс» // [www.kmu.gov.ua](http://www.kmu.gov.ua)
16. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт.кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Гець та ін.; Нац.ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

*Сіряченко І. І.*

Одеський державний університет внутрішніх справ, викладач кафедри трудового, земельного та екологічного права

## **Деякі питання порядку встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних утворень**

Встановлення та зміна меж адміністративно-територіальних утворень є однією з головних функцій управління в галузі земельних відносин. Аналіз чинного законодавства та норм міжнародного права свідчить про те, що найбільш повно ознака територіальності може бути розкрита з позицій не тільки конституційного, але і земельного та інших галузей права.

Правовою основою порядку встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних утворень є глава 29 Земельного кодексу України [2].

Важливе значення для правового режиму земель має включення та знаходження їх у межах населеного пункту, оскільки територія населених пунктів відмежовується від сусідніх, шляхом встановлення меж адміністративно-територіальних утворень. Визначення понять місто, село, селище, чинне законодавство не містить, і це пов'язано з тим, що на сьогодні чинним законодавством не передбачено спеціального закону про адміністративно-територіальний устрій України. Тому ці визначення можна знайти у спеціальній юридичній літературі.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 13 липня 2001 року № 11-рп/2001 [1] систему адміністративно-територіального устрою України згідно із частиною першою статті 133 Конституції України складають такі адміністративно-територіальні утворення (за Земельним кодексом України «утворення», за Конституцією України – «одиноці»): Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України проте Конституція України не оперує таким терміном. Чинний Земельний кодекс України виділяє три категорії населених пунктів: міста, селища, села.

На момент проголошення незалежності України багато населених пунктів не мали встановлених меж. В офіційних документах можна знайти твердження, що і на даний час межі більшості населених пунктів не встановлено, що призводить до серйозних проблем при стягненні земельного податку, розпорядженні землями. Насамперед це пов'язано із тим, що не проведено розмежування земель державної та комунальної власності, та наявністю проблем із містобудівною документацією, оскільки встановлення міської межі та розробка генерального плану розвитку міста – дві сторони однієї проблеми. Якщо місто чи селище не мають затвердженої міської межі, то, як правило, відсутній відповідно затверджений генеральний план.

Питання про визначення меж областей та меж Автономної Республіки Крим на даний час спеціальним законодавством не регулюється (межі областей не встановлюються в порядку проведення землеустрою). Наприклад, прийняття будь-якою обласною державною адміністрацією розпорядження про надання (передачу) земельної ділянки для територіального моря, що не включена до меж населених пунктів чи районів, за чинним законодавством не має достатніх правових підстав.

Посвідчення меж адміністративно-територіальних утворень має відбуватися шляхом складання державного акту України, форма та порядок видачі якого встановлюється Верховною Радою України. Проектом закону передбачено, що цей акт буде надаватися відповідному адміністративно-територіальному утворенню і повинен містити відомості про межі певної адміністративно-територіальної одиниці. На сьогодні форма такого акта ще не встановлена. Уявляється, що державний акт України на межі адміністративно-територіального утворення буде відрізнятися від державних актів, які посвідчують право власності на землю або право постійного землекористування, оскільки він виконуватиме дещо іншу роль. Крім того, окремого дослідження потребує визначення різниці між поняттями меж адміністративно-територіальних утворень та меж населених пунктів.

Ми приєднуємося до позиції тих науковців, які підкреслюють що механізм посвідчення меж адміністративно-територіальних утворень на сьогодні є неформованим. Крім того, на сьогодні Верховна Рада України не приймала жодних рішень щодо визначення форми та порядку видачі державного акту України на межі адміністративно-територіального утворення.

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів "район" та "район у місті" які застосовуються в пункті 29 частини першої статті 85, частині п'ятій статті 140 Конституції України, і поняття "організація управління районами в містах" яке вживається в частині п'ятій статті 140 Конституції України та в частині першій статті 11 Закону України "Про столицю України - місто-герой Київ" а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України, пункту 41 частини першої статті 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті (справа про адміністративно-територіальний устрій) від 13 липня 2001 року №11-рп/2001. Справа №1-39/2001// Офіційний вісник України. - 2001. - 29. - 3 серпня 2001 р.
2. Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3-4. - Ст. 27.

*Шемелінець І. І.*

Національний університет державної податкової служби України, старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

### **Перспективи вдосконалення законодавства, що встановлює адміністративну відповідальність за порушення трудових прав громадян**

Ситуація, що складається у процесі реформування трудових відносин, зумовлює низку проблем, про що свідчать факти невинного збільшення порушень трудового законодавства власниками підприємств, установ та організацій. На це вказує і те, що за останні два роки заборгованість із виплати заробітної плати має тенденцію до збільшення, тобто збільшилась на 500 млн. грн., зростає і кількість безробітних.

Сьогодні виникла нагальна потреба в детальному дослідженні природи трудових правовідносин та їх нормативно-правового регулювання, а також у вивченні змісту правопорушень у цій сфері та особливостей застосування

адміністративних санкцій за їх вчинення з метою удосконалення та підвищення ефективності інституту адміністративної відповідальності.

Проблеми, пов'язані із захистом трудових прав громадян, зокрема з засобами адміністративного примусу, будуть виникати до тих пір, доки не вдасться застосувати до механізму удосконалення законодавства системного підходу. Йдеться про те, що реформування законодавства, яке закріплює відповідальність, зокрема Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) [1] повинно відбуватися паралельно із реформуванням загального законодавства, яке і буде містити в собі імперативні вказівки та норми, за порушення яких повинна застосовуватися юридична відповідальність. З цього приводу Авер'янов В. зазначає, що усунення істотних прогалин і суперечностей, котрі з'явилися у правовому регулюванні об'єктивно неможливе без проведення суцільної систематизації усіх без винятку чинних актів адміністративно-деліктного законодавства. [2, с. 11]

Таким чином підтримуємо думку про необхідність прийняття нових нормативно-правових актів, які закріплюватимуть адміністративну відповідальність, оскільки чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення є застарілим і не може в достатній мірі забезпечити захист прав та охоронюваних інтересів, зокрема і трудових прав громадян..

Визначальним в цьому контексті повинно стати розуміння того, що при кодифікації законодавства, яке встановлюватиме адміністративну відповідальність законодавець повинен відмовитися від практики встановлення складів адміністративних проступків іншими нормативно-правовими актами, а закріплювати їх лише в Кодексі. Як правильно зазначає Колпаков В. К. однією із вад адміністративно-деліктного законодавства є нормативне закріплення положення щодо можливості встановлення складу проступку та відповідальності за його вчинення, а також застосування відповідних норм за межами КУпАП. Такий підхід до побудови законодавства про адміністративну відповідальність є умовою виникнення колізій, які фактично дискредитують як законодавця так і привозастосувальника. [3, с. 88].

Однозначно відстоюємо позицію про виділення в окремий розділ адміністративних проступків у сфері трудових правовідносин. Вона, безперечно, ґрунтується на значенні для кожного громадянина гарантування його права на працю та на результати праці. Важливість самого розуміння сутності захисту та охорони трудових прав не викликає сумніву.

Тому, на наш погляд, доцільно окремий розділ, що міститиме чіткі склади адміністративних проступків у сфері трудових правовідносин, а також встановлюватиме адміністративно-правові санкції, назвати «Адміністративні проступки, що посягають на трудові права громадян». Така назва повною мірою відобразить сутність адміністративної відповідальності у сфері трудових правовідносин, а також відобразить її ознаки та підстави.

Однозначно можна стверджувати, що право громадян на оплату його праці повинно охоронятися не лише засобами кримінального законодавства, але і засобами адміністративно-правового примусу. Проте чинна редакція частини першої ст.41 КУпАП потребує удосконалення,

хоча б у контексті співвідношення та розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності.

Аналізуючи положення ч.1 ст.41 КУпАП виділяємо проблеми при застосуванні широкої дефініції «інші порушення законодавства про працю».

При детальному аналізі поняття «інші порушення законодавства про працю» постає питання щодо розмежування адміністративного проступку та злочину, оскільки Кримінальний кодекс містить подібну дефініцію. Відповідно до статті 172 Кримінального кодексу є злочинним незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів, а також **інше грубе порушення законодавства про працю**. Зрозуміло те, що законодавець розмежував ці діяння за суспільною небезпекою, застосувавши при визначенні злочину термін «грубе порушення законодавства про працю». Проблема полягає в тому, що чинне трудове законодавство не містить чітких критеріїв, за якими можна було б сказати, які порушення законодавства є звичайними, а які грубими.

В науковій літературі зустрічається думка про те, що під іншим грубим порушенням слід розуміти будь-яке інше, крім незаконного звільнення працівника з роботи, порушення законодавства про працю, яке істотним чином порушило чи могло порушити право громадянина на працю. Це може бути: невидання наказу про звільнення або невідача трудової книжки особі, яка хоче звільнитися з роботи в установленому законом порядку; незаконне переведення на іншу роботу чи істотна зміна умов праці; ненадання щорічної чи додаткової відпустки або систематичне ненадання вихідних днів або перерви для відпочинку і харчування; незаконне притягнення винних до матеріальної відповідальності; порушення порядку розгляду трудових спорів тощо. [4., с. 427]

З цією думкою важко погодитись, оскільки вона є суб'єктивним баченням авторів щодо тих діянь, які охороняються нормами кримінального законодавства. Тим більше, абсолютно не зазначаються авторами критерії розмежування цього злочину та адміністративного проступку, визначеного у ч.1. ст.41 Кодексу про адміністративні правопорушення.

Не вирішує вказану проблему і Павликівський В. І., який, досліджуючи об'єкт злочину, визначеного у ст. 172 Кримінального кодексу, робить висновок, що в цьому контексті законодавець мав на увазі порушення конституційних прав громадян на працю.

В такому контексті він зазначає, що кримінальна відповідальність повинна встановлюватися за порушення найбільш важливих трудових прав людини, порушення яких вимагає найбільш суворих засобів впливу на правопорушника та коли інші засоби впливу (цивільні, адміністративні) будуть недостатніми. І такий критерій визнання важливості й необхідності кримінально-правової охорони прав існує — це передбаченість прав людини й громадянина Конституцією України. [5, с. 137]

Не підтримуємо думку М.Хавронюка та М. Мельника, що сучасне розвинене право характеризується тенденцією до поступового звільнення від казуальних норм і переходить до використання норм загального характеру. [6]

Вважаємо неприпустимим узагальнювати норми, які встановлюють складі тих чи інших правових деліктів. Узагальнення норм, що встановлюють відповідальність, однозначно є, на наш погляд, явищем негативним, оскільки такі загальні формулювання не лише не дозволяють

суб'єктам бути проінформованим про діяння, які не можна скоювати, але і ускладнює саме провадження щодо застосування відповідальності.

Тому пропонуємо відмовитись від практики використання узагальнених дефініцій у законодавчих актах, що встановлюють відповідальність та виключити з Кримінального кодексу та Кодексу України про адміністративні правопорушення діяння «інші порушення законодавства про працю» та «інші грубі порушення законодавства про працю», а діяння, які охоплювалися цими дефініціями, деталізувати та конкретизувати.

Продовжуючи розгляд питання щодо удосконалення адміністративної відповідальності у сфері соціального партнерства, ми вважаємо необхідним закріпити в новому кодексі і відповідальність за порушення законодавства про колективні трудові спори.

Пропонуємо внести до кодексу статтю такого змісту:

***Порушення законодавства про колективні трудові спори***

*Порушення норм, що визначають порядок розгляду та вирішення колективного трудового спору – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.*

Окрему увагу слід приділити проблемам реформування і системи адміністративно-правових санкцій, які встановлені за вчинення адміністративних проступків, що посягають на трудові права громадян. Однозначно можна стверджувати те, що неоподаткований мінімум доходів громадян як база для нарахування адміністративного штрафу та як правова категорія віджив своє.

Наведені нами шляхи вирішення проблем, що виникають щодо притягнення осіб до відповідальності за порушення законодавства про працю, не повинні сприйматися, як панацея, і однозначно всіх проблем вони не вирішать. Передбачаючи правову та наукову дискусію щодо істотних положень цього пункту, ми ще раз наголошуємо на тому, що це є наша суб'єктивна точка зору, наш погляд на перспективи розвитку та удосконалення як інституту адміністративної відповідальності, так і трудового законодавства в цілому.

Проте вважаємо, що застосування в подальшому наших пропозиції може покращити сприйняття норм, що закріплюють адміністративну відповідальність у сфері трудових правовідносин, дозволять досягти як загально-превентивної, так і конкретно-превентивної мети, та підвищити ефективність застосування адміністративно-правових санкцій за порушення норм трудового законодавства.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073 від 7 грудня 1984 р // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до Н 51, ст.1122
2. Авер'янов В. Потрібні нові концептуальні засади створення проекту Кодексу України про адміністративні правопорушення/В. Авер'янов, Д. Лук'янець, Н. Хорошак// Право України. – 2004. –№11. –с. 11-16
3. Колпаков В. К. Кодекс України про адміністративні правопорушення: пошук нової парадигми/ В. К. Колпаков// Право України. – 2004. –№7. – с. 85-89
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. –4-ге вид., переробл. та доповн./ За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. –К.: Юридична думка, 2007. –1184 с.

5. Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю не пов'язана з посяганням на життя та здоров'я// Дис. к.ю.н. 12.00.08. – Харків, 2004. – 203 с.
6. Мельник М., Хавронюк М. Сфера дозволеного звучується. Ще один крок до правової держави?/ Дзеркало тижня. –№38(513). – 25 вересня-1 жовтня 2004 р.

*Шоптенко С. С.*

Сумська філія Харківського національного університету  
внутрішніх справ

## **Проблеми нормативно-правового регулювання адміністративно-правового статусу судової міліції в Україні**

В умовах формування демократичної, соціальної та правової держави, якою є Україна згідно з Конституцією 1996 року, особливого значення набуває вдосконалення системи державного управління, формування органів державної влади, здатних забезпечити становлення України як високорозвинутої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури, демократії та правосвідомості.

На даному етапі особливо гостро стоїть питання щодо вдосконалення системи органів внутрішніх справ, покращення нормативно-правового регулювання їх діяльності, запровадження нової ідеології їх функціонування як діяльності щодо забезпечення та гарантування реалізації прав і свобод громадян.

Саме з цією метою, а також з метою нейтралізації впливу криміналітету на роботу судів, правоохоронних органів та учасників, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в Україні були створені спеціальні підрозділи судової міліції «Грифон».

Діяльність судової міліції, як і будь-якого іншого органу державної влади, потребує певного впорядкування, координування та спрямування, що забезпечується належним правовим регулюванням.

Правове регулювання діяльності судової міліції – це діяльність держави в особі її уповноважених органів та посадових осіб з видання, реалізації та забезпечення виконання нормативно-правових актів з метою впорядкування, закріплення та охорони суспільних відносин у сфері захисту суддів, працівників правоохоронних органів, учасників кримінального судочинства, членів їх сімей, а також охорони судів та установ судових експертів.

Перед дослідженням проблем правового регулювання діяльності спеціальних підрозділів судової міліції доцільно, перш за все, з'ясувати коло суспільних відносин, які в них виникають, тобто визначити предмет правового регулювання. Ним охоплюються всі суспільні відносини, які виникають у сфері діяльності цих підрозділів і які за своєю природою можуть піддаватися нормативно-правовому впливу з боку держави і в існуючих соціально-політичних умовах потребують такого впливу, що здійснюється за допомогою правових норм та всіх інших юридичних засобів, які формують механізм правового регулювання.

Таким чином, до предмета правового регулювання діяльності спеціальних підрозділів судової міліції можна віднести всі суспільні

відносини, які виникають з приводу виконання покладених на них завдань. Головна особливість правового регулювання діяльності спеціальних підрозділів «Грифон» обумовлена специфікою суб'єкта цієї діяльності, яким є судова міліція, як складова частина органів внутрішніх справ.

Предметом нормативно-правового регулювання діяльності судової міліції України є суспільні відносини, які виникають у процесі організації і діяльності цих підрозділів та їх особового складу з вирішення різноманітних правоохоронних питань у сфері реалізації покладених на них функцій. Якщо говорити більш конкретно, то його зміст складають цілі, завдання, функції, порядок утворення, реорганізації, ліквідації, структура, принципи, взаємодія з іншими органами та громадськими організаціями, форми й методи діяльності, компетенція, відповідальність та інші питання, які виникають у процесі створення та діяльності судової міліції України, особливості та специфіка проходження служби її працівниками.

Нормативно-правове регулювання адміністративно-правового статусу судової міліції становить собою сукупність взаємопов'язаних блоків нормативних актів різної юридичної сили:

- 1) конституційного;
- 2) законодавчого;
- 3) підзаконного.

Основна кількість правових норм, які регулюють діяльність судової міліції, містяться у підзаконних нормативно-правових актах, а саме у відомчих нормативних актах Міністерства внутрішніх справ України. Серед них у першу чергу необхідно виділити наказ МВС України від 19.11.2003 N 1390 «Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон».

Він є чи не єдиним правовим актом, який, хоч у деякій мірі, конкретизував завдання судової міліції, права та обов'язки, організаційну структуру та місце її в системі органів внутрішніх справ. Проте положення даного наказу щодо того, що спецпідрозділ створюється як самостійний структурний підрозділ ГУМВС, УМВС та підпорядковується безпосередньо заступнику начальника ГУМВС, УМВС – начальнику міліції громадської безпеки [1], суперечить нормам Закону України «Про міліцію», де судова міліція визначається як складовий підрозділ міліції на рівні з міліцією громадської безпеки. Таким чином, виникає колізія між нормами закону та підзаконного нормативно-правового акту. За загальним правилом, якщо існує колізія між законом та підзаконним правовим актом, то застосовується закон. Тому, з метою вдосконалення нормативного регулювання судової міліції, необхідно внести зміни до вищезгаданого наказу у частині, яка стосується визначення місця спецпідрозділу «Грифон» у системі органів внутрішніх справ України.

Крім того, у даному наказі відсутні положення, які б давали визначення спецпідрозділу судової міліції, регламентували б права та обов'язки його працівників та деякі інші важливі аспекти адміністративно-правового статусу судової міліції.

Розглянувши нормативно-правове регулювання адміністративно-правового статусу судової міліції в Україні необхідно зазначити, що не всі елементи адміністративно-правового статусу судової міліції знайшли своє закріплення в нормативно-правових актах. Потребують удосконалення нормативно-правові акти, які регулюють питання організації та діяльності



підрозділів судової міліції, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, соціального захисту працівників спецпідрозділів, взаємодії «Грифону» з іншими службами та підрозділами органів внутрішніх справ

Таким чином, правове регулювання адміністративно-правового статусу судової міліції потребує вдосконалення в напрямку визначення поняття судової міліції, прав та обов'язків її працівників, порядку взаємодії з іншими підрозділами органів внутрішніх справ. Крім того, необхідна конкретизація місця судової міліції в системі органів внутрішніх справ, її організаційної структури, принципів діяльності, фінансового забезпечення та деяких інших аспектів.

1. Наказ МВС України від 19.11.2003 N 1390 «Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції «Грифон» [Електронний ресурс]. – режим доступу: [www.uazakon.com/document/tpart83/idx83732.htm](http://www.uazakon.com/document/tpart83/idx83732.htm)

## **Секція 6. Політика у сфері боротьби зі злочинністю (кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна (профілактична) політики)**

Байлов А.В.

Харківський національний університет внутрішніх справ, доцент кафедри кримінального права і криминології, к.ю.н.

## Актуальні проблеми кваліфікації злочинів проти життя особи

Однією із основних проблем правової політики Української держави є захист особи та забезпечення її прав та свобод. Згідно зі статтями 3, 27 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кожна людина має невід'ємне право на життя. Одним з головних завдань кримінального права України є охорона особи, її життя і здоров'я. До злочинів проти життя особи відносяться всі види вбивств, в також доведення до самогубства. Аналіз правозастосовчої практики свідчить про помилки, що допускаються при кримінально-правовій оцінці таких суспільно небезпечних діянь. Крім того, вивчення слідчо-прокурорської й судової практики показує, що при кваліфікації злочинів проти життя особи виникають певні труднощі. Потреби практики зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення норм кримінального права, що передбачають відповідальність за посягання на життя людини, а також їх тлумачення.

В науці кримінального права чимало вчених<sup>1</sup> приділяли й приділяють увагу актуальним проблемам кваліфікації злочинів проти життя особи, але наукові праці з цієї проблеми містять достатньо розбіжностей в теоретичних положеннях і висновках.

З метою вирішення питань, пов'язаних з правильною та чіткою кваліфікацією злочинів проти життя особи, суб'єкти застосування норм кримінального права, перш за все, використовують правозастосовне тлумачення закону про кримінальну відповідальність, що дається в рекомендаціях Пленуму Верховного Суду України (далі - ПВСУ), яке ґрунтується на законі, виходячи з його змісту, й усуває виявлені практикою непорозуміння, різночитання чинного законодавства. Саме тому, вважаємо за доцільне, приділити увагу деяким роз'ясненням ПВСУ щодо застосування чинного законодавства, яке передбачає відповідальність за посягання на життя людини.

1. Згідно із абз. 5 п. 15 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватися або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем) і його дії належить кваліфікувати

<sup>1</sup>У правовій літературі проблеми кваліфікації злочинів проти життя особи розглядалися у роботах О.В.Авраменка, Л.А.Андреевої, М.К.Анінця, М.І.Бажанова, В.І.Борисова, С.В.Бородіна, О.В.Бурка, В.К.Грищука, М.І.Дубиніної, М.І.Мельника, М.І.Загородникова, Т.В.Кондрашової, М.Й.Коржанського, Ю.М.Крутова, В.В.Кузнецова, В.М.Куца, М.І.Мельника, В.О.Навроцького, О.С.Никифорова, Л.А.Остапенко, О.М.Попова, І.П.Портнова, Л.А.Рогачевського, А.В.Савченка, Б.С.Сидорова, В.В.Сташиса, В.І.Ткаченка, Т.Г.Шавагулідзе, С.Д.Шапченка, М.Д.Шаргородського, Н.В.Шепельової, Н.М.Ярмиш, С.С.Яценка та ін., однак законодавець й до теперішнього часу залишає поза увагою пропозиції вищезазначених вчених, направлених на забезпечення правильного й однакового застосування законодавства при розгляді справ проти життя людини.

ли відповідною частиною ст. 27, п. 11 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі - КК), а за наявності до того підстав - і за іншими пунктами цієї статті (наприклад, за п.6 - якщо виконавець позбавив особу життя з метою одержання вигод матеріального характеру, за п. 12 - коли вбивство було замовлено групі осіб). Дії замовника умисного вбивства, який одночасно був і співвиконавцем цього злочину, кваліфікуються за пунктами 11 і 12 ч. 2 ст. 115 КК як умисне вбивство, вчинене на замовлення на попередню змовою групою осіб, а за наявності до того підстав - і за іншими пунктами цієї статті. Таким чином, можна зробити висновок, що якщо замовник вбивства не є його співвиконавцем, то кваліфікація замовника настає лише за відповідною частиною ст. 27, п. 11 ч.2 ст. 115 КК (якщо додаткової кваліфікації за п. 12 ч.2 ст. 115 КК (умисне вбивство, вчинене на попередню змовою групою осіб)). З нашої точки зору, таке роз'яснення ПВСУ призводить до неточної кваліфікації вбивства на замовлення, оскільки у будь-якому випадку замовлення здійснюється виконавцем за дорученням замовника, а це свідчить про попередню домовленість, тобто про спільну діяльність декількох суб'єктів, які заздалегідь, а саме до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. Тому вважаємо, що у будь-якому випадку, виходячи із змісту ст. 26, ч. 2 ст. 28 КК дії замовника вбивства необхідно кваліфікувати за сукупністю п. 11 та п. 12 ч. 2 ст. 115 КК незалежно від того, чи є він його співвиконавцем, чи ні.

2. У науці кримінального права існує досить дискусійне питання щодо кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, якщо умисел на позбавлення цієї дитини виник у матері до пологів. Деякі автори вважають, що стаття 117 КК застосовується в будь-якому випадку, навіть і тоді, коли цей умисел виник ще до пологів, а був здійснений в період пологового процесу або зараз же після нього. Правники пояснюють це тим, що закон про кримінальну відповідальність не передбачає ніякого особливого стану психіки у жінки в момент пологів або одразу після них. Вищезазначена постанова ПВСУ не надає ніяких роз'яснень в цьому приводі, що призводить до неоднозначності застосування цієї норми. Вважаємо неприпустимим визнавати вчиненим за пом'якшуючою обставиною заздалегідь обдумане холоднокровне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини лише тому, що воно вчинене в певний проміжок часу. З нашої точки зору, для правильного вирішення цієї ситуації закон про кримінальну відповідальність потребує внесення змін та доповнень до ст. 117 КК із вказівкою на те, що умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або одразу після них повинно бути обумовлене наявністю у неї певного психофізіологічного стану, викликаного процесом пологового розв'язання, який знижує здатність породіллі усвідомлювати повною мірою свої дії та (або) керувати ними. А, виходячи із цього, можна стверджувати, що у випадках, коли жінка, яка вчиняє умисне вбивство своєї новонародженої дитини із заздалегідь обдуманим умислом під час пологів або одразу після них й не перебуває в певному психофізіологічному стані, то її дії у будь-якому випадку повинні кваліфікуватися за п. 2. ч. 2 ст. 115 КК України (у випадку відсутності інших кваліфікуючих ознак, передбачених ч.2 ст. 115 КК).

3. Не можна не звернути увагу на неточність положень постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» Так, згідно з п. 21 цієї постанови

умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст. 117 КК, якщо воно вчинене під час пологів або одразу ж після них. Вчинення цих дій через деякий час після пологів за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, тягне відповідальність за ч. 1 зазначеної статті. Вважаємо, що у даному випадку в будь-якому разі дії матері за відсутності інших кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК необхідно кваліфікувати за п. 2 ч.2 ст. 115 КК як умисне вбивство малолітньої дитини.

4. Крім того, у абз. 3 п. 8 вищезазначеної постанови зазначено, що умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), або при перевищенні меж необхідної оборони, чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК) кваліфікуються тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості. Однак ця постанова зовсім не містить положення, яке враз необхідне щодо роз'яснення кваліфікації дій винного у тих випадках, коли вчиняється умисне вбивство за наявності обтяжуючих та пом'якшуючих обставин (наприклад, коли особа скоює умисне вбивство двох або більше осіб у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства з боку потерпілих). Вважаємо, що умисне вбивство, вчинене за наявності як обтяжуючих так і пом'якшуючих обставин, слід кваліфікувати як вбивство при пом'якшуючих обставинах. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити постанову ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» наступним пунктом: «Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), або при перевищенні меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки, передбачені ч. 2 ст. 115 КК».

Таким чином, можна зробити висновок, що чинне кримінальне законодавство, а також положення постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» потребують ретельного аналізу, а також змін та доповнень з метою: (1) забезпечення правильного й однакового застосування законодавства при кваліфікації злочинів проти життя особи, (2) усунення неоднозначності тлумачення в судовій та слідчій та в теорії кримінального права питань щодо кваліфікації умисних вбивств.

*Балобанова Д.О.*

Одеська національна юридична академія, доцент кафедри кримінального права, к.ю.н.

### **Зміна понять: від політики боротьби зі злочинністю до політики протидії злочинності**

Побудова в Україні правової держави викликає необхідність вирішення цілої низки завдань, у тому числі проблему розробки фундаментальних теоретичних понять і підходів. Серед надзвичайно широкого комплексу питань, які знаходяться у цьому ряду, одне із провідних місць займає розробка теоретичних основ протидії злочинності [1, с.1].

Аналіз зазначених проблем міститься у роботах С.С. Босколова, В.К. Грищука, О.І. Коробєєва, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвака, В.В. Лунєєва, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, В.О. Тулякова, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна та інших провідних науковців у галузі кримінального права.

Стратегія протидії як у цілому злочинності, так і її найнебезпечнішим проявам, повинна формуватися не тільки на науково обґрунтованому прогнозі розвитку кримінальної ситуації, але й враховувати реальні перспективи організаційно-правового й ресурсного забезпечення системи органів кримінальної юстиції.

Хоча питання боротьби зі злочинністю виникали і вирішувалися протягом багатьох сторіч, єдиної термінології у цьому відношенні до цих пір, принаймні у вітчизняній науці і практиці, не вироблено. Застосовуються такі вирази, як «війна зі злочинністю», «реагування на злочинність», «боротьба зі злочинністю», «контроль», «протидія», «попередження», «управлінський вплив» та ін. Треба сказати, що за змістовним значенням ці терміни далеко не рівнозначні. За кожним з них передбачається різний зміст.

Широко уживається термін «боротьба зі злочинністю». Наприклад, ООН проводить конгреси з боротьби зі злочинцями і поведінки з правопорушниками, цей термін офіційно затверджений у законах України, у відомчих актах і у назвах установ. Для сучасної суспільної свідомості словосполучення «боротьба зі злочинністю» є звичною і «правомірною», такою, що правильно описує відповідну сферу державної (та і суспільної) діяльності. Проте наукове розуміння повинне йти глибше, і тоді виявляється ряд питань, на які немає однозначних відповідей [2, с.36].

Протягом досить тривалого періоду історії нашої держави головною метою протидії злочинності визначалася як її викорінення. При цьому «перекручування» поняття самої цієї ідеї призвело до деформації, а згодом до повної її дискредитації у суспільстві. Тим більше, що навіть тотальний контроль і жорстка каральна політика виявилися здатними стримувати кримінальну ситуацію в ідеологічних рамках тільки тимчасово. Звільнення від цих рамок довело, що накопичення кримінального потенціалу мало місце й у жорсткій суспільній системі [3, с.48].

Слово «боротьба» практично у всіх словникових джерелах тлумачиться як сутичка, битва, поєдинок, головною метою яких є придушення, викорінення, знищення чого-небудь або кого-небудь. Боротьба часто припускає непримиренне протистояння сторін, що вступили в неї, з кінцевою метою перемоги, для досягнення якої можуть бути використані будь-які засоби. Однак давно відзначався занадто войовничий характер звучання цих слів [4, с.52].

Сімдесят з лишнім років Радянська держава ставила перед собою мету викорінити злочинність як чуже соціалістичному ладу явище. Ця мета була навіть зафіксована в програмі КППС. Практично на всіх своїх з'їздах партія приймала директиви і резолюції з рішучого посилення боротьби зі злочинністю та іншими антисоціальними явищами. І в пострадянський період не раз оголошувалася непримиренна боротьба зі злочинністю, особливо з корупцією.

У зв'язку з цим мимоволі запрошується висновок, що заклики до війни із злочинністю, посиленню боротьби з нею, по суті справи, ставлять перед

органами кримінальної юстиції, державою і суспільством незмістовну мету [2, с.37]. Дефект парадигми “боротьба зі злочинністю” полягає також і в тому, що тримає правозастосувача заручником кримінальної статистики, часто зводять його роботу до “боротьби” з показниками.

Еволюція у справі боротьби зі злочинністю повинна виявлятися у послідовному переході від репресії до превенції. Історія кримінального законодавства характеризується все більш широким застосуванням кримінально-політичних засобів, що мають характер заходів перспективної відповідальності, які спочатку доповнюють, а потім у багатьох випадках і замінюють правові засоби, засновані на ретроспективній відповідальності.

Відомий російський криміналіст Л.Є.Владимиров із цього приводу писав: “Не можна проголошувати метою правосуддя боротьбу зі злочинністю. Насправді, більш зручно та успішно можна було б вести боротьбу, якщо би злочинців фізично знищували. Але держава не воює з хворими та невихованими” [5, с.82].

Деякі вчені і практики закликають до посилення підходів до “боротьби зі злочинністю”. Так, А.І. Алексєєв підтримує позицію В.Н. Кудрявцева, що “за основу формування нових підходів до боротьби із злочинністю повинні бути узяті не ліберальні загравання з неко..., а глибоко і всесторонньо обгрунтоване положення науки криминології про те, що “між злочинністю і суспільством існує непримиренне протистояння” [6, с.81; 7, с.8.]. Вживання саме цього терміну (боротьба із злочинністю) представляється переважним Г.Ю. Лесникову і Н.А. Лопашенко.

У правотворчій і правозастосовчій практиці знов проявляє себе тенденція вирішувати будь-які виникаючі складнощі соціального, економічного, етичного або іншого характеру не адекватними ним заходами, а шляхом використання переважно репресивних заходів. Необхідно у зв'язку з цим нагадати про широко відоме попередження видатного фахівця в області кримінального права Чезаре Беккарія, який ще в XVIII ст. писав, що зайва і невинуватена репресія підриває престиж закону і знецінює покарання [8, с.90].

На рубежі 90-х років ХХ століття злочинність стала визнаватися закономірним явищем на певних історичних етапах розвитку суспільства. Відповідно більш помірно формулювалася й ціль протидії їй. Основними завданнями закріплювалися скорочення фактичного рівня й зниження міри суспільної небезпеки злочинності.

У результаті було розроблено корекцію напрямків протидії злочинності, що виходить із суворих реалій необхідності створення умов для стримування її на припустимому в суспільстві рівні. Безпосередньо, спираючись при цьому на теорію вічності злочинності, влада почала констатувати необхідність не стільки боротьби, скільки контролю над злочинністю, протидії, протистояння їй [3, с.48-49].

Останнім часом замість виразів “війна”, “боротьба”, “викорінювання”, “подолання” стосовно злочинності все частіше – не без впливу західної літератури – став уживатися термін “контроль”, під яким розуміються продумана криміналізація і пеналізація діянь, організація ефективної правоохоронної системи, залучення громадськості до її діяльності та ін. [9, с.308].

На думку О.М. Яковлева, “соціальний контроль – це контроль над протиправною поведінкою, який здійснюється державними органами та

інститутами громадського суспільства з метою ефективного впливу на криміногенні фактори навколишнього середовища” [10, с.52].

На думку О.М. Литвака, це трохи вузьке криминологічне тлумачення соціального контролю над злочинністю, тому що з нього випадає вплив на особу, яка вчинила злочин, тобто застосування кримінальних законів [4, с.52].

Більш адекватним є тлумачення соціального контролю, запропоноване В.В. Лунєєвим “як системи економічних, правових, ідеологічних та репресивних заходів, які спрямовані на протидію злочинності” [11, с.78-80]. Більш повне визначення пропонує А.Н. Харитонов: “Заходи соціального контролю, які легітимно здійснюються компетентними державними установами з метою стримування суспільно небезпечної поведінки людей, створюють державний контроль над злочинністю” [12, с.12].

Соціальний контроль над злочинністю, що здійснює державна влада, реалізується у трьох формах, взаємозалежних між собою: 1) кримінального законодавства; 2) застосування норм КК; 3) спеціально-криминологічного попередження злочинності й окремих злочинів [4, с.53-54].

Важливе місце в цій сфері належить особливій науці – кримінальній політиці, що вивчає співвідношення каральних, адміністративно-організаційних та криминологічних запобіжних заходів з урахуванням економічної й соціальної ситуації, одному з її видів – кримінально-правовій політиці й такому методу здійснення останньої, як криміналізація.

Все вищевикладене свідчить про те, що політика саме протидії злочинності є такою, яка найбільш повно охоплює розуміння основних засобів, за допомогою яких держава здійснює свою антикримінальну політику: 1) соціальний прогрес, тобто економічний, науково-технічний і духовний розвиток країни; 2) безпосередньо правові заходи.

1. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України. Автореф. дис... д-ра юрид.наук. Київ, 2005. – 35 с.
2. Босхолов С.С. Основы уголовной политики. Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2004 – 303 с.
3. Шахун В.І. Суспільство і злочинність. – К.: Атіка, 2003. – 784 с.
4. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність. Криминологічно-правове дослідження. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 280 с.
5. Владимирив Л.Е. Уголовный законодатель как воспитатель народа. – М.: Поставщик Двора Его Величества Товарищество Скоропеч. А.А. Левенсон, 1903. – 244 с.
6. Алексєєв А.И., Овчинский В.С., Побегайло Э.Ф. Российская уголовная политика: преодоление кризиса. – М.: Норма, 2006. – 144 с.
7. Кудрявцев В.Н. Стратегия борьбы с преступностью. – М.: Наука, 2005. – 366 с.
8. Беккарія Ч. О преступлениях и наказаниях / Сост. и предисл. В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 184 с.
9. Гилинский Я.И. Криминология. Курс лекций. – СПб., 2002 – 384 с.
10. Укрепление социального контроля – одна из предпосылок решения социально-экономических проблем. Материалы круглого стола // Государство и право. – 1999. – №9. – с.70.

11. Луцеев В.В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. – М.: НОРМА, 1997. – 525 с.
12. Харитонов А.Н. Государственный контроль над преступностью. – Омск: Омский юридический институт, 1997. – 239 с.

*Батиргареева В.С.*

вчений секретар Інституту вивчення проблем злочинності АПРН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

## **До питання визначення кримінологічних засад боротьби з рецидивною злочинністю в Україні**

Більш-менш ефективне запобігання рецидивній злочинності в Україні можливе за умови встановлення чітких кримінологічних засад цієї діяльності. В якості таких виступають теоретичні положення щодо природи злочинного рецидивізму, які сформовані на підставі установлених емпіричним шляхом характерних ознак, закономірностей розвитку цього явища, його зв'язків з іншими явищами соціального життя. На цих положеннях, власне, і будується соціальна політика запобігання рецидивній злочинності з метою обмеження останньої та контролю за нею. Які ж знання розглядаються в якості кримінологічних засад?

По-перше, це знання про кількісно-якісні показники рецидивізму. При цьому слід зауважити, що виявлення параметрів рецидивної злочинності треба гармонізувати з легальним визначенням рецидиву злочинів, яке наводиться у ст. 34 КК України. Згідно з таким підходом аж до цього часу за офіційними даними частка рецидиву в структурі всієї злочинності залишається відносно стабільною – на рівні 12-14%. Питома вага рецидивістів у загальній кількості злочинців дорівнює 7-11%. Неточність у визначенні справжніх масштабів явища (головним чином у бік збільшення його параметрів) здатна викликати як викривлення картини кримінальної діяльності, так і неефективний перерозподіл сил та витрат соціуму під час боротьби з цим лихом. В цілому структура рецидивної злочинності по найчисельніших групах злочинів ізоморфна структурі загальної злочинності. Сьогодні трьома складниками у структурі рецидивізму є: а) злочини проти власності (70,4%); б) злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (майже 12%) і в) злочини проти життя і здоров'я особи (6,4%). Крім того, у структурі рецидивної злочинності мають місце і злочини проти громадського порядку, моральності, правосуддя, громадської безпеки та ін. При цьому превалують злочини середньої тяжкості й тяжкі.

Водночас структура сучасної рецидивної злочинності свідчить про кардинальну зміну її характеру за останні 30 років за рахунок переважання в ній наркотичної злочинності над злочинами насильницької спрямованості, які протягом усієї історії радянської доби випереджали будь-які інші злочини, поступаючись лише злочинним діянням проти власності.

Ще один блок знань, який відноситься до кримінологічних засад запобіжної діяльності, – це знання про особу злочинця-рецидивіста. В якості системно-утворюючого чинника, який дозволяє дослідити феномен рецидивного злочинця, було обрано категорію “злочинна “кар'єра”. У

кожного з рецидивістів вона своя. В ній можна визначити початок, окремі етапи та її завершення. Як правило, злочинна “кар'єра” середньостатистичного рецидивіста триває все життя або принаймні до старості (отже її тривалість приблизно 25-30 років), кар'єра нараховує 5-6 засуджень за життя. Своє призначення в суспільстві чимало рецидивістів бачать у підтриманні так званих корпоративних інтересів злочинної спільноти і виконанні особливої місії щодо “вдосконалення” суспільного життя. Що стосується їх місця у злочинному середовищі, то найчастіше воно пов'язується з певною сходинкою, яку злочинці займають у злочинній ієрархії.

Вивчення злочинної “кар'єри” і варіантів її завершення дозволяє не лише вяснити, що врешті-решт стає з людиною, яка веде злочинний спосіб життя, а й встановити чинники, що заважають її припиненню, і у такий спосіб виявити недоліки системи соціальної адаптації. Зауважимо, що лівова частка рецидивістів вмирає від алкоголізму, наркоманії або хвороб, що розвиваються внаслідок вживання цих речовин чи є супутніми при такому способі життя (а це близько 92%).

Наступний блок знання, який відноситься до кримінологічних засад запобігання рецидивній злочинності, – це її генеза. Не існує якоїсь єдиної причини злочинного рецидивізму. З позиції системного підходу до проблеми його детермінації вбачається доцільним приєднатися до поширеного в кримінології погляду, згідно з яким чинники рецидивізму розглядаються у двох площинах. Одна з них – це загальні детермінанти, що породжують злочинність взагалі незалежно від її конкретного різновиду, друга площина або рівень – специфічні за своєю природою детермінанти, які призводять до існування й відтворення саме рецидивної злочинності. До специфічних детермінант належать ті, що пов'язані з процесами призначення та відбування покарання, особливо у виді позбавлення волі, і ті, що пов'язані із соціальною адаптацією, несприятливе протікання якої забезпечує поновлення й продовження існування детермінант первинних.

Трьома теоретичними складниками у поясненні походження рецидивної злочинності виступають положення теорій соціальної дезорганізації (аномії), диференціальної асоціації (навчання) і стигматизації (клеювання). У такому підході закладено ідею синтезу, яка дозволяє проаналізувати весь спектр детермінант рецидивних злочинів.

Отже, що дає у поясненні рецидивізму теорія аномії? За допомогою її положень викривається зв'язок між обранням злочинної поведінки і невдалою соціалізацією рецидивіста в підлітковому або молодому віці внаслідок обмежених легальних можливостей досягнення стандартів життєвого успіху. При цьому акцент робиться перш за все на обмежених можливостях родини, з якої походить правопорушник. Підтвердженням є той факт, що абсолютна більшість рецидивістів зростали в сім'ях з низьким статком. Однак “користь” від злочинів не перевищує, умовно кажучи, “втрат”, до яких вдається злочинець. І це лише заглиблює їх соціальну дезорганізацію, призводячи на подальших етапах злочинної “кар'єри” до все більшої ізоляваності від суспільства.

Але стратифікація суспільства й належність до його нижчих прошарків – не єдина причина в обранні злочинного способу життя. Тому значне місце у поясненні рецидивізму відводиться положенням теорії навчання. Злочинним поглядам і установкам навчаються. Вони виникають в

особи під час її контактів або спостереження за тими, хто вже є носіями антисоціальних поглядів. Набутий особою негативний досвід – це результат процесу навчання: (а) зразкам злочинних дій; (б) особливим прийомам вчинення й маскування злочинів; (в) конформізму при відбуванні покарання; (г) злочинному корпоративізму; (д) певній манері поведінки при зіткненні з правоохоронними органами. Цей досвід особа пропускає через себе, формуючи особливе, суб'єктивне ставлення до багатьох суспільних цінностей.

І ще одна складова у поясненні повернення до вчинення нових злочинів. Справа в тому, що правопорушники зазнають стигматизації. Хоча остання – явище об'єктивне, але переживається кожним з них суб'єктивно. Процес клеймування майбутнього рецидивіста, як правило, розпочинається набагато раніше, ніж він учиняє свій перший злочин, що пов'язано з невисоким соціальним статусом родини підлітка, п'янством, алкоголізмом родичів, судимістю останніх, наявністю випадків аморальної поведінки, браком належного догляду у дитинстві тощо. Усе це є могутнім катализатором становлення злочинної "кар'єри". Після вчинення й викриття злочину процес стигматизації особи лише посилюється. З цього моменту вона постійно перебуває в системі негативної оцінки своєї поведінки, в якій можна виокремити так звані інститути клеймування – офіційні (це державні органи, якими виноситься вирок, встановлюються судимості, режим відбування покарання, адміністративний нагляд тощо) й неофіційні (правослухняне суспільство, яке здійснює осуд людини, і злочинне співтовариство, яке, наприклад, відносить злочинця до певної касті).

Нарешті, останній блок кримінологічних засад запобігання – це особливості цієї діяльності, які треба враховувати у побудові соціальної політики стосовно рецидивістів. Сутність цих особливостей полягає у такому.

1. Зазначеною діяльністю охоплюються практично всі напрямки запобіжних заходів, що здійснюються в суспільстві. Це пояснюється тим, що органічною частиною рецидивної злочинності виступають майже всі найпоширеніші в суспільстві види злочинів. У свою чергу нею охоплюються пенітенціарна злочинність і рецидивні злочини різних вікових груп. Отже, запобіжна робота стосовно рецидивної злочинності повинна здійснюватися з урахуванням принаймні трьох вимірів – видових параметрів злочинів, вікових особливостей злочинців і конкретних територій (міст) проявів злочинного рецидивізму.

2. Досить значною є питома вага запобіжних заходів, які належать до спеціально-кримінологічних. Це пояснюється тим, що після отриманого людиною негативного досвіду, пов'язаного з учиненням злочину і застосуванням до неї покарання, необхідно докласти значно більше енергійних зусиль, щоб "вирвати" людину з кримінального середовища і "прищепити" її до нормального життя. Тому робити наголос головним чином на загальносоціальному напрямку роботи, як це має місце під час запобігання первинній злочинності, явно недостатньо.

3. Особливість запобігання рецидивній злочинності криється в тому, що наявність двох засуджень до позбавлення волі – критична межа в "кар'єрі" злочинця. Якщо особа не зупиниться після першого засудження, то надалі дієвість будь-яких запобіжних заходів значно скорочується. Це

свідчить про те, що весь запобіжний арсенал слід вживати до набуття людиною протиправного досвіду або в крайньому випадку інтенсивно включати людину в процес соціальної адаптації після звільнення від відбування покарання вперше. Із цього випливають два висновки: (а) модель запобігання рецидивній злочинності, образно кажучи, повинна бути усученою, де основну масу відповідних заходів треба вживати на початкових етапах розвитку злочинної "кар'єри"; (б) після другого засудження особи йдеться, як правило, лише про захист суспільства від злочинів шляхом якомога тривалішої ізоляції злочинця від суспільства без особливої надії на його виправлення, інакше нескінченна гуманність стосовно багаторазового рецидивіста все одно призведе до кризи довіри суспільства.

4. У запобіжній діяльності щодо рецидивізму має діяти принцип балансу між зусиллями, затраченими суспільством, і віддачею від адресатів цієї допомоги. Справа в тому, що соціальна політика, що провадиться у державі сьогодні, як це не парадоксально, розбещує багатьох споживачів адресної допомоги. Регулярна державна підтримка нерідко виключає будь-яку активність особи в поліпшенні свого соціального стану, а головне – не прищеплює почуття відповідальності за свої дії. Наприклад, покращення свого матеріального становища чимало рецидивісток вбачають у народженні дитини. При цьому вони не приховують, що провідне місце в мотивації цього рішення посідає встановлена державою грошова допомога за народження дитини. Отже, намагаючись повернути звільнену від покарання особу назад до суспільства, треба пам'ятати, що вона є не пасивним об'єктом запобіжної роботи, а безпосереднім учасником цього процесу.

5. Велика надія покладається на новий курс соціальної політики запобігання рецидивізму в Україні, центр ваги якої зміщено на соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання. У цьому напрямку вже зроблені конкретні кроки, що дає підстави стверджувати: на сьогодні за такою кількістю соціальних заходів допомоги колишнім засудженим, які декларовані в офіційних документах, навряд чи будь-яка європейська країна може випередити Україну, не говорячи вже про країни СНД. Через декілька років результати цієї нової соціальної політики щодо повернення колишніх засуджених до законослухняного суспільства стануть помітними. Рівень рецидивної злочинності якраз і буде мірилом ефективності соціальної політики, оскільки досягнення в цій сфері позначатимуться перш за все на кількості рецидивних злочинів.

6. Ще одна, мабуть, основна особливість запобігання злочинному рецидивізму полягає в тому, що основним завданням у протидії рецидивній злочинності є необхідність рішучої, довгострокової і комплексної боротьби з нею.

*Батюк О.В.*

Волиський національний університет ім. Лесі Українки, доцент кафедри кримінального права і процесу, к.ю.н.

## **Дослідження поняття злочин: криміналістичний аспект**

Актуальність проблеми обумовлена тим, що правоохоронні органи борються не зі злочинністю як соціальним явищем, а її конкретними

проявами – злочинами. Тому варто підтримати науковців, які наголошують, що злочин власне в криміналістичному плані постає не тільки як юридичний факт, але й як певна (специфічна) предметна діяльність або її фрагмент (дія, сукупність дій) людини [1, с.3-6], вивчення якої з метою підвищення ефективності боротьби з сучасними злочинними проявами, поліпшення організації та тактики оперативно-службової діяльності правоохоронних органів, є актуальним і методично необхідним.

Злочин як елемент, частина предмету будь-якої науки кримінально-правового циклу цілком обґрунтовано вважається предметом пізнання і для криміналістики. Саме завдяки вивченню його вчинення та приховання, обставин, які сприяють або перешкоджають цьому, були розроблені окремі методики розкриття та розслідування різних видів злочинів.

Проблема визначення поняття злочину має багатоаспектний вимір, а тому в усі часи до неї була привернута увага науковців різних галузей знань, які досліджували його з різних боків, точок зору, власних уподобань або існуючої політичної кон'юнктури.

Предметом досудового слідства (кримінально-правовий аспект) виступає злочин як специфічний (одиничний або повторюваний), протиправний винний та карний акт людської поведінки, встановлення змісту якого складає одне із завдань доказування.

Ще на початку розвитку вітчизняної криміналістики Г.Ю.Манс, І.Н.Якимов, С.А.Голунський, Г.К.Рогинський та інші зазначали дві основні сторони предмету її вивчення – злочинну діяльність та діяльність із розслідування злочинів. І з того часу вивченню проблеми злочинної діяльності приділяється значна увага в кримінально-правовій, кримінологічній та криміналістичній літературі [2, с.5; 3, с.8, 4; 5, с.91; 6, с.9-10].

Зараз в юридичному обігу існує декілька підходів до визначення поняття "злочинна діяльність" [7, с.184; 8, с.66; 9, с.26; 10, с.265; 11, с.121, 125].

Ряд авторів ототожнюють поняття "злочинна діяльність" і "злочин" в його кримінально-правовому розумінні [8, с.66].

Окремі автори, аналізуючи співвідношення категорій "механізм злочину" "злочинна поведінка" та "злочинна діяльність" вважають, що перші дві – ширші за останню [7, с.184].

Інша група науковців, думки яких ми підтримуємо, не зводять злочинну діяльність до окремих (одиничних) протиправних дій, операцій, прийомів, а розглядають її як спосіб існування та взаємодії людини (злочинця) і середовища, що його оточує, і яка (взаємодія) породжує в ньому (середовищі) зміни, що мають значення для встановлення істини по справі [7, с.186-187; 12, с.98-99].

У цьому плані злочинна діяльність видається як визначена система, складовими якої є певні дії, що передують злочину (дозлочинна чи девіантна поведінка), власне злочинні учинки, що передбачені відповідною правовою нормою кримінального кодексу, та післязлочинна діяльність. Дуже вірно зазначали, свого часу, В.В. Ключков і В.О. Образцов, що злочини не виникають із нічого, а мають свою передісторію, і далеко не усі їх елементи вичерпують свій зміст й припиняють реальне функціонування в післякримінальний період [13, с.48-49, 51].

Як висновок варто зазначити, що цілком обґрунтованим відносити до змісту злочинної діяльності не тільки поведінкові акти конкретних

діянь, передбачених диспозицією відповідної норми кримінального закону, а й певні дії не злочинного характеру, процедуру життєзабезпечення, що створюють умови для підтримки та розвитку злочинної діяльності. Сприяють досягненню злочинних цілей. Тому категорія "злочинна діяльність" на наш погляд, ширша ніж поняття "злочин" "злочинна поведінка" "механізм злочину" які є її окремими складовими.

1. Каминский М.К. Взаимодействие, отражение, информация // Теория криминалистической идентификации и дидактические вопросы специальной подготовки сотрудников аппарата ВХСС.— Горький, 1982.— С.3-6.
2. Дулов А.В. Задачи, функции и предмет криминалистики // Криминалистика.— Минск.—1996.— С.5;
3. Лубин А.Ф. Методология криминалистического изучения преступной деятельности. Автореф. дис. д-ра юрид.наук.— Нижний Новгород, 1997.— С.8, 4. Возгрин И.А. Криминалистическая тактика: понятие и предмет исследования // Вестник Санкт-Петербургского ун-та МВД России.— 1999.— № 1.— С.57.
4. Криминология: Учебник.— М., 1979.—С.91;
5. Зелінський А.Ф., Коржанський М.Й. Корислива злочинна діяльність.— К., 1998.— С.9-10.
6. Вахін В.П. Что такое преступная деятельность // Вісник ЛІВС МВС України.— 2001.— № 2.— С.184;
7. Колдин В.Я. Криминалистическое знание о преступной деятельности: функция моделирования // Советское государство и право.— 1987.— № 2.— С.66;
8. Кривошеин П.К. Понятие "преступная деятельность" // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности в деятельности органов внутренних дел: Межвузовский сборник научных трудов.— К., 1986.— С.26;
9. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая.— М., 1994.— Т.1.— С.265.
10. Зелінський А.Ф. Осознаваемое и несознаваемое в преступном поведении.— Харьков, 1986.— С.121, 125.
11. Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория обличения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования— Киев, 1993.— С.98-99.
12. Ключков В.В., Образцов В.А. Преступление как объект криминалистического поведения // Вопросы борьбы с преступностью.— М., 1985.— № 42.— С.48-49; 51.

*Біленчук П.Д.*

професор Європейської академії прав людини

*Волик Ю.О.*

завідувач лабораторією судової експертизи Центру криміналістичних досліджень

## Правові і організаційні засади підготовки та призначення судової експертизи

Підготовка до призначення та проведення судової експертизи включає:

- 1) визначення мети та конкретних завдань експертного дослідження;
- 2) визначення експертної установи або експерта;
- 3) підготовку матеріалів для дослідження;

4) винесення постанови про проведення експертизи, формулювання завдання експерту;

5) підготовку зразків для дослідження;

6) створення умов для проведення експертизи, якщо остання проводиться поза експертною установою [1, с. 19].

Матеріали до експертної установи доставляють поштою, спецз'язком або кур'єром.

Під час підготовки матеріалів на експертизу слідчий взаємодіє із спеціалістом: у виборі експерта, визначенні мети експертизи та її виду, формулюванні конкретного завдання (які необхідно зразки і як їх одержати тощо).

Якщо експертиза проводиться поза експертною установою, то слідчий створює експерту необхідні умови для роботи, охорону, забезпечення технічними засобами, приміщенням. У провадженні експертизи інколи бере участь слідчий, з дозволу останнього може бути присутній обвинувачений (особливо при планово-економічних експертизах) [2, с.572].

При проведенні судово-медичної та психіатричної експертиз слідчий взаємодіє з органами дізнання з питань забезпечення охорони, доставки обвинуваченого на експертизу.

Визначення мети експертизи та формулювання питань складають одне з головних завдань підготовки судової експертизи. Як правило, під час призначення експертизи питання формулюються відносно таких типових обставин:

- 1) причинного зв'язку між явищем та його наслідками;
- 2) часу, напрямку дії, швидкості, сили, послідовності та інших параметрів досліджуваного процесу;
- 3) властивостей та стану досліджуваних об'єктів (наприклад, судимість, вік, статевая зрілість, справність зброї тощо);
- 4) родової належності та індивідуальної totoжності [3, с.25].

При формулюванні питань слідчий керується такими положеннями:

- з'ясувати суть обставин, які необхідно встановити за допомогою експертизи;
- ознайомитись з існуючими науковими можливостями та методами встановлення (одержання) інформації щодо факту, який встановлено;
- визначити наявність інших методів встановлення обставин кримінальної справи.

Під час формулювання питань з метою досягнення точності, логічності та грамотності використовують допомогу спеціаліста.

Крім первинної експертизи можуть призначатися додаткова та повторна. Додаткова експертиза призначається у випадках, коли необхідно встановити факти (обставини) щодо нових джерел інформації, які ще не досліджувалися. Наприклад, при встановленні виконавця підпису з'являються нові підозрювані (обвинувачені), від яких відбираються зразки на дослідження та призначається додаткова експертиза, яку звичайно проводить той самий експерт. Повторна експертиза проводиться у випадках, коли:

- а) висновок експерта протирічить основним матеріалам справи, які добути іншими засобами доказування;
- б) у дослідженні застосовувалися методи, які не відповідають досягненням сучасної науки;

в) експертом досліджувались не всі представлені джерела (неповнота дослідження);

г) у експерта відсутні спеціальні знання для дослідження представлених об'єктів (некомпетентність) [4, с.715].

Повторна експертиза досліджує матеріали первинної експертизи, тому вона доручається комісії експертів, до складу якої може належати експерт, що проводив першу експертизу.

За кількістю спеціальних знань, які використовуються під час провадження експертиз, останні поділяють на комплексні та комісійні.

Комплексна експертиза призначається у разі, коли для вирішення питання (питань), що поставлено слідчим, дослідження джерела інформації необхідно проводити різними методами та засобами, спеціалістами різних галузей знань. Наприклад, з метою визначення механізму дорожньо-транспортної пригоди (ДТП), аварії на авіатранспорті, залізниці необхідно дослідити джерело події спеціалістами різних галузей знань (криміналістики, медицини, хімії, фізики, організації служби руху тощо).

Комісійна експертиза — це дослідження об'єктів групою спеціалістів однієї галузі знань. Наприклад, дослідження потерпілих у авіакатастрофі комісією судмедекспертів. Комісією експертів, як правило, призначає керівник експертної установи для швидкого проведення дослідження великої кількості об'єктів (документів, слідів пальців рук тощо). Склад експертної комісії визначає слідчий за консультацією керівника експертної установи [5, с.36].

Призначення та організація судових експертиз в Україні здійснюється згідно з Законом України «Про судову експертизу» (1994) та Інструкцією про організацію провадження судових експертиз в науково-дослідних судово-експертних установах Міністерства юстиції України.

Використання висновку експертизи потребує від слідчого перш за все оцінки його як рівноправного доказу в системі збирання доказів у справі. Оцінка наукової обгрунтованості та достовірності висновків — одне із важливих завдань діяльності слідчого.

Існують два способи оцінки наукової достовірності висновку:

- а) аналіз умов і методів проведення дослідження;
- б) зіставлення висновків експерта з іншими доказами, які містять відомості стосовно предмету дослідження, тобто перевіряється відповідність висновку дійсності.

Під час аналізу умов і методів дослідження слідчий аналізує:

- 1) компетентність експерта, який проводив експертизу;
- 2) повноту дослідження об'єктів експертизи;
- 3) достатність представлених експерту порівняльних зразків;
- 4) обгрунтованість вихідних наукових положень, прийнятих експертом;
- 5) наявність протиріччя у висновках експерта;
- 6) форму висновків експерта, відповідність форми результатам дослідження.

При порівнянні висновків експерта із зібраними у справі доказами використовуються методи логічного аналізу, способи групування, зіставлення та порівняння висновку експерта з іншими доказами. У випадку встановлення протиріччя призначають додаткову, повторну або комплексну експертизу.



1. Головченко Л. Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток // Право України. – 2003. – № 12. – с. 18-22
2. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Заслуженого деятеля науки Р.Ф., проф. Р.С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2004. – 992 с.
3. Ціркаль В. Проведення експертизи у суді: організаційні питання // Право України. – 2004. – № 1. – с. 24-28
4. Смирнова С.А. Судебная экспертиза на рубеже XXI века. Состояние, развитие, проблемы. 2-е издание, переработанное и дополненное. – СПб.: Питер, 2004. – 875 с.
5. Віленчук П.Д., Курко М.Н., Стахівський С.М. Проведення судових експертиз: Довідник. – К., 1996. – 52 с.

*Ващук Б.Л.*

Львівський національний університет імені Івана Франка,  
кандидат юридичних наук

## Правовий статус учасників кримінального процесу в постановвах Пленуму Верховного Суду України: окремі питання

Після розпаду командно-адміністративної системи, істотного реформування національного законодавства та активного намагання привести його у відповідність до європейських стандартів, нового осмислення вимагає існуюча система джерел права. Зі зміною світоглядних орієнтирів суспільства та визнанням пріоритетності прав людини, цілком закономірно, що сьогодні як в Україні, так і в пострадянських державах, з'явилася низка комплексних досліджень джерел права (Марченко М. Н., Пархоменко Н. М.), зокрема, й кримінально-процесуального (Дроздов О. М., Яковлева Л. В.), або ж питання, які певною мірою стосуються джерел кримінально-процесуального права опосередковано розглядаються у роботах науковців.

Поряд із дослідженням джерел кримінально-процесуального права, для кримінального судочинства важливого значення набуває визначення ролі та місця роз'яснень Пленуму Верховного Суду України. Свідченням цього є активна робота над дисертаційними дослідженнями у цій сфері (напр., Нор Н.В. Правороз'яснювальна і правозастосувальна діяльність Верховного Суду України в механізмі кримінально-процесуального регулювання).

У науковій літературі нині є дискусійною позиція про можливість визнання постанов Пленуму Верховного Суду України джерелами кримінально-процесуального права. Незважаючи на відсутність легітимних підстав для їхнього визнання джерелами права, при аналізі змісту цих роз'яснень можна побачити, що Верховний Суд України у деяких випадках внаслідок тлумачення окремих норм КПК створює цілком нові правоположення, невідомі чинному кримінально-процесуальному закону, якими в подальшому суди загальної юрисдикції повинні керуватися при вирішенні конкретних кримінальних справ.

Виходячи з аналізу змісту постанов Пленуму Верховного Суду України, що застосовуються у кримінальному процесі, можна дійти висновку, що вони мають двоякий характер: а) роз'яснюють зміст та

процедуру застосування деяких положень Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), які недостатньо чітко та повно викладені у його нормі (тобто здійснюється тлумачення норми. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій», Пленум Верховного Суду України дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства); і б) як слушно зазначає О. М. Дроздов, звертають увагу судів на точне виконання закону у зв'язку з ігноруванням ними окремих його приписів.

У роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України зустрічаємо ситуації, коли Верховний Суд, даючи трактування відповідної норми КПК, певною мірою виходить за межі своєї компетенції та створює цілком нові правоположення. Таким чином, у його постановвах подекуди розширюється компетенція окремих суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що закономірно призводить й до розширення правового статусу учасників кримінального процесу, порівняно з тим, що визначений для них у кримінально-процесуальному законі. Незважаючи на те, що ці роз'яснення покликані виконати позитивну роль у захисті прав фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, все ж можна констатувати, що в цих випадках Верховний Суд України виходить за межі своєї компетенції.

Так, наприклад, відповідно до ст. 310 КПК, у разі призначення експертизи в суді, головуєчий пропонує потерпілому, як і іншим учасникам судового розгляду, подати в письмовому вигляді питання, які він бажає поставити експерту. Після цього суд обмірковує питання, запропоновані учасниками процесу, у тому числі потерпілим, враховуючи при цьому думку учасників судового розгляду, усуває з них ті, що не стосуються справи або не належать до компетенції експерта, а також формулює ті питання, які він ставить перед експертом з власної ініціативи. Після цього суд виносить ухвалу, а суддя постанову, в якій викладає поставлені на вирішення експертизи питання.

Незважаючи на чітку регламентацію цього питання в Законі, Пленум Верховного Суду України в постанові «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» № 13 від 2.07.2004 р. значно ширше тлумачить наведену норму, визначаючи, що при призначенні і проведенні експертизи суду слід не лише надати та забезпечити потерпілому право поставити експертові в межах його компетенції питання, які стосуються розглядуваної справи (як це передбачено у ст. 310 КПК), але й належить з'ясувати думку потерпілого та його представника щодо **необхідності та доцільності** проведення експертизи (п. 22). Таким роз'ясненням Верховний Суд України певним чином надає потерпілому додаткове право, яке прямо не закріплене у КПК, – висловлювати свої міркування щодо **необхідності та доцільності проведення експертизи**, якщо її призначає суд під час судового розгляду кримінальної справи, а на суд, тим самим, покладає додаткові обов'язки – надати потерпілому таке право, а отже, й забезпечити його належну реалізацію.

По-друге, відповідно до п. 4 вищезгаданої постанови, якщо хтось із осіб, яким злочинном заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, не вининаний потерпілим на стадії досудового розслідування, при попередньому розгляді справи **за наявності відповідного клопотання** суддя своєю

1. Головченко Л. Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток // *Право України*. – 2003. – № 12. – с. 18-22
2. Аверьянова Т.В., Велик Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криміналістика: Учебник для вузов / Под ред. Заслуженого деятеля науки Р.Ф., проф. Р.С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2004. – 992 с.
3. Ціркаль В. Проведення експертизи у суді: організаційні питання // *Право України*. – 2004. – № 1. – с. 24-28
4. Смирнова С.А. Судебная экспертиза на рубеже XXI века. Состояние, развитие, проблемы. 2-е издание, переработанное и дополненное. – СПб.: Питер, 2004. – 875 с
5. Біленчук П.Д., Курко М.Н., Стахівський С.М. Проведення судових експертиз: Довідник. – К., 1996. – 52 с.

*Ващук Б.Л.*

Львівський національний університет імені Івана Франка,  
кандидат юридичних наук

### Правовий статус учасників кримінального процесу в постановах Пленуму Верховного Суду України: окремі питання

Після розпаду командно-адміністративної системи, істотного реформування національного законодавства та активного намагання привести його у відповідність до європейських стандартів, нового осмислення вимагає існуюча система джерел права. Зі зміною світоглядних орієнтирів суспільства та визнанням пріоритетності прав людини, цілком закономірно, що сьогодні як в Україні, так і в пострадянських державах, з'явилася низка комплексних досліджень джерел права (Марченко М. Н., Пархоменко Н. М.), зокрема, й кримінально-процесуального (Дроздов О. М., Яковлева Л. В.), або ж питання, які певною мірою стосуються джерел кримінально-процесуального права опосередковано розглядаються у роботах науковців.

Поряд із дослідженням джерел кримінально-процесуального права, для кримінального судочинства важливого значення набуває визначення ролі та місця роз'яснень Пленуму Верховного Суду України. Свідченням цього є активна робота над дисертаційними дослідженнями у цій сфері (напр., Нор Н.В. Правороз'яснювальна і правозастосувальна діяльність Верховного Суду України в механізмі кримінально-процесуального регулювання).

У науковій літературі нині є дискусійною позиція про можливість визнання постанов Пленуму Верховного Суду України джерелами кримінально-процесуального права. Незважаючи на відсутність легітимних підстав для їхнього визнання джерелами права, при аналізі змісту цих роз'яснень можна побачити, що Верховний Суд України у деяких випадках внаслідок тлумачення окремих норм КПК створює цілком нові правоположення, невідомі чинному кримінально-процесуальному закону, якими в подальшому суди загальної юрисдикції повинні керуватися при вирішенні конкретних кримінальних справ.

Виходячи з аналізу змісту постанов Пленуму Верховного Суду України, що застосовуються у кримінальному процесі, можна дійти висновку, що вони мають двоякий характер: а) роз'яснюють зміст та

процедуру застосування деяких положень Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), які недостатньо чітко та повно викладені у його нормі (тобто здійснюється тлумачення норми. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій», Пленум Верховного Суду України дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавств); і б) як слушно зазначає О. М. Дроздов, звертають увагу судів на точне виконання закону у зв'язку з ігноруванням ними окремих його приписів.

У роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України зустрічаємо ситуації, коли Верховний Суд, даючи трактування відповідної норми КПК, певною мірою виходить за межі своєї компетенції та створює цілком нові правоположення. Таким чином, у його постановах подекуди розширюється компетенція окремих суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що закономірно призводить й до розширення правового статусу учасників кримінального процесу, порівняно з тим, що визначений для них у кримінально-процесуальному законі. Незважаючи на те, що ці роз'яснення покликані виконати позитивну роль у захисті прав фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, все ж можна констатувати, що в цих випадках Верховний Суд України виходить за межі своєї компетенції.

Так, наприклад, відповідно до ст. 310 КПК, у разі призначення експертизи в суді, головуєчий пропонує потерпілому, як і іншим учасникам судового розгляду, подати в письмовому вигляді питання, які він бажає поставити експерту. Після цього суд обмірковує питання, запропоновані учасниками процесу, у тому числі потерпілим, враховуючи при цьому думку учасників судового розгляду, усуває з них ті, що не стосуються справи або не належать до компетенції експерта, а також формулює ті питання, які він ставить перед експертом з власної ініціативи. Після цього суд виносить ухвалу, а суддя постанову, в якій викладає поставлені на вирішення експертизи питання.

Незважаючи на чітку регламентацію цього питання в Законі, Пленум Верховного Суду України в постанові «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» № 13 від 2.07.2004 р. значно ширше тлумачить наведену норму, визначаючи, що при призначенні і проведенні експертизи суду слід не лише надати та забезпечити потерпілому право поставити експертові в межах його компетенції питання, які стосуються розглядуваної справи (як це передбачено у ст. 310 КПК), але й належить з'ясувати думку потерпілого та його представника щодо **необхідності та доцільності** проведення експертизи (п. 22). Таким роз'ясненням Верховний Суд України певним чином надає потерпілому додаткове право, яке прямо не закріплене у КПК, – висловлювати свої міркування щодо **необхідності та доцільності проведення експертизи**, якщо її призначає суд під час судового розгляду кримінальної справи, а на суд, тим самим, покладає додаткові обов'язки – надати потерпілому таке право, а отже, й забезпечити його належну реалізацію.

По-друге, відповідно до п. 4 вищезгаданої постанови, якщо хтось із осіб, яким злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, не визнає потерпілим на стадії досудового розслідування, при попередньому розгляді справи **за наявності відповідного клопотання** суддя своєю

постановою має визнати таку особу потерпілим. Пункт 3 ч. 1 ст. 253 КПК чітко передбачає, що суддя, прийнявши рішення про призначення справи до судового розгляду, поряд з іншими питаннями, повинен також вирішити питання про визнання особи потерпілою, якщо рішення про це не було прийняте під час розслідування справи. Співставлення змісту наведеного роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України і відповідної норми КПК дозволяє зробити висновок, що це роз'яснення вимагає наявності відповідного клопотання, чого не передбачає КПК. Тож у цьому випадку роз'яснення Верховного Суду України входить у розбіжність з нормою Закону. Позиція Пленуму Верховного Суду України щодо розглядуваного питання стає не зовсім зрозумілою, оскільки певним чином нівелює ініціативу судді під час попереднього розгляду справи, *за відсутності відповідного клопотання*, визнати особу потерпілою, якщо для цього є належні підстави та якщо це не було зроблено на попередніх стадіях процесу.

По-третє, відповідно до ч. 3, 4 ст. 165 КПК подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту повинно бути розглянуто судом, до якого воно надійшло, протягом 72 годин з моменту затримання підозрюваного чи обвинуваченого, а в разі, коли особа перебуває за межами населеного пункту, в якому діє суд, - не більше 48 годин з моменту доставки затриманого у цей населений пункт. У встановлений законом термін - 72 чи 48 годин відповідно - включається строк, протягом якого орган дізнання, слідчий, прокурор повинні звернутися до суду з поданням про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, а суд повинен його вирішити. Можливості пропуску цих строків законодавець не передбачає (суд має хіба що право продовжити строк затримання на підставі ч. 8 ст. 165 КПК, проте це не стосується можливості продовження терміну, протягом якого може бути внесене до суду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту).

Незважаючи на чітку позицію законодавця у цьому питанні, Пленум Верховного Суду України подає не виправдано розширене роз'яснення наведеної норми. Так, відповідно до п. 5 його постанови «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» № 4 від 25.04.2003 р. з наступними змінами та доповненнями, ненадходження до суду подання про взяття затриманої особи під варту після закінчення цих строків (тобто 72 чи 48 годин відповідно) *не є підставою для відмови в його розгляді*. Отож якщо співставити відповідні правові норми і роз'яснення Пленуму Верховного Суду у цій сфері, неважко побачити, що у своєму роз'ясненні Верховний Суд України покладає *додаткові обов'язки* на суд загальної юрисдикції, зобов'язуючи його розглянути подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, яке надійшло й після встановлених законом строків. Обов'язок розглянути таке подання передбачає, відповідно, і обов'язок його вирішити по суті. Це, звичайно, не виключає можливість за наявності до того підстав обрати до підозрюваного, обвинуваченого найсуворіший запобіжний захід, що своєю чергою буде істотно впливати на його процесуальне становище у кримінальному процесі.

Поряд з наведеними вище роз'ясненнями, які подекуди не виправдано широко тлумачать норми КПК, у постановках Пленуму Верховного

Суду України зустрічаємо також тлумачення, що ґрунтуються на загальному розумінні закону та відіграють позитивну роль при здійсненні кримінального судочинства. Сюди, зокрема, можна віднести встановлення переліку даних, які повинні міститися у поданні про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» № 4 від 25.04.2003 р. з наступними змінами та доповненнями), покладення на головуючого у судовому засіданні обов'язку роз'яснити підсудному, потерпілому, цивільному відповідачеві та ін. суть та призначення судових дебатів перед їх початком (п. 29 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» № 13 від 2.07.2004 р.) тощо.

Виговська А.В.

к.ю.н.

### **Кримінально-правова політика у сфері регулювання обігу порнографічних предметів та матеріалів в Україні: компаративістський аналіз кримінальної відповідальності за ввезення, виготовлення збут і розповсюдження порнографічних матеріалів**

Застосування норм кримінального законодавства є однією із складових кримінально-правової політики України [1, 199]. Саме застосування зазначених норм є формою реалізації кримінально-правової політики держави. Основним завданням кримінального закону є охорона визначених сфер відносин між людьми в суспільстві.

Однією із основних сфер відносин між людьми, яка повинна охоронятися кримінальним законодавством є моральність, складовою частиною якої є моральність статевих відносин. Згідно ст. 301 КК України караними є ввезення, виготовлення, збут, розповсюдження порнографічних матеріалів, перевезення, інше переміщення, примушування у створенні порнографічних предметів, і винним особам може бути призначене покарання у виді штрафу, арешту, або обмеження волі з конфіскацією порнографічних предметів та засобів їх виготовлення і розповсюдження.

Існує думка, що обіг порнографічних матеріалів потрібно декриміналізувати, і навіть узаконити, тому що в інших європейських країнах, на відміну від України, немає кримінальної відповідальності за такі діяння. З метою доведення доцільності покарання за діяння, пов'язаного із незаконним обігом порнографічних матеріалів, було проведено порівняльне дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн із КК України. Було досліджено тридцять чотири зарубіжні кримінальні кодекси, які було класифіковано на п'ять груп:

- 1) кримінальні кодекси зарубіжних держав, в яких передбачена відповідальність за діяння з порнографічними предметами та матеріалами;
- 2) кримінальні кодекси зарубіжних держав, в яких передбачена відповідальність за незаконні діяння з порнографічними предметами та матеріалами;

3) кримінальні кодекси зарубіжних держав, в яких передбачена відповідальність за вчинення злочинних діянь із порнографічними предметами та матеріалами щодо неповнолітніх осіб;

4) кримінальні кодекси зарубіжних держав, в яких передбачена відповідальність за протиправні діяння, пов'язані із дитячою порнографією;

5) кримінальні кодекси зарубіжних держав, в яких відсутня кримінальна відповідальність за незаконні діяння, пов'язані із обігом порнографічних предметів та матеріалів.

До першої групи віднесені кримінальні кодекси, в яких передбачена відповідальність за розповсюдження, а також за виготовлення і розповсюдження порнографічних предметів і матеріалів: КК Японії, ст. 175 “Розповсюдження порнографії” [2]; КК Республіки Беларусь, ст. 343 “Розповсюдження порнографічних матеріалів або предметів” [3]; КК Естонської республіки, ст. 200-4 “Розповсюдження і демонстрація творів порнографічного змісту або творів, що пропагують насильство і жорстокість, та випуск в ефір теле- і радіопередач порнографічного змісту, а також передач, що пропагують насильство і жорстокість” [4]; КК Республіки Корея, ст. 234 “Розповсюдження порнографії і тому подібні діяння” [5]; КК ФРН, § 184 “Розповсюдження порнографічних друкованих матеріалів” [6].

За виготовлення і розповсюдження порнографічних матеріалів або предметів відповідальність встановлена: КК Республіки Киргизія, ст. 262 “Виготовлення або збут порнографічних предметів” [7]; КК Литовської республіки, ст. 309 “Виготовлення, розповсюдження, публічний показ продуктів порнографічного змісту” [8]; КК Республіки Корея, ст. 244 “Вироблення порнографічних малюнків і тому подібні діяння”; КК Республіки Узбекистан, ст. 130 “Виготовлення або розповсюдження порнографічних предметів” [9].

За аналогічні злочини передбачена відповідальність ст. 287 КК Таїланду [10]; ст. 159 КК Республіки Болгарія [11]; ст. 227-24 та ст. 227-28-1 КК Франції [12]; ст. 426 КК Туреччини [13]; ст. 202 КК Польща [14]; §. 204 КК Норвегії [15]; § 9 “Злочини, пов'язані із виготовленням, продажем, розповсюдження порнографічної продукції”, який містить п'ять статей (ст.ст. 363-367) КК Китайської Народної Республіки [16].

До другої групи нами було віднесено вісім зарубіжних кримінальних кодексів. За незаконне розповсюдження порнографічних матеріалів та предметів відповідальність передбачена ст. 273 “Незаконне розповсюдження порнографічних матеріалів або предметів” КК Республіки Казахстан [17]; ст. 242 “Незаконне розповсюдження порнографічних матеріалів чи предметів” КК Азербайджанської республіки [18]; ст. 263 “Незаконне розповсюдження порнографічних матеріалів чи предметів” КК Республіки Вірменія [19]; ст. 242 “Незаконне розповсюдження порнографічних матеріалів чи предметів” КК Російської Федерації [20]; ст. 255 “Незаконне виготовлення чи збут порнографічних творів або інших предметів” КК Грузії [21]. ст. 241 “Незаконне виготовлення, розповсюдження порнографічних матеріалів або предметів” КК Республіки Таджикистан [22]; ст. 11 Глави 16 “Злочини проти громадського порядку” КК Швеції [23]; ст. 166 “Порушення правил ввезення, виготовлення і розповсюдження матеріалів порнографічного характеру” КК Латвійської Республіки [24].

Третя група включає кримінальні кодекси: КК Швейцарії (ст. 197) [25]; КК Бельгії (ст. 387) [26]; КК Іспанії (ст. 186) [27]; § 184 КК ФРН; ст. 200 КК Естонської республіки.

У четверту групу включені п'ять кримінальних кодексів зарубіжних держав: § 207а КК Австрії [28]; § 235 КК Данії [29]; ст. 383б/5 КК Бельгії; ст. 189 КК Іспанії; ст. 200? “Виготовлення творів, що зображують неповнолітніх в еротичній або порнографічній ситуації” КК Естонської республіки ; ст. 162 “Використання неповнолітнього для порнографії” КК Литовської республіки; ст. 10 Глави 16 КК Швеції; ст. 227-23 КК Франції.

У шести зарубіжних кримінальних кодексах не встановлена відповідальність за незаконні діяння із порнографічними матеріалами: Закон про кримінальне право Ізраїлю, КК Австралії, КК Аргентини, КК Республіки Молдова, КК Голландії та КК Республіки Сан-Марино.

Види покарання, які можуть бути застосовані до осіб, винних у вчиненні незаконних діянь, пов'язаних із обігом порнографічних предметів, за ст. 301 КК України не є більш суворими (в деяких випадках навіть менш суворими), ніж покарання за аналогічні злочини, передбачені у відповідних нормах зарубіжного кримінального законодавства: покарання у виді штрафу за незаконний обіг порнографічних предметів та матеріалів передбачено у відповідних нормах КК Франції, КК ФРН, КК Норвегії, КК Болгарії, КК Польщі, КК Туреччини, КК Швеції та кримінальних кодексів країн пострадянського простору; Згідно із статтями КК Казахстан, КК Киргизія, КК Узбекистан за аналогічний злочин передбачена конфіскація майна; покарання у виді арешту або обмеження волі за вказаний злочин передбачене у КК Республіки Беларусь, КК Республіки Азербайджан, КК Естонської республіки, КК Латвійської Республіки, КК Литовської Республіки, КК Республіки Вірменія, КК Республіки Узбекистан, КК Республіки Польща. На відміну від КК України, у дев'ятнадцяти зарубіжних кримінальних кодексах, де передбачена відповідальність за незаконний обіг порнографічних предметів та матеріалів, може бути призначене покарання у виді позбавлення волі (строки коливаються від шести місяців до трьох років): КК Франції, ФРН, Норвегії, Республіки Болгарія, Республіки Польща, Швеції, РФ, Республіки Казахстан, Республіки Беларусь, Республік Прибалтики, Грузії, Республіки Вірменія та інших.

Отже, у більшості держав обіг порнографічних предметів та матеріалів є забороненим. Тому є підстави стверджувати, спираючись на досвід зарубіжних країн, кримінальні кодекси яких були проаналізовані, що позиція законодавця України щодо встановлення відповідальності за виготовлення, ввезення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, є вірною. Кримінальний кодекс України в частині встановлення відповідальності за незаконні діяння, пов'язані із обігом предметів та матеріалів порнографічного змісту, є цілком адекватним і корелюється із кримінальним законодавством країн Європи у цій сфері, навіть незважаючи на деякі відмінності у санкціях за вказаний злочин.

1. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атака, 2005. – 332 с.

2. Уголовный кодекс Японии — СПб Издательство «Юридический центр Пресс» 2002 — 226 с

3. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс» 2001. – 474 с.
4. Уголовный кодекс Эстонской республики – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 262с.
5. Уголовный кодекс Республики Корея. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 240 с.
6. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 524 с.
7. Уголовный кодекс Кыргызской Республики—СПб.Издательство «Юридический центр Пресс»,2002—352с
8. Уголовный кодекс Литовской республики – СПб. Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 470с
9. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и дополнениями на 15 июля 2001г.)— СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 338с.
10. Уголовный кодекс Таиланда. – М.: «Юридический центр Пресс», 2005. – 200 с.
11. Уголовный кодекс Республики Болгария – СПб Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 – 298с
12. Уголовный кодекс Франции – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.
13. Уголовный кодекс Турции—СПб Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003 – 374с
14. Уголовный кодекс Республики Польша —СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 234с.
15. Уголовное законодательство Норвегии. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 375с.
16. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 303с.
17. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167
18. Уголовный кодекс Азербайджанской республики – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 325с.
19. <http://www.crime.vl.ru>
20. Уголовный кодекс Российской Федерации № 63-ФЗ / <http://www.crime.ru>
21. Уголовный кодекс Грузии - СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.
22. Уголовный кодекс Республики Таджикистан—СПб.Издательство«Юридический центр Пресс»,2001—410с
23. Уголовный кодекс Швеции— СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 320с.
24. Уголовный кодекс Латвийской Республики – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 313с.
25. Уголовный кодекс Швейцарии – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с.
26. Уголовный кодекс Бельгии. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 561 с.

27. Уголовный кодекс Испании.– М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.
28. Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. — М.: ИКД "Зерцало-М 2001. — 144 с.
29. Уголовный кодекс Дании. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001.—230с.

*Гусар Л.В.*

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,  
асистент кафедри кримінального права і криміналістики, канд.  
юрид. наук

## Кримінологічна обумовленість інституту необхідної оборони

При розгляді питання про проблеми і шляхи удосконалення кримінально-правової регламентації необхідної оборони належить в'ясувати, що саме викликає практичну реалізацію громадянами цього права і як це явище визначається у судовій практиці. Багато аспектів необхідної оборони все ще залишаються гостро дискусійними і вимагають подальших фундаментальних досліджень. Із погляду теорії та практики кримінологічний аспект реалізації необхідної оборони є малодослідженим.

Відповідно до форми статистичної звітності № 7 кількість засуджених осіб по ст.ст. 118, 124 КК України за 2003–2006 рр. має такий вигляд [1, с. 1]:

*Таблиця 1.*

Стаття	2003	2004	2005	2006
118	131	136	140	148
124	190	197	210	216

Повні дані наведені бути не можуть, оскільки статистика злочинності не передбачає, незважаючи на кількарізкові на цей рахунок пропозиції, спеціального обліку випадків необхідної оборони – вони включаються в загальний показник закриття справ за відсутністю у діянні складу злочину (п. 2 ст. 6 Кримінально-процесуального кодексу України), а вирокі, ухвалені на підставі норми про необхідну оборону, входять до загальної цифри виправдовувальних вироків. Із числа вивчених 65 справ цієї категорії лише по 7,6% справ діяння були кваліфіковані як перевищення меж необхідної оборони (ст. 118 чи ст. 124 Кримінального кодексу України [2]), по інших 92,4% справ застосований закон, як правило, про тяжкий злочин. У кримінальних справах, розглянутих судами, не залишилося жодного випадку застосування ст. 118, 124 КК України, а більшість справ, за якими слідством застосовані норми про перевищення меж необхідної оборони, підлягає закриттю відповідно до ст. 36 КК України, тобто за відсутністю складу злочину в діях того, хто обороняється. Очевидно, в наявності справа з низькою якістю діяльності органів досудового слідства. Слід зазначити виняткову важливість кримінально-правової оцінки події, що мала місце, від якої залежить визнання вчиненого суспільно небезпечним чи суспільно допустимим, або оцінки злочину як тяжкого чи вчиненого за істотних пом'якшуючих обставин. Мабуть, не варто багато говорити про значну шкоду, заподіяну подібною “практикою”, – як у загальносоціальному плані, так і в плані грубого порушення прав і свобод конкретних

людей. Така практика суперечить не тільки праву, але і не погоджується із суспільною думкою й уявленнями людей про справедливість. Так, численні дослідження встановили, що в масовій свідомості поширені стійкі уявлення про широкий розмах злочинності та її постійне зростання. За результатами соціологічного опитування, умовна структура небезпек у соціальній сфері виглядає так: 1) 30% – бояться стати безробітними; 2) 27% – бояться стати жертвою злочину; 3) 26% – бояться захворіти небезпечною хворобою; 4) 17% – бояться інших факторів [3, с.127]. В основу побудови даних дослідження покладено результати опитувань різних верств населення. У соціологічних дослідженнях узяли участь понад 200 осіб – представників основних демографічних і соціально-професійних груп населення. У 2003–2006 рр. рівень тривоги опитаних громадян за свою безпеку від злочинних посягань залишався досить високим. І якщо взяти до уваги, що ще в 46% респондентів криміногенна обстановка викликає значне занепокоєння, то можна стверджувати, що 91% опитаних починають почувати невпевнено, бояться за своє життя і життя своїх близьких. І тільки в 10% населення криміногенна обстановка не викликає тривоги. За результатами опитування, види злочинів, від яких громадяни не відчувають себе в безпеці, можна подати в такому порядку: 1) грабежі і розбої; 2) хуліганство; 3) тілесні ушкодження; 4) вбивства; 5) інші злочини. 71,5% опитаних у 2003–2006 рр. указали, що не відчувають себе в безпеці від злочинних посягань, відчувають тривогу, занепокоєння. У першу чергу людей хвилює їхня особиста безпека і безпека близьких людей. Майже на тому ж рівні – побоювання за збереження свого майна. Існує ряд об'єктивних факторів, що пояснюють результати соціологічних досліджень рівня тривоги громадян, до яких можна віднесли такі: 1) накопичення у власників великих і середніх капіталів, що привертають увагу криміналітету; 2) слабкість державної влади, нездатність правоохоронної системи належним чином забезпечити захист громадян; 3) хронічна нестача грошових та інших матеріальних коштів для надійного державного захисту громадян у досліджуваній період; 4) випереджальне зростання “професіоналізму” злочинних груп і організованої злочинності, що збагачуються за рахунок безсилля та правової безпорадності громадян. На цьому фоні більш рельєфно виглядають проблеми реалізації інституту необхідної оборони, розв'язання яких визначається такими аргументами: 1) мала активність громадян у пошуках ефективних заходів самозахисту, відсутність якісної інформації про конкретні законні методи самозахисту в різних сферах юридичної діяльності; 2) частий “перехід” самозахисту у протиправну поведінку; 3) наявність ряду “дефектів” правосвідомості щодо сутності, цілей і меж необхідної оборони.

Під час вивчення кримінальних справ, розглянутих судами в 2003–2006 рр., було звернуто увагу насамперед на з'ясування залежності між змістом закону про необхідну оборону та його реалізацією. Встановлено, що помилки при кваліфікації пояснюються в основному ігноруванням слідчими органами причин виникнення подій, ролі тієї чи іншої сторони у їхньому розвитку, наявних показів учасників процесу і т.ін. Майже у половині вивчених справ адвокати вказували на наявні ознаки “напад-захист”. Проте й у таких випадках питання про необхідну оборону не обговорювалися, незважаючи на наявність безпосередніх причин. Було з'ясовано також, що існувало чимало підстав для втручання прокурорів у кримінально-

правову оцінку дій осіб, які притягнені до кримінальної відповідальності. Виявилось, що майже у 38% справ стороною, яка оборонялася, були жінки. Не потрібно доводити, що їх можливості по відбиттю злочинних посягань набагато менші, ніж у чоловіків. Проте не зустрічалося жодного випадку, коли сам по собі факт оборони жінки від нападу чоловіка був зафіксований у слідчому документі, а застосування зброї – визнано вимушеним. Стан необхідної оборони у поведінці жінки фіксувався, проте на загальних підставах, без усякої знижки на їх фізичні можливості по відбиттю посягань. Отже, аналіз кримінальних справ досліджуваної категорії дозволяє зробити висновок, що суди, які розглядають справи по першій інстанції, звичайно застосовують положення про перевищення меж необхідної оборони, коли недостатньо доказів винності особи у більш тяжкому злочині. Справи цієї категорії є специфічними, тому що встановлення вини ускладнюється таким: потерпілий нерідко від отриманих ушкоджень помирає, очевидців злочину, як правило, немає, а є лише покази підсудного про обставини вчинення злочину, у вірогідності яких у суду залишаються серйозні сумніви і він воліє не виправдовувати останнього, а засудити по статті, що передбачає пом'якшену відповідальність.

1. Форма статистичної звітності № 7 затверджена наказом Верховного Суду і Державної судової адміністрації України – 11.06.2004 р. – № 87. – 1с.
2. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина, 2004. – 440 с.
3. Молованюк В.С. Власність – важливий принцип діяльності прокуратури / В.С. Молованюк // Вісник Прокуратури. – № 1. – 2003 р. – С. 126-128.

*Загурський О.Б.*

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, доцент кафедри кримінального права, к.ю.н., доцент

## Сучасні тенденції кримінально-процесуальної політики України

Структурні зміни в економічних відносинах більшості держав сучасного світу, демократизація політичних систем на пострадянському просторі, а також потужні зміни в ідеологічній сфері, визнання абсолютної цінності людської особистості, її прав і свобод обумовили важливі зміни в правовій політиці, які не могли не відбитися на її структурних елементах.

Якщо право можна вважати більш консервативним і стійким явищем, то в свою чергу кримінально-процесуальна політика більш мінлива, вона більш вразливо реагує на нову обстановку (соціально-економічну, політичну, кримінально-правову, кримінологічну і т.п.) і нерідко зазнає суттєвих змін при відносній стабільності кримінально-процесуального законодавства.

Кримінально-процесуальне право є інструментом кримінально-процесуальної політики. Управління практичним застосуванням норм кримінально-процесуального права означає приведення в життя кримінально-процесуальної політики, яка в свою чергу визначає особливості державної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

На нашу думку, тим, яка в державі кримінальна юстиція, багато в чому визначається благополуччя і спокій громадян. У зв'язку з цим, І.Я. Фойницький вважає, що "в області кримінального права і процесу лежать межі для вторгнення держави в сферу особистої свободи громадян, і тому наукова розробка цих дисциплін може найбільш за все забезпечити панування права" [1, с. 585].

Сучасна кримінально-процесуальна політика України – це не тільки і не стільки репресія, але й справедливість і милосердя, і тому розробка сучасної її концепції повинна базуватися на тих гносеологічних, ціннісних і моральних засадах, якими визначається соціально-юридичне значення правосуддя і кримінального процесу XXI ст.

А.В. Смірнов вважає, що "з другої половини XX ст. надзвичайно гостро постало питання реформування кримінальної юстиції, яка багато в чому перестала задовольняти вимоги суспільства, перейшовши деякий історичний рубіж, який називають переходом до нового – постіндустріального або інформаційного типу, цивілізації" [2, с. 5].

Визнання і підтримка світовою спільнотою цих благородних ідей спричинила цілий ряд судово-правових реформ в більшості європейських держав. У Великобританії, Німеччині, Іспанії, Італії, Фінляндії, Франції і багатьох інших країнах як на теоретичному, так і на законодавчому рівні, йдуть інтенсивні пошуки моделей кримінального процесу, який би відповідав сучасним реаліям [3, с.25].

При цьому загальним для всіх країн є намагання посилити в сфері кримінальної юстиції захист прав і свобод людини, проте, шляхи до цього нерідко вбачаються різні, в залежності від уявлень і смаків правознавців, політиків і законодавців. Деякі держави намагаються вирішити цю проблему за рахунок імпорту процесуальних форм, серед яких особливою популярністю користується англійський тип судочинства, інші розвивають власні традиції, насамперед континентального права. В.П. Нажимов говорить також про формування конвергентної загальноєвропейської форми кримінального процесу [4, с. 31].

На найвищій фазі, яка співпадає з постіндустріальною (інформаційною) хвилею розвитку цивілізації, судовий процес поступово набуває нову якісну визначеність, дискурсивно-змагальний тип, в якому незалежність суду і рівність сторін доповнюються активним потенціалом всіх учасників процесу і його соціальною відкритістю.

Відповідно до Європейської хартії про закон "Про статус суддів" (10.07.1998 р.): "іклjučуючись про те, щоб сприяти незалежності суддів, яка є необхідною для зміцнення верховенства права і для захисту свободи особистості у демократичних державах, було більш ефективним" [5, с. 36].

Ю.М. Грошевий зазначає про те, що "недоторканість суддів не є особистим привілеєм, а як один з елементів статусу суддів має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя незалежним, неупередженим і справедливим судом" [6, с. 20].

Звідси випливає, що практичні завдання побудови правової держави, формування структур громадянського суспільства вимагають нового осмислення реальності і нових підходів до фундаментальної теорії права. На думку О.І. Олександрова, "вдосконалення політико-правового механізму

державного управління вимагає серйозних структурних перетворень державної влади і суспільства, які закріплюють їх єдність, і якісного покращення кримінального процесуального права" [7, с. 456].

У зв'язку з цим, М.І. Сірий вважає, що "на даному шляху вже зроблено чимало... Так, нині в Україні діє виключно судовий порядок проведення арештів та обшуків щодо приватних осіб, запроваджено інститут імуунітету свідків, розширено механізм оскарження рішень і дій органів розслідування, введено апеляційний та касаційний порядки перегляду судових рішень, тощо" [8, с. 84].

Шляхи реформування судустрою і судочинства в Україні були накреслені "Концепцією судово-правової реформи в Україні", прийнятою Верховною Радою України 28 квітня 1992 р. [9, с. 3]. Концепцією передбачалося реформування органів кримінальної юстиції. На першому етапі судово-правової реформи (всього пропонувалося 3 етапи) стосовно реформування кримінально-процесуального законодавства передбачалося, зокрема, внесення змін і доповнень до КПК про одноосібний судовий розгляд кримінальних справ, про судову перевірку законності затримання і тримання особи під вартою, про забезпечення підозрюваному і обвинуваченому права на захист, а також провести інтенсивну роботу по підготовці і прийняттю нового КПК.

Слід відзначити, що кримінально-процесуальна політика України розвивається прискореними темпами, підтвердженням цього є велика кількість змін і доповнень. Наприклад, за період з 15 травня 1992 р. по 17 травня 2001 р. зміни і доповнення до КПК вносилися більше 50 разів [10, с. 8-9].

Тим не менше, незважаючи на розробку ще в 1992 р. Концепції судово-правової реформи України, в багатьох напрямках, які б могли підвищити ефективність кримінально-процесуальної політики в цілому, законодавець пішов шляхом часткового, епізодичного і навіть хаотичного реформування кримінального судочинства.

Так, після прийняття Конституції України до КПК продовжували вноситися зміни і доповнення, спрямовані на вдосконалення окремих його положень. Про те, що кримінально-процесуальне законодавство потребувало вдосконалення, свідчить значна кількість пропозицій, висловлених вченими процесуалістами, практичними працівниками [11].

Істотні зміни та доповнення до КПК України були внесені в 2001 р. і в 2002 р. і відомі під назвою "мала судова реформа". Змінам було піддано 106 статей КПК України. До цих статей внесені доповнення, термінологічні зміни, нові формулювання. Окремі частини статей викладено в новій редакції або виключено [12, с. 91].

У зв'язку з цим, Т.В. Шевченко вважає, що "в цілому зміни і доповнення можна охарактеризувати як такі, що поклали початок нового етапу в кримінальному судочинстві України, який наближає її до цивілізованих країн світу. Ці закони повернули суду його єдину функцію – вирішення справ і зняли з нього непритаманні йому обов'язки збирання доказів, а також захисту й обвинувачення, стали значним кроком уперед у здійсненні рівності прав учасників процесу" [13, с. 30].

За визначенням В. Бойка і М. Бобешка, "кримінально-процесуальне законодавство позбавилося елементів репресивного характеру, піднесло правовий та суспільний авторитет суду як основного гаранта законності,

прав та законних інтересів осіб, що стало першим, надзвичайно важливим кроком на шляху створення в Україні судочинства охоронного типу" [ 14, с. 99 ].

До того ж, В.О. Попелюшко зазначає, що "між тим далеко не всі запроваджені "малою" судовою реформою положення сприймаються беззаперечно позитивно. І не тільки тому, що вони "вкраплені" у багатьох випадках без достатніх узгоджень у стару законодавчу базу. Значною мірою їм самим притаманні недосконалість, суперечливість, передчасність у прийнятті, а у деяких випадках навіть поступ назад" [ 15, с. 4 ].

Однак, незважаючи на таку кількість нововведень, дедалі очевиднішим стає те, що практика фрагментарних удосконалень закону не може змінити ситуацію, а лише слугує відстрочкою для запровадження нової моделі кримінального процесу, побудованої на ідеологічно інших принципах та засадах.

Одним з найважливіших поточних завдань для України у сфері права Моніторинговий комітет Парламентської Асамблеї Ради Європи вважає внесення на розгляд Верховної Ради України проекту нового Кримінально-процесуального кодексу.

Сучасне українське суспільство вже готове до того, щоб кримінально-процесуальна політика стала прозорою, чітко сформульованою. Зі стабілізацією відносин в державі повинна бути вироблена така кримінально-процесуальна політика, про зміст якої можна буде судити по її концептуальних положеннях, а не здогадуватися по тексту окремих норм.

В Україні вже більше семи років діє новий Кримінальний кодекс, тоді як сфера кримінального процесу й досі залишається неререформованою. Такий алогічний стан двох споріднених галузей навряд, на нашу думку, може ефективно служити завданням захисту прав і законних гарантій людини і громадянина України.

А вирішення цього завдання не може бути успішним, якщо не підніметься на більш високий рівень наукове обґрунтування судово-правової реформи. Тільки активність парламентаріїв і відомче проектування законів є недостатнім. У ході підготовки і проведення реформи необхідно використовувати дані порівняльно-правових досліджень, результати соціологічних спостережень за реалізацією кримінально-процесуальної політики, методи прогнозування ефективності законопроектів.

Насамперед, потрібно виробити загальну концепцію прогресивних перетворень в сфері кримінального процесу в Україні як правовій державі. А це в свою чергу передбачає приведення кримінально-процесуального законодавства в точній відповідності до Конституції України, виключення внутрішньої неузгодженості і суперечностей системи і окремих норм кримінального і кримінально-процесуального закону.

1. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства: В 2 т. СПб., 1996. Т. II. – 714 с.
2. Смирнов А.В. Состязательный процесс. – СПб.: Издательство «Альфа», 2001. – 320 с.
3. Смирнов А.В. Калиновский К.В. Уголовный процесс: Учебник для вузов / 2-е изд. Под общ. ред. А.В. Смирнова. – СПб.: Питер, 2005. – 699 с.
4. Нажимов В.П. Типы, формы и виды уголовного процесса. – М., 1977. – 267 с.

5. Європейська хартія про закон "Про статус суддів" // Міжнародні стандарти незалежності суддів: Збірка документів. – К.: Поліграф-Експрес, 2008. – 106 с.
6. Грошевой Ю.М. Моральность правосудия // Этические та научные проблемы обеспечения независимости суда. Материалы Международного научно-теоретического семинара. – Х. –К., 2006. – 203 с.
7. Александров А.И. Уголовная политика и уголовный процесс в Российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы – СПб., 2003. – 562 с.
8. Протидія порушенням прав людини засобами кримінального юстиції: Монографія / Кер. авт. колективу і відповідальний редактор О.М. Костенка. – Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – 172 с.
9. Зібрання законодавства України. Офіційне видання. Т.4 – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 4 (ПВР) б. – 236 с.
10. Кримінально-процесуальний кодекс України. Цивільний процесуальний кодекс України / Верховний Суд України / Відп. ред. В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 287 с.
11. Удалова Л.Д., Телешуп С.О., Осика С.Г. Збірник статей щодо вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства. – К., 2000. – 189 с.
12. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
13. Шевченко Т.В. Нове кримінально-процесуальне законодавство потребує подальшого вдосконалення / Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 3. – С. 30-38.
14. Войко В., Бобешко Н. Щодо деяких положень нового кримінально-процесуального законодавства України // Право України. – 2003. – № 1. – С. 99-102.
15. Попелюшко В.О. "Мала" судова реформа в Україні та захист прав громадян: Монографія. – Острого, 2003. – 123 с.

*Зайцев О.В.*

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, асистент кафедри кримінального права №1, к.ю.н.

## Щодо особливостей складу злочину, передбаченого ст. 235-3 КК України

1. КК України вперше в ст. 235-3 передбачив такого спеціального суб'єкта злочину як нотаріус [1]. Нотаріуси не відносяться до кола осіб, які є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги і для цілей Закону України №1506-VI від 11 червня 2009 року "Про засади запобігання та протидії корупції" прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування (п. 1 ст. 2 Закону України № 1506-VI) [3].

2. Норма побудована таким чином, що основною ознакою об'єктивної сторони злочину вважається використання нотаріусом своїх повноважень неуперед своїм повноваженням. Враховуючи положення Закону України № 1506-VI його можна спробувати наступним чином. *Повноваження нотаріуса* – це сукупність прав та обов'язків особи, яка за своїм статусом



є особою, уповноваженою на виконання функцій держави, наданих їй для виконання функцій і конкретних завдань нотаріату України.

3. Вчиненими всупереч своїм повноваженням можна вважати дії нотаріуса, що порушують його обов'язки, протирічать вимогам законів та інших нормативних актів. Слід звернути увагу на те, що Закон України "Про нотаріат" в статтях 5 та 6 зазначає про права та обов'язки нотаріуса, а також містить Розділ 2 "Повноваження щодо нотаріальних дій" [2].

4. Злочин, передбачений ст. 235-3 є матеріальним, тобто вважається закінченим тільки у разі якщо використання нотаріусом повноважень всупереч своїм повноваженням заподіяло істотну шкоду.

5. Законодавець при визначенні наслідків злочину, передбаченого ст. 235-3, використав традиційні для службових злочинів формулювання, зокрема терміни "істотна шкода" та "тяжкі наслідки". Пункти 2 і 3 примітки до ст. 235-1 КК дають їх визначення, які свідчать, що наслідки можуть полягати і в нематеріальних збитках. Саме так здійснено і в статтях 364-367 КК. Враховуючи вказану подібність слід очікувати використання у правозастосовчій практиці роз'яснень, які були надані Пленумом Верховного Суду України стосовно Розділу XVII Особливої частини щодо тлумачення змісту наслідків цих злочинів [4].

6. Закон прямо не вказує на форму вини суб'єкта при вчиненні цього злочину. Це дає підстави для різних інтерпретацій. Однак вбачається, що суб'єктивна сторона характеризується умисною або змішаною формою вини. Указівка в ч. 1 ст. 235-3 КК на дії всупереч своїм повноваженням означає, що особа може діяти лише з прямим умислом. Тому слід враховувати, чи усвідомлювала особа протиправність своєї поведінки. Психічне ставлення особи до наслідків вчинюваних нею дій може полягати як в умисній, так й в необережній формах вини. У цілому злочин, передбачений ст. 235-3 КК, повинен визнаватися умисним.

7. Обов'язковою ознакою для кваліфікації діяння як злочину є вчинення його із метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб або з метою заподіяння шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, юридичних осіб, інтересам суспільства чи держави. У примітці до ст. 235-1 дається визначення неправомірної вигоди. Що розуміти під метою заподіяння шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, юридичних осіб, інтересам суспільства чи держави закон роз'яснень не містить. Це поняття відноситься до оціночних і буде вирішуватися органами дізнання, досудового слідства і судом у кожному конкретному випадку.

1. Кримінальний кодекс України.
2. Закон України № 3425-XII від 2 вересня 1993 року "Про нотаріат".
3. Закон України N 1506-VI від 11 червня 2009 року "Про засади запобігання та протидії корупції".
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 "Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень" // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2. – С. 7-9.

*Кваша О.О.*

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

### **Зміст причинного зв'язку при співучасті у злочині: наукові підходи**

Розуміння змісту причинного зв'язку має вкрай важливе і принципове значення для обґрунтування підстави кримінальної відповідальності за злочин, вчинений у співучасті. Кримінальне право України ґрунтується на філософському постулаті, відповідно до якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише за ті негативні зміни в об'єктивному причинного зв'язку між вчиненим діянням і наслідками, що настали. Зміст причинного зв'язку неоднозначно тлумачиться вченими, а тому потребує ретельного наукового аналізу. Оскільки вчення про причинний зв'язок має принципове значення для обґрунтування відповідальності за співучасті у злочині, слід погодитись із О.Л. Тимчуком у тому, що різне розуміння цього питання накладає свій відбиток на конструкції поняття співучасті та розмежування окремих видів співучасників[1, с. 169].

Оскільки причинний зв'язок у співучасті має суттєві особливості, тому можна виділити кілька обґрунтованих у науці підходів до розуміння його змісту.

1. Визнання причинного зв'язку між діями кожного співучасника, незалежно від виконаної у злочині ролі та настанням єдиного злочинного результату. Так, на думку Н.О. Гуторової, при співучасті не можна говорити, що злочинний результат заподіюється лише виконавцем — він є наслідком спільної, багатоступінчатої діяльності всіх співучасників, і лише така спільна діяльність у цілому може бути визнана його причиною[2, с.10]. Російський вчений В.Б. Малінін також вважає, що "свідома тавольова діяльність виконавця не перериває причинного зв'язку між діями співучасників і наслідком, що настав"[3, с.183].

2. Заперечення наявності безпосереднього причинного зв'язку при співучасті. Н.М. Ярмиш зазначає: "...не може бути причинного зв'язку між діями інших співучасників та тією шкодою, яка є наслідком власних дій виконавця" [4, с.350]. Біля півстоліття тому назад вчені І.П. Малахов, М.Д. Шаргородський визнавали наявність причинного зв'язку лише між діями безпосереднього виконавця і злочинним результатом[5, с.9; 6, с.90].

3. Різний прояв характеру причинного зв'язку у співучасті. Окремі науковці виділяють не лише наявність причинного зв'язку між діяльністю кожного із співучасників і єдиним для них суспільно небезпечним результатом, але й наявність двостороннього психологічного зв'язку між співучасниками[7, с.14].

4. Концепція «винної причинності». Вітчизняний вчений О.М. Костенко обґрунтував оригінальну концепцію, згідно з якою існує два причинно-наслідкових зв'язків у співучасті: 1) між діянням організатора, підбурювача, пособника і настанням стану готовності вчинити певний злочин у виконавця (виконавців); 2) між діянням виконавця (виконавців)

і настанням злочинних наслідків, передбачених кримінально-правовою нормою ОЧ КК[8, с.299].

5. Наявність опосередкованого характеру причинного зв'язку у злочинах, що вчинюються у співучасті. Російський вчений А.П. Козлов визначає наявність двох об'єктивних зв'язків: причинно-наслідковий зв'язок і обумовлююче-опосередкований зв'язок[9, с.48].

6. Диференційований підхід до вирішення проблеми причинного зв'язку у злочинах, що вчинені у співучасті, залежно від конструкції складу злочину. П.І. Гришаєва та Г.А. Кригера відзначали, що причинний зв'язок між діяльністю співучасників і результатом є лише в матеріальних злочинах, а в формальних злочинах, а також у готуванні і замаху такий зв'язок існує лише із вчиненням злочину виконавцем[10, с.252].

На наш погляд, будь-яка суспільно небезпечна діяльність, яка здійснювалася у зв'язку із вчиненням злочину, але яка не знаходилася у причинному зв'язку з ним, не може розглядатися як співучасть взагалі. Невизнання причинного зв'язку між діями співучасників і злочинним результатом як складової спільності їх участі у злочині логічно породжує відмову від притягнення до кримінальної відповідальності співучасників за злочин, вчинений виконавцем. Тому права Т.В. Церетелі, що причинний зв'язок є тією об'єктивною межею, далі якої не може простягатися відповідальність за співучасть[11, с.341]. Причиною настання шкідливих наслідків у злочинах, скоєних у співучасті, є узгоджена спільна діяльність усіх співучасників. Дії кожного співучасника є складовими одного феномену, який утворюється ще й складовими діями інших співучасників — спільної причини настання єдиного злочинного результату.

1. Тимчук О.Л. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину. Дис. к.ю.н. 12.00.08. / Гуманітарний університет "Запорізький інститут державного та муніципального управління".
2. Гуророва Н.А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины: Учеб.пособие. — Х., 1997.
3. Малинин В.В. Причинная связь в уголовном праве. — СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2000.
4. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ). — Х.: Право, 2003.
5. Малахов И.П. Соучастие в воинских преступлениях в свете общего учения о соучастии по уголовному праву: Автореф. канд. юр. наук. — М., 1960.
6. Шаргородский М.Д. Некоторые вопросы общего учения о соучастии // Правоведение. — 1960. — № 1.
7. Белоусов И.В. Предмет доказывания по делам о преступлениях, совершенных в соучастии. — Автореф. Дис. к.ю.н. — Воронеж, 2003.
8. Костенко О.М. Культура і закон — у протидії злу. — К., Атіка, 2008.
9. Козлов А.П. Соучастие: традиции и реальность. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001.
10. Гришаев П. И., Кригер Г.А. Соучастие по советскому уголовному праву. — М.: Госюриздат, 1959.
11. Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве. — М.: Юрид. лит., 1963. — С.341.

*Красницкий И.В.*

к.ю.н., доц., Львівський державний університет внутрішніх справ

*Щутяк Л.С.*

ад'юнкт, Львівський державний університет внутрішніх справ

## **До питання ефективності кримінально правової політики у сфері диференціації відповідальності за незакінчений злочин**

Однією з новел <sup>2</sup> українського законодавства є те, що, відповідно до ч. 2 та 3 ст. 68 КК України, максимальне покарання, яке може бути призначене за вчинення готування до злочину та замаху на злочин, кратно зменшене в порівнянні з покаранням, яке може бути призначене за вчинення відповідного закінченого злочину. Так, за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), а за вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК.

З назви наукової розвідки видно, що ми поставили перед собою питання: як оцінити таке вдосконалення кримінального закону України? Більше переваг чи ускладнень для науки і практики воно в собі несе?

Відповідь на це питання традиційна: хотіли як краще, а вийшло як завжди!

Встановлення кратно зменшеної караності незакінченого злочину порівняно з таким же закінченим злочиним не є винаходом українських вчених та законодавців. Така практика вже довгий час має місце у низці зарубіжних держав (Російська Федерація, Італія, Голландія, Фінляндія тощо). Проте у більшості держав, вказуючи на необхідність пом'якшення покарання в такому випадку, чіткі межі такого пом'якшення не встановлюються.

В ч. 2 та 3 ст. 68 КК, як вже зазначалось вище, чітко вказується, що строк або розмір покарання за готування до злочину та замаху на злочин не може перевищувати відповідно половини чи двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. І з цього виникла низка проблем, найбільш очевидними з яких є такі:

Перше, у низці статей (їх частин) Особливої частини КК як один з альтернативних видів покарань передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, яке не має «строку або розміру». Таке покарання, наприклад, передбачено за кваліфіковане умисне вбивство (ч. 2 ст. 115 КК). Виникає питання: при засудженні особи за готування до кваліфікованого

<sup>2</sup>Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15 квітня 2008 року // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 24. — Ст. 236.

умисного вбивства чи за замах на нього довічне позбавлення волі не може бути застосоване чи на цей вид покарання правило викладене в ч. 2, 3 ст. 68 КК не поширюється, оскільки цей вид покарання не має «строку або розміру» – тобто за готування до цього злочину та замах на його вчинення може бути застосоване покарання у виді довічного позбавлення волі. Законодавчої відповіді на це питання, на жаль, немає.

Вирішення цього питання дасть змогу вирішити і наступне, взаємопов'язане питання: чи поширюється на особу, яка вчинила готування до злочину чи замах на злочин положення ч. 4 ст. 49 КК. Якщо довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та замаху на злочин не застосовується, то положення ч. 4 ст. 49 КК також не можуть бути застосовані.

Наступне питання, обмеження про «половину чи дві третини максимального строку або розміру» поширюється лише на найбільш суворий вид покарання чи на всі види покарань, якщо санкція статті є альтернативною. Виходячи зі змісту ч. 2, 3 ст. 68 КК, – лише на найбільш суворий вид покарання. Проте така позиція видається мало обґрунтованою.

Третє питання, як бути з обов'язковим додатковим покаранням. Чи повинно воно також кратно зменшуватись. Наприклад, одержання хабара, на сьогодні карається штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Якою є караність готування до такого злочину та замаху на його вчинення, що стосується додаткового покарання. Воно може застосовуватись в повному обсязі (позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років), повинно кратно зменшуватись (позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк, за готування – до одного року шести місяців, за замах – до двох років), чи не повинно застосовуватись взагалі.

Ще цікавіша ситуація з таким додатковим покаранням як конфіскація майна. Чи поширюється правило щодо караності готування до злочину та замаху на злочин на цей вид покарання. Чи може бути за замах на злочин застосована повна конфіскація чи лише часткова – до половини чи до двох третіх частин майна, яке є власністю засудженого?

Проте чи не найцікавіші ситуації виникають у випадку, коли ми кратно зменшуємо верхню межу санкцій окремих частин статей особливої частини КК. Так, наприклад, за готування до грабежу за попередньою змовою групою осіб, виходячи з положень ч. 2 ст. 68 КК може бути призначене покарання від чотирьох до трьох років позбавлення волі. А за замах, наприклад, на низку злочинів покарання стає безальтернативним. Наприклад, за замах на злочини, за які встановлено покарання у виді позбавлення волі від десяти до п'ятнадцяти років (ч. 1 ст. 111, ч. 2 ст. 437 КК), адже дві третини від п'ятнадцяти це також десять. Більше того, на цій основі можна зробити висновок, що покарання за готування до злочину не може перевищувати 7 з половиною, а за замах на злочин десяти років позбавлення волі адже в жодній санкції статті Особливої частини КК не передбачено більш суворого покарання у виді позбавлення волі на певний строк як п'ятнадцять років.

Ще одним безперечно важливим питанням, яке має вагоме як теоретичне так і практичне значення, є наступне: чи вчинення готування до злочину або замаху на злочин змінює його вид за ступенем тяжкості. Йдеться про те, що якщо, наприклад, у санкції ч. 3 ст. 152 КК зафіксовано «карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років». Відтак, закінчений такий злочин є особливо тяжким. Готування до такого злочину, з урахуванням положень ч. 2 ст. 68 КК, повинно каратись відповідно «позбавленням волі на строк від семи до шести років», замах же на такий злочин, з урахуванням положень ч. 3 ст. 68 КК, повинен каратись «позбавленням волі на строк від семи до восьми років». На осіб, які засуджуються за готування і замах на такий злочин, повинні застосовуватись положення про вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину? А звідси й інші питання: наприклад, про давність застосування кримінальної відповідальності – десять років відповідно до п. п. 4 ч. 1 ст. 40 КК, чи п'ятнадцять років – відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 49 КК.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене можна відзначити, що зміну караності незакінченого злочину в такому вигляді, як це зроблено у КК України навряд чи можна вважати вдалою. Це ілюструють вищенаведені положення.

Таким чином, маємо ситуацію: з одного боку, прагнення законодавця, яке заслуговує на схвалення, диференціювати відповідальність за незакінчений злочин, з іншого – створення для правозастосовця низки проблемних ситуацій, однозначних відповідей на які знайти не можна, і які слід вирішувати керуючись лише здоровим глуздом. Очевидно, що таке становище є не зовсім прийнятним. Всі вище перераховані ситуації повинні отримати нормативне вирішення. А при цьому, мабуть, не зайвим буде врахувати пропозицію, яка давно звучить з вуст як науковців, так і практиків, що від відповідальності за готування до злочину слід відмовитися взагалі, як це зроблено у низці держав Європи.

*Мавед Е. О.*

Міжнародний гуманітарний університет, ст. преподаватель кафедры уголовного права, процесса и криминалистики, к.м.н.

## Актуальные вопросы ятрогенной патологии

«Без любви к человечеству нет врача» - Николай Гундобин.

При оказании медицинской помощи к медицинским работникам всегда предъявлялись особые требования, во избежание ошибок. Ведь врачебная ошибка может повлечь ряд осложнений, появление новых заболеваний, привести к смерти. Существует два вида оказания услуг, при которых человек должен полностью довериться специалисту, от которых будет зависеть его будущая судьба, жизнь, здоровье. Речь идет об оказании юридических и медицинских услуг.

Еще при царе Хаммурапи по закону врачу, причинившему вред больному, грозило аналогичное наказание.

Во многих европейских странах существовали наказания для врачей, причинивших вред больному, вплоть до запрета заниматься врачебной деятельностью и отлучением от церкви.

Актуальность данной темы заключается в участвующих случаях ятрогенной патологии, что связано с коммерциализацией медицины, несовершенством законодательной базы в данной области, ее бесконтрольностью, халатности, безответственности, алчности, неграмотности и аморальности некоторой категории медицинских работников.

Ятрогенная патология - патологическое состояние, заболевание, возникшее в результате общения, преднамеренного или непреднамеренного нанесения вреда действием медицинского работника. Ятрогения - в переводе с греч. *iatros* - врач, *генпао*- происхождение. Впервые этот термин ввел немецкий психиатр О.Бумке, «и вначале под ним понимали причинение вреда пациенту неосторожным, непродуманным, бестактным словом врача» [2, с.34].

Ятрогения - явление очень опасное и сложно доказуемое. В 20 веке ятрогения приобрела коммерческий характер, что недопустимо в медицинской практике. К великому сожалению, некоторые медицинские работники забыли об этичности и моральных принципах в столь деликатной области и о том, что когда-то давали клятву Гипократа, главным девизом которой является волшебное слово - НЕ НАВРЕДИ!

Опасно это явление тем, что с каждым годом оно все больше похоже на глобальную эпидемию. А еще тем, что никто не застрахован от алчности медицинского персонала, что в последствие может привести к необратимым процессам. Больше всего поражает черствость и бездушность этих «специалистов», поскольку обращаясь за медицинской помощью человек абсолютно незащищен, иногда это единственный выход из сложившейся ситуации. Этой беспомощностью и незащищенностью и пользуются «горе-врачи», калеча тело и душу своим пациентам.

Человек, проходящий профилактический осмотр, узнает о наличии у него неизлечимого заболевания, но для уточнения диагноза необходимо пройти ряд диагностических процедур.

Глобализация данного явления связана не только с несовершенством законодательства по вопросам оказания медицинской помощи, но и с тем, что уровень знаний о природе медицинских отношений не соответствует государственным потребностям развития здравоохранения [3, с.44].

Основная проблема в Украине: отсутствие критериев оценки медицинской деятельности. Сами врачи признаются, что каждый третий диагноз - ошибочный. Причем, количество «медицинских дел» растет.

«В Великобритании только число привлеченных офтальмологов возросло на 59,8 процентов, 27 процентов всех жалоб касается неправильно проведенного лечения.» [4, с.60]. В США ежегодно умирает 180000 человек в результате ятрогенной патологии. Каждый год проводится около 20000000 ненужных операций, из которых 12000 заканчиваются летальным исходом. Ежегодно 1500 врачей привлекаются к правовой ответственности. В Украине такой статистики нет.

Неблагоприятные исходы в медицинской практике - это не только серьезная медицинская, но и правовая проблема.

Поскольку рассмотрение «медицинских дел», в частности о возмещении вреда здоровью - явление для судебной практики новое, появляются многочисленные вопросы о нормах права, о составе правонарушения, о предмете доказывания по делу [5, с.2].

Проблематичным остается вопрос раскрытия и доказывания медицинских преступлений. Это связано: с возможностью скрытия и фальсификации сведений, касающихся медицинской ошибки; спецификой медицинской документации, в которой юристы без помощи врачей никогда не разберутся; солидарность медицинских работников.

В Украине с принятием новой Конституции 1996 года была реформирована вся система государственного устройства, в том числе и система здравоохранения.

В ст.3 Конституции Украины говорится: «Человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью. Утверждение и обеспечение прав и свобод человека являются главной обязанностью государства». - КУ [1, ст.3].

Учитывая сложившуюся ситуацию в Украине, можно сделать вывод о том, что Конституция Украины, являющаяся основным гарантом прав и свобод граждан, фундаментом для строительства нового демократического государства, в котором человек, его жизнь, здоровье и т.д. является наивысшей ценностью, не гарантирует нам право на все вышеперечисленные ценности. Слабым звеном в украинском законодательстве является зачаточное состояние, несовершенство института прав человека.

Для создания цивилизованного демократического государства необходимо: использовать зарубежный опыт. Например, в США уже несколько десятков лет «медицинскими делами» занимаются юристы прошедшие специальный курс по медицинскому праву; ввести на юридических и медицинских факультетах предмет «медицинское право»; создать действительно независимую судебно-медицинскую экспертизу, в состав которой входили бы независимые эксперты; усовершенствование Основ законодательства Украины об охране здоровья.

Необходимо хотя бы ориентировочно определить у пациента тип высшей нервной деятельности. При наличии повышенной возбудимости разговаривать осторожно и предупредительно.

1. Конституция Украины.
2. Гецманова И.В. Актуальные вопросы правовой оценки и расследования преступлений, связанных с дефектами оказания медицинской помощи. - Мед. право №2, 2007 г., с.34.
3. Мазин П.В., Мазин В.П. Клинико-юридическая классификация дефектов оказания медицинской помощи. - Мед.право №3, 2005, с.44.
4. Камирова Г.В. Белые пятна правового поля в современной медицине. - Юрист №1, 2004 г., с.60.
5. Мохов А.А. Некачественное медицинское обслуживание как источник повышенной опасности для окружающих. - Современное право, №10, 2004, с.2.

Марисюк К.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка,  
юридичний факультет, доцент кафедри кримінального права та  
кримінології, к.ю.н.

### До питання про систему майнових покарань за Судебником Казимира 1468 р.

Політичний вплив Литви на українські землі розпочався 1340 р., коли литовський князь посів князівський стіл на Галичині й Волині. Скориставшись поразкою литовських князів на р. Страві від німецьких хрестоносців Тевтонського ордену, польський король Казимир 1349 р. здійснив вторгнення на територію захопленої литовцями Галичини та оволодів нею. Зрештою, поляки і литовці поділили між собою територію, що колись належали Галицько-Волинському князівству. За договором 1366 р. Галичина, а також землі Холмищини та Бездщини зі складу Волині перейшли до Польщі, а решта Волині дісталася Великому князівству Литовському. [1, с. 46]

У 50-х роках XIV ст. князівство Литовське розпочало експансію на Наддніпрянську Україну. Скориставшись ослабленням монголо-татарського ярма, литовський князь Ольгерд поширив свою владу на Чернігівщину, центром якої тоді було м. Брянськ, та Новгород-Сіверський. Останньою українською територією, приєднаною до Великого князівства Литовського 1411 р., стала Подільська земля.

Отже, на початку XV ст. утворилася держава, до якої входили території нинішньої Литви, Білорусії, більшої частини України (Волинь, Київщина, Поділля, частина Лівобережної України) і західні землі Російської Федерації (Смоленська, Калузька, Тульська та Орловська області). Держава мала офіційну назву - Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське. [1, с. 47]

До найважливіших джерел литовсько-руського права цього часу можна віднести звичаєве право та "Руську правду". Це можна пояснити тим, що литовські князі, проголосивши принцип "старовини не рухати, новини не заводити", не лише підтвердили законність дії староруського права, а й надали йому державної санкції.

Проте, не зважаючи на сказане вище, уже у другій половині XV ст. з'явилися збірники законів, що їх інколи називають кодексами.

Першою спробою кодифікації литовсько-руського права став Судебник Казимира IV, затверджений 1468 р. у Вільні. [2, с. 83] Дещо по іншому датував досліджуваний документ І. Данілович, який зазначає, що "... досліджуваний Судебник, відповідно до наявної у ньому дати, тобто 29 лютого X індикції, найбільш імовірно відноситься до року 1464...". [5, с. XIII]

В оригіналі він мав назву "Лист", загальноприйняту для тогочасних пам'яток права. Іншу назву - Судебник - цей документ отримав за назвою підручників права, якими користувались у судах під час розгляду кримінальних і цивільних справ.

Зазначений нормативно-правовий акт діяв у Великому князівстві Литовському, на українських землях, що входили до його складу, в Аукштатії і Чорній Русі.

В оригіналі Судебник не містив поділу на статті (артикули), тому дослідники по різному дивляться на їх кількість. Наприклад, В. Кульчицький та М. Чубатий поділяли його на 28 артикулів, а Р. Лашенко та Я. Юхо - на 25. [3, с. 61]

З поміж іншого Судебник містив норми кримінального, кримінально-процесуального, цивільного, адміністративного права. Питанням, присвяченим кримінальному праву, відведено 16 артикулів.

Майнові покарання, передбачені у Судебнику Казимира, можна умовно поділити на два види - ті, що йшли на користь потерпілого та ті, що йшли на користь держави, тобто князя. Якщо перший з них не згадується під якоюсь конкретною назвою, то другий офіційно названо "виною".

Законодавець не закріплює якихось чітких розмірів цих покарань, очевидно, делегуючи цю функцію судам. Саме тому доволі поширеним є формулювання типу "и онъ домовыми истатки платить" та "ино домовыми истатки што того татя властное заплатить". [5, с. 2 - 4]

З зазначеного правила існує лише один виняток. Артикул 25 передбачає, що особа, яка мала ставити та лагодити мости, не зробила цього, і це потягнуло значну шкоду, має сплатити на користь князя вину у розмірі десяти рублів грошей.

Не можна не звернути уваги й на той факт, що у досліджуваному нормативно-правовому акті знайшли відображення ряд норм, очевидно, шкочинських із «Руської правди». [1, с. 65] Такими, наприклад, можна вважати часткове збереження принципів колективної відповідальності (наприклад, арт. 1 та 3 щодо плати за крадіжку "жоною и детми" [5, с. 4 - 6]).

Не зважаючи на явне панування майнових покарань, досліджуваний нормативно-правовий акт не можна назвати ліберальним. Як вірно зазначив М. Чубатий, уся карна система Судебника Казимира "відступає від лагідної вчорної ідеології "Руської Правди". Дуже часто застосовується смертна кара, взагалі не відома "Руській Правді". [4, с. 96]

Пояснити цю ситуацію можна, звернувшись до питання видозміни самої мети покарання. Як вірно зазначає Ю. Сеньків, у Судебнику можемо помітити виникнення нового погляду на мету покарання. Так, у ньому вперше було законодавчо закріплено ідею "усунення злочинця", як одну з цілей покарання, хоча й повністю не відкидалась ідея майнового відшкодування. [3, с. 62]

Відтак, із прийняттям Судебника Казимира 1468 р. було започатковано розвиток нового етапу у правовій теорії, практиці законодавчої діяльності державних органів, нових принципів систематизації і кодифікації феодального права на русько-литовських землях, який завершився виданням Статутів Великого князівства Литовського.

1. Захарченко П. Історія держави і права України / П. Захарченко. - К.: Атіка, 2005. - 368 с.
2. Кульчицький В., Тищик Б. Історія держави і права України / В. Кульчицький, Б. Тищик. - Львів: ЛНУ, 2000. - 402 с.
3. Сеньків Ю. Судебник 1468 року, його структура, зміст та значення / Ю. Сеньків. // Вісник Львівського університету. Серія юридична. - 2008. - Вип. 46. - с. 59 - 64.

4. Чубатий М. Огляд історії українського права. Історія джерел та державного права / М. Чубатий. – Мюнхен; Київ: УЖД "Ноосфера", 1994. – 220 с.
5. Danilowicz I. Statut Kazimierza Jagiellonczyka, pomnik najdawniejszych uchwał litewskich z XV wieku wynaleziony i drukiem ogłoszony / I. Danilowicz. – Wilno: Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1826. – 98 s.

*Марчук В.Я.*

заступник Голови судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Чернівецької області, к.ю.н., доцент

## Фізіологічний афект як підстава обмеженої осудності

Актуальність дослідження обмеженої осудності зумовлена станом недостатньої наукової розробленості даної теми та необхідністю її практичного використання під час провадження судочинства. Проблема афекту відноситься не тільки до кримінально-правової науки, вона досліджується у загальній та юридичній психології, психофізіології, педагогіці, криминології та інших науках.

Афект (від лат. affectus – душевне хвилювання, пристрасть) – це сильний та відносно короткотривалий емоційний стан, пов'язаний із різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин, який супроводжується різко вираженими руховими проявами та змінами у функціях внутрішніх органів [9, 34].

Психологи та психіатри виділяють два види афекту: патологічний (потьмарена свідомість, безглузда дії, наявність тимчасового психічного розладу); фізіологічний (лють, гнів, пристрасть, ослаблений контроль над своєю поведінкою).

Патологічний афект (як і патологічне сп'яніння) відноситься до виключних станів. Виключний стан – це короткотривалий розлад психічної діяльності, який гостро, миттєво та глибоко протікає та виключає осудність.

Патологічний афект є одним із видів тимчасового розладу психічної діяльності (ч. 2 ст. 19 КК України) та є підставою того, що особа, яка вчинила злочин у такому стані, може бути визнана судом неосудною.

У зв'язку із викладеним, констатація експертами у особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння патологічного афекту, який перешкоджає усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, тягне наступні кримінально-правові наслідки:

- 1) виключається осудність (прирівнюється до неосудності);
- 2) суспільно небезпечне діяння, вчинене у даному стані, не ставиться у вину особі;
- 3) особа, яка знаходилася у такому виключному стані, звільняється від кримінального покарання;
- 4) до особи, визнаної судом неосудною внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння у стані патологічного афекту, можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру (ч. 2 ст. 19 КК України).

Інакше розглядається стан фізіологічного афекту. У цьому стані наступають помітні зміни в руховій сфері (гальмування чи надмірне збудження, порушення координації) та у сфері вегетативних реакцій (зміна пульсу, дихання, тиску крові). При фізіологічному афекті виникають також тілесні зовнішні прояви: у людини блідне чи червоніє обличчя, різко звужуються чи розширюються зіниці очей, міняється тембр голосу.

У результаті звуження свідомості при фізіологічному афекті увага людини сконцентровується на емоційних переживаннях, сприйняття дійсності є неадекватним, людина вагається у виборі кращого рішення у конкретній ситуації. Людиною усвідомлюються тільки ті цілі, які знаходяться у безпосередньому зв'язку із сповукавими. Дії характеризуються автоматизмом.

Звуженість свідомості людини, яка діє у стані афекту, веде до того, що вона суттєво втрачає здатність усвідомлювати характер вчинюваних дій та контролювати їх. Однак при фізіологічному афекті особа не втрачає можливості повністю усвідомлювати характер даних дій та керувати ними, на відміну від патологічного афекту, де є повна така втрата.

Афективні дії відрізняються недостатньою осмисленістю та продуманістю, відсутній попередній план, хаотичність рухів. У стані афекту людині важко стримати себе від насилля, однак вона може керувати афективними реакціями та їх зовнішніми проявами. Дії людини у стані афекту свідчать про зменшення її вимогливості до себе та своїх речей. Стан фізіологічного афекту зберігає здатність усвідомлення оцінки власної поведінки та можливості керування власними діями. На думку Б.С. Утевського, афективні дії зберігають «свою свідомо-вольову основу» [7, 57].

Афект виникає при ослабленні волі, є показником нестриманості. Перш за все, до афектів схильні люди, які не привчили себе до контролю над своїми почуттями, емоційно розпусні.

Головна роль в управлінні афектом належить особистим моральним та духовним якостям, а також культурі та почуттям особи, які набуваються в процесі виховання та індивідуального життєвого досвіду.

Таким чином у особи, яка діє у стані фізіологічного афекту, контроль та керівництво своїми діями суттєво ускладнені чи обмежені, але можливі.

Законодавець передбачив у статтях 116 та 123 КК України кваліфікуючу ознаку «стан сильного душевного хвилювання», а у частині 1 пункті 7 статті 66 КК України обставину, яка пом'якшує покарання: «вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого». У пункті 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» зазначено, що суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за які передбачено статтями 116 і 123 КК, характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними [5, 272-283]. Необхідною умовою кваліфікації дій винного за зазначеними статтями є сильне душевне хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання чи тяжкої образи з боку потерпілого. Насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди). До тяжкої образи слід відносити явно непристойну поведінку потерпілого, що особливо принижує гідність чи ганьбить честь винного або близьких йому осіб.

У даних випадках стану сильного душевного хвилювання відповідає стан фізіологічного афекту.

Афект фізіологічний відрізняється від афекту патологічного за принципом дихотомії: осудний – неосудний. За клінікою афект фізіологічний відповідає критеріям психічної хвороби і значно ближчий до патологічного афекту, ніж до нормальних афективних реакцій. Його прояви свідчать про істотну обмеженість здатності особи свідомо контролювати свої дії. Ці прояви є виключними у житті суб'єкта і відповідають ознакам реакції боротьби, чим і засвідчують свою хворобливу природу. Юридично фізіологічний афект можна визнати одним із компонентів сильного душевного хвилювання, оскільки він відрізняється від нехворобливих афективних реакцій дезорганізацією свідомості, що позначається на ступені вини [6, 54].

Характерними ознаками фізіологічного афекту є надзвичайність реакції особи; фазність перебігу близька до патологічного афекту; раптовість виникнення, яка має об'єктивні ознаки і відчувається суб'єктивно; звуження свідомості з розладом цілісності сприймання, обмеження здатності керувати своїми діями, їх агресивність; невідповідність характеру і результату цих дій причині, що їх викликала, тобто їх неадекватність; зв'язок дій і афективних переживань з психотравмуючим фактором; раптовість виходу внаслідок психічного виснаження; часткова амнезія вчиненого. Під час фізіологічного афекту частково зберігається психічний зв'язок між об'єктом і суб'єктом суспільно небезпечних дій. Фізіологічний афект встановлюється судово-психіатричною експертизою і є медичною підставою для визнання особи обмежено осудною [4, 170].

Фреєров О.Е. стверджує, що психічні аномалії понижують свідомий контроль за поведінкою, що сприяє порушенню субординації особистісних установок. Для злочинів, які вчинені особами, що мають психічні відхилення, в стані фізіологічного афекту, характерні подавлення ходу інтелектуальних процесів і дія по типу короткого замикання: стимул – реакція, без етапу внутрішньої оцінки «за» і «проти» [8, 99].

Зайцев А.В. вважає, що фізіологічний афект є сильним короточасним емоційним станом, який розвивається в критичних умовах при повній нездатності особи знайти адекватний вихід із небезпечних, найчастіше неочікуваних ситуацій, тому не може входити у медичний критерій обмеженої осудності, оскільки не є хворобливим психічним розладом непсихотичного характеру. Підставами виникнення фізіологічного афекту є зовнішній подразник і психоемоційний стан людини, в той час, як обмежена осудність зумовлена виключно її хворобливими психічними розладами [1, 487].

Отже, у теорії кримінального права немає єдиної думки стосовно співвідношення фізіологічного афекту та обмеженої осудності. Але, абсолютно не виключено, що злочин у стані фізіологічного афекту може вчинити особа, яка хворіє психічним розладом непсихотичного характеру і у цій ситуації суд, однозначно, при наявності відповідних підстав, може визнати цю особу обмежено осудною. Разом з тим, фізіологічний афект слід віднести до хворобливих станів психіки, оскільки його стан відповідає всім ознакам поняття обмеженої осудності. Фізіологічний афект не включений у міжнародний перелік психічних і поведінкових розладів десятого перегляду, однак, він є дуже сильним психічним станом чи тимчасовим хворобливим розладом психічної діяльності, який суттєво обмежує здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними.

1. Зайцев А.В. Соотношение ограниченной вменяемости с физиологическим афектом и физиологическим опьянением // *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.* – Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – Вип. 22. – С. 484-489.
2. Костицький М.В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Вибрані наукові праці. – Чернівці: Рута, 2008 – 560 с.
3. Марчак В.Я. Методика та методологія дослідження обмеженої осудності // *Право України.* – 2007. № 8. – С. 92-96.
4. Первомайський В.В. Афект фізіологічний // *Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемчушенко (відп. ред.) та ін.* – К., 1998. – Т. 1: А-Г. – С. 170.
5. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (Серія: «Кодекси і закони України»). – К.: Видавничий дім «Скіф», 2005. – 472 с.
6. Приходько Т. Фізіологічний афект – одна з підстав визнання особи обмежено осудною // *Право України.* – 2001. – № 1. – С. 53-55.
7. Утевський Б.С. Убийство: квалификация. – М., 1995. – С.57.
8. Фрейеров О.Е. Мотивация общественно опасных действий психически неполноценных лиц // *Советское государство и право.* – 1969. – № 4. – С. 99.
9. *Юридическая психология: Терминологический словарь*, Сост. Бандурка А.М., Венедиктов В.С., Тимченко А.В., Христенко В.Е., Калиновский В.В. / Под ред. Бандурки А.М. – Х.: Тимченко, 2005. – 432 с.

*Матвійчук Ю.М.*

помічник прокурора Тербовлянського району Тернопільської області, доктор філософії в галузі права

## Місце та роль прокуратури в системі суб'єктів запобігання і протидії злочинності

З'ясування місця та ролі органів прокуратури у системі суб'єктів, що здійснюють боротьбу зі злочинністю зумовлює необхідність дослідження на основі концептуальних засад запобігальної діяльності власне системи даних органів, основ нормативного регулювання їх організації та діяльності.

О.М.Бандурка і Л.М.Давиденко поділяють суб'єктів запобігання та протидії злочинності на такі групи: а) суб'єкти, які визначають основні напрямки, завдання, форми та методи протидії злочинності в країні; б) суб'єкти, які здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності; в) суб'єкти, які виявляють криміногенні фактори і сигналізують про них; г) суб'єкти, які безпосередньо реалізують заходи щодо реагування на окремі злочини, а також заходи щодо послаблення або нейтралізації криміногенних факторів, зокрема щодо корекції особистісних деформацій та усуненню обставин, що їх сформували [1, с.368].

На думку інших авторів, за видом протидії та запобігання злочинів можливо виокремити такі групи суб'єктів: а) суб'єкти, які визначають основні напрями, завдання, форми діяльності щодо запобігання та протидії злочинності (політику боротьби з злочинністю, її окремими частинами і видами), здійснюють планування, спрямовують та контролюють її, забезпечують правове регулювання; б) суб'єкти, що здійснюють безпосереднє управління та координацію окремих

напрямів, видів та учасників спеціально-кримінологічного запобігання злочинів; в) суб'єкти, що виявляють і пізнають криміногенні фактори та інформують про них інших суб'єктів протидії та запобігання злочинності ("забезпечуючі" суб'єкти) [5, с.212];

Відповідно, суб'єктами діяльності щодо протидії та запобігання слід вважати державні органи, громадські організації, соціальні групи та громадян, які спрямовують свою діяльність та теоретичну розробку та практичну реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням та усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочини, а також спрямовану на їх недопущення на різних стадіях злочинної діяльності, та володіють у зв'язку з цим необхідні права, обов'язки та несуть відповідальність за втілення їх у життя [2, с.44].

Потрібно зазначити, що запобігання злочинності слід розглядати як системну роботу, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами як на рівні загально соціального запобігання, так і на рівні спеціально-кримінологічного. Даний вид діяльності включає систему заходів політичного, правового, організаційно, виховного, соціально-психологічного та іншого характеру. Визначення зазначених суб'єктів є надзвичайно важливим з точки зору забезпечення дієвості та ефективності діяльності щодо протидії та запобігання, дотримання прав людини, досягнення мети зазначеної діяльності та виконання поставлених завдань. За основу визначення кола суб'єктів та з'ясування структури їх системи на нашу думку слід взяти їх функціональне призначення та коло повноважень.

Таким чином, вважаємо оптимальним запропонувати таке бачення системи суб'єктів які запобігають та протидіють злочинності:

- 1) державні органи, які визначають державну політику у сфері боротьби (у тому числі і запобігання) з злочинністю та створюють і удосконалюють нормативно-правову базу щодо запобігання та протидії злочинності;
- 2) державні органи, які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності;
- 3) державні органи, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері боротьби із злочинністю;
- 4) державні органи, які здійснюють контролюючу та інші види управлінської діяльності.

До першої групи суб'єктів відносяться вищі органи державної влади – Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України. Саме їм належать виключні повноваження стосовно визначення внутрішньої і зовнішньої політики держави і забезпечення її здійснення.

*Органи, які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності.* Дану групу суб'єктів складають 1) Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори – згідно зі ст. 10 Закону України "Про прокуратуру", вони координують діяльність по боротьбі із злочинністю органів внутрішніх справ, органів Служби безпеки, органів податкової міліції, органів митної служби та інших правоохоронних органів; 2) Рада національної безпеки і оборони України – згідно з ч. 2 ст. 107 Конституції України та ст. 3 Закону України "Про Раду національної безпеки і оборони" вона координує діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки. Таким чином ми маємо два рівні координації – координації правоохоронних органів та всіх органів державної влади.

Сучасний стан координаційної роботи у досліджуваній сфері викликає стурбованість, оскільки існує два принципово відмінних види координації діяльності щодо запобігання і протидії злочинності. Координацією зусиль власне правоохоронних органів повинна займатися прокуратура, більше того, покласти дану функцію на інших суб'єктів, особливо тих що не належать системі правоохоронних органів видається неможливим, оскільки це межує з порушенням принципу законності в правоохоронній діяльності. Натомість координація зусиль інших органів, установ та організацій, що не належать до правоохоронної системи є повноваженням Ради Національної безпеки, якщо вести мову в масштабах усієї держави. На регіональному рівні такою діяльністю повинні займатися відповідні органи місцевого самоврядування та державні адміністрації областей та районів.

*Органи, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері боротьби зі злочинністю.* Під правоохоронною діяльністю в даному разі ми розуміємо здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які здійснюють названі види діяльності та загального нагляду прокуратури.

Серед суб'єктів даної групи варто виділяти дві підгрупи: 1) органи, для яких здійснення діяльності по боротьбі зі злочинністю є однією з основних функцій; 2) органи які здійснюють таку діяльність лише у процесі виконання ними основних функцій, що безпосередньо не пов'язані з боротьбою зі злочинністю. До першої підгрупи суб'єктів відносяться МВС України, СБУ та Генеральна прокуратура України.

Нагляд за виконанням законів у сфері запобігання злочинності здійснюється Генеральним прокурором України й уповноваженими ним прокурорами (ст. 1 Закону України "Про прокуратуру"). В органах прокуратури цю функцію здійснюють управління та відділи по нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами та іншими державними органами, які ведуть боротьбу зі злочинністю та корупцією.

Прокурорський нагляд передбачає використання наданих прокурору повноважень щодо припинення порушень закону, вжиття заходів по їх запобігання, притягненню до відповідальності осіб, що порушили закон, відновленню прав та законних інтересів громадян тощо.

*Державні органи, які здійснюють контролюючу та інші види управлінської діяльності.* Ефективність протидії злочинності значною мірою залежить від того, наскільки різноманітно й комплексно здійснюється підхід до вирішення цієї проблеми, якою мірою налагоджено співну діяльність і контакт між правоохоронними та контролюючими органами у боротьбі з різними проявами злочинної діяльності [3, с.30-34].

Дослідники кола суб'єктів запобігання та протидії злочинів, акцентують на особливій ролі та значенні для досягнення цілей спеціального запобігання злочинності діяльності численних органів державного контролю, які при цьому використовують різноманітні засоби та методи виявлення правопорушень та реагування на них. Таким чином вони перешкоджають нестрворенню незлочинних правопорушень у злочини, сприяють усуненню, обмеженню дії широкого кола криміногенних чинників. Відповідно, контролююча діяльність є елементом запобігання злочинності [4, с.335].

Таким чином результати дослідження дозволяють зробити висновок, що прокуратура здійснює діяльність щодо запобігання і протидії злочину



не ізолювано, а у різних видах взаємодії з органами, 1) які визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю та створюють і удосконалюють нормативно-правову базу щодо запобігання та протидії злочинності; 2) які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання злочинності; 3) які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері боротьби зі злочинністю; 4) які здійснюють контролюючу та інші види управлінської діяльності.

1. Бандурка А. М., Давыденко А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: Монография. — Х.: Основа, 2003. — 368 с.
2. Голіна В. В. Спеціально-кримінологічне попередження злочинів (Теорія і практика): Автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08. — Х., 1994. — 44 с.
3. Давиденко Л., Давиденко В. Прокурорський нагляд за виконанням вимог закону. Про виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину // Вісн. прокуратури. — 2006. — № 5 (59). — С. 30-34.
4. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: Монографія. — Х.: Гімназія, 2003. — 335 с.
5. Міроншиченко С. С. Діяльність прокуратури з попередження організованої злочинності: монографія. — К.: Видавничий Дім «Інорс», 2008. — 212 с.

*Медицький І.Б.*

Прикарпатський юридичний інститут ЛьвДУВС

## **Організаційно-правовий сегмент громадської безпеки та порядку під час проведення Євро-2012 з футболу**

Здобувши право на спільне проведення із Польщею у 2012 році чемпіонату Європи з футболу, наша держава, окрім очікуваних здобутків, прогнозовано може зітхнутися і з підвищеним рівнем конфліктності у соціумі, зокрема, проявами делінквентної поведінки громадян, загрозою громадському здоров'ю, транспортними ризиками. Безумовно, що такого роду наслідкам повинна бути кореспондована виважена державна політика, яка на комплексному рівні поєднуватиме заходи економічного, організаційно-правового, технічного й іншого запобіжного впливу. Базовим конвенційним документом у цьому відношенні виступає Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і, зокрема, футбольних матчів (ETS №120), підписана у 1985 році державами – членами Ради Європи та учасниками Європейської культурної конвенції, й ратифікована Україною на законодавчому рівні. Цей документ містить перелік організаційних заходів, особливостей міжнародного співробітництва у боротьбі із хуліганськими та насильницькими діями, встановлює специфіку судового розгляду та видачі правопорушників. Разом з тим, у відповідності з Конвенцією, сторони беруть на себе обов'язок «застосовувати, чи, у випадку необхідності, прийняти законодавство, яким передбачені відповідні покарання чи, у випадку необхідності, відповідні адміністративні заходи для осіб, визнаних винними у вчиненні правопорушень, пов'язаних з насильством чи хуліганськими діями глядачів» [2, с.167].

Очевидно, що і до остаточного вирішення питання про проведення в Україні Євро-2012, законодавство нашої держави містило нормативні документи з проведення масових спортивних заходів, однак їх регулятивний потенціал був недостатній. Одним з небагатьох документів, яким регламентувалися заходи безпеки, була постанова КМ України «Про порядок підготовки спортивних споруд та інших спеціально відведених місць для проведення масових спортивних та культурно-видовищних заходів» від 18.12.98 р. Важливим кроком на шляху побудови цілісної системи безпеки було ухвалення спеціальної постанови КМ України, яка регламентувала забезпечення громадського порядку та безпеки під час проведення футбольних матчів [4].

Саме із рішення УЄФА у квітні 2007 року розпочався виток інтенсивного оновлення вітчизняної законодавчо-нормативної бази в частині документів, присвячених питанням організації та проведення масових спортивних заходів. Так, протягом другої половини 2007-2008 рр. владними органами України було ухвалено 55 актів з даного питання, що складає понад 2/3 цього нормативного поля [3]. Для реалізації заходів чемпіонату у стислий термін був прийнятий спеціальний ЗУ «Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року в Україні» (далі – Закон), який визначає систему основних заходів, спрямованих на створення необхідних умов для організації та проведення ігор фінальної частини чемпіонату з урахуванням значення цієї події для економіки та міжнародного іміджу держави [5].

У доповнення до діючого ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» для реалізації завдань забезпечення належного рівня безпеки під час проведення заходів чемпіонату було ухвалено низку спеціальних актів, спрямованих на запобігання терористичної загрози та створення Центру з питань безпеки та правопорядку, до основних завдань якого віднесено: аналіз оперативної обстановки у містах, де проводитимуться футбольні матчі; підготовка і подання Президентові України пропозицій щодо забезпечення взаємодії правоохоронних та інших державних органів, органів виконавчої влади у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки; участь у підготовці проектів нормативно-правових актів з питань забезпечення безпеки і правопорядку в умовах проведення фінальної частини чемпіонату [6,7].

17.09.08 р. розпорядженням КМ України був затверджений проект Концепції забезпечення безпеки та правопорядку, положення якого охоплюють питання аналізу ризиків під час підготовки та проведення Євро-2012, потенційних проблем та шляхів їх розв'язання, стратегії гарантування безпеки та нормативно-правової бази планування, реалізації заходів за участю МНС, СБУ, Держприкордонслужби, митної служби, установ охорони здоров'я, транспорту та зв'язку, а також представників поліції зарубіжних країн. Розроблений і чекає розгляду у ВРУ законопроект «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за порушення громадського порядку під час спортивних заходів». На виконання Закону МВС України розробило галузеву цільову програму, серед запланованих заходів якої: вивчення зарубіжного досвіду проведення масштабних спортивних форумів, матеріально-технічна підготовка органів внутрішніх справ до

Євро-2012, створення українського сегмента «проблемних вболівальників», налагодження обміну інформацією з іншими країнами Європи і ін.

1. Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і, зокрема, футбольних матчів //
2. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право: Учеб. – М.: Спарк, 1999. – 287 с.
3. Павелко А.В. Організаційно-правові засади державного управління системою безпеки на футбольних заходах // Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2009-1/doc/4/07.pdf>
4. Про затвердження Порядку організації робіт із забезпечення громадського порядку та безпеки під час проведення футбольних матчів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 2004 року №823 // Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні: Закон України від 19 квітня 2007 року №962-V // Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
6. Про антитерористичне забезпечення підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу: Розпорядження Президента України від 4 липня 2007 року №136/2007-рп // Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
7. Про Центр з питань безпеки та правопорядку: Указ Президента України від 20 березня 2008 року №247/2008 // Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

*Мельничук Т.В.*

Одеська національна юридична академія, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, канд. юрид. наук

### **Митна політика у протидії злочинності у зовнішньоекономічній сфері**

Одним із основних завдань держави є забезпечення прав її громадян. Стаття 42 Конституції України гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Частина економічної діяльності, яка здійснюється у вигляді зовнішньоекономічної, визначається у законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами[1]. Зовнішньоекономічна діяльність провадиться на принципах свободи її суб'єктів добровільно вступати у зовнішньоекономічні відносини, здійснювати їх у будь-яких формах, не заборонених законом, та рівності перед законом усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності[2].

Та разом з тим, проголосивши свободу зовнішньоекономічної діяльності, держава на даному етапі не може на належному рівні підтримувати безпеку зовнішньоекономічної сфери, в тому числі від криміногенних загроз. Значного поширення у названій сфері набула організована злочинність, яка намагається не просто отримувати прибутки від проведення незаконних трансакцій, а й контролювати сферу зовнішньоекономічної діяльності[3]. Це значно обмежує конкурентоздатність господарюючих суб'єктів та

можливість активно та ефективно брати участь у світових торговельних процесах.

Організована злочинність прагне до придбання контрольних пакетів акцій підприємств і організацій, створенню власних «виробників» (банківських, посередницьких організацій), проникненню до зовнішньоекономічних структур, і таким чином формуванню міжнародних (транснаціональних) злочинних організацій.

Як уявляється, одним із суттєвих факторів, що призводять до поширення злочинності у зовнішньоекономічній сфері, є прорахунки митної політики держави, а саме недоліки митно-тарифного та нетарифного регулювання цієї сфери та зумовлені цим деформації економіко-правової свідомості, що й визначає кримінальну економічну поведінку та кримінальну організованість у даній сфері.

Узагальнивши результати експертного опитування працівників Державної митної служби України, проведеного у 2008 році, можна підзначити наступне. Оцінюючи причини вчинення зовнішньоекономічних злочинів, більшість опитаних (35,2%) найвпливовішими факторами назвали економічні (несприятливий інвестиційний клімат, економічна нестабільність, низька купівельна спроможність населення, фіскальний характер митно-тарифної політики). 53,9% опитаних в якості найбільш результативних заходів протидії організованій злочинності у зовнішньоекономічній сфері визначили удосконалення митно-тарифного регулювання в напрямку зниження тарифів, оптимізацію та стимулювання законної підприємницької діяльності у зовнішньоекономічній сфері.

Як уявляється, вказані елементи належать до сфери митної політики держави та безпосереднього спеціально-кримінологічного попереджувального впливу не справляють. Тим не менш, саме проведення вдалої митної політики нейтралізуватиме значний масив факторів злочинності у зовнішньоекономічній сфері та встановлюватиме підвалини загально-соціального попередження митних злочинів.

У наукових колах проблематику митної політики здебільшого розглядають у площині економіки та управлінської діяльності, адміністративного права. Цим питанням присвячені роботи Б.А. Кормича, С.В. Ківалова, Ф.Л. Жоріна, А.Н. Козиріна та інших. Митну політику ичені характеризують як складову внутрішньої та зовнішньої політики, яка визначає зміст діяльності держави та її компетентних органів у сфері регулювання зовнішньоекономічних відносин[4, с. 9].

Митний кодекс України вперше на нормативному рівні закріпив поняття митної політики як системи принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі[5].

З указаних щодо трактувань митної політики випливають наступні положення.

По-перше, будучи частиною загальної політики держави як функціональної діяльності митна політика передбачає діяльність держави, реалізовану у сфері зовнішньої торгівлі. У колишньому СРСР тривалий час існувала жорстка державна монополія на здійснення зовнішньої торгівлі, а тому питання зовнішньоекономічної діяльності підприємств і організацій перебували під контролем держави, так само як надходження і витрата валютних коштів. Із реформуванням зовнішньоекономічної

сфери та лібералізацією зовнішньої торгівлі розпирилось коло суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Підприємствам було надане право безпосереднього виходу на зовнішній ринок і стимульований розвиток зовнішньоекономічної діяльності на рівні господарських суб'єктів. Як наслідок, збільшилася питома вага експортно-імпорتنих операцій та доходів від них. Таким чином, на сьогоднішній день державна діяльність (політика) у сфері зовнішньої торгівлі здебільшого зводиться до регулювання здійснення підприємницької діяльності із зарубіжними контрагентами за допомогою тарифних та нетарифних заходів, тобто до правового, організаційного забезпечення та контролю такої діяльності без втручання у саму сферу господарювання.

Такі здавалося б позитивні зрушення мали не тільки значний економічний ефект, але й привабили кримінальні елементи до сфери зовнішньоекономічної діяльності завдяки прибутковості та прогалинам регулювання, зумовленим форсованістю та непослідовністю реформ.

По-друге, як вбачається із визначення, митна політика направлена на забезпечення безпеки знову ж таки економічними важелями, але поняття безпеки не конкретизоване. Безпека у загальному плані означає стан, за якого не загрожує небезпека будь-якого виду будь-кому або будь-чому [6, с. 23-24]. При оцінці стану захищеності зовнішньоекономічної сфери в літературі та законодавстві здебільшого увага приділяється виключно негативним економічним чинникам, як в межах окремих регіонів, так і в державі в цілому [7]. Між тим, не менш серйозною загрозою зовнішньоекономічній безпеці є різного роду зловживання у даній діяльності. Тому доцільним бачиться включення до митної політики так званого правоохоронного блоку, який би приділяв більш пильну увагу, ніж це відбувається сьогодні, виробленню стратегії протидії контрабанді та іншим митним злочинам. Зокрема, слід підтримати пропозиції про надання Державній митній службі функцій постаудиту та статусу правоохоронного органу. Безпеку зовнішньоекономічної діяльності слід розглядати також через призму кримінологічної безпеки, яка, з точки зору В.М. Дрьоміна, «відображає стан захищеності суспільства та громадян від злочинних посягань і є обов'язковим елементом національної безпеки» [8].

Необхідно адекватно оцінювати масштаби і ступінь загрози, що несе в собі швидко поширювана у зовнішньоекономічній сфері організована злочинність. Насамперед, потрібно розуміти, що це явище являє собою не новий прояв «традиційних» форм організованої злочинності, а щось істотно нове, що дозволяє організованим злочинним структурам загрозувати стабільності цілих держав і перешкоджати їх економічному розвитку, а також підірвати демократичні інститути, демонструючи при цьому свою могутність і невразливість.

Послідовне вироблення та реалізація ефективної митної політики, створення прийнятних умов для розвитку бізнесу та інших форм реалізації творчого потенціалу особистості робить малорентабельним звернення до кримінальної діяльності. На сьогоднішній день акцент, на жаль, робиться в основному на репресивні, кримінально-правові, каральні заходи. Саме в цьому напрямку формується суспільна думка. Незважаючи на це, варто наголосити, що тісний взаємозв'язок злочинної та легальної зовнішньоекономічної діяльності дає можливість застосування широкого спектру превентивних заходів соціально-економічного характеру.

1. Стаття 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – N 29. – Ст. 377.
2. Стаття 377 Господарського кодексу України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – N18. – Ст. 144.
3. Див. Мельничук Т.В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження. – Рукопис. – Дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2009. – 231 с.
4. Див., наприклад, Кормич Б.А. Державно-правовий механізм митної політики України: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2000. – 180 с.
5. Митний кодекс України від 11 липня 2002 року // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 38-39. – Ст. 288 (у редакції від 01.08.2009).
6. Халипов В.Ф. Власть. Политика. Государственная служба: Словарь / Халипов В.Ф., Халипова Е.В. – М.: Луч, 1996. – 271с.
7. Див.: Береза І.В. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. / І.В. Береза. – Київ, 1999. – 19 с.; Чесноков А.В. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України в умовах глобалізації / А.В. Чесноков // Вісник: Міжнародні відносини / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – 2004. – № 29-30. – С. 116-119; Мунтіян В. Економічна безпека України / В.Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с. – 462 с. – С 276-276.
8. Див. детальніше Дрємин В.Н. Миграция и проблемы обеспечения криминологической безопасности в Причерноморском регионе / В.Н. Дрємин // Актуальні проблеми політики / Збірник наукових праць. – Одеса, 2004. – №20. – С.123-131. Також: Костенко О.М. Проблеми криминологічної безпеки / О.М. Костенко // Правова держава: ювілейний щорічник наук. праць. – К., 1999. – Вип. 10. – С.337-340.

*Митрофанов І.І.*

Кременчуцький державний університет імені Михайла Остроградського, завідувач кафедри кримінального та цивільного права і процесу, кандидат юридичних наук

## **Політика у сфері протидії злочинності та проблеми механізму реалізації кримінальної відповідальності**

В останні роки в Україні був здійснений перехід до принципів нових суспільних відносин, що викликав необхідність кардинальних перетворень у кримінально-правовій сфері. Зміст їх полягає в застосуванні комплексу кримінально-правових засобів із забезпечення адекватності права демократичним суспільним відносинам, тобто проведенні нової правової, у тому числі і кримінально-правової, політики.

Питання про поняття кримінально-правової політики, її сутність, зміст, обумовленість рівнем соціально-економічного розвитку країни досліджувалися в працях багатьох вчених-юристів: М. О. Беляєва, Є. В. Благова, Л. Д. Гаухмана, І. Е. Звечаровського, М. І. Ковальова, О. І. Коробеева, Ю. Г. Ляпунова, А. А. Митрофанова, М. І. Панова, В. Я. Тація, П. Л. Фріса, Д. А. Шестакова, О. М. Яковлева та інших. Однак, зв'язок кримінально-правової політики та проблем механізму реалізації кримінальної відповідальності залишився поза увагою дослідників, що суттєво впливає на правотворчий та правозастосовчий процеси у сфері протидії злочинності в Україні.

Тому метою цієї роботи є встановлення не лише взаємозв'язку цих правових феноменів, але й визначення напрямів розв'язання проблем механізму реалізації кримінальної відповідальності.

Кримінально-правова політика є одним з різновидів політики як родового, інтегративного поняття. Політика (гр. *politike* – мистецтво управління державою) – це одне з основних явищ у системі найважливіших сфер життя суспільства: економічної, ідеологічної, правової, культурної, релігійної тощо. Політика – система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя [1, с.629], тобто політика є реалізацією державою її внутрішніх та зовнішніх функцій.

Одним із напрямів внутрішньої політики будь-якої держави у будь-який історичний проміжок часу є забезпечення законності та правопорядку, у тому числі – й протидія злочинності [2, с.78]. Природно, що й у сучасній Україні протидія злочинності є одним із напрямів внутрішньої політики держави.

Правова політика у сфері протидії злочинності – це вироблена Українською державою генеральна лінія, що визначає стратегію, основні концепції, напрями, мету і засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування, а також розробку й реалізацію заходів, спрямованих на запобігання злочинам [3, с.9].

Саме тому відображення політики у сфері протидії злочинності у відповідних нормативно-правових актах має забезпечити: 1) зниження показників злочинності в державі (рівня, коефіцієнта, динаміки); 2) зниження інтенсивності впливу соціально-політичного, соціально-економічного та соціально-біологічного факторів на злочинність в державі; 3) соціальну справедливість; 4) мінімізацію наслідків злочинності [4, с.14–24].

Правова політика у сфері протидії злочинності, будучи частиною внутрішньої політики держави, не утворює єдиної монолітної структури. Так деякі юристи (М. І. Загородников, Ю. І. Ляпунов [5, с.14; 6, с.10]) виділяють у межах правової політики у сфері протидії злочинності три її компоненти: кримінально-правовий, кримінально-процесуальний і кримінально-виконавчий. Інші вчені (наприклад, М. О. Беляєв [7]) вважають, що для поділу політики у сфері протидії злочинності на три галузі немає достатніх підстав, оскільки не кожний напрям діяльності держави можна назвати політикою. Крім того, М. О. Беляєв вказує, що ці три напрями мають загальну мету (ліквідацію злочинності), єдиною сутністю (протидію злочинності засобами кримінально-правового впливу) і тісний взаємозв'язок. Така позиція, в принципі, не викликає заперечень (за винятком запропонованого визначення мети політики у сфері протидії злочинності), з огляду на твердження про взаємозв'язок усіх сфер громадського життя. Однак, вицлювання напрямів у межах єдиної політики у сфері протидії злочинності доцільно як для її теоретичного аналізу, так і для з'ясування її практичної спрямованості.

Останнім часом обговорюється питання і про існування кримінологічної політики. Так М. М. Бабаєв, вважаючи її самостійним видом соціальної політики, зазначає, що вона не входить у політику у сфері протидії злочинності [8, с.12], Р. Р. Галіакбаров, Ю. Є. Пермяков визначають її

як складову карної політики [9, с.13; 10, с.8], Ю. І. Ляпунов, визнаючи значення діяльності із запобігання злочинам, стверджує, що вона є змістом кримінально-правової політики, функцією галузей права кримінального циклу [6, с.10].

Отже, складовими політики у сфері протидії злочинності слід визнати чотири елементи: кримінально-правова політика, кримінально-процесуальна політика, кримінально-виконавча політика та кримінологічна політика. Політика у сфері протидії злочинності знаходить відображення в нормах відповідних нормативно-правових актів, практиці їх застосування, актах офіційного тлумачення цих норм та постановвах Пленуму Верховного Суду України.

Говорячи про законодавчі приписи, що спрямовані на регулювання відносин у сфері протидії злочинності, нами акцентується увага на тому, що правовідносини одночасно є і методом правового регулювання, і способом реалізації правових норм, і результатом правового регулювання. Крім того, правовідносини є результатом взаємодії норм права із суспільними відносинами.

Безсумнівно є те, що базовими при цьому слід визнати кримінально-правові відносини. Кримінально-правові відносини існують так довго, як довго на суб'єктів цих відносин покладені обов'язки та права, що випливають із характеру пов'язаних з ними нормами закону про кримінальну відповідальність. Припинення правовідносин означає, що права та обов'язки суб'єктів так чи інакше реалізувалися або вичерпали себе. Кримінально-правові відносини не можуть існувати без кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих правовідносин. Кримінально-процесуальні та кримінально-виконавчі правовідносини викликаються до життя кримінально-правовими відносинами і є формою останніх.

«Функціонування» кримінально-правових відносин розглядається нами як серцевина (основний блок) механізму реалізації кримінальної відповідальності. У межах цих відносин втілюються у життя кримінально-правові засоби впливу, що забезпечують виконання завдань, визначених ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК). Для реалізації вказаних засобів впливу на осіб, які вчинили злочини, підключаються кримінально-виконавчі відносини. Встановлення наявності виниклих кримінально-правових відносин та обрання конкретного кримінально-правового засобу впливу на особу, визнану винною у вчиненні злочину, відбувається в межах кримінально-процесуальних відносин.

Виходячи з цього, розгляд блоку охоронних (забезпечувальних) відносин у механізмі реалізації кримінальної відповідальності необхідно здійснювати з урахуванням нерозривного взаємозв'язку кримінально-правових, кримінально-процесуальних та кримінально-виконавчих правовідносин.

Такий підхід дозволяє нам визначити необхідність узгодженості всіх законів кримінально-правового циклу (кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого). Якщо враховувати, що всі ці галузі законодавства мають справу з тими самими суб'єктами – особою, яка вчинила злочини, і державою в різних її іпостасях, словниковий запас, вузька спеціальна терміносистема даних галузей багато в чому також повторюється, то слід визнати логічним реформу, а також поточне вдосконалення законодавства кримінально-правового

комплексу необхідно проводити: 1) з відповідним координуванням норм Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України; 2) з ухваленням Верховною Радою України всіх законів кримінально-правового циклу єдиним «пакетом»; 3) з синхронним погодженням змін норм Кримінального, Кримінально-процесуального (далі – КПК) та Кримінально-виконавчого (далі – КВК) кодексів України. Підґрунтям для цього є природне побоювання того, що у разі непроведення синхронізації відповідних норм законів кримінально-правового циклу, окремі кримінально-правові норми можуть залишитися без належного кримінально-процесуального або кримінально-виконавчого забезпечення, не буде чіткості у взаємодії на рівні окремих інститутів і понять, єдності в юридичній техніці й термінології. Безумовно, найефективнішим є те, що закони не просто разом приймаються, але й надалі разом, синхронно змінюються. Однак, як цього домогтися на практиці? Питання залишається невирішеним. Заклики вносити погоджені зміни, наприклад, у КК і КПК або в КВК, лунали й раніше.

Нам уявляється, що певною гарантією може стати об'єднання всіх законів кримінально-правового циклу (КК, КПК, КВК України) в один нормативний акт, що відкривався б розділами «Визначення основних термінів Кримінального кодексу, Кримінально-процесуального кодексу, Кримінально-виконавчого кодексу» та «Загальні принципи Кримінального кодексу, Кримінально-процесуального кодексу, Кримінально-виконавчого кодексів» (наприклад, Закон України «Про введення в дію КК, КПК, КВК України»). Це пов'язано з тим, що завдяки релятивності, системності норм досліджуваних галузей права найадекватнішою їхньою формою є кодифікований акт, здатний забезпечити єдність нормативного матеріалу та «цільність» правового регулювання.

Таким чином, для виявлення «робочого» стану конструкції конкретної норми, її зв'язків з іншими нормами законів кримінально-правового циклу, які показують структурно-функціональні взаємозалежності і справжній зміст правореалізаційних процесів, необхідно не тільки дослідити питання механізму реалізації норм кримінального права, а й створити сучасну концепцію реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочину.

7. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации: монография / Н. А. Беляев. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. – 176 с.
8. Бабаев М. М. О соотношении уголовной и криминологической политики / М. М. Бабаев // Проблемы социологии уголовного права: сб. науч. тр. ВИП. МЮ Лат. ССР. НИИСЭ. – М., 1982. – С. 5-16.
9. Галиакбаров Р. Р. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: конспекты лекций и иные материалы / Р. Р. Галиакбаров. – Краснодар: Изд-во Кубан. гос. аграрн. ун-та, 1999. – 280 с.
10. Петряков Ю. Е. Введение в основы уголовной политики: учеб. пос. / Ю. Е. Петряков. – Саратов: Саратов. гос. ун-т., 1993. – 103 с.

*Палій М.В.*

Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ, начальник кафедри кримінального права та криминології, к.ю.н., доцент

### Політика держави щодо релігії в контексті профілактики злочинності

Сучасна соціально-політична і духовна ситуація в світі, зміни в історичному розвитку України актуалізували проблему відносин між політикою і релігією, як двома могутніми силами суспільства. Сьогодні очевидною є необхідність вести пошук науково-обґрунтованої, духовно, політично і релігійно зумовленої історичним буттям українського народу ідеології державотворення як філософії національно-державного розвитку українського суспільства в орієнтації на цінності загальнолюдські, міжкратцями, носієм яких сьогодні є саме релігійні організації.

Безумовно, важливим для держави є профілактичний потенціал релігії, який є набагато сильнішим і дієвішим, ніж державний. Пояснюється це тим, що Церква, як «безпосередній носій релігії», є «найвищим земним авторитетом у моральній сфері»<sup>[1, с.334]</sup>. А тому держава, яка бажає мати більше добрих громадян та, відповідно, нижчий рівень злочинності, повинна принаймні звертати увагу на потенціал релігії та не «відхрепуватися» від нього принципом відокремлення Церкви від держави.

Коли індивідуальні профілактичні бесіди щодо неприпустимості протиправної поведінки проводить, наприклад, працівник міліції – це один рівень профілактичної діяльності. Але, якщо припустити, що бесіду з сімейним дебаширом щодо основ сімейного життя (до або після профілактичної бесіди дільничного інспектора міліції) проведуть одночасно та на добровільній основі два представники різних релігійних конфесій, то можна говорити про зовсім інший рівень профілактичної діяльності та навіть новий засіб розбудови певної сфери громадянського суспільства.

Для реалізації вказаного припущення необхідно, щоб існував механізм сповіщення релігійних організацій, які згодні безкоштовно (що важливо у наш час) здійснювати, по-перше, на плюралістичній основі, а по-друге – саме тематичну бесіду (для унеможливлення заміни профілактичної діяльності на навернення до певної конфесії). Також необхіден моніторинг профілактичної діяльності релігійних організацій, який би був основою виключно ділової співпраці державних та релігійних інституцій.

При цьому існуюча конфліктність у релігійному середовищі за таких умов, на нашу думку, не тільки не завадить профілактичній роботі,

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Вид-во «Укр. енцикл.»; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 4: Н-П. – 2002. – 720 с.: іл.
2. Загальна теорія держави та права: підручник / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова [та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
3. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / П. Л. Фріс. – К., 2005. – 35 с.
4. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини: монографія / П. Л. Фріс. – Надвірна: Вид-во ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. – 168 с.
5. Загородников Н. И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел: учебное пособие / Н. И. Загородников. – М.: Изд-во МВШМ МВД СССР, 1979. – 175 с.
6. Уголовное право. Общая часть: учебник / под ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. – М.: Новый Юрист, КноРус, 1997. – 592 с.

а і буде сама профілактованою. Про останнє свідчать як результати проведених нами опитувань священнослужителів різних конфесій, так і аналіз різноманітних міжконфесійних зустрічей. Крім того, «тактичними» основами того, що співпраця державних та релігійних інституцій може бути не тільки корисною для профілактики загальнокримінальної злочинності, а і профілактовати конфліктність у релігійному середовищі є, з одного боку, наявність «сорому» перед винесенням релігійної конфліктності на суд осіб, які є на профілакточному обліку, а з іншого боку – фактор трансформації наявної змагальності між релігійними конфесіями у суто добродійну площину заради вирішення сіильної соціальної проблеми.

Концептуальні засади і принципи національно-державного розвитку українського суспільства взагалі та профілакточної діяльності зокрема, мають базуватись на таких цінностях – духовних, соціальних, моральних, релігійних, які б стимулювали сам процес оздоровлення суспільства через самоусвідомлення, через внутрішню самоідентифікацію і визначення смислових орієнтирів мобілізації життєдайної енергії та інтеграції людей у громадянське суспільство.

Необхідно зазначити, що лише заходами політичної влади неможливо раптово створити умови для вирішення існуючих проблем профілактики злочинності – необхідно, щоб ці умови визріли. Цьому може сприяти розробка і реалізація програми цілеспрямованих державних, в основному законодавчих заходів з метою створення повноцінного соціокультурного середовища, однією з складових життєдіяльності якого є профілактока злочинності. Крім того, певні зрушення у напрямку налагодження плюралістичних та ділових взаємин між державними та релігійними інституціями в Україні є. Ще у 1996 році йшла розробка ідеї створення при Державному комітеті у справах релігії дорадочої Ради із представників різних конфесій України. Хоч потреба такого органу існувала вже давно, процес його створення затягувався і ускладнювався різним баченням українськими конфесіями його мети і завдань. Нарешті переговори увінчалися успіхом і наприкінці 1996 р. було створено представницький міжконфесійний консультативно-дорадочий орган релігійних провідників України – Всеукраїнську Раду Церков і релігійних організацій (ВРЦ). Метою діяльності Ради було створити певну контактну зону, де б представники різних Церков і релігійних організацій могли розв'язувати спільні проблеми і домовлятися про співпрацю в деяких галузях: реалізації культурних і соціальних проєктів, реалізації міжконфесійного діалогу, розв'язання певних питань у сфері державно-церковних стосунків і відносин релігійних інститутів із суспільством, участі у процесі вдосконалення чинного законодавства про свободу совісті тощо. Цей міжконфесійний орган достатньо плідно працює вже 14 років.

Безумовно, що демократичні процеси активізації релігійно-церковного життя в Україні містять негативні тенденції. Це, насамперед, політизація релігійного життя, наявність діяльності окремих керівників місцевих органів влади, які, відверто ігноруючи вимоги законодавства, підтримують певні релігійні конфесії на шкоду іншим.

З одного боку, принципам нового соціуму відповідає поліконфесійність і свобода віровизнання, готовність конфесій захищати принципи гуманізму, народовладдя і соціальної справедливості. З другого боку, церкви, де-факто, подекуди відіграють дезінтегруючу роль як в

релігійному, так і в соціально-політичному плані. Тільки на засадах успішного поєднання у процесі соціального служіння вселенського і національного, загальнолюдських і національних цінностей може ґрунтуватися конструктивна участь релігійних організацій в профілактоці злочинності.

Наявність міжконфесійних конфліктів свідчать про слабкість політики держави по відношенню до релігійного середовища, невміння (а подекуди і небажання) державної влади як зрозуміти, так і усунути причини протистоянь. Завдяки нагромадженню негативних факторів, неадекватній реакції владних структур на своєчасне розв'язання гострих проблем суспільства, нинішня державна політика України недостатньо відповідає на гострі питання, що виникають в зв'язку з цим, не орієнтується на деполітизацію і гуманізацію релігійного життя, не реалізовує та не використовує наявний потенціал релігії у суспільстві взагалі та профілактоці злочинності зокрема.

Таким чином, удосконалення стосунків держави і церкви, спрямованість на подолання деструктивних процесів в суспільстві, – одна з передумов розбудови державності і демократії в Україні, утвердження профілакточної політики як важливих показників життєдіяльності суспільства.

1. Гусак П. Християнська етика та політична діяльність // Богослов'я. – 2001. – № 1-4. – С. 333-336.

*Петечел О.Ю.*

Юридичний інститут, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, к.ю.н.

### **Деякі питання використання спеціальних психологічних знань щодо неповнолітніх потерпілих від статевих злочинів**

Статевими злочинами називаються передбачені кримінальним законом сексуальні посягання на статеву волю, статеву недоторканість, на умови нормального розвитку неповнолітніх та на нормальний уклад у статевих відносинах [5, с.497]. З цієї групи злочинів розглянемо найбільш суспільно-небезпечний склад злочину – зґвалтування. Ми повністю поділяємо думку М. М. Корчового, який зазначає, що сексуальне насильство, як створений різновид статевої поведінки, найчастіше сягає своїм корінням у неповнолітньому віці [1, с.3].

При розслідуванні даного злочину обов'язково необхідно вивчити особу потерпілого (потерпілої). Показання неповнолітньої потерпілої особи можуть бути головним, а деколи і єдиним джерелом доказів. Необхідно вивчити стосунки потерпілого (потерпілої) та насильника, які існували до вчинення злочину, провести психологічний аналіз ціннісних орієнтацій потерпілого (потерпілої), з'ясувати поведінку неповнолітнього потерпілого (потерпілої) перед вчиненням злочину. Важливою для слідчого буде також інформація про манери поведінки потерпілого (потерпілої) з особами протилежної статі, зокрема, обвинуваченим (підозрюваним), стиль одягу, характер спілкування тощо. Всі ці обставини збільшують віктимність неповнолітньої особи.

У більшості випадків будь-яка слідча дія за участю неповнолітньої потерпілої особи проходить безконфліктно, оскільки саме ця особа є найбільш зацікавленою у швидкому розслідуванні злочину. Але необхідно також враховувати можливість наклепу, помсти, бажання виправдати свою антисуспільну, а, можливо, і протиправну поведінку тощо.

Особливої психологічної підготовки потребує проведення допиту неповнолітніх потерпілих від зґвалтування. Відчуття страху, сорому, стан психологічного стресу обов'язково повинні враховуватися слідчим при обранні способів спілкування, формулюванні питань, особливо інтимного характеру. Значний вплив на покази потерпілих має сам факт вчинення щодо них злочину. Це може проявлятися в гіперболізації образу злочинця, наділення його тими рисами чи вчинками, яких фактично не було. Цьому сприяє і підсвідоме бажання виправдатися перед собою, своїми близькими, друзями, слідчим і взагалі перед суспільством. Впливати на достовірність показань неповнолітньої потерпілої (-ого) можуть також думки про те, що саме потерпіла (-ий) винна у вчиненні злочину, що нею не були вчинені всі дії для запобігання злочину тощо, тому для слідчого під час спілкування з такими особами необхідно стримано і коректно проводити оцінку поведінки неповнолітньої. Саме в таких випадках, на нашу думку, варто було б залучати фахівця-психолога для того, щоб він допоміг у спілкуванні з неповнолітніми потерпілими.

Складною за психологічним змістом є проведення очної ставки між обвинуваченим (підозрюваним) та неповнолітньою потерпілою від зґвалтування. На нашу думку, таку слідчу дію слід проводити лише у виняткових випадках (очевидні протиріччя в показах) за обов'язковою участю психолога. Це зумовлено багатьма причинами. Зокрема, така очна ставка завжди проводиться в умовах конфліктної ситуації, особливо тоді, коли один з допитуваних дав неправдиві покази і проведення цієї слідчої дії має на меті викрити таку неправду.

Очна ставка передбачає спілкування не тільки слідчого з допитуваними, але й допитуваними між собою. У зв'язку з цим в такій ситуації обов'язково наявний, в більшій чи меншій мірі, психологічний вплив допитуваних один на одного. Звичайно, здійснювати такий вплив неповнолітня потерпіла практично не має можливості (через свій недостатній інтелектуальний розвиток, розумові здібності, відсутність практичного досвіду у спілкуванні тощо), тоді як для дорослого обвинуваченого (підозрюваного) це може не викликати значних труднощів. У випадку, коли потерпілою є доросла особа, а обвинуваченим є неповнолітній, можлива ситуація, що саме потерпілий (потерпіла) здійснює психологічний вплив на обвинуваченого з метою обмови, наклепу, присвоєння ролі іншого співучасника злочину (зокрема, з пособника на виконавця, з виконавця на організатора) тощо. Непростою для слідчого є ситуація, коли і обвинувачений, і потерпіла (потерпілий) є неповнолітніми. Передбачити психологічний вплив цих осіб один на одного без попереднього вивчення психологічних особливостей обох учасників очної ставки, на нашу думку, є досить складним завданням. Наслідки психологічних впливів у розглянутих нами ситуаціях для слідства можуть бути досить негативними. Тому слідчому необхідно тримати постійний контроль над ситуацією, а без психологічної підтримки втілити це буде проблематично.

Додаткове психологічне навантаження має і та ситуація, що неповнолітня потерпіла віч-на-віч знову зустрінеться зі своїм кривдником. Тут необхідно враховувати як інтелектуальні, так і вольові якості, особливості характеру, вміння протистояти різного роду впливам та аргументувати свої твердження. Тому без попередньої психологічної підготовки проводити дану слідчу дію за участю неповнолітньої потерпілої та обвинуваченого (підозрюваного) у вчиненні зґвалтування, на нашу думку, не можна.

Серед слідчих дій у психологічному плані особливе місце займає пред'явлення для впізнання, а саме впізнання неповнолітньою потерпілою обвинуваченого (підозрюваного). Проведенню цієї слідчої дії повинен передувати етап детального вивчення особливостей процесів сприйняття, запам'ятовування і відтворення неповнолітньої потерпілої особи. Як уже зазначалося, при сприйнятті потерпілим зовнішності злочинця може відбуватися гіперболізація певних рис. Не виключена і втрата інформації про зовнішність злочинця, як результат глибокого психологічного шоку. Це можна пояснити і тим, що найбільший емоційний вплив на неповнолітню потерпілу справляють саме дії злочинця, тому увага потерпілої зосереджується на діяльності злочинця, а не на його зовнішності. Цій слідчій дії повинен передувати етап ретельної психологічної підготовки потерпілої до зустрічі, часом і віч-на-віч зі злочинцем, що завдав їй невимірних моральних, емоційних та психологічних страждань. Слідчому також необхідно враховувати час, місце, обстановку проведення зазначеної слідчої дії. Так сприйнятий потерпілою образ зберігається в пам'яті різний час. Це залежить від багатьох чинників, зокрема, виду пам'яті, її стану, рівня функцій різних органів чуття, сили емоційного впливу на особу тощо. У зв'язку з цим, сприйнятий образ з часом стирається або спотворюється, прогалини в пам'яті можуть заповнюватися фантастичними уявленнями про суб'єкта злочину. Як результат, первинно сприйнятий образ злочинця, що відбився у пам'яті потерпілої, може значно відрізнятись від того образу, що описаний під час розслідування справи. Саме хибний образ буде порівнюватися з ознаками зовнішності осіб, що пред'являються до впізнання. Всі ці обставини можуть вплинути на кінцевий результат впізнання.

Проведення відтворення обстановки та обставин події спричиняє високу емоційну напругу, особливо за участю неповнолітньої потерпілої. Перебування на місці вчинення злочину може поглибити психологічну травму, завдану злочинцем, і, відповідно, не дати позитивного результату. Тому слідчому необхідно перш за все вирішити питання про необхідність проведення такої слідчої дії. Для цього потрібно з'ясувати наступні питання:

- чи здатна неповнолітня потерпіла сприймати і запам'ятовувати обстановку, в якій відбувається та чи інша подія?;
- яка просторова орієнтація потерпілої при відтворенні обстановки і обставин події?;
- який ступінь психологічного впливу обстановки події на неповнолітню потерпілу, яка повторно перебуває на місці події?

Для відповіді на ці питання необхідно звернутися до психологічної характеристики неповнолітньої потерпілої особи, а якщо таке дослідження не було проведено, то обов'язково до проведення відтворення необхідно

володіти зазначеною інформацією. Крім того, важливо також підготувати до проведення цієї слідчої дії неповолітню потерпілу (роз'яснити мету слідчої дії, спосіб проведення, повідомити про всіх учасників слідчої дії тощо). Перебування особи на місці вчинення щодо неї злочину може сприяти актуалізації асоціативних зв'язків і, як результат, формувати більш повні уявлення про подію злочину чи її окремі обставини. В таких випадках дана слідча дія є не лише підтвердженням вже раніше даних показів, але й джерелом додаткових відомостей, що мають значення для справи.

1. Корчовий М. М. Кримінологічні проблеми боротьби зі звалтуваннями, вчинюваними неповолітніми: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2000. – 18с.
2. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань в радянському кримінальному процесі: Навчальний посібник. – К.: УМК ВО, 1990. – 88с.
3. Кошинець В. В. Використання спеціальних психологічних знань судом при розгляді кримінальних справ про злочини проти життя, здоров'я, та гідності особи: Монографія. – Івано-Франківськ: В-во "Фоліант", 2005. – 180с.
4. Лазарева В.А. Пределы изучения личности несовершеннолетнего потерпевшего в уголовном процессе // Актуальные проблемы укрепления социалистической законности и правопорядка: Межвузовский сборник. – Куйбышев; Изд-во Куйбышев. ун-та, 1982. – 124-130.
5. Науковий коментар Кримінального кодексу України/ Проф. Коржанський М. Й. – К.: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656с.

*Савінова Н.А.*

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права і психології Київського національного університету внутрішніх справ

## Соціальна обумовленість криміналізації деяких суспільно небезпечних діянь під впливом розвитку інформаційного суспільства

Інформаційне суспільство (далі-ІС) характеризується низкою соціальних змін, в зв'язку з розвитком яких відбувається трансформація і суспільно-небезпечних проявів у суспільстві, які потребують переоцінки їх з точки зору суспільної небезпечності таких раніше, вірогідно, безпечних діянь, але таких, що набули суспільної небезпечності у контексті зміни суспільних відносин. Як вказує В.І.Ворисов, у контексті досліджень соціологією кримінального права потреби криміналізації певних суспільно небезпечних діянь, "процеси набуття негативним соціальним явищем ознак суспільної небезпечності, /.../, для кримінального права така оцінка явища набуває вирішального значення, оскільки суспільна небезпечність є сутнісною ознакою злочину" [1, с. 6]. У цьому контексті необхідно приймати за аксіоматичне твердження П.М.Рабиновича: "Перш ніж досліджувати (пізнавати, усвідомлювати) /.../, дослідникові якраз і слід попередньо знати (вирішити, констатувати, задекларувати), а що ж являє собою, на його думку, те явище, котре він відображає й позначає поняттям права. А такі знання, вочевидь, і є нічим іншим, як праворозумінням, принайменні його серцевиною" [2, с. 5].

Отже, коротко розглянемо суть трансформації суспільних відносин, притаманих ІС з метою визначення основних загроз, які, переростаючи у впливи, можуть посягати на основні цінності ІС. З цього приводу Е.Тоффлер підкреслював, що трансформації в ІС пов'язані з крупномасштабним мисленням у соціології та психології, основний смисл яких не може трактуватися інакше як відображення у свідомості індивідів та у соціумі трансформацій [3, р. 75]. А критеріями таких трансформацій, за визначенням У.Мартіна [4, с. 114], є: 1) формування і затвердження т. з. "інформаційної свідомості" при широкому доступі до інформації (соціальний критерій); 2) "свободи інформації" як каталізатора політичної активності у досягненні консенсусу між різними класами і соціальними прошарками населення (політичний критерій); 3) визнання "культурної цінності інформації" в інтересах розвитку окремого індивіда і суспільства в цілому (культурний критерій). При цьому, очевидно, що у даному контексті йдеться не лише про свідомість [5, с. 818] індивіда, а й про відображення у ній загальнолюдських цінностей [6, с. 666], що, очевидно, формує свідоме визначення цінності інформації. А Е.Тоффлер, в свою чергу, акцентує увагу не лише на соціально-економічній та політичній глобалізації, а й наголошує на очевидності знаннєвої глобалізації, а як мети - інтеграції знань як продукту обробки інформації свідомістю [7, с. 223].

У 1963 році С.Лем писав: "...всяка цивілізація включає і те, до чого суспільство прагнуло, і те, чого ніхто не замислював" [8, с. 23], і з цією думкою необхідно погодитися: тотальна інформаційна залежність цивілізованого населення від інформаційних потоків, а також можливість паразитування на такій залежності населення породило низку загроз, у т.ч. виникнення низки суспільно-небезпечних діянь, потреба у криміналізації яких зростає з кожним кроком розвитку ІС.

Основними ресурсами ІС зарубіжні та вітчизняні [10, с. 125; 11, с. 117] вчені визначають інформацію, знання та ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології), а у якості основної соціальної цінності – свідомість людини, на сприйняття якою направлені інформація, знання, та на користь якої мають використовуватися ІКТ. Саме ці предмети приймають на себе головні удари діянь, що набувають нового порядку суспільної небезпечності.

Якщо питання з приводу розуміння термінів "інформация", "знання" та "ІКТ" у правовій науці труднощів не викликає, то явище свідомості людини, яке до цього часу у якості предмету злочинного посягання не сприймалося, вимагає додаткового тлумачення. Під свідомістю у доктрині права розуміють притаманну лише людині форму відображення дійсності у діяльності та поведінці особи [12, с. 437], а соціальна психологія розуміє свідомість як вищу форму психічного відображення суспільного життя у вигляді узагальненої та суб'єктивної моделі оточуючого світу у формі понять і чуттєвих образів [13, с. 280]. Отже, свідомість є невід'ємною складовою психічного здоров'я людини, а шкідливий вплив на неї може, у разі специфічної уразливості свідомості або застосування спеціальних деструктуруючих засобів, її шкодити, вивести з ладу психіку людини.

Отже, свідомість, нарівні з іншими предметами – інформацією, знаннями та ІКТ, належить до предметів суспільно-небезпечних посягань, які у ІС можуть здійснюватися не лише шляхом безпосереднього впливу, як це були раніше, а й за допомогою



комунікацій. Отже, групове поняття «суспільно-небезпечні діяння у сфері комунікацій» ідентичне поняттю суспільно-небезпечних діянь проти свідомості, оскільки інформація, знання та ІКТ продукуються і споживаються саме свідомістю людини.

Таким чином, розглядаючи свідомість, як один з групових об'єктів суспільно-небезпечних посягань у ІС, слід підкреслити актуальність потреби визначення соціальної обумовленості криміналізації окремих суспільно-небезпечних діянь, які завдають шкоди свідомості населення, безпосередньо посягаючи на свідомість окремих індивідів, великих та малих груп, а також на інформацію, знання та ІКТ, які у ІС здійснюються переважно з використанням ІКТ (останні у такому випадку виступають знаряддями вчинення таких суспільно-небезпечних діянь).

Окремі думки про необхідність переосмислення підходів і необхідності сприйняття у якості таких, що потребують на кримінально-правовій протидії діяння, що здійснюються у медіа-просторі (через ЗМІ, Інтернет), висловлювалися вітчизняними вченими, як досвідченими, так і молодими [13, с. 11]. Шкода свідомості населення впливає на психічне здоров'я нації, рівень правової культури і розуміння правопорядку як необхідності. Масові впливи на свідомість (специфічна реклама, у т.ч. окрема передвборча реклама, у якій застосовуються специфічні засоби впливів на свідомість: зараження, навчання, вивчення, наслідування), а також безпосередні впливи на свідомість, зокрема підлітків (мода), пенсіонерів (породження паніки та чуток), можуть використовуватися умисно, охоплюючи величезний спектр мотивації: від захоочування до прибирання товарів споживання до масового суїциду.

Вказані методи впливу на свідомість у військових науках окреслюються колом «бойових дій під час ведення інформаційних війн» або окремо виділяються, як «інформаційні впливи на свідомість» [14, с. 10, 35-37, 228-231]. Кримінально-правова ж наука досі не звертає уваги на необхідність актуалізації уваги законодавця на суспільну небезпечність подібних впливів, потреби врахування у державній політиці боротьби зі злочинністю і, зокрема, кримінально-правовій політиці держави векторів, спрямованих на виявлення, систематизацію, криміналізацію та ефективну кримінально-правову протидію таким суспільно-небезпечним діянням.

Сьогоднішній рівень розвитку масових комунікацій і поширення використання комунікаційних технологій в усіх сферах життя як держави, так і суспільства, забезпечують можливість здійснення шкідливих, у т.ч. і руйнівних впливів на свідомість населення країни, окремих груп та індивідів. *Кримінально-правова наука має визначити коло найбільш суспільно-небезпечних діянь, небезпека яких зростає під впливом розвитку ІС, визначити необхідність криміналізації окремих їх категорій з урахуванням соціальної обумовленості такої криміналізації в умовах розвитку демократії і свободи слова, але і у розумному балансі з необхідністю забезпечення у державі законності і правопорядку.*

Звернемося до деяких очевидних і загальновідомих фактів, які демонструють перехід окремих суспільно-небезпечних проявів, зокрема, у медіапросторі. Щоденне поширення на окремих телевізійних каналах програм, що відверто пропагують розпусту та звідництво, не можуть не викликати обурення: на країні поряд з кліпами відомих виконавців постфійно виводиться СМС-повідомлення з приводу знайомств з метою встановлення

сексуальних зв'язків. У той час, як дії, що містять ознаки створення і утримання місць розпусти і звідництва, тягнуть настання кримінальної відповідальності за ст. 302 КК України, безпосередньо у телевізійному ефірі створюються і утримуються такі «місця», а відповідальність за створення подібних програм і розміщення подібних проєктів у ЗМІ не передбачена. При цьому, таку інформацію споживає вся аудиторія без будь-якого вікового та статевого цензу.

Аналогічна ситуація має місце з т.з. «лохотронами», які пропонують аудиторії прийняти участь у конкурсі на складання слів і повідомлення про результат шляхом телефонування на платні телефони у студію. Набори літер для складання слів надто прості, і тому кількість телефонуючих досить значна. Проте телефонне з'єднання далі оператора не іде, при цьому кошти за дзвінки нараховуються абонентові. Вказані дії посягають на власність шляхом обману, отже містять ознаки злочину, передбаченого ст. 190 КК України – «Шахрайство». Проте належної відповідальності за вчинення таких дій не наступає, адже на екрані під час такої передачі постійно утримується нагадування про вартість дзвінка: абонент попереджений про вартість – отже, обману «не відбувається». Але... абонент не попереджений про те, що до ефіру йому додзвонитися не вдасться.

Окремо слід відзначити безпосередній «продаж» у телевізійному ефірі контактів дівчат для знайомств. Низка телевізійних каналів у нічний час демонструючи т.з. «лоти» – фотографії дівчат у бікіні або топless пропонують глядачам платно проголосувати за найкращий лот, і як нагороду отримати телефонний номер або безпосередній телефонний зв'язок з дівчиною, що у цьому лоті зображена. Тут відбувається комбінація обох наведених вище суспільно-небезпечних діянь, проте виготовлення таких програм не тягне для телеканалів ніяких кримінально-правових наслідків.

1. Ворисов В.І. Соціологічний аспект дослідження проблем кримінального права / Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка. – Донецьк, 2009. – 250 с. – С. 6-8.
2. Рабінович П.М. Сутність право розуміння // Право України. – 2007. – № 9. – С. 3-7.
3. Toffler A. Future Shock. – London, 1971. – 561 p. – P. 78.
4. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / Пер. з англійської. – К., 2004. – XVI с., 220 с.
5. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. – Под ред. Р.Корсини, А. Аuerбаха. – СПб., 2003. – 1096 с.: ил.
6. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А.Грицапов, В.Л.Абушенко, Г.М.Евелькин, Г.Н.Соколова, О.В.Терещенко. – Мн., 2003. – 1312 с.
7. Тоффлер Э. Третья волна: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М., 2004. – 781, [2] с. – (Philosophy).
8. Лем С. Сумма технологии: Сомнения и антиомы: Пер. с польского. / С.Лем. – М.: ООО «Издательство АСТ», СПб.: Terra Fantastika, 2004. – 668, [4] с. – (Philosophy).
9. Кастельс М. та Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель. Пер. з англ. – К., 2006. – 256 с.

10. Гальчинський А.С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. – К., 2006. – 312 с.
11. Розенфельд Н.А. Роль кримінально-правового захисту електронних інформаційних ресурсів у контексті розвитку Глобального інформаційного суспільства/ Захист прав людини на сучасному етапі: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. Частина II / за заг. ред. Д.М.Кущенка. – К., 2007. – 127 с. – С.с. 116-119.
12. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К., 1998. – Т. 5: П-С. – 2003. – 736 с.: іл.
13. Щербатых Ю. В. Общая психология. – СПб., 2008. – 347 с.
14. Костенко А.Н., Костенко Е.А. Свобода слова и преступность / Актуальні проблеми кримінального права та криминології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка. – Донецьк, 2009. – 250 с. – С. 10-12.
15. Прибутько П.С. Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах / П.С.Прибутько, І.Б.Лук'янець. – К., 2007. – 252 с.

*Савченко В.А.*

начальник кафедри кримінального процесу і криміналістики  
Прикарпатського юридичного інституту ЛьвівДУВС, кандидат  
юридичних наук, підполковник міліції

### **Інститут адвоката потерпілого та свідка у кримінальному судочинстві України – перспективи запровадження**

Неважко помітити, що за останні роки в Україні спостерігається тенденція до оновлення процедури досудового розслідування, більш чіткого врегулювання статусу учасників кримінального судочинства, розширення їх прав та свобод. Свідчать про це численні зміни і доповнення до чинного КПК та інших законів України, розробка проектів КПК з урахуванням вимог європейських стандартів у галузі забезпечення прав людини і громадянина. Чимало кроків у цьому напрямку зробила і сама європейська спільнота: наприклад, 24 листопада 1983 р. прийнято Європейську конвенцію щодо відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, 28 червня 1985 р. – Рекомендації стосовно становища потерпілого в рамках кримінального права та кримінального процесу та інші міжнародно-правові акти.

Цікавим у цьому напрямку бачиться створення умов для відновного правосуддя, розширення можливостей сторін кримінально-правового конфлікту щодо знаходження компромісу та примирення, наділення цих сторін рівними для цього можливостями та правовими засобами. У зв'язку з наведеним, доцільно проаналізувати деякі особливості правового статусу потерпілих та свідків в Україні та інших державах.

Відповідно до статей 49, 52 чинного КПК України, потерпілий (а також цивільний позивач та цивільний відповідач) має право мати представника, яким можуть бути адвокат, близькі родичі, законні представники, а також інші особи за постановою особи, яка провадить дізнання, слідчого, судді або за ухвалою суду. Такий представник діє поряд з особою, інтереси якої він представляє, або повністю замінює його [1, с. 136, 144-145].

Однак процесуальний статус потерпілого все ж залишається недосконалим, на що не раз зверталос увагу. Зокрема, І.В. Строчков зауважив, що зазначена категорія учасників кримінального процесу потребує найпильнішої уваги і турботи з боку держави, оскільки вона не забезпечила їх захисту від злочинних посягань. Крім того, наявні механізми не забезпечують поновлення їхніх прав та майна [2, с. 81]. З цим можна погодитись і варто також вести мову про те, що потерпілі використовують право на представника далеко не завжди або, вірніше, вкрай рідко, на відміну від обвинувачених чи підсудних, які намагаються заручитися підтримкою професійного адвоката, а в ряді випадків його участь є обов'язковою. Неврегульованою залишається і сама роль представника потерпілого у кримінальному процесі.

Відповідно до §406f КПК ФРН, потерпілий вправі користуватися у кримінальному процесі послугами адвоката або бути ним представленим. Під час допиту потерпілого в суді чи у прокуратурі повинна бути дозволена участь його адвоката, який у свою чергу має право протестувати проти питань, що задаються потерпілому, а також за його згодою клопотати про закритий судовий розгляд справи.

Крім того, якщо потерпілий допитується в якості свідка, то він може клопотати також про присутність особи, яка користується його довірою [3, с. 1326-1328].

Відповідно до §397a, §406g абзацу 3 КПК ФРН, потерпілі мають право користуватись послугами адвоката за рахунок держави в особливо складних випадках, як правило, при вчиненні насильницьких злочинів. Крім того, у будь-якому випадку кошти, які затрачені потерпілим на послуги адвоката, після набрання вироком законної сили стягуються із засудженого (§§472, 473 КПК ФРН) [3, с. 1408].

Участь адвоката потерпілого у кримінальному судочинстві Австрії врегульована §66 КПК, згідно з яким потерпілий має право бути представленим. Таке представництво здійснюється адвокатом шляхом надання консультацій та прямої участі у справі. Окрім того, якщо потерпілий зазнав суттєвого морально-психологічного навантаження, він може бути також представленим фахівцем соціальної галузі, який повинен підготувати його психологічно до допитів чи інших процесуальних дій як в ході досудового провадження, так і в суді [4, с. 90].

В Україні також давно висловлюються пропозиції щодо посилення статусу потерпілого у кримінальному судочинстві та реального відшкодування заподіяної злочином шкоди, що знайшло своє відображення у проектах КПК України, проте реального механізму все ж досі не вироблено.

У проектах КПК України від 25.05.2006 р. № 0952 та від 13.12.2007 р. № 1233 також було закріплено право потерпілого мати представника або користуватись правовою допомогою адвоката чи іншого фахівця у галузі права, передбачено обов'язкову участь такого представника (адвоката), а також визначено їх права та обов'язки. Зокрема, відповідно до статті 65 проекту № 0952 (статті 66 № 12331), участь представника потерпілого у справі є обов'язковою, якщо потерпілий:

- 1) є неповнолітнім;
- 2) через свої психічні або фізичні вади (німий, глухий, сліпий тощо) не може самостійно реалізувати право на захист своїх законних інтересів.

У випадках, передбачених законом, участь представника забезпечується безоплатно за рахунок держави [5; 6].

Право потерпілого мати представника передбачене також статтями 52, 54 проекту КПК Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права від 11.09.2008 р., де таке право закріплене, однак обов'язкової участі представників (адвокатів) вже не вимагається, а також їх прав та обов'язків не подається [7].

Окремо також доцільно зупинитися на праві свідка у кримінальному процесі ФРН мати адвоката як представника, що бачиться доцільним і авторами проєктів КПК України (окрім, чомусь, паведеного останим).

Слід зауважити, що і у ФРН цей інститут законодавчо поки що не врегульований, і у КПК не містяться норм, які би окреслювали права та обов'язки представника свідка. Як правило, свідок заручається кваліфікованою допомогою адвоката чи іншого фахівця у галузі права у тому випадку, коли він не знає, чи слід йому використовувати своє право на відмову від дачі показань та у якому обсязі. За загальним правилом, оскільки у нього є процесуальні права, то для їх забезпечення він і може заручитися допомогою юриста. З цього приводу у постанові Федерального Конституційного Суду говориться, що кожен свідок, якщо він вважає це за потрібне, може заручитися під час допиту допомогою адвоката як свого представника з метою забезпечення своїх процесуальних прав [8, с. 103]. У цій же постанові наголошується, що, враховуючи вимогу на справедливе провадження та принцип правової держави, свідок, незважаючи на свою процесуальну функцію засобу доказування, не повинен розглядатися лише як об'єкт процесу [8, с. 103].

Звідси можна зробити висновок, що представник свідка у кримінальному процесі ФРН має досить вузьке коло завдань – зокрема, це допомогти у реалізації свідком його процесуальних прав. Фактично він відіграє суто консультативну функцію до початку допиту і не може замінити собою самого свідка.

Слід зауважити, що подібної позиції притримуються і російські правники, які запровадили інститут адвоката свідка для надання йому юридичної допомоги також (ч.5 ст. 189 КПК РФ). Адвокат, який присутній при допиті, стежить за дотриманням прав і законних інтересів свідка, робить заяви, які підлягають занесенню до протоколу, якщо права свідка були порушені [9, с. 152]. Скоріше за все, таку ж роль представник свідка відіграватиме і у кримінальному процесі України.

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 1 бер. 2008 року / [науково-практичний коментар] / За заг. ред. Маларенка В. Т., Гончаренка В. Г. – [3-тє вид.]. – К.: Юрисконсульт КНТ, 2008. – 896 с.
2. Строков І. В. Організаційні та правові заходи забезпечення прав потерпілого від злочину / І. В. Строков // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2004. – №1. – С. 81.
3. Meyer-Göbner L. Strafprozeßordnung. GVG, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen. 48 neu bearbeitete Aufl. – München: C.H. Beck, 2005. – 2095 s.
4. Bachner-Foregger H. Strafprozessordnung. StPO 1975. – Wien, Taschenausgabe.– 2008. – 501 s.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: Проєкт № 1233 від 13 грудня 2007 р. [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

6. Кримінально-процесуальний кодекс України: Проєкт № 0952 від 25 травня 2006 р. [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України: проєкт Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права 11.09.2008 [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/projectCriminalCodex>.
8. BVerfGE NJW. Bundesverfassungsgericht. Neue Juristische Wochenschrift. – 1975, 103.
9. Данышина Л. И. Возбуждение уголовного дела и предварительное расследование в уголовном процессе России: [Учебное пособие для вузов] / Л. И. Данышина. – М.: Издательство «Экзамен», 2003. – 192 с.

*Садова Т.В.*

доцент кафедри судочинства Прикарпатського юридичного інституту ЛьвДУВС, кандидат юридичних наук

## Угода про визнання вини – за і проти

Новий проєкт КПК, розроблений Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства прав людини, від 11 вересня 2008 року отримав неоднозначну оцінку вітчизняних вчених та практиків. Це зумовлено, перш за все, тим, що авторами проєкту запропоновано введення до українського кримінально-процесуального законодавства інститутів, які є абсолютно новими для нашої правової системи і запозиченими з європейського чи американського права. Серед них можна назвати і так звані «угоди про визнання вини».

Так у частині 2 статті 390 Проєкту зазначається, що у кримінальному провадженні може бути укладена угода між державним обвинувачем та обвинуваченим про визнання вини. У наступних статтях §3 глави 4 Проєкту в загальних рисах викладені основні положення щодо судового розгляду на підставі такої угоди [1]. Однак слід зауважити, що запропонований його авторами механізм потребує ретельного вивчення і доопрацювання, оскільки у тих країнах, з права яких цей інститут був запозичений, а це, перш за все США, він піддається серйозній критиці, незважаючи на те, що існує там вже десятиліттями. У деяких штатах, таких як Аляска, Луїзіана, Техас, Айова тощо, він на даний час є забороненим [5; с. 38]. Цей факт спричинений тим, що у штатах, де угоди про визнання вини існують, судовий розгляд проходять лише близько 10 відсотків справ. То чи варто запозичувати те, від чого в інших країнах вже почали відмовлятися?

Угода про визнання вини (з англійської plea bargain) – це угода, що укладається між обвинуваченим та державним обвинувачем, зазвичай з ініціативи останнього, про те, що обвинувачений визнає себе винним у вчиненні менш серйозного злочину, ніж той, який йому початково інкримінується, в обмін на більш м'яке покарання або на зняття з нього інших обвинувачень. При укладанні угоди беруться до уваги ступінь тяжкості вчиненого злочину, вагомість зібраних доказів та наявність чи відсутність реальної перспективи обвинувального вироку у суді. В США такі угоди були запроваджені з метою розвантаження судів та переповнених в'язниць.

Варіантів таких угод може бути декілька:

1) Державний обвинувач пропонує обвинуваченому визнати себе винним за менш серйозним обвинуваченням, наприклад, вбивство з необережності замість умисного вбивства;

2) Обвинувачений визнає себе винним по одному обвинуваченню чи частині статті КК, тоді як інші обвинувачення з нього знімаються;

3) За наявності ґрунтовних доказів його вини обвинувачений визнає себе винним за початковим обвинуваченням в обмін на менш серйозне покарання, ніж те, яке він може отримати в результаті судового розгляду [2].

Кожна зі сторін має власні причини для того, щоби укласти угоду. Суд, перш за все, керується тим фактом, що чим менше справ проходить судовий розгляд, тим менше навантаження на суди і, відповідно, зменшується кількість ув'язнених. Для прокурора угода вигідна з тих мотивів, що окрім зменшення навантаження на прокурора вона ще й забезпечує гарантований обвинувальний вирок, нехай і за менш тяжкий злочин, тоді як хід справи у суді може бути непередбачуваним. Обвинувачений, в свою чергу, отримує легшу міру покарання, засудження за менш серйозний злочин, економить кошти на адвоката для участі у судовому розгляді та уникає прилюдної зневаги.

Отже, на перший погляд, всі сторони отримують свої переваги. Однак, ці переваги можуть вдало маскувати суттєві недоліки. Як в США, так і в Україні кожна особа має конституційне право на справедливий судовий розгляд, ніхто не може бути визнаний винним та позбавлений волі інакше, ніж за вмотивованим рішенням суду (статті 29, 62 Конституції України, 4-та поправка до Конституції США) [3; с. 12, 25; 4; с. 214]. Відповідно, укладання угоди порушує ці конституційні права, оскільки судового розгляду в такому разі не відбувається. Тімоті Лінч (Timothy Lynch), координатор проекту з кримінального судочинства інституту Като (Cato Institute) у своїй статті стверджує, що таким чином офіційний уряд навмисно використовує свої повноваження з метою змусити обвинувачених, щодо яких діє презумпція невинуватості, визнавати свою вину і відмовлятися від права на справедливий судовий розгляд; це твердження не спростовують і самі обвинувачі [6; 24]. Журнал «Time» з цього приводу зауважує, що обвинувачені жаліються на прокурорів за те, що ті навмисно висувують занадто суворі обвинувачення задля того, щоби потім їх зменшити в обмін на визнання вини, громадськість, з іншого боку, незадоволена тим, що злочинці отримують занадто м'яке покарання і виходять із судової зали вільними [7]. Тому, на нашу думку, якщо ми бажаємо все ж таки запровадити до нашого законодавства цей спірний інститут, нам необхідно, використавши практичний досвід інших країн та вивчивши всі можливі негативні наслідки, попередити їх та захистити права осіб, які можуть вступати у такі угоди.

Перш за все, укладання угоди має бути добровільним. Така вимога міститься і в Проекті. Однак, на практиці уникнути зловживань та тиску з боку сторони обвинувачення буде досить важко. Не кожен обвинувачений, знаходячись під слідством в умовах, що пригнічують його морально та психологічно, зможе реально оцінити наслідки укладеної угоди, прорахувати можливий результат судового слухання та прийняти правильне рішення. Не слід також виключати і можливість перебільшення стороною обвинувачення міцності своєї позиції. Добровільність визнання вини має оцінювати суд. З цією метою суд повинен оцінити докази, що лежать в основі обвинувачення, ознайомитися з протоколами допитів обвинуваченого, отримати характеристику його особи та допитати його в

суді особисто. Однак і це не може гарантувати стовідсоткової впевненості в тому, що обвинувачений уклав угоду свідомо і добровільно.

По-друге, необхідно надати обвинуваченому право на відкликання угоди в будь-який час до моменту проголошення вироку. Як вже зазначалось, кожен має право на справедливий судовий розгляд, тому факт укладення угоди не може вважатися підставою для позбавлення цього права. Якщо через деякий час після її укладення особа змінить свою думку і забажає, щоби справа слухалась в суді, угода має бути анульована, а визнання вини визнане недійсним.

По-третє, можливість укладання угоди слід обмежити злочинами невеликої та середньої тяжкості, інакше існує серйозний ризик того, що особливо небезпечні злочинці можуть уникнути ув'язнення або будуть відпущені на свободу через декілька років та продовжуватимуть свою злочинну діяльність.

1. Проект КПК, розроблений Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства прав людини від 11 вересня 2008 р.
2. Plea Bargains. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті:
3. [http://criminal.findlaw.com/crimes/criminal\\_stages/stages-plea-bargains/criminal\\_plea\\_bargain.html](http://criminal.findlaw.com/crimes/criminal_stages/stages-plea-bargains/criminal_plea_bargain.html)
4. Конституція України. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
5. Elowitz, Larry. Introduction to Government. – New York: Harper Perennial, 1992. – 263 p.
6. Carmen, Rolando V. del. Criminal Procedure: Law and Practice. – [2nd ed.]. / Rolando V. del Carmen – Pacific Grove, California: Brooks/Cole publ., 1991. – 483p.
7. Lynch Timothy. The Case against Plea Bargain. // Regulation. – 2003. – Fall. – С. 24-27.
8. Law: Is Plea Bargaining a Cop-Out // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті:
9. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,916340-3,00.html>

*Созанський Т.І.*

к.ю.н., Львівський державний університет внутрішніх справ

## Сукупність злочинів та інші прояви множинності злочинів

Сукупність злочинів, як вид множинності, слід відрізнити від інших видів множинності злочинів, зокрема, від рецидиву злочинів та повторності злочинів [1]. Зважаючи на поділ сукупності злочинів на ідеальну та реальну, доцільним буде встановити відмінності між поняттями, що є найбільш спорідненими, реальною сукупністю злочинів і відповідним проявом множинності злочинів.

Науці кримінального права відомі випадки, коли реальну сукупність злочинів, повторність та рецидив науковці об'єднували в одне поняття «повторність», яку потім ділили на повторність, реальну сукупність та рецидив [2]. Цей факт свідчить про наявність ряду спільних ознак у всіх трьох поняттях, що об'єднувались науковцями в одне.

Незважаючи на те, що реальна сукупність, повторність злочинів та рецидив злочинів об'єднують в одне поняття, їх слід розрізняти, перш за все для того, що кожне з них тягне за собою різні правові наслідки для винного. Так, у випадку реальної сукупності злочинів діяння особи кваліфікують, як кожен окремий злочин, за який особа притягується до кримінальної відповідальності. Вчинення злочину повторно, як правило, кваліфікується за однією частиною статті КК України, що передбачає таку кваліфікуючу ознаку, і покарання винному призначається одночасно за всі вчинені злочини у межах санкції відповідної частини статті (згідно роз'яснень Пленуму Верховного Суду України). Рецидив злочинів може змінити кваліфікацію вчиненого, якщо у відповідній частині статті КК передбачено кваліфікуючу ознаку, що вказує на наявність судимості в особи, яка вчинила злочин, а за відсутності такої кваліфікуючої ознаки виступає як обставина, що обтяжує покарання.

Саме тому, для правильного застосування цих проявів множинності злочинів, слід чітко визначити ці поняття і провести їх розмежування.

Однією з проблем є відмежування реальної сукупності злочинів від повторності злочинів. Це питання частково вирішив законодавець, коли у ст. 32 КК України визначив, що повторністю злочинів слід вважати вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК. Незважаючи на законодавче визначення повторності злочинів, вона містить ряд ознак, що є притаманними і реальній сукупності.

Саме поняття повторно сті злочинів частково накладається на поняття сукупності злочинів, це видно з положень статей 32 та 33 КК України. В ч. 1 ст. 32 КК України повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. В ч. 3 ст. 32 КК України зазначено особливі випадки утворення повторності злочинів, вчинення двох або більше злочинів передбачених різними статтями КК України, якщо у Особливій частині КК України міститься на це безпосередня вказівка. Таким чином, повторність злочинів утворюють два або більше злочини, що передбачені тією самою статтею або частиною статті, а в окремих, спеціально передбачених випадках різними статтями Особливої частини КК України.

В ч. 1 ст. 33 КК України під сукупністю злочинів розуміється вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України.

Отже, якщо співставити положення цих двох статей, то в них обох йдеться про два або більше злочини, що передбачені різними частинами однієї статті.

Але різні злочини, що утворюють повторність, мають певне обмеження, вони передбачені в кримінальному законі, як однорідні злочини, натомість реальна сукупність не вимагає такого обмеження для злочинів, що її утворюють. Таким чином, повторність однорідних злочинів є складовою реальної сукупності злочинів, тобто повинна кваліфікуватися за тими ж правилами, що і злочини, вчинені в реальній сукупності.

Щодо повторності, яку утворюють випадки вчинення особою злочину передбаченого однією і тією ж статтею, або однією і тією ж частиною статті, то позиція законодавця зазначена у ст. 32 КК України не завжди

відповідає практиці застосування норми. Наприклад, особа вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 365 КК України, а через певний час вчинила діяння, передбачене ч. 2 ст. 365 КК України. Відповідно до положень ст. 32 КК України такі діяння не утворюють повторності злочинів, адже вони передбачені різними частинами однієї статті, проте відповідають положенням ст. 33 КК України, тобто утворюють сукупність злочинів. В ч. 3 ст. 365 КК України міститься ознака - "повторне вчинення діянь, передбачених частиною першою або другою оскільки сполучник "або" виключає можливість одночасного застосування обох частин ст. 365 КК України, що відповідає положенням ст. 32 КК України, то повторними можуть бути тільки два і більше злочини, передбачені частиною першою або два і більше злочини, передбачені частиною другою статті 365 КК України.

Таким чином, кваліфікуюча ознака «вчинено повторно» - це передбачений законодавцем варіант поведінки - вчинення особою такого ж діяння, яке ним було вчинено раніше, або іншого діяння, що визначено в законі.

Визначений законодавцем варіант злочинної поведінки, покликаний не тільки прогнозувати можливість утворення повторності злочинів, а перш за все призначений правильно оцінити суспільну небезпечність діянь.

Викладене вище дає підстави вважати, що реальну сукупність злочинів можуть утворювати будь-які злочини, між якими є розрив у часі, а повторність злочинів слід розглядати, як частину реальної сукупності злочинів.

Виходячи з положень, наведених у визначенні сукупності злочинів та рецидиву злочинів, відмінність між ними полягає у тому, що сукупність утворюють злочини вчинені як з умисною формою вини, так і вчиненні з необережності та відсутності судимості у особи за вчиненні нею злочини (у випадку сукупності злочинів). Ці ознаки є достатньо конкретними і очевидними, тому, на нашу думку, не потребують детального аналізу.

1. Повторність у цьому випадку розуміється як вид множинності, яка також включає сукупність злочинів та рецидив.
2. Фролов Е. А., Галиакбаров Р. Р. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права / Е. А. Фролов, Р. Р. Галиакбаров. – Свердловск: СвЮИ, 1967. – С. 10; Красиков Ю. А. Множественность преступлений: понятие, виды, наказуемость / Красиков Ю. А. – М.: ВЮЗИ, 1988. – С.8; та інші.

*Стеблінська О.С.*

доцент кафедри кримінального права та кримінології  
Прикарпатського юридичного інституту ЛьвДУВС, кандидат  
юридичних наук

## **Інформаційний та психологічний вплив як напрямок протидії злочинності**

Підвищення ефективності протидії злочинності є важливим загальнодержавним завданням, успішне вирішення якого потребує негайного забезпечення практики оригінальними та ефективними методами та прийомами, спрямованими на попередження злочинності і оптимізацію розслідування злочинів. Між ученими триває дискусія щодо пошуку цих оптимальних шляхів. Привертає увагу те, що у роботах В.П. Бахіна, І.В.

Гори, Л.Я. Драпкіна, С.С. Овчинського, І.В. Строкова, П.В. Цимбала, М.П. Яблокова та інших учених висловлена думка щодо можливості використання правоохоронними органами, які здійснюють розкриття та розслідування злочинів, повідомлень засобів масової інформації (ЗМІ), як одного з напрямків протидії злочинності. Однак у монографічних дослідженнях ідеї використання засобів масової інформації і масової комунікації в практиці протидії злочинності більш ґрунтовно розвинуті не були.

Можемо спостерігати лише поодинокі випадки залучення ЗМІ до системи заходів протидії злочинності. На нашу думку, можливості ЗМІ не слід зводити лише до інформування населення щодо розслідування окремих кримінальних справ. Практичні органи потребують теоретичних розроблених рекомендацій щодо використання інформаційного та психологічного впливу в діяльності по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів.

Розглядаючи цю проблему, ми прагнемо підкреслити цільову функцію інформації в тих випадках, коли вона виступає в ролі специфічного засобу впливу на психіку людей і на їх поведінку.

З цього приводу доцільно звернути увагу на думку російського вченого С.С. Овчинського, який, досліджуючи проблеми протидії сучасній організованій злочинності, приходять до висновку, що "... боротьба з нею повинна передбачати застосування всіх можливих засобів і методів, які раніше застосовувались проти ворожих спецслужб і армій. Ця боротьба природним чином повинна охоплювати "інформаційні сфери які включають у себе в першу чергу ЗМІ..." [1, с. 313]. Використання сучасних інформаційних технологій повинно підняти оперативну-розшукову і розвідувальну діяльність правоохоронних органів на новий якісний рівень [1, с. 333]. Підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю може служити і поширене застосування мультимедійних комп'ютерних технологій для здійснення цілеспрямованих інформаційно-психологічних впливів на злочинні угруповання [1, с. 331].

Звичайно, питання можливостей використання інформаційного, психологічного впливу і залучення ЗМІ до діяльності правоохоронних органів включає багато аспектів. Тому пропонуємо розглядати їх з позицій кримінологічної науки (в системі попередження злочинності, усунення причин та умов та ін.) та криміналістичної науки, при проведенні тактичних комбінацій, прийомів використання інформаційного, психологічного впливу й допомогою повідомлень засобів масової інформації і масової комунікації.

Психологічний вплив частіше використовується в формі технологій таємного примусу особи. Аналіз підходів до вивчення класифікації методів психологічного впливу, необхідності, правомірності та доцільності його застосування у слідчій практиці як серед психологів, так і серед юристів свідчить про різноманітність форм опису методів і засобів впливу. Питання про класифікацію методів психологічного впливу та виділення найбільш значущих критеріїв допустимості їхнього застосування на сьогодні не достатньо опрацьовані, хоча активно розглядаються в роботах В.П. Бахіна, В.І. Гончаренко, В.О. Коновалової, В.Г. Лукашевича, М.В. Салтєвського, І.Л. Петрухіна та ін.

В сучасних умовах в інформаційно-комунікативних процесах використовуються не просто окремі прийоми, а спеціальні технології.

Останнім часом технології і прийоми інформаційного і психологічного впливу на масову свідомість одержали подальший розвиток у практиці функціонування ЗМІ. Дослідженням маніпулятивних технологій, як соціального явища, і визначенні форм протидії маніпуляціям величезний внесок внесли видні вчені Г.В. Грачев та І.К. Мірошник [2], В.Г. Красько [3].

Технології інформаційного, психологічного впливу в масових інформаційних процесах базуються на використанні можливостей ЗМІ і МК для впливу на масову й індивідуальну свідомість аудиторії.

Ці технології можуть з однаковим успіхом застосовуватися і як засіб зміцнення психологічної стабільності суспільства, і як зброя для її руйнування залежно від цільових настанов ініціатора інформаційно-психологічного впливу і від потенціалу, бажання об'єкта впливу прийняти ці чи установки захищати себе від зовнішнього інформаційного «тиску» [4], [5, с. 16].

Особливого значення в сучасних умовах набувають питання взаємодії правоохоронних органів із ЗМІ при розслідуванні злочинів, які викликали значний суспільний резонанс, а також, коли для впливу на процесуальні рішення правоохоронних органів застосовувалась сила громадської думки. Про використання можливостей ЗМІ як одного зі способів та методів подолання протидії розслідуванню зазначають Р.С. Белкін [6, с. 255] та М.П. Яблоков [7, с. 159].

Останнім часом ряд учених-кримінологів (західні - Н. Крісті, Х. Зер, російські - Я. Гілінський, Г. Забрянський, Л. Карнозова, Р. Максудов, М. Флямер) вказують на "кризу покарання" як такого. Ці вчені вважають: настав час перегляду усталених поглядів на засоби протидії злочинності, зміни парадигми [8, с. 42]. Концептуальною основою і напрямком соціальної системи впливу повинен бути вплив на інформаційний простір (поле), тому що він є домінуючим і основним фактором на шляху соціалізації особистості. Потіки інформації формують базові основи впливу і формування психологічних і соціально-психологічних, культурологічних устоїв суспільства [9, с. 202]. З кримінологічної та психологічної точки зору вплив засобів масової інформації на масову свідомість та окремої людини спонукає до вибору певної форми поведінки в різних життєвих ситуаціях, що певним чином може впливати на криміногенну ситуацію і безперечно впливає на процес формування особистості. Система протидії злочинності повинна формуватися, в першу чергу, на основі використання засобів масової комунікації та масової комунікації. На нашу думку, правильним є твердження С.С. Овчинського про те, що нові нетрадиційні підходи в боротьбі з організованою злочинністю в ряді випадків виходять за межі кримінально-процесуальної сфери [1, с. 328].

1. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация / Под ред. Овчинского А.С. и Овчинского В.С. – М: ИНФРА – М, 2000. – 367 с.
2. Грачев Г.В., Мельник И.К. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия, М.: ИФ РАН, 1999.
3. Красько В.Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / Под общ. ред. А.Е. Тараса. Минск: Харвест, 1999.
4. Кассирер Э. Техника современных политических мифов // Вестник Московского университета. – Сер. 7. Философия. – 1990. – № 2.

5. Камакин А. Как лица превращаются в фигуры // Независимая газета, приложение «Фигуры и лица», 31.01.98. – № 15(1586).
6. Криминалистика: Ученик для вузов / Под ред. проф. А.Ф. Вольнского. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. –615 с.
7. Яблоков Н.П. Расследование организованный преступной деятельности. – М.: Юристъ, 2002. – 172 с.
8. Карнизова Л., Максудов Р., Флямер М. Восстановительное правосудие: идеи и перспективы для России // Российская юстиция. – 2000. – № 11. –С. 42-44.
9. Ткалич В.Е. Концептуальный подход к изучению системного воздействия на организованную преступность. Криминогенная ситуация на юге Украины: особенности и проблемы сдерживания. Сб. науч. стат. / Под ред. М.Ф. Оразиха, В.Н. Дремина. – Вибл. журналу «Юридический вестник». – Одесса: Фенікс, 2003. – 262с.

*Томин С.В.*

доцент кафедри судочинства ПЮІ ЛьвівДУВС, к.ю.н.

### **Загальна характеристика основних завдань прокуратури у процесі здійснення кримінального переслідування**

Відповідно до проекту КПК України (реєстраційний номер 1233 від 13.12.2007 року) кримінальне переслідування - процесуальна діяльність, яка здійснюється прокурором, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – і потерпілим, його законним представником чи представником з метою викриття, засудження та покарання осіб, винних у вчиненні злочину (ст. 6 проекту КПК) [4].

Як випливає з аналізу даної статті, метою кримінального переслідування є засудження та покарання осіб, винних у вчиненні злочину. На нашу думку, дане завдання лише частково відображає спрямованість діяльності прокуратури у кримінальному процесі та повинне бути доповнене.

У ст. 2 КПК України зазначено, що завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону для того, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний [2].

Водночас таке формулювання положень КПК України викликає заперечення. Кримінальне судочинство – це провадження у кримінальній справі, яке включає досудові та судові стадії. У зв'язку з цим різноманітність його суб'єктного складу не дозволяє однозначно стверджувати про єдину систему завдань кримінального судочинства. Зокрема завдання захисника підозрюваного, обвинуваченого або ж підсудного суттєво відрізняються від завдань органів прокуратури та потерпілого.

У зв'язку з цим, доцільним вважаємо закріплення у КПК категорій “мета” та “завдання”, виходячи з філософського розуміння діяльності та її суб'єктів. Тому мета та завдання повинні досліджуватись з урахуванням специфіки діяльності конкретних суб'єктів. Натомість у КПК варто

було б застосувати таку категорію, яка б відображала спрямованість кримінального судочинства, як особливості сфери правозастосовчої діяльності. У зв'язку з цим пропонуємо замінити поняття “завдання кримінального судочинства”, яке вживається як у чинному КПК України, так і його проектах, на “призначення кримінального судочинства”.

Щодо завдань діяльності конкретних суб'єктів кримінального процесу, то, на нашу думку, вони повинні передбачатись у спеціальних законах, які регламентують їх правовий статус та функціонування.

У чинному Законі “Про прокуратуру” завдання прокуратури частково відображені у ст. 4 “Завдання прокурорського нагляду за додержанням законів” [1]. Аналіз положень даної статті дозволяє, на нашу думку, визнати неприйнятною позицію, відповідно до якої завданням кримінального переслідування називається забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за вчинений злочин шляхом: 1) порушення кримінальної справи; 2) затримання особи, що вчинила злочин; 3) застосування заходів кримінально-процесуального примусу; 4) формулювання обвинувачення та підтримання державного обвинувачення з метою застосування до них кримінального покарання [5, с. 16].

До основних завдань прокуратури України пропонуємо віднести: 1) забезпечення законності; 2) захист від неправомірних посягань прав, законних інтересів людини і громадянина; 3) захист інтересів суспільства та держави.

У формулюванні першого завдання діяльності прокуратури ключовим є слово “законність”, яка є складним політико-правовим явищем та визначається у юридичній літературі як певний режим суспільного життя та метод державного управління, принцип діяльності органів держави, точне та неухильне дотримання вимог юридичних норм всіма суб'єктами права [3, с. 4].

Другим завданням діяльності прокуратури є захист прав та свобод людини і громадянина. З цього положення випливає, що суб'єктами захисту є саме фізичні особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

У даній сфері діяльності прокурора особливе значення має такий спосіб захисту (охорони) прав і свобод людини, як їх відновлення. В першу чергу це стосується прав потерпілих, порушених у результаті злочинних дій. Це пов'язано з ним, що потерпілий має у справі визнаний законом інтерес.

Дане завдання кримінально-процесуальної діяльності прокурора є дотичним до одного із завдань кримінального судочинства, однак повністю з ним не співпадає. Відповідно положень до ст. 3 Конституції України “... права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави”, в тому числі й органів прокуратури та інших органів і їх посадових осіб, які ведуть кримінальний процес.

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 44 КПК України захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого є завданням захисника. У зв'язку з цим необхідно з'ясувати особливості виконання вказаного завдання у процесі реалізації функцій кримінального переслідування, здійснюваного прокуратурою, та функцій захисту, яка реалізується адвокатом-захисником.

Відмінність, перш за все, полягає у тому, що захисник, вступаючи у кримінально-процесуальні відносини з іншими учасниками судочинства, діє виключно в інтересах своїх довіритель (підзахисних) найчастіше за

винагороду. На відміну від нього, прокурор бере участь у провадженні, виконуючи свої службові обов'язки. Метою його діяльності є захист прав та свобод всіх без винятку учасників кримінального процесу, в тому числі й самого захисника. Останній має право звернутись до прокурора зі скаргою на дії і рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого і суду.

Третім завданням кримінально-процесуальної діяльності прокуратури є захист охоронюваних законом інтересів суспільства і держави. Саме для виконання даного завдання інститут прокуратури і було створено.

Визначення завдань є необхідною умовою для ефективного та дієвого кримінального судочинства, у якому кожен суб'єкт повинен чітко усвідомлювати свої завдання. Дане положення у повній мірі стосується прокурора як потенційного учасника усіх стадій кримінального процесу.

Таким чином, здійснюючи у кримінальному процесі функцію кримінального переслідування та нагляду за процесуальною діяльністю органів дізнання та досудового слідства, прокурор повинен мати на увазі, що метою останньої є забезпечення законності у діяльності посадових осіб, які ведуть процес.

Здійснення ж прокурором кримінального переслідування спрямоване на захист прав, свобод та законних інтересів осіб, які потерпіли від злочину, а також захист охоронюваних законом інтересів суспільства та держави. Саме ці завдання повинні стати правовим та моральним орієнтиром у тих ситуаціях, коли особа чи держава звертаються за захистом порушених прав та інтересів. Разом з тим, вони повинні детермінувати сутність та зміст всієї кримінально-процесуальної діяльності прокурора.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне доповнити п. 26 ч. 1 ст. 6 проекту КПК словами: "...з метою захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, які потерпіли від злочину, а також захисту охоронюваних законом інтересів суспільства та держави".

1. Закон України "Про прокуратуру" від 05.11.1991 року № 1789-XII [електронний ресурс]. – <http://www.rada.gov.ua>.(1)
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. Затверджений Законом від 28.12.60 р. [електронний ресурс]. – <http://www.rada.gov.ua>.(4)
3. Кудрявцев В.Н. Законность: содержания и современное состояние / В.Н. Кудрявцев // Законность в Российской Федерации. – М., 1998. – С. 3-7.(5)
4. Проект Кримінально-процесуального кодексу України від 13.12.2007 року (реєстраційний номер 1233) [електронний ресурс]. – <http://www.rada.gov.ua>.(6)
5. Щегель Н.І. Кримінальне переслідування: зміст та форма. Автореф... канд. юрид. наук / Н.І. Щегель – К., 2007. – 20 с.(7)

*Тростюк З.А.*

завідувач кафедри кримінального права та процесу Київського університету права НАН України, кандидат юридичних наук, доцент

## **Враховування правил законодавчої техніки при внесенні змін та доповнень у Кримінальний кодекс України**

Стрімке збільшення змін та доповнень до Кримінального кодексу України (у подальшому – *КК України*) породжує проблему їх узгодження

з чинними кримінально-правовими нормами, вироблення правил їх законодавчого викладення, законодавчої техніки.

М. Д. Шаргородський писав про правила внесення доповнень в КК України. Він вважав, що у зв'язку з тим, що чинне кримінальне законодавство має певну систему, кримінальний закон має бути включений в кодекс на певне місце. Тобто, новий закон про кримінальну відповідальність повинен «вплітатися» у логічну систему КК України та розташовуватися у тому розділі, в якому передбачається відповідальність за злочини, що посягають на один і той же об'єкт. Однак це правило законодавчої техніки не завжди витримується законодавцем. Наприклад, Законом України від 11 січня 2007 року КК України був доповнений статтею 1971 «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво», яка була розташована у розділі «Злочини проти власності». У КК України 1960 року аналогічний злочин розміщувався у главі «Злочини проти порядку управління». Враховуючи положення Земельного кодексу України, земельна ділянка як предмет злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України, може належати не лише на праві приватної власності окремим громадян, а й на праві комунальної і державної власності, а також перебувати на праві постійного користування та оренди земельної ділянки. Тобто, цей злочин посягає не лише на право власності, а й на право володіння земельною ділянкою.

При криміналізації суспільно небезпечних діянь потрібно враховувати вже існуючу систему статей Особливої частини КК України. І в тих випадках, коли у ньому відповідні діяння вже криміналізовані, немає сенсу включати в КК України окрему статтю. Таких прикладів можна назвати декілька. По-перше, включення нової ст. 2121, в якій передбачається відповідальність за ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Відповідні суспільно небезпечні діяння були кримінально карані за ст. 212 КК України, оскільки страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування відповідно до законодавства належать до обов'язкових платежів, тобто, предмета злочину, передбаченого ст. 212 КК України. По-друге, внесення змін у ст. 157 КК України, в якій передбачається відповідальність не лише за перешкодження здійсненню виборчого права, а й права брати участь у референдумі. А тому з моменту внесення змін до цієї статті в теорії кримінального права виникає закономірне питання про співвідношення ст. 157 КК України та ст. 160 КК України «Порушення законодавства про референдум». По-третє, включення в КК України ст. 1501 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» від 15 січня 2009 року. Таку новелу з першого погляду можна оцінювати лише позитивно. Однак більш уважний аналіз кримінально-правових норм наочно демонструє, що законодавець, намагаючись посилити кримінальну відповідальність за такі дії, насправді її пом'якшив. Адже кримінальна відповідальність батьків або осіб, які їх замінюють до моменту набрання названим вище Законом чинності (до 25 лютого 2009 року) наставала за ч. 2 ст. 304 КК України – втягнення у заняття жебрацтвом малолітньої особи або вчинене батьком матір'ю, вітчиму, мачухою, опікуном чи піклувальником або особою, на



яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього (за такі дії передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк від чотирьох до десяти років). Після 25 лютого 2009 року покарання за використання малолітньої особи для заняття жебрацтвом батьками або особами, які їх замінюють передбачається у виді обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 1501 КК). Навіть у тому випадку, якщо суб'єкт злочину вчинить злочин шляхом застосування насильства або погрози його застосування, то покарання передбачається все одно менше, ніж у санкції ч. 2 ст. 304 КК – обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк від трьох до восьми років (ч. 2 ст. 1501 КК).

При внесенні змін та доповнень до КК України потрібно дотримуватися правила: в одній статті викладається одна кримінально-правова норма. Виняток з цього правила можливий у випадку, коли норми тісно пов'язані між собою, взаємно доповнюють та обумовлюють одна одну, і лише у своїй сукупності дають відповідь на певне питання, коли одна норма не може бути повністю зрозумілою без іншої. М. М. Гродзинський писав, що в КК законодавча техніка вимагає, щоб формула статей Особливої частини об'єднувала декілька діянь лише в тому випадку, коли діяння схожі між собою за своєю природою та за своїми основними ознаками. У нормотворенні КК України відомі такі випадки, коли створюються громіздкі статті, які об'єднують декілька кримінально-правових норм. Таким яскравим прикладом невдалого конструювання є ст. 158 КК України «Фальсифікація виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікація підсумків голосування, надання неправдивих відомостей до органів Державного реєстру виборців чи фальсифікація відомостей Державного реєстру виборців». Вона складається з дванадцяти частин, в яких передбачається сім основних складів злочинів, крім цього, в окремих частинах вміщені кваліфікуючі ознаки того чи іншого основного складу. Належно сприйняти відповідну статтю, уяснити її зміст фактично неможливо.

Доповнюючи КК України новими статтями, змінюючи вже існуючі, законодавець має враховувати його «термінологічне поле». На жаль, і ця вимога законодавчої техніки порушується. Наприклад, відповідно до Закону України від 5 листопада 2009 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості» окремі статті КК України були доповнені додатковими кваліфікуючими ознаками (статті 115, 121, 122, 126, 127, 129), а також у новій редакції викладена ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань» та ст. 300 КК України «Ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійне нетерпимість та дискримінацію». Однак законодавець не врахував формулювання аналогічної обставини, що обтяжує покарання у ст. 67 КК України – вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату (п. 3).

Отже, як наочно демонструє аналіз змін та доповнень до КК України, досить часто законодавець не враховує основні вимоги законодавчої техніки

при створенні нових кримінально-правових норм, що не сприяє його якості та породжує невиправдані труднощі на практиці.

*Фещенко Л.О.*

Київський національний університет внутрішніх справ, доцент кафедри громадської безпеки, к.ю.н.

## **Щодо відповідальності посадових осіб органів внутрішніх справ за порушення законодавства України «Про звернення громадян»**

Важливим фактором дотримання законності, прав та інтересів громадян під час провадження у справах із звернень громадян є запровадження інституту відповідальності посадової особи органу публічної адміністрації, яка розглядає звернення, при порушенні нею вимог Закону України «Про звернення громадян».

Юридична відповідальність посадових осіб – ефективний інструмент стимулювання їхньої ініціативної та результативної діяльності. Законодавством передбачено, що порушення встановленого порядку розгляду пропозицій, заяв і скарг, бюрократичне відношення до них, тяганина, а також переслідування громадян у зв'язку з подачею звернень чи за критику, що міститься в них, тягнуть застосування до винних посадових осіб одного з видів юридичної відповідальності [1, с.67].

Закон України «Про звернення громадян» встановлює цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність за порушення його норм. Втім на сьогодні працівники ОВС за порушення права громадян на звернення переважно притягаються до дисциплінарної відповідальності. Проте у переліку видів юридичної відповідальності, передбачених ст. 24 Закону України «Про звернення громадян», дисциплінарну відповідальність не передбачено. У зв'язку з цим дану норму закону пропонується викласти у такій редакції: «Особи, винні у порушенні цього Закону, несуть адміністративну, дисциплінарну, кримінальну або цивільну відповідальність, передбачену законодавством України».

Незважаючи на вказану у Законі України «Про звернення громадян» прогалину, дисциплінарні стягнення фактично застосовуються до працівників ОВС і за цю ділянку роботи на підставі Закону України «Про дисциплінарний статут ОВС» [2]. Так відповідно до Дисциплінарного статуту ОВС України (ст. 5, п. 2) особи рядового та начальницького складу, яких в установленому законодавством порядку притягнуто до адміністративної, кримінальної чи матеріальної відповідальності, можуть нести і дисциплінарну відповідальність.

Підставою дисциплінарної відповідальності співробітників ОВС є дисциплінарний проступок. Чинний Дисциплінарний Статут ОВС України не містить визначення дисциплінарної відповідальності, натомість зазначає, що дисциплінарний проступок – це невиконання чи неналежне виконання особою рядового та начальницького складу службової дисципліни; за його вчинення особи рядового та начальницького складу несуть дисциплінарну відповідальність. Згідно зі ст. 12 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України на осіб рядового і начальницького складу можуть накладатися такі стягнення: усне зауваження, зауваження, догана, сувора

догана, попередження про неповну посадову відповідність, звільнення з посади, пониження в спеціальному званні на один ступінь, звільнення з органів внутрішніх справ.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що захист прав та інтересів громадян щодо забезпечення їхнього права на звернення потребує не лише чітких юридичних установок, а, передусім, усвідомлення посадовою особою органа внутрішніх справ своїх обов'язків та відповідальності. Для досягнення цих цілей необхідно, на наш погляд, залучити увесь комплекс засобів відповідальності. Так держава зобов'язана чітко визначити кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільну відповідальність співробітників ОВС у разі порушення права громадянина на звернення та спричинення йому шкоди неправомірними діями працівників органів внутрішніх справ залежно від характеру допущеного правопорушення і наслідків, що наступили.

Потребують удосконалення і процесуальні аспекти притягнення посадових осіб ОВС до певного виду юридичної відповідальності. Сьогодні, на жаль, можна погодитись із думкою Д.Н. Бахраха, що держава фактично встановлює імунітет державних службовців, в тому числі і співробітників ОВС, від домагань громадян, відносно яких вони вчинили незаконні, протиправні дії. Максимум, що можуть зробити потерпілі, — домогтись відміни незаконного акта. Громадяни не лише не наділені правом притягнути, але навіть ставити питання про притягнення службовця до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, матеріальної чи цивільно-правової відповідальності. До будь-якої з названих видів юридичної відповідальності службовця може притягнути лише інший службовець. За громадянином залишається тільки право подавати скарги на безкарність тих, хто порушив їх права [3, с.15].

Відсутність реальних правових важелів впливу на порушників вимог законодавства про звернення громадян фактично зводить нанівець дієвість інших гарантій забезпечення законності. Тому комплексний підхід до нормативного врегулювання інституту відповідальності за порушення законодавства у сфері розгляду звернень громадян зробить його дієвим інструментом зміцнення законності у цій сфері правовідносин.

1. Тарануха В.П. Посилення гарантій та підвищення персональної відповідальності посадових осіб місцевих органів виконавчої влади при розгляді звернень громадян // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К.: НАВСУ – 2001. – № 5. – С. 67-73.
2. Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Затверджено Законом України № 3460-IV від 22 лютого 2006 року // Офіційний вісник України від 05.04.2006 р. – № 12, стор. 9, Ст. 791.
3. Бахрах Д.Н. Как защитить себя от произвола власти // Российская юстиция. – 2003. – № 9. – С. 14-15.

*Хлистова Н.Б.*

Донецький юридичний інститут ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, викладач кафедри кримінального права та криминології, кандидат юридичних наук

## **Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки: актуальні проблеми правозастосування**

Правова політика у сфері боротьби зі злочинністю базується на загальних принципах демократизму, верховенства права, рівності громадян перед судом і законом, винної відповідальності, гуманізму, а також з урахуванням економії кримінально-правової репресії, достатньої та невідвортної відповідальності, диференціації й індивідуалізації покарання, справедливості тощо.

Реалізацією зазначених принципів у кримінально-правовій політиці є тенденції щодо гуманізації кримінальної відповідальності та покарання, при цьому відбувається логічне посилення кримінальної відповідальності за тяжкі та особливо тяжкі злочини, значно пом'якшуючи відповідальність за злочини, які за ступенем суспільної небезпеки є меншими.

Запровадження інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини невеликої та середньої тяжкості є підтвердженням реалізації згаданих вище принципів.

Аналіз постанов суду про застосування звільнення від кримінальної відповідальності дозволяє зробити висновки, що в цілому, у більшості випадків, суди правильно застосовують зазначений інститут, але привернуло до себе увагу застосування такого виду звільнення від кримінальної відповідальності, як звільнення у зв'язку зі зміною обстановки, оскільки в багатьох випадках застосування цієї норми відбувається всупереч тому змісту, що закріплений у ст. 48 КК України.

Слід зазначити, що аналізована норма містить низку оціночних термінів (зміна обстановки, втрата особою суспільної небезпеки), які можна трактувати по-різному.

Не вносить прозорості у вирішення проблеми і прийнята постановою Пленуму Верховного Суду України № 12 від 23 грудня 2005 року «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності», у якій у п. 7 йдеться про те, що треба розрізняти зміну обстановки в широкому розумінні, тобто соціальних, економічних, політичних, духовних, міжнародних, воєнних, міжнародних, природних, організаційних, виробничих та інших процесів у масштабах країни, регіону, області, міста, району, підприємства, установи, організації, та у вузькому - тобто об'єктивних (зовнішніх) умов життя, в яких перебувала особа на час вчинення злочину та які значною мірою позначились на її суспільній небезпечності. Для застосування ст. 48 КК необхідно встановити, що після вчинення певного злочину обстановка змінилася таким чином, що вчинене діяння вже не є суспільно небезпечним.

Особу можна визнати такою, що перестала бути суспільно небезпечною, у разі, коли вона сама або обстановка навколо неї зазнала таких змін, що унеможливають вчинення нею нового злочину.

Але на практиці трапляється інше. Найчастіше можна зустріти таке обґрунтування суду щодо доцільності застосування саме ст. 48 КК України (або подібне до цього): «Злочинне діяння, вчинене громадянином І., відноситься до категорії злочинів невеликої тяжкості, враховуючи особу підсудного і те, що він позитивно характеризується, раніше не засуджувався, свою провину в скоєнні даного злочину визнав повністю і розкався у вчиненому, згоду І. на закриття кримінальної справи відносно нього, суд вважає, що дана особа перестала бути суспільно небезпечною і тому І. потрібно звільнити від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (*курсив наш – Н.Х.*), а кримінальну справу відносно нього закрити з підстав, передбачених ст. 7 КПК України» [1, 2]. І це стосовно умисних злочинів середньої тяжкості. Виникає питання – так у чому ж така полягає зміна обстановки? Невже особа, яка покалася (це питання також є спірним і дискусійним у науці кримінального права), має вважатись такою, що перестала бути суспільно небезпечною?

Як бачимо, у таких випадках необхідно застосовувати ст. 45 у зв'язку з дійовим каяттям особи, але тут є суворе обмеження щодо вчинення необережного середньої тяжкості злочину. Тому суди на власний розсуд застосовують ст. 48 КК України, що дає можливість винним уникнути справедливого покарання.

Ідучи таким шляхом, було закрито кримінальну справу по обвинуваченню громадянки О. у скоєнні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 190, ч. 1 ст. 364 КК України, мотивуючи це тим, що на даний час звільнена із займаної посади, яка передбачала здійснення організаційно-розпорядчих функцій [3].

Вважаємо такий стан справ неприпустимим і для правильного застосування норми про звільнення у зв'язку зі зміною обстановки більш детально роз'яснити у Постанові Пленуму Верховного Суду України вимоги, максимально уникаючи при цьому використання оціночних понять.

1. Справа №1-76/2007. Постанова від 19 лютого 2007 року // Архів Знам'янського міськрайсуду, м. Знам'янка Кіровоградської області.
2. Справа № 1-47/2007 р. Постанова від 09 лютого 2007 року // Архів Горodenkivського районного суду, Івано-Франківська область.
3. Справа №1-314/09. Постанова від 22 липня 2009 року // Архів Ленінського районного суду м. Полтави.

*Юрчишин В.М.*

Чернівецький національний університет ім.Ю.Федьковича,  
доцент кафедри кримінального права і криміналістики, к.ю.н.,  
старший радник юстиції

## Прокурор - суб'єкт кримінального переслідування

Найвищою соціальною цінністю в Україні є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. [1]. Утвердження та реалізація прав і свобод людини, формування громадянського суспільства - найважливіші передумови побудови правової держави України, невід'ємною складовою яких є зміцнення законності, захист прав і свобод людини та громадянина.

Особливої актуальності набуває діяльність державних контрольно-наглядових органів щодо втілення зазначених положень у кримінальному судочинстві, зокрема на досудовому слідстві, де існує реальна можливість суттєвого обмеження конституційних прав і свобод громадян. Одна з гарантій додержання законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство - це прокурорський нагляд як конституційна функція прокуратури. Спрямування діяльності прокуратури на зміцнення демократичної соціально-правової держави та забезпечення верховенства права, додержання прав і основних свобод людини та громадянина є однією із засад державної політики в галузі прав людини [2, с.19].

Держава, як основний інститут політичної системи, який здійснює управління суспільством, відповідальна за те, щоб ця система (структура), функціонувала ритмічно і безперебійно. Але це можливо тільки тоді, коли в суспільстві буде порядок. Будь-який порядок, у встановленні та підтриманні якого зацікавлена держава, у своїй основі має насильницьку природу. В цьому відношенні кримінальне переслідування осіб, вивуватих у порушенні забороняючих норм кримінального права, є важливою зброєю в руках держави по підтриманню соціальної структури в стані відносної рівноваги. Кримінальне переслідування є тим засобом, за допомогою якого держава в стані боротися зі злочинністю.

Отже, якщо розглядати намагання держави зберегти у суспільстві відносний порядок як мету її функціонування, то кримінальне переслідування в такому разі буде виступати, як засіб досягнення даної мети.

Характер сучасного стану нашого суспільства свідчить про те, що державі важко вдається утримати систему в рівновазі. Злочинність стала загрозою державі та суспільству. Вона інтенсивно зростає, збільшується її суспільна небезпека і розмір шкоди, яка спричиняється державі, суспільству, громадянину.

Упродовж 9-ти місяців 2009 року спостерігалася тенденція до певного зростання числа вчинених злочинів - на 6,4%. Якщо за 9 місяців 2008 року в Україні зареєстровано 297993 злочини, то за відповідний період 2009 року - 316978. Збільшилося число вчинених тяжких та особливо тяжких злочинів на 7,3%. Їхня частка в загальній структурі злочинів становить майже 36%, тобто 113856 [9,с.3].

За таких обставин правоохоронна система не в стані на відповідному рівні протистояти наростаючому валу злочинності, забезпечити розкриття злочинів і тим на практиці втілити у життя принцип невідворотності покарання.

Кримінальне переслідування, як правова категорія, в нашій свідомості асоціюється з боротьбою зі злочинністю, і, в першу чергу, тісно пов'язане з діяльністю органів прокуратури, але в законодавчому порядку це не знайшло свого відображення. І не випадково після довгої перерви цей термін з'явився у ст.31 проекту Кримінально-процесуального кодексу: «Прокурор здійснює кримінальне переслідування у досудовому провадженні при здійсненні нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання чи досудове слідство, та при участі у розгляді кримінальних справ» [3, с.17].

Водночас, в п.55 ст.5 КПК РФ[5, с.7] ст.34 КПК РБ [6, с.29], ст. 51 КПК Молдова [7, с.35] закріплено таке: "Прокуратура здійснює кримінальне переслідування у відповідності до повноважень".

Кримінальне переслідування, як один із засобів боротьби зі злочинністю, в теперішньому стані не може забезпечити захист прав і свобод людини і громадянина. В наявності-проблемна ситуація, тобто таке становище системи, яка вимагає перетворень. В її основі лежать протиріччя між метою і засобами.

Мета української держави - збереження правопорядку в суспільстві, підтримання соціальної системи в стані рівноваги і, в підсумку, - забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Відповідно, щоб змінити ситуацію на краще, необхідне якісне "перетворення" другої складової зв'язки "мета-засіб", якою є кримінальне переслідування.

Кримінальне переслідування як наука, категорія і як важливий правовий засіб боротьби зі злочинністю, привертало до себе увагу багатьох дослідників. Ті чи інші його форми ставали предметом наукового дослідження не одного покоління дореволюційних російських учених, радянської епохи, незалежної України.

У теорії права дореволюційної Росії необхідно виділити наукові дослідження інституту кримінального переслідування у працях М.О. Буковецького, А.Ф. Коні, Н.В. Муравйова, В.К.Случевського, І.Я.Фойницького.

Так, І.Я.Фойницький у праці "Курс уголовного судопроизводства" поняття обвинувачення визначив як "...порушення кримінального переслідування... пред'явлення обвинувачення і прийняття його судом" (тут і далі переклад наш -В.Ю.) [13,с.10]

В радянський період проблема кримінального переслідування прокурором досліджувалася М.Л. Шифманом "Прокурор в уголовном процессе" [12 с.148], а також В.М. Савицьким "Государственное обвинение в суде"[10, с.231] і М.С.Строговичем "Уголовное преследование в советском уголовном процессе" [11,с.260].

Суттєвий внесок у розробку окремих аспектів кримінального переслідування, пов'язаних зі збором даних для обвинувачення та підтримання його перед судом, внесли українськи вчені-процесуалісти: І.В.Вернидубов, М.І.Гошовський, В.С.Зеленецький, М.В.Косюта, О.П.Кучинська, В.Т.Малыренко, О.Р.Михайленко, М.М.Михеенко, В.Т.Нор, В.П.Шибіко, М.Є.Шумило та інші.

Тим не менш, сьогодні ні в теоретиків, ні у практиків немає єдиного концептуального підходу до поняття та значення інституту кримінального переслідування і ролі прокурора в цьому переслідуванні.

Спроба наукового аналізу правових категорій і нормативного матеріалу, а також дослідження кримінально-процесуальних відносин, які складаються в результаті діяльності прокурора по здійсненню кримінального переслідування, які проводяться тепер, поки що не привели до створення цілісного, глибоко продуманого, науково-обгрунтованого вчення про прокурорське кримінальне переслідування.

На усунення зазначеної "теоретичної прогалини" спрямована доповідь, однак обсяг її обмежений відповідними рамками конференції.,

21 червня 2001 року Верховна Рада України прийняла законодавчі акти, якими не тільки внесено зміни до кримінально-процесуального законодавства, а 12 липня 2001 року - і до Закону України "Про прокуратуру," а й докорінно переглянуто роль прокурора в кримінальному процесі, його взаємовідносини з іншими учасниками. Наприклад, якщо раніше слідчий при взятті під варту обвинуваченого, проведенні обшуку та при інших слідчих діях, що зачіпали конституційні права і свободи громадян, напряму взаємодіяв з прокурором, то тепер при прийнятті подібних рішень прокурору відведена роль посередника між слідчим і суддею. Зміни та доповнення до Кримінально-процесуального кодексу мають й інші приписи, які обмежують повноваження прокурора. І ці новели, як свідчить практика, не завжди приводять до позитивного результату.

Якщо виходити з того, що мірилом ефективності правового регулювання є ступінь досягнення поставленої мети, то актуальним є питання - яка це мета? [8, с.215]

На жаль, автори змін і доповнень до КПК України в 2001 році, а особливо Робоча група Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, яка розробила новий проект КПК, відштовхуючись від благородної ідеї захистити права і свободи людини та громадянина, по суті, відреклися від істинного (природного) призначення кримінального процесу - боротьби зі злочинністю, назвавши судочинство винятково правозахисним засобом, а функцію кримінального переслідування переклали на державного обвинувача, слідчого, які зобов'язані в межах своїх повноважень розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або надходження заяви про вчинення кримінального правопорушення та вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. [4.], що не входить до системи функцій прокуратури, які чітко виписані у ст. 121 Конституції України.

Ми поділяємо думку про те, що слідчий при проведенні досудового слідства не повинен бути ні обвинувачем, ні захисником, а має бути дослідником і шукачем істини, об'єктивним, неупередженим "суддею" на досудових стадіях кримінального процесу. Що ж стосується прокурора, то він на досудових стадіях процесу має контролювати кожну процесуальну дію слідчого, кожне його процесуальне рішення, спонукаючи до об'єктивності і неупередженості, суворого виконання закону. Саме таким способом прокурор має брати участь у пошуках істини, забезпечувати законність і справедливість.

Якщо ж прокурор буде контролювати кожну процесуальну дію та кожне процесуальне рішення працівників оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, буде сам пред'являти обвинувачення і складати обвинувальний висновок, відбудуться якісні зміни в усьому кримінальному процесі.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року зі змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004р. -К.: Вид.Дім "Ін Юре", 2006.
2. Закон України "Про прокуратуру": Офіц. видання. -К.:Вид.Дім. "Ін Юре",2001. -32с.

3. Кримінально-процесуальний кодекс України. Проект, внесений народними депутатами України Мопсиком В.Р., Вернядубовим І.В., Ківаловим С.В., Кармазіним Ю.А. Реєстр №1233. 13 грудня 2007р. –208с.
4. Проект Кримінально-процесуального кодексу України. Національна комісія із зміцнення демократії та утвердження верховенства права. Ухваленому на 16-му пленарному засіданні комісії. –Київ, 2008. – 145с.
5. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации. –М.: Гросс Медия,2007. –208 с.
6. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Беларусь: текст по состоянию на 19 марта 2007г. – Минск: Амаффея, 2007. –400 с.
7. Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова. – Кишинэу, 2003. –403 с.
8. Бабаев В.К. Понятия права//Теория государства и права: Учебник/ под ред. В.К. Бабаева. М.: Юристъ,1999. –320 с.
9. Медведько О. Прес-конференція Генерального прокурора України Олександра Медведько 9-го жовтня 2009 року // Вісник прокуратури. –2009. – №10. – С.3.
10. В.М. Савицкий Государственное обвинение в суде. Москва. Издательство "Наука" 1971. –370 с.
11. М.С. Строгович Уголовное преследование в советском уголовном процессе. Москва. Изд-во. АН СССР. Москва 1991. –358с.
12. М.Л. Шифман. Прокурор в уголовном процессе. Юр издат.1948. –240 с.
13. И.Я. Фойницкий "Курс уголовного судопроизводства" СПб. 1996. –360с. т. –2.

*Аншук В.В.*

Волинський національний університет ім. Лесі Українки,  
аспірантка

## **Історичні аспекти визначення поняття «уявна оборона» у кримінальному праві України**

У Кримінальному Кодексі України 2001 року (далі – КК України) вперше на законодавчому рівні уявну оборону було визнано самостійною обставиною, що виключає злочинність діяння.

У ст. 37 КК України передбачено, що уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припустила наявність такого посягання.

Оскільки поняття уявної оборони є новим для кримінального закону нашої держави, то для з'ясування його сутності та значення доцільно проаналізувати історію походження кримінально-правового поняття «уявна оборона» та етапи його розвитку.

Перші згадки про уявну оборону можна знайти у працях юристів стародавніх Греції та Риму. Саме вони звертали увагу на роль фактичної та юридичної помилки у поведінці людини та визнавали безкарність такої поведінки. Проте слід зазначити, що до середини ХІХ ст., динамічніше розвивалося вчення про юридичну помилку. І лише в 1845 році в Уложенні про покарання кримінальні та виправні з'явилася ст. 99, в якій говорилося: «Кто учинит что-либо противоправное закону единственно по совершенному, от случайной ошибки или вследствие обмана происшедшему,

неведению тех обстоятельств, от коих именно деяние его обратилось в противозаконное, тому содеяное им не вменяется в вину». Відповідно до цієї статті були внесені зміни у ст. 92 Уложення і до обставин, що виключали злочинність діяння, які були вже передбачені в ній, додалася у п. 4 ще одна – випадкова помилка або обман [1, с. 15].

Положення про помилку передбачалося і в змінах, що були внесені до Кримінального Уложення 1903 року, зокрема в ст. 43 зазначалося, що не усвідомлення обставини, якою обумовлюється злочинність діяння..., виключає ставлення у вину самого діяння...; при необережності діяння правило це не застосовується, якщо саме діяння було наслідком недбалості винного [2, с. 8].

В подальших редакціях кримінальних кодексів, які діяли на території України, згадувалося лише про юридичну помилку, а уявна оборона продовжувала розвиватися в рамках такої обставини, що виключає злочинність діяння як необхідна оборона. Так, у КК УРСР 1927 року у ст. 13 містилося положення про необхідну оборону такого змісту: міри соціального захисту не застосовуються до осіб, які вчинили діяння, передбачені КК, якщо ці діяння вчинені у стані необхідної оборони проги посягань на радянську владу чи на особистість, чи на права того, хто обороняється, чи іншої особи, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Проте необхідність врегулювання ситуацій уявної оборони відбилоса у Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 23 жовтня 1956 року «Про недоліки судової практики у справах, пов'язаних із застосуванням законодавства про необхідну оборону», яка деякою мірою заповняла прогалини КК щодо питання про поняття уявної оборони та про відповідальність за шкоду, заподіяну у стані уявної (мнимой) оборони: «Суди повинні розрізняти стан необхідної оборони і так звану мнимой оборони, коли особа не зазнає реального нападу і лише помилково припускає наявність такого нападу. В цьому випадку взаємності від обставин справи особа може відповідати або за необережну дію, або взагалі не підлягає притягненню до кримінальної відповідальності» [3, с. 185].

КК 1960 року також не містив вказівки на уявну оборону як обставину, що виключає злочинність діяння. У Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 4 грудня 1969 р. «Про практику застосування судами законодавства про необхідну оборону» містилися роз'яснення про відповідальність за шкоду, заподіяну у стані уявної оборони, аналогічні тим, що давалися у згадуваній вище Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 23 жовтня 1956 року.

У подальшому питання кримінальної відповідальності осіб за шкоду, заподіяну в стані уявної оборони, були розтлумачені у Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР № 14 від 16 серпня 1984 року «Про застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань» [4, с. 472] та у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 4 від 28 червня 1991 року «Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань» [5].

Роз'яснення статті 37 КК України 2001 року щодо випадків уявної оборони знайшли своє відображення у п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26 квітня 2002 року «Про судову практику

у справах про необхідну оборону»: слід відрізнити необхідну оборону від уявної, під якою розуміється заподіяння шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, але особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, помилково припускала наявність такого посягання. При уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковість свого припущення. Питання про те, чи дійсно в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи [6, с. 44].

Таким чином можна зробити висновок, що у кримінальних законах, які діяли на території України до 2001 року, уявна оборона не визначалась як окрема обставина, що виключає злочинність діяння. Однак дане поняття розвивалося в межах інших інститутів кримінального права, зокрема таких, як суб'єктивна сторона злочину та необхідна оборона.

1. Васьва Ю. А. Ошибка в содержании субъективной стороны состава преступления: Дисс.... канд. юрид. наук: 12.00.08 – Харьков, 2000. – 184 с.
2. Уголовное Уложение: Высочайше утв. 22 марта 1903 г. – Изд. неоф. – Спб.: Государственная типография, 1903. – СЛ XXII. – 340 с.
3. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР 1924-1963 гг. – М.: Изд-во «Юридическая литература», 1964. – 479 с.
4. О применении судами законодательства, обеспечивающего право на необходимую оборону от общественно опасных посягательств: Постановление Пленума ВС СССР от 16 августа 1984 года // Сборник постановлений Пленума ВС СССР 1924-1986 гг. /Под ред. В.И. Теребилова. М.: Известия Советов Народных Депутатов СССР, 1987. – 808 с.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 28 червня 1991 року «Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань» //www.rada.gov.ua.
6. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (1974-2004). Офіційне видання / За заг. ред. голови Верховного Суду України В. Т. Малиренка – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 334 с.

*Бабанли Р.Ш.*

Інститут держави і права ім.В.М. Корещького НАН України,  
аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та  
судоустрою

### Особливості погрози як злочину проти правосуддя

Погроза є ефективним засобом примусу та формою психічного насильства, посягає на психічну недоторканість особи, а тому відповідальність за висловлення погрози встановлена рядом норм розділу XVIII Кримінального кодексу України. Дискусійним є питання про особливості, що відрізняють погрозу як злочин проти правосуддя (Розділ XVIII) та погрозу вбивством як злочин, передбачений статтею 129 КК України (Розділ II). Слід звернути увагу, що комплексного дослідження погрози як злочину проти правосуддя проведено не було, це посягання аналізувалося у контексті досліджень інших складів злочинів, передбачених

розділом XVIII КК України. Виключення, з-поміж інших, становлять дослідження О.О.Кваші, а також І.В.Самощенко, який проводив загальний кримінально-правовий аналіз погрози.

Так, відповідно до ч.1 ст. 377 КК України кримінально караною є погроза вбивством, насильством, знищенням чи пошкодженням майна щодо судді, народного засідателя, присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя. У статті 386 КК України погроза вбивством, насильством, знищенням майна є кримінально караним способом перешкодження з'явленню свідка, потерпілого, експерта до суду; органів досудового слідства, тимчасових слідчих та спеціальної слідчої комісії Верховної Ради України чи дізнання, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку. Відповідно до ч.1 ст. 398 кримінальна відповідальність настає за погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо захисника чи представника особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

В даному контексті слід зазначити, що погроза вбивством, висловлена щодо вказаних потерпілих, наділена більшим ступенем суспільної небезпеки, аніж злочин, передбачений статтею 129 КК України (Погроза вбивством), адже посягає на два об'єкти, що перебувають під кримінально-правовою охороною – порядок здійснення правосуддя та психічну недоторканість осіб, щодо яких вона висловлюється. Суспільна небезпечність погрози в даному випадку обумовлена тим, що особа, яка висловлює погрозу щодо вказаних суб'єктів, прагне чинити на них психічний тиск та (або) прамусити до вчинення певних дій або утриматись від їх вчинення. Крім того, навіть коли суб'єкт злочину вже реально не може змінити поведінку учасника на свою користь, він може висловити погрозу з мотивів помсти, тобто погрозу, спрямовану виключно на залякування потерпілого. Таким чином, погроза в аналізованих складах злочину може бути як способом примусу учасника до вчинення певних дій або утримання від їх вчинення, так і психічним насильством над учасником внаслідок вчинення останнім певних дій всупереч інтересам особи, що висловлює погрозу.

Слід наголосити, що в аналізованому розділі обов'язковим є зв'язок погрози із певною специфічною діяльністю потерпілого. Так, стосовно судді, народного засідателя, присяжного – це діяльність, пов'язана із здійсненням правосуддя; щодо захисника чи представника – це діяльність, пов'язана з наданням правової допомоги; щодо свідка, потерпілого, експерта погроза є способом перешкодження з'явленню особи до певних органів, примушування до відмови від давання показань, а також до давання завідомо неправдивих показань. Якщо ж погроза не пов'язана із визначеною професійною або ситуаційною діяльністю (свідок, представник), то кримінальна відповідальність настає виключно за погрозу вбивством, якщо були реальні підстави побоюватись реалізації цієї погрози (ст.129 КК України).

Особливу категорію ймовірних потерпілих від злочинів проти правосуддя становлять близькі родичі судді, народного засідателя, присяжного, а також захисника чи представника.

Слід звернути увагу на досить суттєву відмінність ст.129 КК України від ст.ст. 377, 386, 398 КК України — ознаку реальності. Так, ст. 129 КК України передбачає кримінальну відповідальність за погрозу вбивством, якщо буди реальні підстави побоюватись здійснення цієї погрози, тому ст.129 є загальною нормою, а погроза вбивством, висловлена щодо судді, народного засідателя, присяжного є спеціальною нормою по відношенню до ст. 129 КК України. Очевидною є відмінність вказаних норм, яка полягає у тому, що відповідальність за ст.129 КК України настає, якщо у потерпілого були реальні підстави побоюватись здійснення цієї погрози, в свою чергу відповідальність за погрозу вбивством, висловлену щодо судді, народного засідателя, присяжного настає незалежно від того, чи була сприйнята потерпілим ця погроза як реальна. Однак, як правильно зазначає О.О. Кваша, якщо у потерпілої особи немає достатніх підстав боятись реального здійснення погрози, то така погроза не здатна вплинути на поведінку особи, яка здійснює правосуддя. Дійсно, при висловленні погрози, поєднаної із вимогою стосовно судді вчинити певні дії або утриматись від їх вчинення, очевидно, сама особа, що погрожує, прагне того, щоб ця погроза була сприйнята суддею як реальна.

Аналіз практики притягнення до кримінальної відповідальності за погрозу, висловлену щодо судді, свідчить, що погроза найчастіше висловлюється за таких обставин, коли особа об'єктивно не може її реалізувати — знаходиться за ґратами та під охороною — це те, що стосується підсудного при розгляді кримінальних справ. Дійсно, за таких умов реалізація погрози в момент її висловлення практично неможлива, однак вона може бути висловлена і на майбутнє — у таких випадках повинна йти мова про те, що погроза не є небезпечною в момент її висловлення, однак стане небезпечною тоді, коли, наприклад, засуджений відбуде призначене йому покарання. І саме таке суб'єктивне сприйняття погрози потерпілим-суддею повинно братися до уваги при оцінці реальності вказаної погрози. Підтвердження таким висновкам можна знайти у матеріалах судової практики. Так, підсудний, якого утримували на підлозі працівники міліції з метою забрати лезо бритви, продовжуючи намір перешкодити правосуддю, усвідомлюючи свої дії, почав уголос висловлювати в адресу судді та помічника прокурора неодноразові погрози скоїти і над ними також фізичне насильство, а також висловив у їх адресу погрози фізичним насильством у разі продовження ними виконання службових обов'язків[1].

Судова практика також йде тим шляхом, за якого при висловленні погрози щодо судді, зокрема, не встановлюється, чи були реальні підстави побоюватись здійснення цієї погрози, та чи потерпілий сприйняв цю погрозу як реальну. Натомість, при аналізі діяння, що полягає у вчиненні злочину, передбаченого ст. 129 КК України, встановлення реальності погрози відбувається в обов'язковому порядку. Одним із аргументів на користь недоцільності включення реальності як обов'язкової ознаки погрози як злочину проти правосуддя є той, що будь-яка погроза на адресу представників судової і правоохоронної влади є недопустимою, оскільки при цьому порушуються інтереси потерпілого і підбивається авторитет влади в цілому[2,8].

Таким чином, проведений аналіз вказує на наявність суттєвих особливостей у кримінально-правовому регулюванні відповідальності за погрозу, висловлену стосовно судді, народного засідателя, свідка, захисника

або представника особи у порівнянні зі статтею 129 КК України. В межах даної доповіді основну увагу було зосереджено на найбільш суттєвій та неоднозначній ознаці погрози, а саме її реальності. Підвищений ступінь суспільної небезпеки погрози у злочинах проти правосуддя, а також особливий статус потерпілого є причинами відсутності реальності як обов'язкової ознаки в аналізованих складах злочинів.

1. Вирок Бершадського районного суду Вінницької області у справі 1-28/2007р. від 27.02.2007 Електронний ресурс, режим доступу <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
2. Зайцев В., Курченко В., Павлова Л. Закон СССР "Об ответственности за неуважение к суду" в действии// Советская юстиция. — 1991, -№13, С.8

*Бондар О.В.*

Юридичний інститут, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, аспірант кафедри кримінального права і процесу

### Застосування аналогії закону в кримінальному судочинстві

Вірне та глибоке розуміння інституту аналогії, його сутності, функцій, місця та ролі у правозастосовчій діяльності неможливе без з'ясування його елементного складу (структури).

Одним із видів казуального заповнення прогалин права інституту аналогії є аналогія закону (*analogia legis*). Аналогію закону застосовують тоді, коли немає норми, що передбачає дану ситуацію, але є норма, що регулює подібний випадок.

Наприклад, у статтях КПК не встановлено, у який час доби допускається допит свідка. Для відповіді на це питання варто звернутися до інших норм закону. Відомо, наприклад, що допит обвинувачуваного заборонений у нічний час, крім випадків, що не терпить зволікання (ст. 143 КПК). Нічний час триває з 22-х до 6 годин за місцевим часом. Таким чином, звернувшись до аналогії закону, ми одержуємо відповідь на питання, що цікавить.

Згідно з чинним КПК України орган дізнання (оперативний підрозділ, що здійснює оперативно-розшукову діяльність), що порушив кримінальну справу, після виконання невідкладних слідчих дій зобов'язаний передати справу слідчому. Якщо по цій справі не вдалося виявити особу, яка вчинила злочин, то орган дізнання продовжує вживати оперативно-розшукових заходів для встановлення та затримки злочинця, повідомляючи слідчого про результати (ст. 104 КПК). В. І. Зажицкий пише, що це правило повинне поширюватися на випадки (тобто за аналогією закону), коли при встановленні оперативно-розшуковим шляхом ознак злочину кримінальну справу порушує слідчий, а не орган дізнання [1,с.59].

У юридичній літературі проблема захисту прав підсудного та недостатнього захисту прав потерпілого одержала великий резонанс [2,с.5]. Виходячи з аналогії закону та здорового глузду, прав у потерпілого не повинно бути менше, ніж у підсудного.

Внесення слідчим «Постанови про припинення кримінального переслідування» при не підтвердженні підозри. За змістом закону, застосувавши ст. 43-1 КПК, державний орган висуває проти особи

підозру. Згідно ст. 148 п.5 КПК підозра може бути пред'явлена на строк не більше 10 діб, після чого повинна бути знята, або змінитися на обвинувачення. Чинне законодавство передбачає тільки другий варіант, коли при достатності доказів слідчий виносить постанову про притягнення в якості обвинувачуваного. Як бути в тому випадку, коли підозра не може перейти в обвинувачення, КПК не обговорює. Досвідчені слідчі застосовують у цьому випадку аналогію закону у вигляді «Постанови про припинення кримінального переслідування» [3,с.26].

Можливість застосування юридичних норм за аналогією обумовлена об'єктивними властивостями права, його соціальною сутністю: в юридичних нормах загальна природа, вони приймаються єдиним законодавцем, право представляє систему взаємозалежних і взаємообумовлених норм.

Ф. Енгельс писав, що «право повинне не тільки відповідати загальному економічному становищу, не тільки бути його вираженням, але також бути внутрішньо погодженим вираженням, що не спростовувало б саме себе в силу внутрішніх протиріч» [4,с.418]. Тому будучи логічно послідовним, законодавець подібні в істотних ознаках суспільні відносини регулює подібними юридичними нормами.

Використання аналогії закону припускає застосування окремої конкретної норми права, що істотно відрізняє її від аналогії права. Невірно, на наш погляд, розуміти під аналогією закону застосування нормативного акту. Нормативний акт звичайно містить багато (або принаймні декілька) правових норм, які регулюють різні сторони відносин, а часом і різні відносини.

Обставини, врегульовані та нерегульовані правом, не ідентичні. Орган застосування поширює дію норми за аналогією лише на відносини, подібні до її предмету регулювання. Застосовується за аналогією юридична норма охоплює більший склад фактів, чим передбачено її гіпотезою. Відбувається уточнення, конкретизація норми щодо фактичних обставин, у результаті чого складається нове правило, аналогічне приписанню цієї норми права.

Викладена позиція значно розходиться з думкою тих вчених-юристів, які зводять аналогію закону (а часом і аналогію права) до діяльності по поширенню норми на не передбачені правом, але істотно подібні випадки [5,с.3].

Як правильно відзначають С.Н.Братусь й А.В.Венгеров, орган застосування «створює для вирішення справи нову норму, у якій є як подібні, так і відмінні з діючою нормою риси» [6,с.47]. Однак було б невірним говорити про застосування аналогії закону (у тому числі і аналогії права) як про правотворчий акт, суб'єктом якого є правозастосовний орган.

Безумовно, казуальне заповнення прогалин за допомогою інституту аналогії містить у собі певний правотворчий елемент, який, однак, не перетворює правозастосовчу діяльність у нормотворчість. І результат цієї діяльності ні в якій мірі не є актом правотворчості, елементом об'єктивного права. Відбувається розвиток в індивідуальному порядку застосовуваної за аналогією норми, виникає казуальна індивідуальна норма, а не норма права.

Цікаві на цей рахунок міркування відомого німецького юриста минулого сторіччя Ф. Регельсберґера: «Але можна ще запитати, - пише він, - чи є аналогія взагалі застосуванням права? Чи не належить вона скоріше до області створення права? Без сумніву, аналогія лежить на межі, але центр ваги її все - таки у середині сфери застосування права, тому що вона

опирається на позитивне право і досягає своїх результатів за допомогою оперування над певними положеннями права» [7,с.170].

Для того, щоб процес казуального заповнення прогалин у праві не переріс у правотворчий і відповідав вимозі суворого та неухильного дотримання законності, існують гарантії, обумовлені правозастосовчою діяльністю логічною основою і юридичною природою аналогії закону [8,с. 472-509].

Залежно від того, чи застосовуються за аналогією норми однієї галузі права до відносин, які є предметом правового регулювання цієї ж галузі, або до відносин, які служать предметом регулювання іншої галузі, розрізняється внутрішньогалузева та міжгалузева аналогія закону. Своєрідність застосування за аналогією норм однієї галузі права до відносин, які є предметом регулювання іншої галузі, дозволило деяким авторам розглядати таке застосування за рамками аналогії закону, виділивши особливий спосіб казуального заповнення прогалин - субсидіарне застосування права [9,с.16]. Ми цілком згодні з В.В. Лазаревим у тому, що «навіть чи обґрунтовані спроби відокремлення субсидіарного застосування закону за рамками рішення справи за аналогією» [10,с.179].

Значення класифікації аналогії закону на внутрішньогалузеву та міжгалузеву зумовлюється тим, що вона звертає увагу на різний рівень, складність юридичної діяльності при застосуванні аналогії того або іншого виду, на необхідність суворого обліку особливостей правового регулювання подібних відносин відповідними правовими методами.

Провідною галуззю права є державне (конституційне) право. Ст. 8 Конституції України закріплює свою пряму дію незалежно від наявності конкретизуючих та розвиваючих нормативних актів, що також є аналогією закону у формі субсидіарного застосування права [11,с.24].

1. Зажицкий В.И. Связь оперативно-розыскной деятельности и уголовного процесса. // Гос. и право, 1995, №6. 316с.
2. Татаркин В.И. Кто заслуживает снисхождения?// Росс.юстиция, 1995, №3. 212с.
3. Давлетов А., Войт В. Институт подозрения нуждается в совершенствовании.// Законность, 1996, №7 140с.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Соч.,т.37 1784с.
5. Акимов В.И. Аналогия в советском гражданском праве. Автореф. Канд. дис.Л.,1970. -240с.
6. Братусь С.Н., Венгеров А.Б. Понятие, содержание и формы судебной практики. - В кн.: Судебная практика в советской правовой системе. М., 1975. -503с.
7. Регельсбергер Ф. Общее учение о праве. М.,1897. С.170.
8. Недбайло П.Е. О гарантиях правоприменительной деятельности. 878с.
9. Леушин В.И. Динамичность советского права и восполнение пробелов в законодательстве. Автореф. канд. дис. Свердловск, 1971. 32с.
10. Лазарев В.В. Пробелы в праве и пути их устранения, 315с.
11. Непосредственное применение судами конституционных норм //Росс.юстиция, 1995, №12. - 273с.



Босович З.Я.

старший викладач кафедри кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника

## До підходу про поняття конвенціональних злочинів

З розвитком суспільства розвивається і, на жаль, злочинність, яка вже давно вийшла за межі національних кордонів. Тому на сучасному етапі гостро стоїть питання щодо удосконалення як національного законодавства, так і міжнародно-правових актів, що спрямовані на протидію міжнародним злочинам. Розвиваються і змінюються взаємовідносини між державами, зростає кількість міжнародних договорів, які присвячені різним проблемам, в тому числі питанням міжнародного кримінального права. Тому виникає необхідність з'ясувати суть суспільно небезпечних діянь, які визначені міжнародними актами. В теорії міжнародного та національного кримінального права мова, як правило, йде про міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру. І.Карпець визначає, що міжнародна злочинність – складне явище сучасного світу, що має у своєму складі декілька рівнів і підрівнів. Традиційно і головним чином за критерієм суспільної небезпеки в його складі виділяються міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру. Ці види злочинів сьогодні достатньо поширені і небезпечні не тільки для міжнародного правопорядку в конкретних регіонах, але й для світового співтовариства в цілому. Не дивлячись на відмінність у їх трактуванні, всі єдині в тому, що це міжнародні злочини [1, с.96-105].

Як зазначають І.Блищенко, І.Фісенко, об'єктом міжнародних злочинів є міжнародні відносини, життєві інтереси людства, що регулюються міжнародним правом. Безпосередній об'єкт злочинів міжнародного характеру має загальнокримінальний характер, він здійснюється злочинцями за власною ініціативою з метою реалізації свого приватного інтересу. Шкода міжнародним відносинам наноситься лише тому, що це необхідно для загального злочинного результату. По суті, це транснаціональні злочини [2, с.37-38].

Професор Р. Мюллерсон розмежовує відповідальність держави і фізичних осіб, вказуючи на те, що, якщо міжнародний злочин здійснюється безпосередньо державою і міжнародна відповідальність фізичної особи часто є формою політичної відповідальності самої держави, то злочини міжнародного характеру здійснюються, в основному, тільки фізичними особами, а не державою. Відповідальність держави за скоєння фізичними особами злочинів міжнародного характеру може настати тільки у випадку невиконання нею договірних зобов'язань по боротьбі зі злочинами міжнародного характеру чи безпосередньої участі державних органів (наприклад, спецслужб) в цих злочинах [2, с.38].

В українській науці міжнародного права за характером наслідків і ступені небезпечності міжнародні правопорушення поділяють на три основні види: 1) ординарні міжнародні правопорушення (вони порушують інтереси окремих держав і народів, для них характерна відсутність зафіксованих ознак, тому що вони виводяться в кожному конкретному випадку з відповідних міжнародних зобов'язань. Найпоширенішими

є невиконання міжнародних договорів у галузі економіки, науково-технічного, культурного співробітництва); 2) серйозні міжнародні правопорушення, які зачіпають інтереси всього міжнародного товариства, безпосередньо не ставлять під загрозу мир та безпеку держав і народів, але впливають на їхню стабільність, наприклад, отруєння радіоактивними речовинами повітряного, морського, космічного простору; 3) найтяжчі міжнародні злочини, що ставлять під загрозу знищення міжнародного порядку, порушують права та інтереси всього світового співтовариства [3, с.474-475].

Професор Є.Стрельцов стверджує, що кримінальна відповідальність фізичних осіб настає за скоєння таких злочинів:

1. міжнародні злочини, відповідальність за які фізичні особи несуть при умові, що їх діяння пов'язані зі злочинною діяльністю держави [4, с.424];

2. за скоєння злочинів міжнародного характеру, які не мають безпосереднього зв'язку зі злочинною діяльністю конкретної держави, але в той же час вони посягають на міжнародний і національний правопорядок, на мирну взаємодію у сфері економіки, торгівлі, права і свободи людини, інтереси юридичних осіб. В той же час в масштабі однієї держави неможливо здійснити весь комплекс заходів протидії таким злочинам. За своєю юридичною природою дані злочини є достатньо "звичайними", але в них присутній "іноземний елемент"[4, с.420].

Ряд науковців отожднюють поняття таких видів злочинів як "злочини міжнародного характеру", "міжнародні кримінальні злочини", "кримінальні злочини міжнародного характеру", "міжнародні злочини кримінального характеру", конвенційні злочини", "транснаціональні злочини". Аналізуючи наукову літературу, неможливо не замітити, що багато авторів використовують одні й ті ж терміни для визначення різних за своєю юридичною природою злочинів і різні терміни для визначення одних і тих же злочинів.

У теорії кримінального права міжнародні злочини традиційно розглядаються разом з конвенційними злочинами чи злочинами міжнародного характеру. В юридичній літературі були пропозиції об'єднати ці злочини загальним поняттям, а саме:

- "міжнародні делікти" – будь-яке порушення зобов'язання, що визначається міжнародною правовою нормою;

- "злочини проти міжнародного права" – діяння, що є небезпечні в міжнародному масштабі, які визнаються державами злочинами і вимагають об'єднання зусиль для боротьби з ними;

- "злочини в міжнародному кримінальному праві" – злочини, що порушують світовий правопорядок, відповідальність за які встановлюються в міжнародному кримінальному праві тощо.

Необхідно погодитись, що міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру неможливо розглядати відокремлено. Їх доцільно вивчати в сукупності як складові одного явища – конвенціональних злочинів. Під конвенціональними злочинами пропонується розуміти всі злочини, передбачені міжнародними договорами, незалежно від ступеня тяжкості посягання і назви міжнародного договору [5, с.40]. Конвенціональний (лат. *convencionalis* відповідний договору, умові) – умовний, прийнятний, згідно традиції. У будь-якому випадку міжнародні злочини чи злочини міжнародного характеру визначаються у міжнародних актах, це

можуть бути конвенції, статuti, протоколи, декларації тощо. Але для кримінального права назва міжнародного договору не має принципового значення, основне – це його виконання (*pacta sunt servanda* – договори повинні дотримуватись). Так як підставою поділу на міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру є їх зв'язок з міжнародним договором, термін “конвенціональні злочини” надає можливість об'єднати ці злочини і розглядати як одне явище і в подальшому можна буде визначити основні ознаки такого злочину.

1. Карпец И.И. Международная преступность. – М., 1988. – 112 с.
2. Зелинская Н.А. Международные преступления и международная преступность. Монография. – Одесса, 2006. – 568с.
3. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії. / за ред. В.Г.Буткевича. – К., 2002. – 608 с.
4. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти: Навч. посібник. – Одеса, 2000.
5. Князькина А.К., Чучаев А.И. Конвенциональные преступления в Уголовном кодексе РФ и международных актах. – М., 2007. – 836 с.

*Габуда А.С.*

Прикарпатський юридичний інститут Львівського державного університету внутрішніх справ, ст.викладач кафедри кримінального права та кримінології

### Історико – правовий аспект кримінальної відповідальності за опір

Належне виконання органами державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян покладених на них законом функцій, великою мірою залежить від створення їх представникам необхідних для цього умов, забезпечення їх відповідним захистом. Найбільш ефективним засобом захисту діяльності осіб, які виконували покладені на них обов'язки, у різні історичні періоди, виступало кримінальне законодавство. Проте, як вірно відзначає М.Й.Коржанський, історія кримінального законодавства України дуже бідна, її майже немає [1, 52]. Такі наслідки, на думку П.Л.Фріса, були спричинені тим, що Україна протягом сторіч була позбавлена державної незалежності [2, 18]. У зв'язку з цим, для з'ясування розвитку кримінально – правових норм, які встановлювали відповідальність за протидію виконанню представниками влади та громадськості своїх обов'язків необхідно проаналізувати руське законодавство як джерело кримінального закону, що діяв на території України.

Першим правовим актом, який визначав злочинність діяння та встановлював за нього покарання, була “Руська Правда” [3]. Проте ця найважливіша пам'ятка України – Руси не знала злочинів проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Склад опору вперше було сформульовано в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 року, у ст.ст.291, 292. Крім того, ст.293 даного Уложення також вводиться відповідальність за примушення чиновника до невиконання по службі обов'язків [4, 242 - 243].

Після утворення СРСР і до його розпаду, розвиток структури кримінального законодавства здійснювався на двох рівнях – загальносоюзному і республіканському. Вагомий вплив на розвиток кримінального закону України, зокрема, в частині встановлення відповідальності за опір, мало видане у 1927 році “Положення про злочини державні (контрреволюційні та особливо небезпечні для Союзу РСР злочини проти порядку управління)”, загальносоюзного значення. Даний документ, значною мірою вплинув на побудову норм Кримінального кодексу УРСР, прийнятого 8 червня 1927 року, зокрема, на ст.69, яка передбачала відповідальність за опір представникам влади. Ця стаття містила досить струнку побудову. Вона об'єднувала і насильницький опір, і примушування, а також протидію, поєднану з вбивством представника влади або заподіянням йому тяжких тілесних ушкоджень. Об'єднання в одній кримінально – правовій нормі простого та насильницького опору, актуальне і сьогодні: для чинної ст.342 КК України. Крім того, позитивним у ст.69 КК УРСР (1927р.) було і те, що на законодавчому рівні уже встановлювалось, що тяжкі тілесні ушкодження не охоплюються поняттям “насильство”. Разом з тим, передбачаючи відповідальність за опір тільки представнику влади, ця норма підкреслювала важливість діяльності саме тих осіб, які представляли та відстоювали інтереси творців тоталітарного режиму.

Вказана стаття, з деякими редакційними змінами (були виключені особливо кваліфікуючі ознаки опору), увійшла у наступний Кримінальний кодекс УРСР, який був прийнятий 28 грудня 1960 року і введений у дію з 1 квітня 1961 року. У цьому кодексі уже ст.188 встановлювала відповідальність за опір, але не тільки представнику влади, а й представнику громадськості, який охороняв громадський порядок [ 5 ].

Відповідно до загальносоюзного закону, Президія Верховної Ради УРСР Указом від 10 вересня 1962 року внесла зміни до Кримінального кодексу УРСР, доповнивши його ст.188 – 1 “Опір працівнику міліції або народному дружиннику при виконанні ними обов'язків по охороні громадського порядку”. Особливістю цієї норми було те, що вона спрямовувалась на забезпечення кримінально – правовим захистом від опору працівників міліції та народних дружинників. При цьому така охорона потерпілих, діяла лише у випадку виконання ними обов'язків по охороні громадського порядку.

Залучення військовослужбовців до охорони громадського порядку, викликало необхідність забезпечення і їм належного захисту. Це стало можливим завдяки Указу ПВР від 3 серпня 1988 року, згідно якого, ст.188 – 1 КК УРСР передбачалась також відповідальність і за опір військовослужбовцю при виконанні ним обов'язків по охороні громадського порядку [6]. Незважаючи на зміни та доповнення, які вносилися у ст.ст.188, 188 – 1 КК України 1960 року, вони так і залишилися багато в чому недосконалими, аж доки не втратили свою дію, внаслідок набрання чинності 1 вересня 2001 року Кримінальним кодексом України.

Таким чином, кримінальна відповідальність за опір має давню, приблизно двохсотлітню історію свого становлення. Її зміст визначався, насамперед, тими соціально – економічними та політичними процесами, які відбувалися у державі на певному етапі її розвитку. Однак, незважаючи на досить тривалий період розвитку та вдосконалення норм,

які встановлювали відповідальність за протидію виконанню потерпілим покладених на них законом обов'язків та здобутий досвід із законодавчої їх побудови, конструкція чинної ст.342 КК не тільки увібрала в себе нові недоліки, допущені вітчизняним законодавцем, а й не позбулася тих, що містилися попередні статті.

1. Науковий коментар Кримінального кодексу України / Проф. Коржанський М.Й. – К.: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
2. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, доповнене і перероблене. –К.: Атіка, 2009. –512с.
3. Российское законодательство X–XX в.: В 9 т./Под общ. ред. О.И. Чистякова. – М.: Юрид. лит., 1984. – Т. 1: Законодательство Древней Руси. – 432с.
4. Российское законодательство X – XX в.: В 9 т. / Под общ. ред. О.И.Чистякова. – М.: Юрид.лит., 1988.–Т.6: Законодательство первой половины XIX века. – 432 с.
5. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28 грудня 1960 р. "Про затвердження Кримінального Кодексу Української РСР"/Відомості Верховної Ради, 1961, №2, ст.14. Введений у дію з 1 квітня 1961 року.
6. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 3 серпня 1988 року//Відомості Верховної Ради УРСР. – 1988. – №33.–Ст.808.

*Гаврилюк В.І.*

Начальник УМВС України в Хмельницькій області, генерал-майор міліції, заслужений юрист України, почесний працівник МВС України

## Поняття та сутність оперативного обслуговування

Як один із напрямів діяльності працівників карного розшуку, оперативне обслуговування посідає важливе місце в системі боротьби з правопорушеннями та злочинністю. Від рівня організації цієї роботи великою мірою залежить стан громадського порядку і державної безпеки, захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань.

Оперативне обслуговування впроваджується відповідними заходами в конкретних умовах і містить у собі елементи організаційного характеру: прийняття рішення керівництвом органу внутрішніх справ про закріплення працівників карного розшуку за певною територією, об'єктом, лінією роботи в межах адміністративно-територіального поділу, забезпечення своєчасного надходження інформації про стан законності на території, об'єктах обслуговування та лінії роботи, отримання відомостей про дії осіб, що становлять оперативний інтерес, стан оперативної обстановки, визначення ролі працівників карного розшуку в організації та координації дій працівників інших служб органів внутрішніх справ щодо залобігання злочинців, їх розкриття та розшуку злочинців; створення належних умов для проведення оперативної роботи; врахування в повсякденній діяльності особливостей території, об'єктів обслуговування чи лінії роботи; планування оперативно-тактичних заходів, впровадження науково-технічних засобів, прогнозування криміногенних ситуацій на території, об'єктах обслуговування чи лінії роботи. Особливу увагу необхідно звернути

на необхідність забезпечення спадкоємності в оперативному обслуговуванні у разі змін складу оперативних працівників.

У спеціальній літературі поняття та сутність оперативного обслуговування об'єктів і галузей економіки розкриті досить повно. Це питання розглядалося такими вченими, як В.М. Аتماжитов [1], Б.Є. Богданов [2], Б.В. Бойцов [3], К.К. Горяїнов [4], А.І. Гришин [5], М.І. Іванов [6], А.М. Іщенко [7], Л.І. Кім [8], М.В. Крестинський [9], В.Д. Ларічев, А.Г. Лекарь [10], Є.В. Мілякіна, Я.В. Нелюбін [11], Г.Л. Овчаренко [12], Є.А. Орлова, Г.А. Панфілов [13], М.М. Перепелиця [14], Е.І. Терент'єв [15] та ін. Не ставлячи своїм завданням аналіз усіх точок зору з цього питання, зауважимо, що в даному цьому випадку існує досить значна розбіжність думок.

Так, Г.Л. Овчаренко зазначає: "важко точно встановити, коли в практиці оперативних підрозділів із боротьби зі злочинами у сфері економіки вперше з'явився термін "оперативне обслуговування але вже те, що він з'явився саме в такій редакції, говорить про те, що в нього вкладалося щось більше, ніж розташування негласного апарату на об'єктах народного господарства [29, с. 145]. А.Г. Лекарь під оперативним обслуговуванням розуміє систему агентурно-розшукових заходів щодо виявлення замаскованих злочинців, а також осіб, які беруть участь у цих злочинах [27, с. 40]. Таким чином, можна сказати, що в такому контексті оперативне обслуговування ототожнюється з оперативно-розшуковою діяльністю.

Дещо інше розуміння оперативного обслуговування репрезентує М.І. Іванов, який вважає, що це система забезпечення ефективної діяльності апаратів із боротьби зі злочинністю щодо попередження і розкриття замаскованих розкрадань та інших злочинів, що базується на комплексному аналізі оперативної обстановки, яка вимагає підбору, придбання і розташування сил та засобів, встановлення пріоритету та відповідності режиму оперативної уваги до найбільш кримінальних об'єктів [6, с. 107]. Схожу позицію займають Б.Є. Богданов [2, с. 133] та Б.В. Бойцов [3, с. 19]: на їхню думку оперативне обслуговування зводиться до вивчення й аналізу оперативної обстановки на закріплених об'єктах з метою своєчасного реагування на злочинні дії.

А.М. Іщенко визначає оперативне обслуговування як самостійну форму оперативно-розшукової діяльності "з визначення кола об'єктів, що підлягають активному оперативному спостереженню, вивченню, оцінці та прогнозуванню оперативної обстановки, забезпеченню об'єктів, що обслуговуються, джерелами оперативно-розшукової інформації і розробці економіко-правових прийомів забезпечення з попередження та розкриття злочинів"[7, с. 77].

М.В. Крестинський вважає, що оперативне обслуговування - це комплекс гласних і негласних заходів, спрямованих на забезпечення безперервного отримання оперативними підрозділами інформації про стан збереження власності на об'єктах народного господарства та спостереження за ними з метою своєчасного реагування на зміни оперативної обстановки, попередження та розкриття розкрадань державного і суспільного майна та інших злочинів [9, с. 30]. Цю точку зору поділяє Г.А. Панфілов [30, с. 101]. У дещо іншому аспекті оцінює оперативне обслуговування як систему оперативно-розшукових заходів Л.І. Кім, який вважає, що вона охоплює, поряд з оперативно-тактичними, й організаційні заходи [8, с. 13].

Зміст оперативного обслуговування зазвичай включає в себе: 1) визначення переліку сфер (об'єктів) економіки, що підлягають оперативному обслуговуванню; 2) розподіл сфер (об'єктів) економіки за рівнями (державним, обласним, місцевим) оперативного обслуговування; 3) закріплення співробітників оперативних підрозділів ОВС за галузями (сферами), об'єктами економіки за лініями та напрямками роботи; 4) вибір оптимального принципу оперативного обслуговування або їх сполучення; 5) вибір необхідного режиму оперативного обслуговування; 6) збір і аналіз первинної інформації про соціально-економічну, криміногенну характеристики сфери (об'єкта) оперативного обслуговування; 7) створення оптимальних за чисельністю та якісним складом джерел інформації (гласних і негласних), забезпечення їх надійної роботи; 8) організація взаємодії й обміну інформацією по горизонталі та вертикалі з іншими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, що здійснюють аналогічну діяльність на об'єктах, що обслуговуються, а також з контролюючими органами і громадськими організаціями; 9) аналіз стану оперативної обстановки на основі зібраної інформації; 10) відображення отриманих даних у контрольно-спостережних справах й інших накопичувачах оперативної інформації [10, с. 167-168].

Таким чином, основним завданням оперативного обслуговування є одержання інформації, що становить оперативний інтерес.

1. Аتماжитов В. М. О некоторых теоретических предпосылках использования математического моделирования при решении проблем оперативного обслуживания: информационный бюллетень ВНИИ МВД СССР, № 3 / В. М. Аتماжитов, В. А. Ильчев. – М., 1973. – С. 16-20.
2. Богданов Б. Е. Организация и тактика оперативной разработки аппаратами ВХСС лиц, занимающихся замаскированной преступной деятельностью / Богданов Б. Е. – М., 1983. – 238 с.
3. Бойцов В. В. Проблемы совершенствования оперативного обслуживания аппаратами ВХСС объектов и отраслей народного хозяйства: научная информация по проблемам криминалистики и оперативно-розыскной деятельности, № 3 / Бойцов В. В. – М., 1979. – С. 3-19.
4. Горяинов К. К. К вопросу о понятии оперативного обслуживания аппаратом ВХСС объектов и отраслей народного хозяйства: научная информация по проблемам криминалистики и оперативно-розыскной деятельности, № 3 / К. К. Горяинов, Е. И. Терентьев. – М., 1979. – С. 17-25.
5. Гришин А. И. Оперативное обслуживание объектов и координация работы спецаппарата. Проблемы совершенствования деятельности оперативных аппаратов ОВД: сборник научных трудов МВД СССР / Гришин А. И. – Н. Новгород, 1990. – С. 40-47.
6. Иванов М. И. Основные направления совершенствования организации деятельности аппаратов ВХСС в крупных городах / Иванов М. И. – К., 1984. – С. 187.
7. Ищенко А. М. Предупреждение и раскрытие преступлений, совершаемых с использованием служебного положения в системе бытового обслуживания: дисс.... канд. юрид. наук: 21.07.04 / Ищенко Андрей Михайлович. – М., 1989. – 237 с.
8. Ким Л. И. Правовые и организационно-тактические проблемы совершенствования ОРД аппаратов ВХСС по борьбе с хищениями социалистической собственности: дисс.... канд. юрид. наук: 21.07.04 / Ким Леонид Иванович. – М., 1975. – 213 с.

9. Крестинский М. В. Оперативное обслуживание подразделениями ВХСС объектов и отраслей народного хозяйства: учебное пособие / Крестинский М. В. – М., 1997. – 137 с.
10. Лекарь А. Г. К вопросу о сущности оперативного обслуживания. Оперативно-розыскная работа: бюллетень ВНИИ МВД СССР, № 115 / Лекарь А. Г. – М., 1981. – С. 40-44.
11. Нелюбин Я. В. Организация оперативного обслуживания объектов и отраслей народного хозяйства. Основы организации деятельности аппаратов ВХСС. Особенная часть / Нелюбин Я. В. – М., 1984. – С. 83-93.
12. Овчаренко Г. Л. Оперативное обслуживание. История вопроса: 40 лет создания аппаратов ВХСС и актуальные проблемы совершенствования их деятельности в свете решения XXV съезда КПСС / Овчаренко Г. Л. – М., 1977. – С. 145-149.
13. Панфилов Г. А. Оперативное обслуживание территорий и объектов аппаратами УР: сборник научных трудов МВШМ МВД СССР / Панфилов Г. А. – М., 1988. – С. 101-109.
14. Перепелица М. М. Организация оперативного обслуживания аппаратами ДСБЕЗ МВС, УМВС объектов и галузей економіки / М. М. Перепелица, М. М. Юнаков // вісник Львівського інституту внутрішніх справ. Випуск № 1 (т). – Львів, 1998. – С. 210-221.
15. Терентьев Е. И. Поисковая деятельность службы ВХСС. Организация, тактика, пути совершенствования: дисс.... канд. юрид. наук: 21.07.04 / Терентьев Евгений Иванович. – М., 1985. – 228 с.

*Гаєриш В.В.*

Прикарпатський юридичний інститут Львівського державного університету внутрішніх справ, викладач кафедри кримінального права та кримінології, ад'юнкт кафедри кримінального права КНУВС

## Питання відмежування формування умислу, виявлення умислу від готування до злочину

Визначаючи стадії, які передують закінченому злочину, необхідно зупинитися тільки на тих етапах вчинення умисного злочину, які виразилися в конкретній зовнішній дії, які нерозривно поєднує об'єктивні та суб'єктивні моменти. Ось чому виключаються чисто внутрішні процеси свідомості, під якими розуміються поява відповідних мотивів та формування умислу.

Деякі радянські автори виділяли три стадії незакінченого злочину: 1) виявлення умислу; 2) готування до злочину і 3) замах на злочин. (так визначались стадії розвитку злочину майже в усіх програмах з радянського кримінального права). [4, с. 214]

Інші автори називають тільки дві стадії: 1) готування до злочину; 2) замах на злочин. [2, с. 4; 4, с. 214-215]

Неодноразово були випадки заперечення авторами різниці між готуванням і замахом, тобто зливають ці стадії.

Виявлення позитивного досвіду минулих років, враховуючи думки видатних вчених, законодавче закріплення видів незакінченого злочину дало змогу віднести до стадій, які передують закінченому злочину тільки готування і замах (беруться ті стадії, за які передбачається кримінальна

відповідальність), як два різних, суттєво розрізаних між собою етапи здійснення злочину.

Отже, для того щоб зрозуміти як саме відмежовуються виявлення умислу від готування до злочину, необхідно дослідити їх окремо за допомогою методу аналізу, і на основі цього дослідження, вже використовуючи метод синтезу, визначити критерії, які їх різнять.

Першим спробуємо розглянути такий етап злочинного діяння як формування умислу.

Більшість вчених не відносить формування умислу до стадій незакінченого злочину. І з цим необхідно погодитись, оскільки ст.11 КК України зазначає: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно-небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.» [1, с.11] Тобто злочин повинен виражатися у тих чи інших зовнішніх діях особи. Формування умислу являє собою певні психічні процеси в людській свідомості і в ніякій мірі не може бути певною злочинною діяльністю. Якщо пояснити це простіше, то можна сказати, що злочинний умисел є певною протиправною думкою або думками. Отже, можна зробити висновок, що за формування умислу особа не притягується до кримінальної відповідальності.

Продовженням етапу форм виявлення умислу є його виявлення.

Саме виявлення умислу ще не означає реалізацію будь-якої його частини. Цієї позиції дотримуються практично всі науковці, які вивчають дане питання. Повністю підтримуємо точку зору В.П. Тихого, який зазначає, що при виявленні умислу відсутні самі дія і бездіяльність, тому виявлення умислу не розглядається як стадія вчинення злочину і не тягне за собою кримінальної відповідальності. Так, Верховний Суд України скасував вирок у справі засудженого за замах на дачу хабара і припинив справу з тих підстав, що «пропозиція хабара, за відсутністю будь-яких дій спрямованих на його дачу, не містять в собі складу злочину.» [3, с.71-72] Хоча були спроби внести зміни в ст. 369 КК та встановити кримінальну відповідальність за пропозицію хабара, але така позиція повністю суперечить нормам кримінального законодавства.

Однак, ми не повинні забувати, що від виявлення умислу необхідно відрізнити самостійні склади злочинів як «погрози» та «заклики», такі, як погроза вбивством, погроза знищення майна, погроза щодо працівника правоохоронного органу та ін. А під «закликами» можемо розуміти певні діяння, які спрямовуються на шкідлення певного роду, кола осіб до вчинення суспільно-небезпечних діянь.

Отже, беручи до уваги позицію більшості науковців виключають кримінальну відповідальність за виявлення умислу та спираючись на власні дослідження даної тематики, а також те, що у кримінальному законодавстві виявлення умислу жодним чином не закріплюється, його не доцільно розглядати як певне злочинне діяння.

Наступною стадією, яку ми розглянемо є готування до злочину.

Необхідно зазначити, що готування до злочину закріплена на законодавчому рівні. Відповідно до ст. 14 КК України: «Готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.»

Дії, які утворюють готування до злочину, не утворюють об'єктивної сторони складу злочину, на вчинення якого націльний злочинець. З точки зору суб'єктивної сторони, готування до злочину можливе тільки з прямим умислом. [4, с.229] Дії винного не спрямовані безпосередньо на об'єкт. Тобто об'єкт не ставиться в небезпеку.

Готування до злочину характеризується тим, що вони виражаються у зовнішніх проявах поведінки по створенню умов вчинення злочину, які, однак, не являють собою самого вчинення злочину.

Отже, розглянувши в індивідуальному порядку формування умислу, його виявлення та готування до вчинення злочину ми можемо здійснити їхнє розмежування. Дане розмежування буде здійснюватись по декількох критеріях.

1. За характером прояву. Формування умислу характеризується виключно психічними процесами, внаслідок яких формується певний злочинний стан свідомості, під яким ми розуміємо злочинний умисел. Оскільки людська психіка є замкненим середовищем, то психічні процеси, які в ній відбуваються, являються для оточуючих осіб невідомими. Згодом, в процесі генезису злочинного діяння, особа самостійно вирішує питання щодо виявлення та втілення у життя злочинного умислу.

Одним з варіантів подальшої долі умислу є його виявлення. Під виявленням умислу розуміють виявлення тим чи іншим способом (усно, письмово, іншим шляхом). Отже, на відміну від формування умислу його виявлення супроводжується певними психофізіологічними актами. Однак ці акти не являють собою діяння (дію або бездіяльність) як такого, оскільки не містять тієї суспільної небезпечності, яка притаманна злочину.

Щодо характеру прояву готування до злочину, то він є найрізноманітнішим і проявляється у будь-яких діях, спрямованих на створення умов для вчинення злочину в майбутньому (КК України у ч. 1 ст. 14 дає чітку відповідь у яких саме діях може виражатися готування). Отже, на відміну формування та виявлення умислу, які являють собою психічні процеси чи «мінімальні» фізіологічні акти, готування до злочину може виражатися у найрізноманітніших і найскладніших діях.

2. Наявність статусу стадії вчинення злочину. Формування та виявлення умислу, на відміну від готування до вчинення злочину, не має статусу стадії вчинення злочину. У теорії кримінального права панує думка про наявність трьох стадій вчинення злочину: 1) готування до злочину; 2) замах на злочин; 3) закінчений злочин. Вона закріплюється і в КК України, який теж визнає злочинними і караними ці стадії вчинення злочину. Виходячи з цього, готування до злочину характеризується наявністю статусу стадії злочину, формування умислу на вчинення злочину не відносять до жодної, а виявлення умислу – виходячи з певних обставин, може набувати один з видів незакінченого злочину який панує в теорії кримінального права, або ж самостійний склад, тобто закінчений злочин (наприклад, погроза вбивством (ст. 129), погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345)).

3. Найважливіший критерій – можливість настання кримінальної відповідальності.

Виходячи з попереднього аналізу процесу формування умислу впливає, що він на тягне за собою кримінальну відповідальність, оскільки не містить склад злочину. За загальним правилом, виявлення умислу теж не тягне за

собою кримінальну відповідальність, тому що в ньому відсутня саме діяння (дія або бездіяльність). Однак, нагадаємо, не слід забувати про самостійні склади злочину які необхідно відмежовувати від виявлення умислу. [3, с. 72] Можна сказати, що це каране виявлення умислу, яке закріплено на законодавчому рівні. Тобто, якщо виявлення умислу дає реальні підстави вважати, що умисел може бути в майбутньому реалізований, то в такому випадку необхідно говорити про самостійний склад злочину. У цих випадках карається не за саме виявлення умислу, а за вчинення суспільно-небезпечного діяння (погрози або заклики).

Щодо готування, то, згідно ст.ст. 14, 16 КК України, особа за вчинення готування до злочину середньої тяжкості, тяжкого та особливо тяжкого несе кримінальну відповідальність, яка настає за ст. 14 КК і за статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин.

Отже, порушене питання є надзвичайно важливим, оскільки надання відповіді на нього розв'язує цілу низку інших, не менш важливих питань. Чільне місце серед них посідає питання про кримінальну відповідальність особи на кожному етапі злочинної діяльності. Чітке розмежування формування умислу, виявлення умислу та готування до злочину дає можливість об'єктивно оцінити кримінально-правову ситуацію, і тим самим, справедливо здійснити правосуддя.

1. Кримінальний кодекс України. – ЛЬВІВ: Ліга-Прес, 2008. – 480с.
2. Н.Ф. Кузнецова. Ответственность за приготовление и покушение по советскому уголовному праву, автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М., 1953, стр. 4.
3. Тихий В.П. Готування до злочину (коментар ст. 14 Кримінального кодексу України) // Вісник Конституційного суду України. – 2003. №3. – с. 70-73
4. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, доповнене та перероблене. – К.: Атіка, 2009. – 512 с.

*Гнатів І.М.*

здобувач Львівського державного університету внутрішніх справ  
МВС України

## **Кримінально-правовий принцип «non bis in idem» у законодавстві України та зарубіжних країн**

Принцип «non bis in idem» або, як його ще називають принципи недопустимості подвійного інкримінування, означає, що одне діяння двічі не карається. У ст. 61 Конституції України міститься норма-заборона: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення». Це свідчить про те, що Основний закон України гарантує будь-якій особі, яка притягається до кримінальної відповідальності, що вона не буде покарана за те, що вчинила більше одного разу, не зважаючи на те, що кримінальний закон є недосконалим та містить ряд статей, які передбачають кримінальну відповідальність фактично за один і той самий злочин.

Це конституційне положення конкретизоване у ч.3 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК України): «Ніхто не може бути притягнений

до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу». Проте, ця основоположна засада зазвичай не відноситься до принципів кримінального права, що частково зумовлено відсутністю у КК України статті, яка б була присвячена його принципам. Законодавці багатьох зарубіжних країн вважають, що при розробці кодексів виникає необхідність законодавчого закріплення основоположних принципів [1, с. 106]. Ми погоджуємося з цією думкою і вважаємо, що закріплення принципів у КК України є необхідним для подальшого розвитку кримінального права, а також удосконалення та підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

У Конституції Литви (ст. 7), Конституції Македонії (ст. 14), Конституції Португалії (ст. 29), Конституції Росії (ст. 50), Конституції Словенії (ст. 31), Основному Законі ФРН (ст. 103), визначено відомий кримінально-правовий принцип *ne bis in idem* [2, с. 78] (М.І. Хавронюк вживає термін кримінально-правовий принцип, доречніше говорити у такому випадку про загально-правовий принцип, оскільки він міститься у конституціях держав – авт.). Отже, закріплення цього принципу в основних законах країн свідчить про те, що він має велике значення для їх правових систем.

Принцип «non bis in idem» відображає спеціально дозвільний принцип «дозволено лише те, що прямо передбачено законом», тобто він являє собою імперативну норму. Проте, у ряді країн з нього передбачено винятки, зокрема, Хартія основних прав і свобод Чехії встановлює: ніхто не може бути підданий кримінальному переслідуванню у зв'язку з діянням, за яке він уже був засуджений вироком суду, що набрав законної сили, або звільнений від кримінальної відповідальності. Цей принцип не виключає застосування надзвичайних правових засобів відповідно до закону (ст. 40) [2, с. 79]. На відміну від положень Хартії основних прав і свобод Чехії Конституція України не допускає жодних винятків зі ст. 61.

Принцип недопустимості подвійного інкримінування є важливою правовою засадою здійснення кримінально-правової кваліфікації. На вказаному принципі базується ряд правил кваліфікації злочинів [3, с. 98]. Кримінально-правова кваліфікація повинна здійснюватися на основі принципу недопустимості подвійного інкримінування, що є захистом від необґрунтованого ставлення особи у винуватого нею діяння двічі.

Так, у ст.4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22 листопада 1984 року [4], який ратифікований Україною, принцип «non bis in idem» передбачений як право не бути притягненим до суду або покараним двічі. Це право є міжнародно-правовим засобом захисту громадянина від держави, в особі її правоохоронних органів. Під дію цього Протоколу підпадають і громадяни України на підставі ст. 9 Конституції України: чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Таким чином, громадяни України, які двічі притягнені до відповідальності за один і той самий злочин вичерпавши усі національні засоби захисту мають право звернутися до Європейського Суду з прав людини.

Ще одним міжнародно-правовим актом, в якому закріплено принцип «non bis in idem» є Римський статут Міжнародного кримінального суду [5], у ст. 20 якого встановлено заборону подвійного інкримінування, а саме: за винятком випадків, передбачених у цьому Статуті, жодна особа не може

бути судима Судом за діяння, яке утворює основу складу злочину, по відношенню до якого ця особа була визнана винною чи була виправдана Судом.

Отже, положення «*non bis in idem*» є важливим кримінально-правовим принципом, який закріплено у національному законодавстві країн, а також у базових міжнародно-правових актах, що зобов'язують неухильно дотримуватися його суб'єктами правотворчої та правозастосовної діяльності.

1. Скакун А.Е. Принципи кримінального права у законодавстві зарубіжних країн: [Електронний ресурс] / [http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc\\_gum/znpkhnpu/Pravo/2007\\_9/Skakun.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/znpkhnpu/Pravo/2007_9/Skakun.pdf)
2. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. [Монографія]. – К.: Юрисконсулт, 2006. – 1048 с.
3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [Навчальний посібник]. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.
4. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: [Протокол, Міжнародний документ], 22 листопада 1984 року, [Електронний ресурс] / [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
5. Римський статут міжнародного кримінального суду: [Статут, Міжнародний документ], 17 липня 1998 року, [Електронний ресурс] / [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

*Горбачова Г. М.*

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, здобувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою

## Щодо права на необхідну оборону при суспільно небезпечній бездіяльності

Необхідна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння, характеризується всіма конститутивними ознаками, що притаманні даному інституту, а саме: за своїми зовнішніми ознакам конкретних злочинів, передбачених в Особливій частині КК України; є свідомим вольовим вчинком людини у формі дії; суспільством оцінюється як корисна; в момент здійснення не суперечить закону, тобто є правомірною дією; визначається кримінальним законодавством як незлочинна; виключає кримінальну відповідальність. Необхідна оборона, будучи дією правомірною, водночас полягає у заподіянні шкоди іншій особі, що в окремих випадках кваліфікується як злочин. Особливого значення набуває питання про підставу необхідної оборони. Підстава необхідної оборони – це окремий її елемент, що, з одного боку, відособлений від інших його ознак, а з іншої, є першою і фундаментальною її ознакою. Підставою необхідної оборони визнано наявність суспільно небезпечного посягання і необхідність його негайного відвернення або припинення. Спірним питанням щодо підстави необхідної оборони є можливість її застосування при посяганні у формі бездіяльності.

Оскільки необхідна оборона – це певні дії, зумовлені потребою негайного відвернення чи припинення посягання (ч.2 ст.36 КК), то очевидно, що

необхідна оборона допустима лише проти активних дій і недопустима проти злочинного посягання, яке вчиняється шляхом бездіяльності. Хоча в літературі пропонується визнавати суспільно небезпечним посягання, щодо якого допускається необхідна оборона, і таке посягання, яке здійснюється бездіяльністю особи [1, с.66]. Як приклади такого посягання, проти якого допустима необхідна оборона, наводиться застосування насильства до матері, яка відмовляється годувати свою новонароджену дитину, чи застосування насильства до нетверезого водія, який створює аварійну обстановку [2, с. 234].

У кримінально - правовій науці пропонується визнавати можливість захисту не лише від умисних суспільно небезпечних дій, але й від необережних або навіть невинних, якщо такими діями створюється реальна загроза заподіяння шкоди інтересам, що охороняються [3, с. 202]. Але проти необережних чи невинних дій особи необхідна оборона допускається у разі, коли такими діями або фактично заподіюється шкода інтересам, що охороняються, або ж створена реальна загроза заподіяння їм шкоди.

Не можна не погодитися з позицією П. П. Андрушка, який зазначає, що не повинні розглядатися за правилами необхідної оборони захисні дії щодо суспільно небезпечної бездіяльності особи [5, с. 67]. У подібних випадках, коли застосовується насильство з метою примусити іншу особу вчинити певні дії, які вона зобов'язана вчинити, мова йде не про необхідну оборону, а про здійснення свого права або про виконання професійних чи службових функцій особою, яка застосовує насильство [3, с. 202, с. 203], тобто право на необхідну оборону надає лише суспільно небезпечне посягання, що виявляється в активних діях особи.

Втім, заслугоує на увагу і позиція О.М. Попова та М.М. Турецького, які дотримуються протилежної точки зору. Як приклад, О.М. Попов наводить ситуацію, коли мати відмовляється годувати свою новонароджену дитину: голод призведе до смерті дитини; вбивство – це злочин; відвернення настання наслідків у вигляді смерті, шляхом застосування насильства, і є необхідною обороною. О.М.Попов обґрунтовує свою позицію такими аргументами: по-перше, ця бездіяльність визнається злочинною і тягне за собою реальну загрозу настання суспільно небезпечних наслідків; по-друге, настання цих наслідків можна попередити шляхом заподіяння шкоди особі, яка без діє [5, с. 234]. У той же час неможливо виключити ситуацію, коли завдається шкода бездіяльному суб'єкту для того, щоб примусити його особисто відвернути небезпеку. Але такі дії не відповідають ознакам необхідної оборони і, як відмічає І.С.Тишкевич, охоплюються правилами інших обставин, що виключають суспільну небезпеку і протиправність діянь [6, с. 20.].

На нашу думку, більш обґрунтованою є позиція тих вчених, які заперечують можливість застосування необхідної оборони при суспільно небезпечній бездіяльності [7, с. 27; 8, с. 27]. Згідно ч.1 ст. 36 КК України необхідною обороною визнаються «дії, вчинені з метою захисту... від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди...». У словнику С. І. Ожегова слово «посягнути» трактується як спроба що-небудь зробити [9, с. 493]. Оскільки в законі говориться про заподіяння або припинення спроби особи вчинити дію, що представляє суспільну небезпеку, то, очевидно, мова йде про певну активність особи.

1. Слуцкий И.И. *Обстоятельства, исключющие уголовную ответственность*. – Л.: ЛГУ, 1956. – 118 с.
2. *Российское уголовное право: В 2-х т. Т.2. Особенная часть / Под ред. проф. А.И. Рарога*. – М.: Профобразование, 2001. – 600с.
3. *Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак.* / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Веніківський та ін.; За ред. П.С. Магішевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
4. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного суду України на 1 грудня 2001 р.* / за ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с. – (Економіка. Фінанси. Право).
5. Попов А.Н. *Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах*. – СПб: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 465 с.
6. Тишкевич И.С. *Условия и пределы необходимой обороны*. – М.: Юридическая литература, 1969. – 191 с.
7. Баулин Ю. В. *Обстоятельства, исключющие преступность деяния*. – Х.: Основа, 1991. – 232 с.
8. Ткаченко В. *Необходимая оборона // Законность*. – М.: Наука, 1984. – 25-30 с.
9. Ожегов С. И. *Словарь русского языка*. – М.: Наука, 1984. – 921с.

*Горпинюк О.П.*

аспірант Львівського державного університету внутрішніх справ

### **Зміст та обсяг поняття таємниці приватного життя за кримінальним правом України**

У науці кримінального права досі не визначено види приватних таємниць, які є предметом злочинів, тобто відносяться до приватного (особистого) життя людини. Для вирішення цієї проблеми необхідно з'ясувати, що ж слід розуміти під таємницею приватного життя.

Серед фахівців у галузі права переважає думка, згідно якої таємниці приватного життя - це складова суб'єктивного права людини на недоторканність приватного життя. Під приватним життям розуміють сферу життєдіяльності окремої особи, яка включає у себе зв'язки особи з іншими людьми, її приватні справи, сімейні стосунки тощо, тобто все, що пов'язане з її способом життя і немає публічного характеру [1, с.465].

М.Н. Малєйна визначила приватну таємницю як забезпечення автономії особи в суспільстві, відомості про конкретну людину, не пов'язані з її професійною та громадською діяльністю, які відображають сімейне положення, окремі факти її біографії, відносини з родичами, друзями [2, с.153]. До таємниць приватного життя цей автор відносить медичну, нотаріальну, адвокатську та деякі інші таємниці. На думку Л.О. Красавчикової, таємниці приватного життя є однією з сторін реалізації права людини на недоторканність приватного життя, що охоплює: лікарську таємницю, таємницю нотаріальних дій, таємницю усиновлення (удочеріння), адвокатську та банківську таємниці, а також таємницю діяльності юрисдикційних органів у частині, що стосується інформації про приватне життя [3, с. 13].

Ще один науковець І.Л. Петрухін вважає, що таємниці приватного життя у своїй сукупності складають право на приватне життя. Серед цих

таємниць можна виділяти таємниці особисті (які нікому не довірені) та професійні таємниці. В основі професійних таємниць, на думку автора, існують приватні таємниці, які захищені від розголошення правовими засобами, адресовані тому, кому ці таємниці були у випадку необхідності довірені [4, с.16]. Водночас він наголошує на тому, що не будь-яка особиста таємниця є таємницею приватного життя. Наприклад, адвокатська таємниця часто складається з відомостей, які виключно відносяться до вчинення злочину, а не до приватного життя. Банківська таємниця становить особисту таємницю, але далеко не завжди це таємниця приватного життя (вкладення коштів у банк в окремих випадках не пов'язано з приватним життям). Однак науковець все ж погоджується, що більшість охоронюваних законом таємниць – це таємниці приватного життя.

До таємниць приватного життя відносяться відомості, відповідальність за посягання на які на даний час не передбачена в кримінальному законі. Сюди належить таємниця сповіді, нотаріальних дій, адвокатська таємниця. Деякі автори пропонують криміналізувати розголошення окремих видів таємниць. Зокрема, одні вказують на необхідність кримінальної відповідальності за розголошення адвокатської таємниці [5]; [6]; [7, с.213], інші вважають, що потрібно встановити кримінальну відповідальність за порушення таємниці сповіді [8, с.104]. Однак ми дотримуємось протилежної думки, за якою встановлення кримінальної відповідальності у спеціальних нормах за посягання на окремі види приватних таємниць призведе до прогалин у законодавстві, і, в результаті, до невиправданих труднощів у кваліфікації злочинів. А відтак, пропонується встановити загальну норму про порушення професійної таємниці, тобто встановлення кримінальної відповідальності за розголошення відомостей про приватне життя, які були довірені особі чи стали відомі у зв'язку з професійною діяльністю [9, с.13].

Неоднозначним є підхід до віднесення комерційної таємниці до приватної. Ряд авторів вважає, що комерційною таємницею можуть визнаватися відомості про ділове і навіть особисте життя керівників фірм і, таким чином, відносять цю таємницю до таємниць приватного життя. До змісту цієї таємниці відносять відомості про особу, зв'язки, наміри, можливості, помилки керівників фірм, а також їхніх співробітників [4, с.200]. На нашу думку, таке розуміння комерційної таємниці пов'язане з відсутністю чіткого визначення кола відомостей, які становлять комерційну таємницю. Розголошення комерційної таємниці завдає шкоди інтересам суб'єктів господарювання, але жодним чином ця таємниця не охоплює відомості про приватне життя.

Отже, таємниця приватного життя – це складова частина права на приватне життя, яка стосується найбільш особистих сторін життя людини: стану здоров'я людини, майнового становища, роду занять, життєвих поглядів, відносини у сім'ї та з іншими людьми.

До злочинів, предметом яких є таємниці приватного життя, слід відносити: розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК); незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК); порушення таємниці голосування (ст. 159 КК); порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції (ст. 163); розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК); порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК);



розголошення комерційної або банківської таємниці, у частині посягань на банківську таємницю (ст. 232 КК); розголошення відомостей про заходи безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 381КК); розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387 КК).

Таємниці приватного життя, за посягання на які передбачена кримінальна відповідальність, можна виділяти за певними критеріями.

1. Залежно від змісту відомостей, які становлять таємницю:

1) відомості про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби; 2) відомості, що становлять лікарську таємницю; 3) відомості, що становлять таємницю голосування; 4) відомості, що становлять таємницю усиновлення (удочеріння); 5) відомості, що становлять таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції; 6) відомості, що становлять банківську таємницю; 7) відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист; 8) відомості, що становлять таємницю досудового слідства або дізнання; 9) відомості, що становлять іншу конфіденційну інформацію про особу.

2. Залежно від зв'язку таємниці з професійною інформацією:

а) відомості, які є професійною таємницею:

1) ті, що становлять лікарську таємницю; 2) відомості, що становлять банківську таємницю; 3) відносяться до таємниці усиновлення (удочеріння); 4) відомості про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби; 5) відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист; 6) відомості, що становлять таємницю досудового слідства або дізнання.

б) відомості, які не є професійною таємницею:

1) відомості, що становлять таємницю голосування; 2) відомості, що становлять таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції; 3) відомості, що становлять іншу конфіденційну інформацію про особу.

Таким чином, на підставі визначення поняття приватної таємниці особи окреслено види приватних таємниць, за посягання на які передбачено кримінальну відповідальність. Названо таємниці, які можуть стосуватись приватного життя, за порушення яких в кримінальному законі не передбачено відповідальності. Проведено класифікацію приватних таємниць, які є предметом злочинів в чинному кримінальному законі.

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка – К.: Юридична думка, 2009. – 1236с.
2. Малейна М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита / М.Н. Малейна. – М.: МЗПРЕСС, 2000. – 244с.
3. Красавчикова Л.О. Личная жизнь под охраной закона / Л.О. Красавчикова. – М.: Юридическая литература, 1983. – 160с.
4. Петрухин И.Л. Личные тайны (человек и власть)/ И.Л. Петрухин. – М.: Институт государства и права Российской Академии наук, 1998. – 232с.
5. Див.: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1289019>
6. Див.: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lib.ua.ru.net/diss/cont/177303.html>

7. А.М. Титов, Г.К. Тетерятник Щодо можливості криміналізації розголошення адвокатської таємниці [«Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення»]: Матеріали наук. –практ. конф. 7-8 квітня 2006 року(ч. 2). – Львів: ЛьвДУВС, 2006 – 304с.

8. Марисюк К.В. Чи потрібна кримінально-правова відповідальність за порушення таємниці сповіді / К.В. Марисюк // Вісник ЛІВС при НАВС України. – 2003. – № 1. – С. 104-108

9. Рожнов А.А. Уголовно-правовая охрана профессиональной тайны:[Электронный ресурс] Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Рожнов Артемий Анатольевич. – М.: РГБ, 2003р. –203с.

Гуменюк Ю.І.

здобувач кафедри кримінального права Львівського державного університету внутрішніх справ

## Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою: проблема об'єкта злочину

Розкриваючи проблематику даної теми, необхідно детальніше з'ясувати сутність загального поняття об'єкта злочину та поняття об'єкта аналізованого складу злочину. На сьогоднішній день у науці кримінального права найбільш визнаною є концепція об'єкта злочину як охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин. Разом із тим слід зауважити, що останнім часом у науці кримінального права висловлювалися інші точки зору щодо поняття об'єкта: «об'єкт злочину — правові блага (інтереси)», «об'єкт злочину – соціальні цінності», «об'єкт злочину — людина», «об'єкт злочину – правові відносини», які не набули широкого визнання. Серед цих концепцій, на наш погляд, найбільш прийнятною є концепція «об'єкт злочину – правовідносини», яка обґрунтована С. Я. Лиховою [ 2, с. 25 ].

У теорії кримінального права прийнято класифікувати об'єкти на загальний, родовий і безпосередній. Виходячи з цього, проаналізуємо об'єкт складу завідомо незаконних затримання, привоуду, арешту або тримання під вартою.

Під загальним об'єктом злочину розуміють: всю сукупність особливо цінних охоронюваних законом України про кримінальну відповідальність суспільних відносин, на які посягає (посягнув) суб'єкт (суб'єкти) злочину і яким при цьому завжди заподіюється, заподіяна або може бути заподіяна істотна шкода [1, с. 194]. Отже, загальним об'єктом аналізованого складу злочину, виходячи з концепції об'єкта злочину, яку ми поділяємо, є вся сукупність правових відносин, які охороняються кримінальним законом.

Під родовим об'єктом в теорії кримінального права розуміють: частину загального об'єкта складу злочину, що є групою однорідних або тотожних особливо цінних суспільних відносин, які охороняються єдиним комплексом норм закону України про кримінальну відповідальність і на які посягає (посягнув) суб'єкт (суб'єкти) злочину та яким при цьому завжди заподіюється, заподіяна або може бути заподіяна істотна шкода [ 1; с. 194 ]. Виходячи з цього та концепції «об'єкт злочину — правовідносини», родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є система правовідносин, якими забезпечується реалізація судової влади в цивільному, господарському, адміністративному, кримінальному та конституційному судочинстві, а

також процесуальна діяльність компетентних державних органів, які сприяють судовій діяльності та втілюють у життя її результати.

Безпосередній об'єкт злочину в теорії кримінального права визначають як частину родового об'єкта, що є конкретним, охоронюваним кримінальним законом, особливо цінним суспільним відношенням (відносинами) на яке (які) прямо і безпосередньо посягає (посягнув) суб'єкт (суб'єкти) злочину і якому (яким) при цьому завжди заподіюється, заподіяна або може бути заподіяна істотна шкода [1; с. 194].

Щодо безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 371 КК України, то видається можливим виділити основний безпосередній об'єкт і додатковий об'єкт.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 371 КК України, є специфічні правовідносини, які виникають у зв'язку з діяльністю суду та інших правоохоронних органів щодо забезпечення законності затримань, арештів і приводів або тримання особи під вартою.

Додатковим факультативним об'єктом можуть виступати життя і здоров'я особи, її свобода і особиста недоторканність, а також майнові та інші права та законні інтереси особи.

1. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посіб. Для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.
2. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): Монографія. – К.: видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 573 с.

*Гуцуляк М.Я.*

Прикарпатський юридичний інститут ЛьвДУВС, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології

## **Поняття особи-засудженого до покарання у виді громадських робіт**

Одним із завдань покарання є виправлення засудженого (ч.1 ст. 50 КК України)[1,с.21]. Досягнення цього завдання значно ускладнюється без вивчення особи, яка відбуває покарання, без виявлення тих негативних чинників, які підштовхнули її до вчинення злочину, а тому повинні бути відкоректовані. Разом із тим, усі позитивні якості особистості повинні бути використані у виховній роботі.

Вивчення засудженої особи має велике практичне значення для визначення процесу виправлення і ресоціалізації засудженої особи. Тобто практично вся діяльність кримінально-виконавчої інспекції так або інакше пов'язана із вивченням особистості засудженого.

Для виховання людини необхідно знати, ким вона є, рівень її морально-педагогічної занедбаності, негативні риси особи, які сприяли вчиненню злочину, у чому проявився злочин, також необхідно вивчити психологічний стан засудженого.

У науковій літературі загальноновизнаним є положення про віднесення особистості злочинця до предмета кримінології [6, с. 26; 5, с. 274-281]. Кримінологічне вивчення особи злочинця головним чином здійснюється

для виявлення і оцінки тих властивостей і рис, які породжують злочинну поведінку з метою профілактики [6, с. 82] і виправлення. Як зазначає І.Г. Богатирьов, вивчення особи злочинця має науково-пізнавальне і практичне значення, яке необхідне для успішного вирішення комплексу заходів щодо запобігання правопорушень серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції [2, с. 116].

Незважаючи на актуальність викладеного, необхідно констатувати, що правоохоронні органи, в тому числі і ті, що виконують покарання, практично позбавлені інформації про криміногенні особистісні риси, а також про мотиви вчинення злочинів і мотиви, які можуть детермінувати злочинну поведінку в майбутньому. Кримінологічне вивчення особи злочинця здійснюється головним чином для виявлення і оцінки тих її властивостей і ознак, які породжують злочинну поведінку, з метою запобігання вчиненню нових злочинів. Наявність достатньо повних та достовірних даних про особу, яка перебуває на обліку в кримінально-виконавчій інспекції, є важливою умовою забезпечення ефективності профілактично-виховного впливу на неї [9, с. 86]. На нашу думку, центр ваги профілактичної роботи із злочинцями перебуває у сфері кримінально-виконавчих правовідносин. Саме тут в основному здійснюється (або ж повинно здійснюватися) виправлення злочинців.

Суспільство повинно усвідомити, що органи виконання покарань виконують досить важку, складну і найбільш значущу для суспільства і держави роботу з виправлення осіб, які вчинили злочини. У зв'язку з цим діяльність цих органів у реалізації кримінальної і кримінально-виконавчої політики держави щодо зниження (стримування) злочинності в державі має стратегічне значення.

Ю.М. Антонян вірно відзначає, що «співробітники органів та установ виконання покарань потребують кримінологічних відомостей про особу злочинця. Ці установи дуже зацікавлені в узагальненнях практики боротьби із злочинністю, в рекомендаціях з питань попереджувальної роботи» [7, с. 73]. Процес виправлення злочинців носить комплексний характер, він відрізняється складністю, тривалістю, а на його ефективність впливає безліч чинників, у тому числі і суб'єктивного характеру. Виправлення засудженого – передусім індивідуальний процес, але це не означає, що загальні характерологічні властивості злочинців не мають практичного значення. В основі вивчення особи злочинця (засудженого) лежить встановлення його особистих особливостей і їх зв'язок з його протиправною поведінкою. Сукупність цих особливостей у цілому для певної категорії засуджених дозволяє говорити про кримінологічну характеристику засуджених до того або іншого виду покарання.

У кримінально-виконавчому праві всі ознаки засудженої особи групуються і виділяються в соціально-демографічну, кримінально-правову і кримінально-виконавчу характеристики [3, с. 114].

У кримінології прийнято розрізняти також такі характеристики, як моральна, психологічна, фізична (біологічна), соціальні зв'язки або соціальні прояви в різних сферах життя. В останні десятиріччя у кримінології стали виділяти характеристики, які умовно підрозділяються на об'єктивні: соціальні позиції і ролі, діяльність особи; суб'єктивні: мотиваційна сфера, ціннісно-нормативна характеристика свідомості. У

рамках першої групи характеристик аналізуються соціально-демографічні, кримінально-правові ознаки [5, с. 280-281].

Різноманітність характеристик (ознак) злочинців (засуджених) відображає складність проблеми вивчення особи злочинця. Водночас слід підкреслити, що вивчення асоціальної особи (злочинця, засудженого) визначається кінцевою метою такого вивчення – виправленням злочинців і запобіганням злочинів, тобто підходи до вивчення особи злочинця (засудженого) в кримінології і кримінально-виконавчому праві ідентичні. Отже, питання вивчення особи злочинця (засудженого) представляють інтерес і для кримінально-виконавчого права, і для кримінології.

Для кримінально-виконавчого права інтерес представляють такі дані (що відносяться до соціально-демографічної характеристики), як стать, вік, сімейний стан, освіта, рід занять засуджених до громадських робіт. [4, с. 41-42; 8, с. 19]. Ці відомості важливі для підвищення ефективності виправлення засуджених, організації з ними профілактичної роботи і вирішення інших практичних завдань.

Значення кримінально-правової характеристики засуджених у тому, що ці дані дають уявлення про ті риси особистості засудженого, які призвели його до вчинення злочину. Це, перш за все, морально-психологічний образ, ступінь і характер соціально-моральної запущеності. Знання цих характеристик важливо для подальшого виправлення засуджених. Це, зокрема, відомості про кваліфікацію вчиненого злочину, кількість судимостей, обставини вчинення злочину тощо.

Дослідження особистісно-рольових ознак засуджених до громадських робіт показало, що зазначені особи не займають багатьох соціальних позицій. На це вказує низький рівень освіти більшості з них, незайнятість значної частини винних на момент вчинення злочину, відтак – відсутність постійного джерела прибутку, відсутність сім'ї у багатьох засуджених. Для більшості осіб, що вчинили злочини, по яких застосовується цей вид покарання, характерні звуженість сфери суспільних зв'язків, обмеженість особистісної діяльності, не змістовність дозвілля.

Однією із форм контролю за процесом виправлення і ресоціалізації має бути кримінально-виконавча характеристика засуджених. Важливим показником кримінально-виконавчої характеристики є рівень вчинення рецидивних злочинів засудженими до громадських робіт. Рецидив серед засуджених до громадських робіт, за даними С.І. Халимона, у 2007 році складав 1,7% [9, с. 213]. За даними Управління кримінально-виконавчої інспекції ДДУПВП, станом на 01.11.2009 року покарання у виді громадських робіт відбувало 2947 осіб, нові злочини вчинили 138 осіб, що складає 1,9%, отже, показники рецидивної злочинності майже не відрізняються від офіційної статистики.

Важливою, на нашу думку, є наявність інформації про позитивні зв'язки засуджених, адже відомо, що для досягнення мети покарання (виправлення засудженого) участь у житті засудженого мають брати всі суб'єкти, зацікавлені в позитивному результаті. Таким чином необхідно зазначити, що вивчення характеристики засуджених до громадських робіт дозволяє вірно організувати і ефективно здійснювати виправлення засуджених.

1. Кримінальний кодекс України. – Х.: ПП «ГВІНТИ», 2009. – 224 с.

2. Богатирьов І. Г. Теорія і практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних із позбавленням волі: [монографія] / І. Г. Богатирьов. – К.: Атіка, 2005. – 312 с.
3. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право України: [підручник] / І. Г. Богатирьов. – К.: "Правова єдність", 2008. – 352 с.
4. Коган В. М. Значение социально-демографических факторов для изучения причин преступности / В. М. Коган // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1975. – № 22. – С. 38–51.
5. Криминология [учебник для юридических вузов] / [А. И. Алексеев, Ю. Н. Аргунова, С. В. Ванюшкин и др.]; под общ. ред. А. И. Долговой. – М.: Инфра-М-НОРМА, 1997. – 784 с.
6. Криминология: [учебник]; под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова]. – М.: Юристъ, 1997. – 512 с.
7. Наказание и исправление преступников: [пособие / под ред. Ю. М. Антоняна]. – М.: Изд-во ВНИИ МВД России, 1992. – 392 с.
8. Осужденные. Кто они? Общая характеристика осужденных [по материалам переписи 1994 г.] / А. С. Михлин; под ред.: П. Г. Мищенко. – М.: Изд-во ВНИИ МВД России, 1996. – 112 с.
9. Халимон С. І. Деякі проблеми застосування та виконання покарань у виді громадських робіт (перспективні питання теорії і практики) / С. І. Халимон // Право і безпека. – 2006. – № 1. – С. 115–117.

*Дердюк Б.М.*

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, аспірант

## Участь законних представників у справах неосудних та обмежено осудних осіб

В умовах реформування кримінально-процесуального законодавства врегулювання питань, пов'язаних із участю законних представників і близьких родичів неосудних та обмежено осудних осіб на досудовому слідстві та у судовому провадженні є досить актуальними для підвищення ефективності захисту осіб, які мають психічні розлади.

Аналіз слідчої та судової практики показує, що законні представники до участі у справах осіб, які мають психічні розлади, залучаються несвоєчасно. Відсутність законодавчого врегулювання участі на досудовому слідстві законних представників неосудної особи, яка вчинила злочин, приводить до того, що законні представники таких осіб у більшості випадків не беруть участі у досудовому слідстві. Як правило, навіть якщо законні представники брали участь у досудовому слідстві, то вона полягала лише у ознайомленні з матеріалами кримінальної справи. Вважаємо, що права законного представника та захисника особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння у стані неосудності чи обмеженої осудності в участі у справі та дослідженні доказів повинні бути однаковими, проте участь захисника (адвоката) в жодному разі не може бути замінена участю законного представника.

Залучення законного представника особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння та виявляє ознаки психічного захворювання необхідно

проводити з моменту винесення постанови про призначення судово-психіатричної експертизи щодо цієї особи. За законним представником необхідно також закріпити право залучати захисника для захисту особи, яку він представляє, та замінити його іншим у встановленому законом порядку. На наше переконання, якщо особа, що виявляє ознаки душевної хвороби відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи визнана осудною або обмежено осудною, то законний представник такої особи може брати участь у кримінальному провадженні за її згодою. При цьому вирішення питання про відмову від законного представника необхідно здійснювати після отримання відповідного висновку судово-психіатричної експертизи, якщо характер психічного захворювання не перешкоджає особі самостійно реалізовувати своє право на захист.

Ми дотримуємось позиції, згідно з якою під час судового провадження у справах про застосування примусових заходів медичного характеру законний представник повинен бути наділений правом на висловлення своєї думки щодо обставин, які мають значення для встановлення об'єктивної істини у справі. Така позиція зумовлена необхідністю забезпечити законного представника душевнохворої особи правом висловити свою думку після закінчення судового слідства, оскільки судові дебати у справах про застосування примусових заходів медичного характеру не проводяться. Вважаємо раціональним, якщо у судовому засіданні буде заслухана думка не лише прокурора і захисника такої особи, але і позиція законного представника.

У тих випадках, коли законний представник неосудної особи своїми діями перешкоджає встановленню об'єктивної істини у справі або іншим чином не належно виконує функцію представництва, необхідно вирішувати питання про його усунення від участі у провадженні та забезпечення психічно хворої особи іншим законним представником. Законному представнику з моменту його допуску до участі у справі необхідно забезпечити можливість безпосереднього контакту з особою, яку він представляє, якщо остання перебуває під вартою або у відповідному психіатричному закладі. При цьому необхідно забезпечити конфіденційність таких побачень, не обмежувати їх кількість та тривалість. Певні обмеження можуть мати місце лише у разі наявності медичних протипоказань.

На нашу думку, при визначенні особливостей здійснення захисту інтересів особи, яка має психічні розлади її законним представником, необхідно враховувати певну специфіку такого представництва. Участь законного представника душевнохворої особи у кримінальному провадженні не залежить від волі особи, яку він представляє. Таке представництво має істотні відмінності від представництва за договором, де набуття прав і виконання обов'язків представником здійснюється відповідно до укладеного договору. Мається на увазі, що права та обов'язки законного представника душевнохворої особи, а також його позиція під час провадження у кримінальній справі не залежить від волі особи, яку він представляє. Характерною особливістю представництва особи, яка має психічні розлади також є те, що на відміну від представництва за договором, який визначає права та обов'язки представника, останній здійснює свою діяльність відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства. Законний представник такої

особи є процесуально самостійним суб'єктом хоча і здійснює свої функції поряд із захисником. Тому позиція законного представника може бути відмінною від позиції захисника особи, інтереси якої він представляє. Участь у справі законного представника в жодному разі не зменшує права особи, інтереси якої він представляє, а спрямована на забезпечення реалізації неосудної та обмежено осудною особою своїх прав.

Захисник та законний представник здійснюють свою діяльність як самостійні суб'єкти захисту, однак інтереси душевнохворої особи вимагають процесуальної узгодженості їхньої діяльності. На нашу думку, вирішуючи питання про залучення до участі у справі законного представника, необхідно отримати від нього письмовий документ про згоду брати участь у провадженні як законний представник особи, яка має психічні розлади. Такий документ має долучатись до матеріалів справи. Вважаємо, що за таких умов представництво, по-перше, перестане бути лише формальним, по-друге, забезпечить притягнення законного представника до адміністративної або кримінальної відповідальності за розголошення відомостей про психічний стан особи, яку він представляє або вчинення інших дій, які завдають шкоди інтересам душевнохворої особи.

На наше переконання, проблему участі законного представника у справах про застосування примусових заходів медичного характеру необхідно вирішувати шляхом внесення відповідних змін та доповнень у кримінально-процесуальне законодавство України. Такі зміни необхідні для підвищення ефективності процесуальних гарантій захисту інтересів осіб, які через психічне захворювання не можуть самостійно реалізувати своє право на захист.

*Дмитрук М. М.*

Одеська національна юридична академія

## **«Загальна» деліктоздатність як критерій трансформації не управлінських деліктів у кримінальні проступки**

Одним із засобів подолання такого негативного явища у кримінально-правовій політиці України як надмірна криміналізація суспільних відносин [1, с. 23] є диференціація кримінального діяння на злочини та кримінальні проступки. Вказаний напрямок знайшов закріплення в Концепції реформування кримінальної юстиції від 08.04.2008 р. (далі – Концепція). Згідно Концепції, до кримінального проступку пропонується віднести діяння, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) неуправлінських за своєю суттю. Наведені обставини обумовлюють актуальність дослідження суб'єкту скоєння не управлінських діянь передбачених КУпАП, а результати вказаного наукового повідомлення можуть бути використані при розробці відповідних законопроектів.

Проблематику відносин управлінського характеру як предмету адміністративного права досліджували Ю. Козлов, І. Галаган, С. Ківалов, І. Голосніченко, М. Старинський та інші вчені. Проблема правової природи деліктів, відповідальність за які встановлена чинним КУпАП досліджували П. Фріс, В. Колпаков, О. Літошенко та інші науковці. Але правова природа

не управлінських діянь, передбачених КУпАП за суб'єктом скоєння досліджена не в повній мірі.

Не управлінським деліктам, передбаченим КУпАП притаманна правова природа кримінального діяння. Однією із ознак, за якою пропонується трансформувати вказані діяння у кримінальні проступки є суб'єкт скоєння не управлінського делікту. Завданням вказаної роботи є дослідження відносин, що відносять до предмету адміністративного права та суб'єктів скоєння діянь передбачених КУпАП.

Назва адміністративного права походить від англійського слова «administration», тобто управляти, а саму галузь права іменують управлінським правом. До предмету цієї галузі права відносять відносини класичного державного управління в економічній, соціально-культурній, громадсько-політичній сферах [2, с. 8-9], іноді вказані відносини узагальнюють та визначають як управління та керівництво саме господарською діяльністю [3, с. 29]. До предмету адміністративного права також відносять внутрішні організаційні відносини діяльності апарату всіх державних органів, відносини із реалізації органами місцевого самоврядування повноважень делегованих органами державної виконавчої влади, надання управлінських послуг, діяльність адміністративних судів, відносини адміністративного примусу та адміністративної відповідальності [2, с. 8-9].

Адміністративне право залочатковано такою наукою як «камералістика», яка досліджувала відносини в сфері фінансів, економіки та господарства. Пізніше виникло «поліцейське право», яке регулювало діяльність поліції, та делікти в сфері громадської безпеки [2, с. 14]. Серед деліктів виділяли управлінські правопорушення, поліцейські правопорушення та злочини. Правову природу поліцейських правопорушень як особливого виду саме кримінального діяння було доведено ще відомим криміналістом М.С. Таганцевим в кін. XIX – поч. XX ст. [4, с. 108].

У сучасних умовах адміністративне право іноді розглядають як регулятор відносин між суб'єктом та об'єктом управління в управлінській системі [2, с. 8-9]. Елементами вказаної системи є суб'єкт та об'єкт управління, зворотній зв'язок між об'єктом і суб'єктом управління, а також керуючий вплив суб'єкта на об'єкт управління, під яким останній набуває нових якостей і змінюється [5, с. 45-46].

У вказаних взаємовідносинах, учасники наділяються певними правами та обов'язками, порушення яких тягне відповідальність передбачену КУпАП. Наприклад, в ст. 41 КУпАП передбачено такий склад адміністративного правопорушення як «Порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці», яким передбачена відповідальність за порушення термінів виплати пенсій, стипендій, виплата їх не в повному обсязі. Суб'єктом скоєння цього діяння є особа, яка володіє певним об'ємом спеціальних прав та обов'язків. У наведеному прикладі це обов'язок у повному об'ємі та у визначені термінів забезпечити виплату соціальних виплат.

Однак ряд вчених неодноразово наголошували, що при віднесенні суспільних відносин до предмету адміністративного права не витримана однорідність вказаних відносин [6, с. 60]. При більш детальному дослідженні нами окремих положень КУпАП з'ясується, що скоєння деяких діянь

ніяким чином не пов'язано із здійсненням управлінських прав та обов'язків. Суб'єктом скоєння вказаних діянь є будь-яка осудна фізична особа, що досягла шістнадцятирічного віку тобто особа, яка володіє «загальною» деліктоздатністю. Так, аналіз положення КУпАП свідчить, що правопорушення передбачені ст. 44 «Незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів...», ст.51 «Дрібне викрадення чужого майна», ст. 51-2 «Порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності», ч.1-2 ст. 104 «Потрава посівів, зіпсуття або знищення зібраного врожаю сільськогосподарських культур...», ст. 173 «Дрібне хуліганство», ч.2 ст. 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного примусу», ст.180 «Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння», ст. 181-1 «Заняття проституцією», ст. 185 «Злісна непокора законному розпорядженню або вимозі працівника міліції...», ст. 185-9 «Злісна непокора законному розпорядженню або вимозі працівника транспорту...», ст. 185-10 «Злісна непокора законному розпорядженню чи вимозі військовослужбовця або працівника ДПС України ...» не порушують якихось управлінських прав та обов'язків.

Вказані діяння можуть бути скоєні будь-якою фізичною осудною особою шістнадцятирічного віку та не призводять до порушення управлінських прав та обов'язків. Вказані діяння не можна віднести до адміністративної відповідальності та адміністративного примусу, оскільки адміністративна відповідальність настає за порушення обов'язків в окремих сферах зовнішнього державного управління [7, с. 203], а адміністративний примус застосовується з метою забезпечення законності в сфері державного управління, присічення або попередження діянь, які перешкоджають управлінню [8, с. 76].

Отже, дослідивши суб'єктний склад відносин, що входять до предмету адміністративного права, пропонуємо делікти, суб'єктами скоєння яких є фізичні особи, які володіють «загальною» деліктоздатністю (осудність та вік) відносити до кримінальних проступків. До них пропонується відносити діяння передбачені ст. ст. 44, 51, 51-2, ч. 1-2 ст.104, 173, ч.2 ст. 173-2, 180, 181-1, 185, 185-9,185-10 КУпАП.

1. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України: Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня д. ю. н. за спеціальністю: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право 12.00.08.– Київ.: 2005. – 37 с.
2. Административное право Украины: Учебник / Под общей ред. С.В. Кивалова. – Х.: Одиссей, 2005. – 880 с.
3. Козлов Ю.М. Предмет административного советского права / Ю.М. Козлов. – М.: Издательство МГУ, 1967. – 219 с.
4. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: в 2 т./ (Главный ред. И.В.Поталчук). – Тула: Автограф, – 2001. – Т.1: Часть общая. – 2001. – 800 с.
5. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посібник / С.Г. Стеценко. – К.: Атіка, 2007. – 624 с.
6. Голосніченко І. Перспективні положення кодифікації норм правового інституту адміністративної відповідальності/ І.Голосніченко // Право України. – 2006. – №8. – С.60-64
7. Галаган И. А. Административная ответственность в СССР: государственное и материально-правовое регулирование/ И. А. Галаган. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1971. – 252 с.

*Дякур М.Д.*

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,  
асистент кафедри кримінального права і криміналістики

## Щодо питання про підстави кримінальної відповідальності за замах на злочин

Частина 1 ст.2 КК України визначає, що єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності є наявність у вчиненому особою суспільно небезпечному діянні всіх ознак складу злочину, передбаченого КК [1, с.8].

Визначення підстав відповідальності в кримінальному праві - основне принципове питання. Адже це юридична точка опори, яка може бути основою законності або беззаконня [2, с.299].

Для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідні, по-перше, склад злочину, передбаченого КК України (кримінально-правова норма) і, по-друге, вчинення особою діяння, яке містить всі ознаки зазначеного складу злочину (юридичний факт). Що ж стосується підстави кримінальної відповідальності за незакінчений злочин, то в доктрині кримінального права висловлені різні точки зору, які можна звести до чотирьох основних.

Так, А.Н. Трайнін вважав, що замах характеризується наявністю всіх елементів складу злочину, за винятком – наслідку. Для готування ж необхідним є лише один елемент – умисел. При цьому він підкреслював, що особливості замаху полягають в тому, що відсутність одного з елементів складу, всупереч загальному принципу, не усуває кримінальної відповідальності за вчинену дію, а утворює особливу підставу відповідальності за незакінчений злочин [3, с.307-308]. На наш погляд, такий підхід важко визнати достатньо обґрунтованим, оскільки кримінальним законом не передбачено особливу підставу кримінальної відповідальності за незакінчений злочин.

Іншу позицію займає Н.Ф. Кузнецова, зазначаючи, що склад завжди єдиний для всіх видів злочинів (закінчених і незакінчених) і форм злочинної діяльності. Тільки стосовно незакінченого злочину відсутні ознаки об'єктивної сторони доводяться не як ті, що фактично настали, а як ті, які повинні настати. Згодом, Н.Ф. Кузнецова тут же зазначає дещо суперечливу позицію: «Підставою для кримінальної відповідальності особи за закінчений злочин є наявність у її діях всіх ознак складу злочину. Однак при вчиненні замаху на злочин відсутній суспільно небезпечний наслідок, а при готуванні до злочину – суспільно небезпечний наслідок і дія-виконання. Тому, підстави відповідальності за закінчений і незакінчений злочин ніби несумісні» [5, с.116-120; с.159]. Однак Н.Ф. Кузнецова тут же зазначає, що підставою відповідальності за готування й замах також як підставою відповідальності за закінчений злочин є наявність у діях особи ознак складу злочину. Із позицією Н.Ф. Кузнецової важко погодитися, оскільки підставою кримінальної відповідальності є фактичне вчинення суспільно небезпечних дій, а не вчинення дій у майбутньому» [6, с.51].

Окремої уваги заслуговує позиція І.С. Тишкевича, який вважає, що притягнення до кримінальної відповідальності за незакінчену злочинну діяльність характеризується лише тією особливістю, що в цих випадках необхідно й достатньо, щоб винний частково виконав склад конкретного злочину. Відповідальність за таке часткове вчинення складу злочину, на думку І.С. Тишкевича, спеціально передбачена в законі» [7, с.8]. Така позиція не позбавлена недоліків, оскільки кримінальний закон не передбачає підставу відповідальності за часткове виконання складу злочину.

Четверта точка зору щодо підстави кримінальної відповідальності за замах на злочин висловлена таким вченими як М.Д. Дурманов, А.А. Пюнтковский, М.Д. Шаргородский, В.Н. Кудрявцев, В.Д. Иванов, В.С. Прохоров, Т.Д. Устинова та інші. На думку вище зазначених вчених, в незакінчених злочинах завжди є склади готування до певного злочину або замаху на певний злочин, ознаки яких визначаються диспозиціями норм Особливої частини й положеннями статей Загальної частини Кримінального кодексу, в яких закріплені готування до злочину й замах на злочин. Так, В.С. Прохоров зазначає, що «готування, замах,... утворюють самостійні, передбачені законом склади злочинів. Різні склади злочину, у яких виражається конкретне злочинне діяння, - різні форми того самого змісту. Визначення в нормах Загальної частини кримінального законодавства загальних ознак, які у поєднанні з ознаками складів злочинів, передбачених в Особливій частині, утворюють самостійні склади злочинів, є способом конструювання законодавцем складів злочинів» [8, с.50].

На нашу думку, така позиція щодо підстави кримінальної відповідальності за замах на злочин є найбільш обґрунтованою, однак, вважаємо за необхідне доповнити її такими аргументами. Перший: незакінчений злочин (готування до злочину, замах на злочин) охоплюється поняттям злочину (ч. 1 ст. 14, ч. 2 ст. 13 КК України). Другий: законодавець у формулюванні ч.1 ст. 2 КК використовує «передбаченого цим Кодексом» (а не «передбаченого Особливою частиною цього Кодексу»). Третій: у ст.16 КК України закріплено, що кримінальна відповідальність за готування до злочину і замах на злочин настає за статтею 14 або 15 і за тією статтею Особливої частини Кримінального Кодексу, яка передбачає відповідальність за незакінчений злочин. Тому положення ч. 1 ст.2 КК України застосовуються як до закінченого, так і до незакінченого злочинів.

Отже, підставою для кримінальної відповідальності за замах на злочин є вчинення особою винного суспільно небезпечного діяння, яке утворює склад замаху на злочин, ознаки якого визначаються нормами як Загальної, так і Особливої частин КК України.

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш]; за заг. ред. В.В. Сталиса, В.Я. Тація. Вид. четверте, доповн. – Х.: ТОВ «Одісей», 2008. – 1208 с.
2. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М.: Юридическая литература, 1972. – 304 с.
3. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А.Н. Трайнин – М.: Госюриздат, 1951. – 387 с.

4. Лясс Н.В. Понятие и основание наказуемости приготовления и покушения / Н.В. Лясс // Ученые записки ЛГУ. – 1963. – №202. Вопросы уголовного права и процесса. Вып. 8. – С.52-57.
5. Кузнецова Н.Ф. Ответственность за приготовление и покушение по советскому уголовному праву / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1958. – 204с.
6. Иванов В.Д. Ворьба органов внутренних дел с покушением на преступление / В.Д. Иванов. – Хабаровск, 1987. – 198 с.
7. Тишкевич И.С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву / И.С. Тишкевич. – М., 1958. – 260 с.
8. Устинова Т. Индивидуализация ответственности за неоконченное преступление / Т. Устинова // Уголовное право. – 1997. – № 4. – С. 49 – 54.

*Зражевська Н.О.*

Київський національний університет внутрішніх справ, ад'юнкт кафедри кримінального процесу

### **Деякі особливості попереднього розгляду кримінальних справ суддею щодо неповнолітніх**

Провадження у справах щодо неповнолітніх, які вчинили злочин або суспільно небезпечне діяння, з огляду на специфіку суспільних відносин, що їх відображають та для найбільш повного виконання завдань кримінального судочинства потребує диференційованого правового регулювання. Глава 36 Кримінально-процесуального кодексу України (КПК України) здійснює таку правову регламентацію. Однак стадія попереднього розгляду суддею у справах щодо неповнолітніх, направлених до суду як із обвинувальним висновком, так із постановою для вирішення питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності окремого нормативного визначення не має. Лише вибіркові положення містять глави 23 та 36 КПК України. Також зазначені відносини частково регулюються Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» № 5 від 16 квітня 2004 року (ПП ВС України №5) та Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» № 2 від 15 травня 2006 року.

Визначаючи особливості провадження у стадії по вказаній категорії справ, варто розпочати з положень, що стосуються з'ясування питань при попередньому розгляді кримінальної справи, передбачених ст. 237 КПК України. Крім загальних питань, як вірно зауважує Г.М. Омеляненко, судді належить з'ясувати: чи зібрано у справі достатньо належних і допустимих доказів для повного і всебічного встановлення тих обставин, які складають особливості предмета доказування у справі про злочин неповнолітнього; наскільки обґрунтовано застосування до неповнолітнього обвинуваченого такого запобіжного заходу як взяття під варту з огляду на те, що він застосовується тільки у виняткових випадках; чи не були порушені вимоги закону про участь при провадженні досудового слідства захисника, маючи на увазі, що участь захисника є обов'язковою, відмова неповнолітнього від захисника не може бути прийнята [6, с.29]. Тобто йдеться про ряд питань, пов'язаних із особливостями провадження у

справах неповнолітніх. З огляду на розширений предмет доказування у таких справах, судді, в стадії належить з'ясувати, зокрема, лише питання наявності чи відсутності даних про вік неповнолітнього, довідки про стан його здоров'я, характеристики особи неповнолітнього, тощо.

Наступна особливість провадження у цій категорії справ знаходить свій прояв у порядку проведення попереднього розгляду. Такі особливості, перш за все, пов'язані із особливим колом учасників. Про попередній розгляд обов'язково повідомляються, з-поміж інших учасників, законні представники неповнолітнього, служба у справах неповнолітніх, міліція у справах неповнолітніх, підприємство, установа та організація, в яких навчався чи працював неповнолітній. Щодо обов'язкових учасників, то ними окрім прокурора має бути і захисник, оскільки, відповідно до ст. 45 КПК України його участь у зазначеній категорії справ є обов'язковою. Ми погоджуємося з думкою А.С. Ландо про те, що законний представник також повинен бути таким обов'язковим учасником стадії[4, с.94-98]. Щодо строків проведення попереднього розгляду, то окрім визначених у ст. 241 КПК України загальних, ст. 447 КПК України вказує, що справу, яка надійшла до суду від прокурора в порядку, передбаченому ст. 7-3 або 9 КПК України, суддя або голова суду, якщо він згоден з рішенням, прийнятим слідчим або прокурором, призначає до розгляду в судовому засіданні у строк не пізніше десяти днів, а в разі незгоди – повертає прокурору мотивованою постановою. Такий же строк попереднього розгляду, вважаємо, необхідно встановити для всіх справ щодо неповнолітніх.

За результатами попереднього розгляду кримінальної справи суддею, відповідно до ст. 244 КПК України, суддя вправі постановити ряд рішень. Однак і тут має місце деталізація підстав для цього. Так, наприклад, п.2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» №2 від 27.02.2004 року вказує, що у таких справах суду належить з'ясувати у чому саме полягало втягнення, його форми та способи, а якщо дорослий вчинив злочин у групі з неповнолітнім, - роль кожного з них. Встановивши, що зважені вимоги закону органами досудового слідства чи прокурором належним чином не виконані, суд вправі повернути її прокурору або на додаткове розслідування, з дотриманням умов, визначених у статтях 249-1 чи 246 КПК України. Не можна погодитися з думкою Л.М. Палюк про необхідність доповнення частини другої ст. 447 КПК України нормою, відповідно до якої суд з власної ініціативи чи за клопотанням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника, потерпілого, його представника, своєю постановою повертає прокурору справу, що надійшла в порядку, передбаченому статтею 9 КПК України, у випадках, коли під час порушення справи, проведення досудового слідства були допущені такі порушення вимог КПК України, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду[7,с.112]. Однак видається, що таке повноваження суду вже передбачене ст. 246 КПК України і воно не ставиться у залежність від клопотання сторони захисту та категорії справи. Більше того, якби попередній розгляд таких справ був обов'язковий, то у суду не виникало б жодних ускладнень із перевіркою дотримання норм КПК України на попередніх стадіях.

Ст. 248 КПК України передбачає, що за наявності, зокрема, обставин, передбачених ст. 9 КПК України, суддя своєю мотивованою постановою закриває справу. І як зазначає Л.М. Палюх, незрозуміло, що має на увазі законодавець, коли у ст. 248 КПК України зазначає, що суд закрий справу, встановивши обставини, передбачені ст. 9 КПК України, тобто підстави для застосування примусових заходів виховного характеру, - у справі, що надійшла до суду з обвинувальним висновком чи у справі, що надійшла до суду в порядку, передбаченому ч.1 ст. 9 КПК України? Очевидно, в даному випадку законодавець мав на увазі справу, що надійшла до суду з обвинувальним висновком, оскільки справа, що надійшла до суду в порядку ч.1 ст. 9 КПК України, вирішується відповідно до ч.ч. 2-4 ст. 447 КПК України[7, с.118]. Тоді як С. М. Зеленський вказує, що право закриття кримінальних справ про суспільно-небезпечні діяння осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність повинно бути надано суду за результатами судового розгляду, більше того А.Є. Голубов говорить про неповнолітніх взагалі.[3, с.10-11; 2,с.15]. Однак законодавцем така можливість у ст. 248 КПК України передбачена не випадково, зважаючи на особливості психофізіологічного розвитку неповнолітніх та на завдання можливого застосування до них примусових заходів виховного характеру і повинна стосуватися всіх категорій справ щодо неповнолітніх. Інше питання, що участь в такому попередньому засіданні самого неповнолітнього, його законного представника та захисника повинна визнаватися обов'язковою.

Також варто погодитися з думкою А.Є. Голубова, що особа повинна визнаватися підсудним з моменту направлення справи в суд, і пропонує: вручати їй обвинувальний висновок, копію постанови про направлення справи в суд з переліком прав та обов'язків підсудного; передбачити обов'язкову участь особи у попередньому розгляді справи суддею[2, с.12]. Оскільки тут йдеться про неповнолітнього, то зазначені документи повинні вручатися як його законному представнику, так і захиснику. З огляду на таку ситуацію, де що незрозуміло лишається позиція Є.М. Гідулянової, яка зазначає, що при провадженні справ щодо малолітніх, попередній розгляд справи суддею не відбувається, рівно як і судові дебати та останнє слово підсудного, оскільки малолітній не є підсудним[1,с. 12]. Однак у ст. 447 КПК України (відповідно до якої направляються і справи щодо малолітніх) йдеться про обов'язкову участь у розгляді справи прокурора та захисника із заслуховуванням пояснення неповнолітнього, який не є тут підсудним у розумінні ст. 43 КПК України.

Відповідно до п.3 ПП ВС України № 5 під час попереднього розгляду справи про злочин, що вчинений неповнолітнім, суддя повинен з'ясувати, чи немає підстав для зміни, скасування чи обрання запобіжного заходу. Суду, особливо при вирішенні питання про такий запобіжний захід як взяття під варту, належить з'ясувати ряд обставин(сімейний стан, стосунки з батьками, дієвість існуючого контролю за його поведінкою, тощо) шляхом опитування батьків, піклувальників, представників адміністрації за місцем роботи чи навчання неповнолітнього. Вказане належить вчинити у стадії попереднього розгляду, а оскільки питання щодо запобіжного заходу є обов'язковим до вирішення, то чи не є обов'язковою участь цих осіб у ньому? Видається, що ні, але участь захисника і законних представників повинна бути обов'язковою. Більше того, ще В.В. Леоненко вказував на

недолік КПК, а саме відсутність обов'язку суду повідомити законного представника неповнолітнього про зміну запобіжного заходу[5, с.103]. Крім того, видається доцільним передбачити право таких осіб на оскарження постанов, винесених в стадії попереднього розгляду справи суддею в частині обрання чи зміни запобіжного заходу.

Ні проект КПК України, підготовлений робочою групою Комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права(проект КПК України, представлений Міністерством юстиції України), ні проект КПК України, внесений народними депутатами Мойсиком В.Р. та ін., особливою переднього розгляду справ щодо неповнолітніх не передбачають. Однак такі особливості провадження попереднього розгляду справ повинні бути передбачені. А саме, розробникам вказаних проектів, задля виконання завдань, поставлених перед ними, варто би було передбачити обов'язкове проведення попереднього розгляду всіх справ щодо неповнолітніх(малолітніх), визначити особливості порядку його проведення(особливо щодо обов'язкової участі захисника), рішень, які можуть прийматися за його результатами(особливо закриття справи із застосуванням примусових заходів виховного характеру), визначити порядок оскарження деяких з таких рішень захисником та законним представником, тощо. Зазначене дозволило б найбільш повно сприяти удосконаленню провадження та його результатів у таких категоріях справ.

1. Гідулянова Є.М. Кримінальне провадження у справах малолітніх. – Автореферат дис... канд. юрид. наук. –О,2008. – 18с.
2. Голубов А.Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння.. – Автореферат дис... канд. юрид. наук. –Х, 2005. –21с.
3. Зеленський С.М. Процесуальний порядок вирішення справ про суспільно небезпечні діяння осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності. – Автореферат дис... канд. юрид. наук. –К, 2007. – 22с.
4. Ландо А.С. Представители несовершеннолетних обвиняемых в советском уголовном процессе/ под ред. проф. В.А. Познанского. – Изд.Саратовского университета, 1977. – 135с.
5. Леоненко В.В. Розгляд справ про злочини неповнолітніх у стадії віддання до суду. –К: Наукова думка,1972. – 151 с.
6. Омеляненко Г.М. Провадження у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми. – 128с.
7. Палюх Л.М. Провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру. Дис... канд. юрид. наук. –Львів,2006. – 204с.

*Іванюк З.С.*

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності неповнолітніх

**доцент кафедри кримінального права та кримінології  
ПНОІ ЛьвДУВС**

У системі ефективного запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми, закономірно посідають чільне місце й заходи спеціально-кримінологічного запобігання, які повинні доповнювати заходи загальносоціального запобігання.



На нашу думку, заходами спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми мають бути:

1. Як свідчать результати різноманітних досліджень, однією з найпоширеніших причин зростання злочинності неповнолітніх є недоліки у діяльності міліції (дільничні інспектори міліції, кримінальна міліція у справах дітей, відділ по боротьбі з незаконним обігом наркотиків), яка повинна проводити профілактичну роботу. Наслідком цього виступає низка причин, а саме:

- недостатня штатна чисельність працівників зазначених служб, внаслідок чого через велику завантаженість і брак часу працівники цих служб не займаються запобіганням;

- недостатній рівень підготовки працівників міліції до проведення запобіжних заходів у цьому напрямі. Дійсністю є той факт, що підготовка майбутніх правоохоронців у навчальних закладах системи МВС здійснюється в основному у напрямі розкриття та розслідування злочинів. І хоча в навчальних планах передбачається вивчення курсантами та слухачами предмета «Кримінологія та профілактика злочинів», викладання цього курсу зорієнтовано переважно на проведення теоретичних семінарських занять.

З огляду на це, вважаємо за необхідне:

- по-перше, збільшити у навчальних планах для підготовки фахівців за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» та «Правознавство» кількість годин для проведення практичних занять із предмета «Кримінологія та профілактика злочинів» на базі правоохоронних органів;

- по-друге, з метою закріплення теоретичних знань практичні заняття по окремих темах проводити у школах, ліцеях, училищах у формі лекцій, доповідей, виготовлення та розповсюдження листивок з інформацією про негативні правові наслідки вживання алкоголю та наркотиків, вчинення правопорушень та злочинів;

- по-третє, оскільки, як свідчить практика, через недостатню штатну чисельність працівників відповідних служб чи внаслідок великого навантаження їх кримінальними справами не проводиться запобіжна робота у навчальних закладах, вважаємо за доцільне під час проходження стажування студентами випускних курсів та навчальної практики курсантами 1-4 курсів навчальних закладів МВС активно залучати їх до проведення профілактичних лекцій та бесід у навчальних закладах, що передбачити у планах проходження ними стажування (навчальної практики);

- по-четверте, на виконання п. 43 постанови КМУ «Про затвердження Програми реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 роки» необхідно здійснити заходи щодо збільшення штатної чисельності підрозділів, які ведуть боротьбу з незаконним наркообігом,

Як свідчать результати досліджень, проведених Дубчак Л., істотним недоліком виховної роботи в навчальних закладах є відсутність програми правовиховної роботи [2, с. 15]. Тому, на нашу думку, однією з форм запобігання злочинності неповнолітніх має бути правове виховання та навчання як складова частина навчального процесу, метою якого повинен бути вплив не тільки на свідомість неповнолітнього, а й на відповідний аспект поведінки, що формує переконання в необхідності суворого

дотримання закону, виховання навичок правомірної поведінки. Однак головним завданням правового виховання та навчання має бути вироблення правової моделі поведінки, з позиції якої неповнолітній може керувати своїми настроями, бажаннями, вчинками, де набуті правові знання він втілює у своєму повсякденному житті.

Формування правосвідомості неповнолітніх як сукупності поглядів, ідей, які визначають їх ставлення до права, законності, правосуддя, їх уявлення про те, що правомірно і що неправомірно, повинно відбуватись у процесі правового виховання. Правове виховання неповнолітніх – це формування не лише їх правосвідомості, а й правової культури та правомірної поведінки.

Ефективним впливом на формування правосвідомості неповнолітніх має стати проведення спеціальних занять на теми: «Як не стати жертвою злочину», «Пияцтво – дорога в нікуди ...», «Сповіді наркоманів», «Наркоманія – шлях в безодню» та ін. Тому, на нашу думку, доцільно було б збільшувати базу навчальної літератури правового спрямування, оскільки у більшості бібліотек у школах відсутні юридичні енциклопедії, міжнародні документи з прав людини тощо. Слід належним чином забезпечити вчителів посібниками з методики правового виховання.

Суттєво знизити рівень злочинності неповнолітніх неможливо без діяльності працівників правоохоронних органів, тобто без участі у цій роботі відповідних служб.

Запобігання злочинності неповнолітніх є одним із пріоритетних завдань ОВС. Проте діяльність ОВС ще не набула необхідної активності й не стала повсякденною. Допускаються прорахунки у процесі розслідування кримінальних справ, вчинених неповнолітніми. Ще бракує конкретності профілактичних заходів, які майже не проводяться за місцем проживання серед молоді [5, с. 18].

До основних суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх належать кримінальна міліція у справах дітей, відділ по боротьбі з незаконним обігом наркотиків та дільничні інспектори міліції.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» КМСД зобов'язана:

- виявляти, припиняти та розкривати злочини, вчинені неповнолітніми, вживати з цієї метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;

- виявляти причина та умови, що сприяють вчиненню правопорушень неповнолітніми, вживати в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; брати участь у правовому вихованні неповнолітніх;

- вести профілактичний облік неповнолітніх правопорушників, інформувати відповідні служби у справах неповнолітніх про необхідність застосування до них запобіжних заходів;

- відвідувати неповнолітніх правопорушників за місцем їх проживання, навчання, роботи, проводити бесіди з ними, їх батьками (усиновителями) або опікунами (піклувальниками);

- виявляти, вести облік осіб, які втягують неповнолітніх в антигромадську діяльність.

Вагомий внесок у запобігання злочинності неповнолітніх вносить і відділ по боротьбі з незаконним обігом наркотиків. Існуючий сьогодні в системі МВС України ДВНОН не тільки керує діяльністю підрозділів БНОН на місцях, але й відповідає за вироблення спільно з іншими органами

центральної виконавчої влади єдиної стратегії боротьби з незаконним обігом наркотиків, планування та здійснення заходів протидії їх розповсюдженню, здійснює організаційно-методичне керівництво і координацію діяльності галузевих служб та підрозділів органів міліції з виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, займається викриттям найбільш небезпечних злочинних груп з міжнародними зв'язками, а також забезпечення виконання міжнародних зобов'язань стосовно контролю за обігом наркотиків [1, с. 13].

Заходи, які здійснюються підрозділами БНОН щодо запобігання злочинам, спрямовані передусім на:

- виявлення та нейтралізацію причин та умов, що сприяють незаконному обігу наркотичних засобів;
- виявлення та облікування осіб, які незаконно культивують рослини, що містять наркотичні речовини, виробляють із ни сировину для виготовлення наркотиків тощо, а також тих, які вчиняють інші протиправні дії, пов'язані з наркобізнесом;
- припинення злочинів, пов'язаних із наркобізнесом, на стадіях замаху чи готування, недопущення злочинних дій, що передують збуту наркотиків [4, с. 232].

Вагомий внесок для запобігання злочинності неповнолітніх роблять і дільничні інспектори міліції, оскільки реалізація діючого законодавства із запобігання злочинності складає один із важливих напрямів адміністративно-юрисдикційної діяльності служби ДІМ. Відповідно до наказу МВС «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС» [6], служба ДІМ виконує такі завдання: здійснює контроль і профілактичну роботу з особами, які були визнані в установленому порядку наркоманіями, токсикоманіями або вживають наркотичні засоби чи психотропні речовини без призначення лікаря; виявляє на адміністративній дільниці осіб, які допускають вживання наркотичних засобів і психотропних речовин без призначення лікаря, вживає до зазначених осіб своєчасні заходи профілактичного впливу з метою недопущення вчинення ними злочинів та адміністративних правопорушень; проведення індивідуально-профілактичної роботи з особами, схильними до вчинення правопорушень; попередження злочинів та адміністративних правопорушень та участь у розкритті злочинів, учинених на території адміністративної дільниці; контроль і профілактична робота з неповнолітніми правопорушниками, стосовно яких здійснюється профілактична робота підрозділами кримінальної міліції у справах неповнолітніх та інші заходи.

Безсумнівно, ОВС у міру своїх сил і можливостей проводять значну роботу щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх. Однак слід погодитись із думкою деяких учених про те, що основними недоліками діяльності ОВС щодо запобігання злочинності неповнолітніх є її безсистемність і нерегулярність. Часто загальнопрофілактичні заходи не здійснюються взагалі або проводяться поверхово, без отримання конкретної інформації. Через це профілактична діяльність є малорезультативною, тому причини й умови, що сприяють злочинності, тривалий час безперешкодно діють [3, с. 129].

Зі сказаного можна зробити висновок, що успіх у діяльності ОВС із запобігання злочинів, що вчиняються неповнолітніми, може бути досягнуто тільки за умови, що вона буде проводитись спільно зі всіма спеціальними суб'єктами запобігання злочинам з урахуванням сучасних особливостей розвитку суспільства, причому, реалізуючи основні напрями, ОВС мають використовувати різноманітні форми і методи роботи, і в кожному випадку вони повинні визначатися індивідуально. Така робота вимагає від відповідних працівників ентузіазму, професіоналізму і творчого підходу до роботи, а також організаторських здібностей і наполегливості [7, с. 184].

Успіх у справі запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми неможливий без реалізації вже прийнятих програм, серед яких Програма реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 рр. від 04.06.2003 р. та Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007-2009 рр.» від 20.12.2006 р.

Так, відповідно до Програми реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 рр. передбачається проведення ряду заходів, спрямованих на зменшення рівня злочинності неповнолітніх. На нашу думку, заслуговують особливої уваги та першочергового здійснення потребують такі заходи, як розробка регіональних програм, спрямованих на вивчення та аналіз причин та умов злочинності неповнолітніх, розробки заходів щодо їх запобігання і забезпечення їх виконання.

Вважаємо, що розробці регіональних програм має передувати моніторинг та оцінка та з'ясування проблем, які турбують підлітків, та заходів, які, на їхню думку, покращили б ситуацію в молодіжному середовищі. І вже на основі результатів моніторингу необхідно визначати проведення першочергових заходів, спрямованих на подолання негативних явищ у молодіжному середовищі.

1. Вербенський М. Г. Тенденції незаконного обігу наркотичних засобів в Україні та вплив на них транснаціонального наркобізнесу / М. Г. Вербенський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2006. – Спец. випуск № 2. – 272 с. – С. 8-13.
2. Дубчак Л. С. Удосконалення діяльності навчальних закладів щодо запобігання злочинності неповнолітніх в Україні: автореферат дис. на здобуття наук ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л. С. Дубчак. – К.: Академія адвокатури України, 2007. – 22 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / А. П. Закалюк. – У 3-х кн.: Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання окремим видам злочинів. – К.: Видавничий Дім «Іш Юре», 2007. – 712 с.
4. Макушев П. В. Роль підрозділів міліції БНОН у системі попередження незаконного обігу наркотиків / П. В. Макушев, О. Г. Косошов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2006. – Спец. випуск № 2. – 272 с. – С. 232.
5. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А. А. Музика. – К.: Логос, 1998. – 324 с.
6. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20.10.2003 р. № 1212 «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС» // [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

7. Чирков Д. К. Предупреждение органами внутренних дел преступлений, совершаемых несовершеннолетними в состоянии наркотического опьянения с проявлением жестокости: диссертация ... к.ю.н.: 12.00.08 / Чирков Дмитрий Константинович. – Нижегородская академия МВД РФ, Нижний Новгород, 2001. – 225 с.

*Кадук С.В.*

ст.викладач юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім.В.Стефаника

### **Місце довідково-допоміжних обліків у системі криміналістичної реєстрації**

Засобом подолання виникаючих перепон стала організація в системі криміналістичної реєстрації довідково-допоміжних обліків.

Довідково-допоміжні обліки системи криміналістичної реєстрації виступають як засіб рішення багатьох експертних задач, оскільки забезпечують накопичення, опрацювання, збереження, пошук і раціональне використання довідкової інформації та допоміжних об'єктів.

Довідково-допоміжні обліки формуються на підставі натурних зразків, каталогів, технічної документації та іншої інформації, одержаної від установ, організацій та підприємств [1, с.321].

Ці довідкові обліки використовуються:

- для створення та оновлення методичної та нормативної бази;
- при проведенні експертиз і досліджень.

Обліки створюються рішенням керівництва Криміналістичного центру залежно від потреб слідчої та експертної практики. На підставі узагальнення результатів дослідження об'єктів, що надсилаються до криміналістичних обліків, Криміналістичний центр готує та надсилає у відповідні науково-дослідні установи судових експертів Міністерства юстиції, а також експертні підрозділи Міністерства внутрішніх справ і Служби безпеки України (дані експертні установи і підрозділи) орієнтовну інформацію. Ця інформація містить у собі описи характерних ознак об'єктів, що свідчать про єдине джерело походження цих об'єктів.

Відповідність за направлення об'єктів для постановки на криміналістичні обліки (залежно від установленого порядку формування) покладається на керівників підрозділів слідства та дізнання відповідних відомств. Відповідальність за організацію перевірок об'єктів за криміналістичними обліками покладається на керівників оперативних та слідчих апаратів прокуратури, Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України [2, с. 716].

Щодо обліків довідкового призначення, то вони складаються з: банків даних про властивості, розміри, форми та інші характеристики речовин і речей, натурних колекцій і картотек.

Також можуть створюватися обліки: - вогнепальної зброї; - холодної зброї; - зображення підшви та верху взуття; - інструментів та інших поширених предметів, які використовуються як знаряддя злочину; - фарних розсіювачів; - лакофарбного покриття; - нально-мастильних матеріалів; - волосся тварин; - наркотиків і найбільш поширених снодійних препаратів; - матеріалів, що використовуються для виготовлення документів; - відбитків печаток і штампів; - plomb; - замків [3, с.752].

Слід також зазначити, що у разі потреби довідкові колекції поповнюються речовими доказами в криміналістичних справах, які підлягають знищенню за ухвалою суду. Інформація, одержана з використанням обліків довідкового призначення, видається зацікавленим підрозділам на підставі письмового запиту або за ініціативою криміналістичного центру.

Необхідно також зупинитися і на місці довідково-допоміжних обліків у системі криміналістичної реєстрації.

Зауважимо, що криміналістична реєстрація, як інститут практичної діяльності, заснована на єдності системи речових засобів реєстрації і системи дій, оперування цими засобами в цілях боротьби із злочинністю. Система речових засобів реєстрації складається з підсистем-видів криміналістичної реєстрації. Для їх визначення слід використовувати термін «криміналістичний облік» оскільки види криміналістичної реєстрації відрізняються один від одного саме довідковими даними.

Криміналістична реєстрація як система матеріальних об'єктів є система криміналістичних обліків. Але коли ми говоримо про облік, то маємо на увазі і саму процедуру обліку, а не тільки його речовий вигляд – зафіксовані дані.

Процедура обліку – це дії по збиранню і реєстрації даних, їх зконцентрування і систематизації, зберіганню, пошуку і передачі. Тому, ми вважаємо, що криміналістична реєстрація – є система криміналістичних обліків в їх матеріальному (речовому) і функціональному вигляді. Звідси криміналістичну реєстрацію можна визначити як систему криміналістичних обліків визначених об'єктів – носіїв інформації [4, с. 628].

Одну з цілей криміналістичної реєстрації складає накопичення облікових даних, які можуть бути використані в боротьбі із злочинністю. Збільшення інформаційного масиву необхідно як засіб досягнення тих цілей, заради яких і існує криміналістична реєстрація – інформаційного забезпечення процесу доказування і оперативно-розшукової діяльності. Ефективність цього забезпечення залежить не тільки від повноти зконцентрованої в системі криміналістичної інформації, але і від чіткої систематизації облікових даних, накопичення і збереження тільки тих із них, які носять актуальний характер. Актуальність облікових даних у першу чергу залежить від їх змісту.

Принципово інші можливості використання довідково-допоміжних обліків в розкритті злочинів відкриваються в зв'язку з залученням в експертно-криміналістичну практику засобів автоматизації і обчислювальної техніки. По суті, ці обліки стають спеціалізованими інформаційними системами з якісно іншими принципами комплектування баз даних, організаційного, правового, науково-технічного і методичного забезпечення їх використання у рішенні експертних задач розкриття і розслідування злочинів.

У своїй основі такі системи базуються на результатах наукових розробок по виявленню і класифікації загальних і індивідуальних ознак, характеризуючи об'єкти даних обліків, на загальних положеннях теорії криміналістичної ідентифікації, діагностики і встановленню групового відношення. При цьому ознаки встановлюваних матеріалів, речовин і виробів, які відобразилися у слідах злочинів, являються пошуковими. Звичайно, в такій інформаційній системі використовується не вся

сукупність ідентифікаційних ознак об'єктів, а лише деякі з них, які відповідають завданням пошуку. Тому говорити про ідентифікацію у даному випадку неправомірно. Тим більше, що при пошуку не виробляється окреме дослідження, оскільки є тільки взірці даного об'єкту, а не оригінал. Індивідуальна totoжність може бути встановлена тільки шляхом експертного дослідження, в якості одного з етапів, які правомірно розглядати як перевірку (пошук) по допоміжних облікам.

Такі обліки можуть бути спрямовані на описання об'єктів судових експертиз, наприклад – склад металів і сплавів, області їх залучення; волокно – характеристики текстильних волокон; марка – характеристика авто емалі; взуття – характеристика підощв взуття; папір – склад матеріалів паперу, їх направлення, підприємства-виробника; помада – склад губної помади, номер тону і фабрика-виробник.

На відміну від натурних колекцій, такі банки даних легко тиражувати для розповсюдження в експертно-криміналістичних закладах.

1. Криміналістика: Підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П.Д. Віленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтєвський, П.Ю. Тимошенко. За заг. ред. акад. П.Д. Віленчука. – К.: АТІКА, 1998. – 416 с.
2. Криміналістика / За ред. докт. юр. наук, проф., члена-кор. АПНУ Шепітька В.Ю. – К.: Видавничий дім Ін Юре. – 2001. – 682 с.
3. Криміналістика. Учебник / Под ред. проф. Р.С. Белкина. – М: Норма, 2002. – 990 с.
4. Криміналістика. Учебник / Отв. ред. проф. Н.П. Яблоков. – М.: Изд-во "БЕК 1995. – 708 с.

*Канюка І.М.*

аспірант кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаніка

## **Значення принципу процесуальної економії в слідчій діяльності**

На сьогодні, перевантаженість системи кримінального судочинства помітна неозброєним оком. Очевидно, що ця проблема є надзвичайно серйозною, оскільки надмірна кількість кримінальних справ у провадженні слідчого неодмінно позначається на якості розслідування та оформлення процесуальних дій. Тенденція до зростання злочинності у поєднанні з недоліками нашої правоохоронної системи (плинність кадрів і брак досвідчених фахівців, недостатність фінансування, гонитва за показниками тощо) дає підстави вважати, що без системних змін ця проблема буде лише поглиблюватися.

Загалом для правоохоронної системи завжди був властивий дефіцит часу. Слідчі органи та органи дізнання відчували брак часу, необхідного для здійснення досудового слідства, розшукових заходів, процесуальне оформлення слідчих дій тощо, судам не вистачало часу для своєчасного розгляду справ. Проте особливо гостро такий дефіцит відчували слідчі органи внутрішніх справ, на яких у силу підслідності кримінальних справ завжди лягало найбільше навантаження.

Дефіцит часу у своїх вихідних передумовах охоплює три чинники, які мають різну соціальну, правову й особистісну структуру. Перший

з них — це кількість і характер злочинів, які мало піддаються заздалегідь встановлюваному обліку. Прогнозування у цій галузі поки що не дає змоги координувати плани судово-слідчої діяльності з урахуванням його даних. Тому неоднакова кількість кримінальних справ, що знаходяться у провадженні у слідчого і судді, створює певні та важкі для регулювання підстави для дефіциту часу. Другим чинником є правова регламентація термінів слідчої і судової діяльності. Вона обмежує дії слідчого і судді, вимагаючи тим самим економити процесуальні засоби, раціонально планувати розслідування і судовий розгляд. Однак позитивні властивості дефіциту, визначені термінами, позначеними в кримінально-процесуальному законі, нерідко зводяться нанівець значними перевантаженнями в роботі правоохоронних органів. І нарешті, третім чинником виступають особистісні якості слідчого і судді, що належать до самоорганізації їхньої діяльності, обумовленої багатьма моментами, наприклад, досвідом роботи, професійною підготовкою, станом здоров'я тощо[2; с 111].

Таким чином, дефіцит часу – це необхідний атрибут виробничого процесу, при цьому він має як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку перманентний брак часу стимулює працівника для більш раціональної організації робочого процесу, визначення пріоритетів у напрямках своєї роботи та засобах досягнення мети, вимагає чітко планувати свою діяльність, підвищувати свою кваліфікацію, і тим самим прагнути до зменшення дефіциту часу. З іншого боку, дефіцит часу може призводити до фізичних і психологічних перевантажень на роботі, прийняття поспішних та недостатньо обґрунтованих рішень,

Теоретично, розглянуті чинники, що створюють дефіцит часу, можуть бути нівельовані чи цілком утратити негативні властивості, якщо слідчий і суддя в організації своєї роботи враховують їх і, крім того, планують свою діяльність таким чином, щоб можна було уникнути негативних наслідків дефіциту часу. [2; с. 111].

Проте при сучасному стані справ завдання зменшення дефіциту часу для слідчих органів внутрішніх справ є фактично нереальним. Як свідчать окремі дослідження, для виконання усіх видів робіт відповідно до функціональних обов'язків, які випливають з нормативних актів, слідчому потрібно в середньому 2512 годин на рік. Корисний же фонд його робочого часу на рік, виходячи з встановленої законодавством кількості робочих днів в році, за мінусом відпустки і можливих втрат робочих днів внаслідок хвороби, складає 1800 год. Це перевищення компенсується слідчим, поперше, за рахунок продовження робочого дня до 11-12 годин, скорочення часу і днів відпочинку і, по-друге, за рахунок зниження якості ефективності розслідування кримінальних справ [1; с 142]. За даними інших досліджень на сучасному етапі у провадженні одного слідчого системи Міністерства внутрішніх справ в середньому перебуває біля ста кримінальних справ у рік, що перевищує науково обґрунтовані норми у два з половиною рази.

Велика кількість кримінальних справ призводить до перевантаження слідчих органів, які в свою чергу, фізично не в змозі якісно розслідувати справи. Завантаженість слідчих, неналежні умови праці, неякісний склад слідчого апарату позначаються на характері слідчої діяльності. На шкоду діяльності зі збирання і дослідження доказів з метою встановлення і викриття осіб, винних у вчиненні злочину, слідчі змушені значну

частину свого робочого часу присвячувати оформленню кримінальних справ. У разі, коли особу встановлено, кримінальна справа оформляється для направлення до суду або закриття. Якщо особу не встановлено, оформляється припинення розслідування. Причому і в першому, і у другому випадках діяльність з «оформлення» кримінальних справ інколи, на жаль, здійснюється неякісно, з грубим порушенням процесуальної форми і вимог закону про повне, всебічне і об'єктивне дослідження усіх обставин справи. Можна без перебільшення констатувати, що у ситуації, яка склалася на даний момент, органи досудового слідства нездатні якісно виконувати завдання, поставлені перед ними законом[1; с. 141]. Проблема перевантаженості слідчих є однією з найгостріших у правоохоронній діяльності. Простим збільшенням слідчого апарату без якісного його зростання не обійтися. Тому очевидно, що без системних змін, які спрямовані на удосконалення законодавства, так і підходів до організації слідчої діяльності, ситуацію, що склалася, виправити не вдасться.

Такі зміни повинні бути пов'язані з більш повною реалізацією принципу процесуальної економії у кримінальному судочинстві. **Економічність можна визначити як загальний принцип будь-якої людської діяльності, оскільки у всіх галузях практичної діяльності економія сил, засобів для досягнення поставленої мети є одним з найважливіших завдань.** Будь-яка організація має дві основні мети: а) досягти результатів, специфічних для тієї чи іншої системи, тобто цілей для яких система створена і функціонує; б) досягти зазначених результатів з найменшими витратами, ціною менших соціальних зусиль при можливості більшої продуктивності праці.

Завданням реалізації принципу процесуальної економії у кримінальному судочинстві насамперед є побудова оптимальної процесуальної форми, яка б дозволяла уникати надмірного формалізму при провадженні кримінальних справ, надавала більшу дискреційність слідчому. Можливості для цього, безумовно, є. Значна частина нескладних кримінальних справ про нетяжкі злочини могли б розслідуватися за спрощеною формою, включно зі справами про злочини неповнолітніх. Доцільним було б використання в окремих випадках і альтернатив кримінальному переслідуванню, застосування інституту угод між обвинуваченням та захистом. Безумовно, для цього необхідні суттєві науково обґрунтовані зміни до законодавства.

Але не тільки удосконаленням кримінально-процесуального законодавства повинна обмежуватись реалізація принципу процесуальної економії у кримінальному судочинстві. Змінам повинна бути піддана і сама філософія досудового слідства. Гонитва за показниками у нашій правоохоронній системі тягне за собою серйозні негативні явища. Це і необґрунтовані порушення кримінальних справ, і категоричне небажання закривати на досудовому слідстві кримінальні справи за відсутністю складу злочину чи події злочину при наявності таких підстав, і направлення до суду непідготовлених справ, що тягне за собою повернення їх на додаткове розслідування тощо.

Повноцінна реалізація принципу процесуальної економії неможлива без належної фахової підготовки та достатнього практичного досвіду слідчих працівників. В слідчій діяльності принцип процесуальної економії проявляється в виборі найоптимальніших, та ефективніших дій, для досягнення поставленої мети. Доцільна та правильна економія є одним

із засобів отримання найкращих результатів для досягнення поставлених результатів. **Перед слідчим часто постає проблема вибору проведення тих чи інших слідчих дій в конкретній ситуації. І в залежності від досвіду та логічного мислення, слідчий може вибрати як ефективну та необхідну саме в цій ситуації дію, яка допоможе зекономити час та витрати, так і навпаки, - дії, що призведуть до затягування справи. Плинність кадрів, що спостерігається у правоохоронних органах, викликана складними умовами роботи і неадекватною оплатою праці, не сприяє формуванню висококваліфікованого слідчого корпусу.**

Таким чином, більш інтенсивне впровадження у життя принципу процесуальної економії є вимогою часу, що допоможе вирішити ряд проблем нашого кримінального судочинства, у тому числі й проблему надмірної завантаженості органів досудового слідства.

1. Кожевников Г. К., Хотенець В. М., Янович Ю. П. Значення навантаження та умов праці слідчого для підвищення ефективності його діяльності // Вісн. Акад. правових наук України. – 1998. – № 7. – С. 134-145.
2. Коновалова В. О., Шенітько В. Ю. Юридична психологія: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 424 с.

Каржанов Ю.В.

Управління СБ України в Івано-Франківській області

## Проблеми співвідношення дізнання з досудовим слідством та оперативно-розшуковою діяльністю

Найважливішу роль у розкритті злочинів і виявленні осіб, які їх вчинили, відіграють органи дізнання та досудового слідства. Для покращення роботи зазначених державних органів виникає необхідність удосконалення правової основи їх діяльності, тому що від цього залежить успішне виконання завдань, покладених на кримінальне судочинство.

Проблеми правового регулювання й ефективності провадження дізнання досліджувалися багатьма вітчизняними процесуалістами такими, як М.І. Баженов, О.В. Баулін, В.В. Вапнярчук, І.Д. Гончаров, О.В. Горбачов, Ю.М. Грошевий, Л.М. Давиденко, А.Я. Дубинський, Г.А. Душейко, В.С. Зеленецький, та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових публікацій, питання про співвідношення дізнання та досудового слідства, дізнання й оперативно-розшукової діяльності, процесуальне становище органу дізнання й особи, яка провадить дізнання, до тепер залишаються дискусійними.

**Актуальність теми.** Робота з вирішення заяв та повідомлень про вчинені злочини та злочини, що готуються, провадження дізнання і протокольної форми досудової підготовки матеріалів виконується органами дізнання, діяльність яких регламентована різними відомчими нормативними актами, часом роз'єднаними, суперечливими й такими, що не узгоджуються з чинним кримінально-процесуальним законодавством. Законодавець в Основному законі (ст. 121) чітко відмежував поняття «дізнання» від понять «оперативно-розшукова діяльність» та «досудове слідство». Це викликає необхідність переосмислення багатьох положень

кримінально-процесуальної теорії про сутність та функціональне призначення інституту дізнання, його місце в системі кримінального процесу України, процесуальний статус органів дізнання й особи, яка провадить дізнання, їх процесуальні правовідносини з іншими державними органами та посадовими особами у сфері кримінального судочинства.

Об'єктом дослідження є сукупність правових норм, які регулюють процесуальний статус органів дізнання та дізнавачів, а також порядок провадження дізнання в кримінальному процесі України. Предметом дослідження є процесуальна діяльність органів дізнання в Україні з провадження дізнання в кримінальних справах та протокольної форми досудової підготовки матеріалів.

Треба констатувати, що зараз трапляються випадки перекладання функцій слідчого на осіб, які провадять дізнання. Правильне розуміння їх співвідношення має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Єдність завдань, які вирішуються дізнанням та досудовим слідством, однотипний характер кримінально-процесуальних відносин, що виникають у процесі дізнання та досудового слідства, дають можливість визначити дізнання і досудове слідство як єдину самостійну стадію кримінального процесу [3, с.52].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що органи дізнання та слідчі в ході своєї діяльності здійснюють розслідування, тобто виконують ту саму процесуальну функцію. Інакше кажучи, вони є органами досудового розслідування.

В той же час, незважаючи на єдність завдань, які постають перед дізнанням та досудовим слідством, рівну юридичну значущість доказів, які здобуваються в ході їх провадження, вони все-таки відрізняються одне від одного. М.С. Строгович вважав, що «головна відмінність між дізнанням і попереднім слідством полягає в тому, що попереднє слідство є вищою та більш складною формою розслідування... Дізнання ж – це форма розслідування, яка є допоміжною стосовно попереднього слідства, полягає в закріпленні слідів злочину й у здійсненні первинних і невідкладних дій для того, щоб повне і всебічне розслідування справи було проведено на попередньому слідстві» [4, с.279].

Таким чином, основною формою розслідування злочинів є досудове слідство, а дізнання – допоміжною. Воно полягає в проведенні невідкладних слідчих дій у справах про тяжкі або особливо тяжкі злочини й проведенні слідчих дій для встановлення особи, яка вчинила злочин, у справах про злочини, що не є тяжкими або особливо тяжкими, з наступною передачею матеріалів справи слідчому.

Нерівність процесуальних повноважень органу досудового слідства й органу дізнання виявляється і в тому, що орган досудового слідства має у своєму розпорядженні всі процесуальні права органу дізнання щодо розслідування кримінальних справ, у той час, як орган дізнання не має всіх прав органу досудового слідства. Крім того, органи дізнання не мають права притягати особу як обвинуваченого, виконувати вимоги статей 217-220 КПК, складати обвинувальні висновки, зупиняти провадження в справі на підставі, які передбачені в п. п. 1, 2 ст. 206 КПК, закривати справу за п. 2 ст. 213 КПК та ін. Більшість рішень особи, яка провадить дізнання, підлягають затвердженню начальником органу дізнання.

Слідчий дає письмові доручення і вказівки органу дізнання про провадження слідчих і розшукових дій (ч. 3 ст. 114 КПК України). Такі доручення обов'язкові для виконання органом дізнання;

Чинне законодавство не вносить ясності в питання про співвідношення дізнання й оперативно-розшукової діяльності, яке в той же час має суттєве як теоретичне, так і практичне значення.

Дізнання визначається як один з найважливіших інститутів кримінально-процесуального права, що містить у собі, пасамперед, норми кримінально-процесуального права, що знаходяться в КПК, а також інших законодавчих актах. Нормами цього інституту регулюється діяльність спеціально на те уповноважених суб'єктів кримінального процесу з розкриття, розслідування та припинення злочинів, а також відносини, які виникають у ході цієї діяльності між суб'єктами кримінально-процесуальних прав та обов'язків. У КПК розглянутому інституту присвячена глава 10 («Дізнання») і самостійні статті (101, 103-110 КПК), що безсумнівно підкреслює значущість інституту дізнання.

Із вищевикладеного випливає, що поняття дізнання не охоплює оперативно-розшукову діяльність. Вважаємо слушною думку В.В. Вапнярчука, що «питання про те, чи входить у зміст дізнання оперативно-розшукова діяльність, у такому вигляді взагалі не повинно стояти» [1, с.13].

Однак вправне поєднання оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій відповідних органів дізнання приводить до успішного розкриття складних злочинів і викриття злочинців. На правильному розумінні співвідношення оперативно-розшукової діяльності та процесуальної не повинна відбиватися та обставина, що тією й іншою діяльністю може займатися той самий орган. Правильне використання результатів здійснення цих функцій сприяє ефективній реалізації процесу розслідування. Зрошення вказаних функцій неприпустимо, тому що це позначається на об'єктивності розслідування. Органи дізнання й оперативні підрозділи відповідних органів, що уповноважені проводити оперативно-розшукову діяльність, відносяться до правоохоронних органів, загальним державним завданням яких є боротьба зі злочинністю.

Таким чином, оперативно-розшукова діяльність не є складовою частиною дізнання, а також суттєвою ознакою, що відрізняє дізнання від слідства, оскільки вона властива не самому дізнанню, а лише деяким органам, що його здійснюють [5, с. 110].

У демократичному суспільстві оперативно-розшукова та кримінально-процесуальна діяльність взаємодіють, однак вони повинні бути чітко розмежовані між собою, і перша з них повинна забезпечувати іншу, а в ході другої можуть використовувати результати першої.

Треба зазначити, що до заходів нормотворчого характеру, що могли б забезпечити удосконалення дізнання та досудового слідства, можна віднести також забезпечення повної процесуальної самостійності слідчого шляхом створення незалежних від інших відомств слідчих органів, розробці й закріпленню у відповідному Законі організації і чіткої регламентації правового статусу органів дізнання та досудового слідства.

1. Вапнярчук В.В. Особливості процесуального становища особи, яка провадить дізнання. – Х.: ГОРСИНГ, 2001. – С. 13.

2. Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
3. Михайленко А.Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. – К.: КГУ, 1992. – 448 с.
4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М., 1968 – 460 с.
5. Юрченко Л.В. К вопросу соотношения дознания и оперативно-розыскной деятельности // Матеріали І звітної науково-практичної конференції професорсько-викладацького та курсантського складу Кримського факультету Університету внутрішніх справ. – Сімферополь: Таврія-Плюс, 1999. – С. 110-117.

*Козунь А.М.*

Начальник ізолятора тимчасового тримання Кам'янець-Подільського МВ УМВСУ в Хмельницькій області, майор міліції, здобувач кафедри адміністративної діяльності КНУВС

## **Забезпечення прав затриманих і взятих під варту осіб в ізоляторах тимчасового тримання ОВС України**

Забезпечення прав затриманих і взятих під варту осіб в ізоляторах тимчасового тримання ОВС України ґрунтуються на положеннях діючих кримінально-виконавчих законів та інших нормативно-правових актів. Прикладом цього є Наказ МВС України від 02.12.2008 р. № 638 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України», який зареєстрований в Міністерстві юстиції України 12 лютого 2009 р. за N 137/16153 [1].

Дані «Правила внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України» регламентують діяльність ізоляторів тимчасового тримання органів внутрішніх справ України (далі - ІТТ) для затриманих і взятих під варту осіб, визначають завдання, принципи організації, обов'язки та права працівників міліції й осіб, які тримаються, регулюють порядок, режим і умови перебування в ізоляторах тимчасового тримання. Їх розроблено згідно із Законами України "Про попереднє ув'язнення" [2] "Про міліцію" [3] Кримінально-процесуальним кодексом України [4] та іншими нормативно-правовими актами. На нашу думку, прийняття цього документу стало наслідком тих кроків, які робить МВС у сфері дотримання прав людини як один з пріоритетів відомчої політики. Як наголошується в п.2.3. даного наказу «діяльність ІТТ ґрунтується на принципах суворого, додержання законності, Конституції України, вимог Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інших міжнародних норм і стандартів поведіння з ув'язненими та затриманими»

Також в даному наказі регламентується порядок розгляду скарг і заяв, який відповідно до п.4.1.1 «визначений Кримінально-процесуальним, Кримінально-виконавчим кодексами України, Законами України "Про попереднє ув'язнення" та "Про звернення громадян"» [5]

В п. 4.1.2 сказано, що «скарги, заяви та листи осіб, затриманих і взятих під варту, переглядає адміністрація ІТТ. Скарги, заяви і листи, адресовані Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, до Європейського суду з прав людини, а також до інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб

таких міжнародних організацій та прокурорів, переглядові не підлягають і надсилаються адміністрацією установи за адресою протягом доби з часу їх подання. Відповіді на зазначені скарги, заяви та листи також не переглядаються та протягом доби вручаються авторам звернень під розпис. Скарги на особу, яка провадить дізнання, або слідчого надсилаються керівництвом ізолятора тимчасового тримання прокурорів, а скарги на дії та рішення прокурора - прокурорів вищого рівня не пізніше трьох діб з часу їх подання».

Так як 17 липня 1997 року було прийнято Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [6] Відповідно до ч.9 Конституції України дана конвенція стала частиною національного законодавства, її положення, викладені в статті 8 не відповідають положення закону «Про попереднє ув'язнення» та Кримінально-виконавчого кодексу. Відповідно до конвенції сторони зобов'язані забезпечити право особи на безперешкодне та конфіденційне листування з адвокатом.

У зв'язку з цим 21 січня 2010 року Верховна Рада України ухвалила в цілому закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб, що тримаються під вартою, та засуджених осіб на безперешкодне листування з адвокатом" [7]. Мета Закону, що був розроблений Міністерством юстиції, полягає в посиленні законодавчих гарантій захисту прав людини, зокрема, у сфері забезпечення права засуджених і осіб, що тримаються під вартою, на конфіденційне листування з захисником та приведення законодавства у відповідність до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Статтею 13 закону «Про попереднє ув'язнення» та ст.113 КВК передбачено категорії кореспонденції засуджених і осіб, котрих тримають під вартою, що не підлягають перегляду адміністрацією установ виконання покарань. Зокрема, до цього списку потрапили пропозиції, заяви і скарги, адресовані уповноваженому ВР з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим міжнародним організаціям, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, а також прокурорів. Проте наразі законодавчо не закріплена заборона перегляду кореспонденції між засудженим чи особою, яку тримають під вартою, та адвокатом.

Відповідно до п.«б» ч.3 ст.31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів ураховується практика застосування договору. Питання тлумачення і застосування конвенції належать до виключної компетенції Євросуду. Можна навести ряд справ, у яких цей орган констатував порушення ст.8 конвенції. [8]

Так, у справі «Кемпбелл проти Об'єднаного Королівства» Європейський суд констатував порушення з огляду на перегляд адміністрацією тюрми листів арештанта до свого захисника. У справі «Шоненбергер і Дурмац проти Швейцарії» — порушення з огляду на перегляд адміністрацією пенітенціарної установи листа від адвоката, який містив поради щодо визначення певної тактики поведінки клієнта.

Також законотворці звернули увагу на те, що норми статей передбачають заборону перегляду кореспонденції, яка адресована уповноваженому ВР з прав людини, Європейському суду, а також

іншим міжнародним організаціям, прокуророві, але не передбачають заборони перегляду кореспонденції, одержаної від цих органів. Проте перегляд вхідної кореспонденції фактично дає можливість з'ясувати зміст відправлених особою листів. Отож пропонується заборонити перегляд ухідної кореспонденції від вказаних органів та осіб.

Хотілось б зауважити, що ухвалені зміни щодо заборони перегляду кореспонденції жодним чином не виключають можливість огляду та виїмки такої кореспонденції в порядку, передбаченому ст.ст. 187, 187-1 Кримінально-процесуального кодексу України, за наявності достатніх підстав вважати, що у цій кореспонденції містяться дані про вчинений злочин або документи і предмети, що мають доказове значення, і якщо іншими способами одержати ці дані неможливо.

Таким чином, в Європі вже неодноразово вказували на порушення даної норми. Хотілось б зауважити, що запровадження змін має допомогти нашій державі зберегти як кошти, так і репутацію на міжнародній арені.

1. Міністерство Внутрішніх Справ України, Наказ №638 від 02.12.2008р. «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України», -Електронний ресурс- <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1165.170.0>
2. Закон України «Про попереднє ув'язнення» ( Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, 35, ст.360 )
3. Закон України «Про міліцію»./ ( Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 4, ст. 20 )
4. «Кримінально-процесуальний кодекс України» Затверджений Законом від 28.12.60 ( 1000-05 ) ВВР, 1961, N 2 ст. 15
5. Закон України «Про звернення громадян» ( Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 47, ст.256 )
6. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції ( Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, N 40, ст.263)
7. «Листування засуджених з органами та особами, уповноваженими на захист прав людини, не підлягатиме перегляду», 23.01.10 р., - Тюремний портал, - Електронний ресурс - <http://www.ukrprison.org.ua/index.php?id=1264231272>
8. Віденська конвенція про право міжнародних договорів\ - Електронний ресурс - <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.3139.0>

*Козич І.В.*

старший викладач кафедри кримінального права  
Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаніка

### **Психічні (моральні) страждання при вчиненні насильницьких дій**

Законодавче оформлення цей вид психічної шкоди отримав в ст. 127 ККУ, що передбачає відповідальність за катування. У даній нормі моральні страждання передбачені разом з фізичними стражданнями - різновидом фізичної шкоди, наслідком фізичного насильства. Напевно, це пояснюється тим, що систематичне нанесення побоїв, мука і катування потерпілого,

окрім спричинення основного їх результату - фізичних страждань, як правило, супроводяться спричиненням психічних страждань жертві.

Фізичні і психічні страждання мають багато загальних рис в кримінально-правовій характеристиці. Різниця між ними полягає в тому, що фізичні страждання за своїм характером є шкідливими змінами у фізіологічній природі людини, а моральні страждання дезорганізують психічну сферу.

Психічні страждання нас цікавлять в чистому вигляді, як наслідок психічного насильства в будь-якій формі - погроз, приниження честі і гідності людини і т.ін. У цьому сенсі психічні страждання є концентрованим вираженням всіх інших видів психічної шкоди.

Основним юридичним критерієм оцінки наслідків як психічних страждань є не глибина негативних психічних реакцій людини, а час їх протікання. Це означає, що негативні емоційні стани в результаті насильства людина переносить протягом певного часу.

Також не варто применшувати значення глибини (ступеня) психічних переживань потерпілого. В деяких випадках, по обставинах справи цей критерій може бути очевидним. Проте, частіше буває доволі складно діагностувати глибину психічних переживань потерпілого, і у результаті цей параметр знаходиться в прямому зв'язку з тривалістю перенесених людиною негативних емоцій, отриманих в результаті психічної травми. Чим глибшими і обширнішими є психічні переживання потерпілого, тим довше він знаходиться під їх владою.

До психічних страждань з кримінально-правової точки зору можна також віднести ряд екстремальних емоційних станів людини, які носять зтяжний характер. Зокрема, це стани емоційної напруги і емоційного збудження, що істотно впливають на свідомість і поведінку, стан початкової фази кумулятивного афекту, тривалий і сильний стресовий стан та ін.

Психічні страждання, як один з наслідків психічного насильства, через глибину і тривалість емоційних переживань володіють підвищеною мірою суспільної небезпеки. Подібно до афекту вони вчиняють особливо негативний вплив на свідомість і діяльність людини: супроводжуються зниженням процесів сприйняття, уваги, пам'яті, активності розумових процесів, втратою гнучкості мислення, переважанням емоційних компонентів в свідомості над раціональними, труднощами в ухваленні рішень при фіксації свідомості на стресовому характері ситуації.

Поняття психічного страждання, як і поняття фізичного страждання, є юридичним. Остаточне вирішення питання про наявність або відсутність цього наслідку насильницьких дій у кримінальній справі приймають органи розслідування і суд, на основі вивчення всіх обставин справи. Проте, потрібно враховувати, що в основі поняття психічних страждань лежать екстремальні емоційні стани людини, що мають різко негативний і пролонгований характер, діагностика яких виходить за рамки компетенції слідчих та судових органів і вимагає спеціальних психологічних пізнань. Тому, слід визнати необхідним проведення в цих випадках судово-психологічної експертизи, на вирішення якої ставити питання про характер і міру психічної травми, отриманої потерпілим в результаті насильства.



Кос О.Д.

викладач кафедри кримінального права та кримінології  
Прикарпатського юридичного інституту Львівського  
державного університету внутрішніх справ

## Місце та роль кримінального проступку в структурі політики Української держави в сфері боротьби зі злочинністю

Для виконання найголовнішого завдання політики в сфері боротьби зі злочинністю – зменшення рівня злочинності у суспільстві, політика в сфері боротьби зі злочинністю повинна ґрунтуватися на досягненнях і традиціях національного законодавства, європейських стандартах, з метою підвищення рівня захисту прав людини і основоположних свобод, положеннях міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

За 19 років незалежності Української держави її законодавцем не розроблено жодної комплексної доктрини чи концепції, програми політики України в сфері боротьби зі злочинністю, яка б відповідала вищевизначеним стандартам. Одним із рушійних кроків у цій сфері зроблено в момент прийняття концепції реформування кримінальної юстиції України, яка була схвалена рішенням РНБОУ від 15 лютого 2008 року та введена в дію Указом Президента України № 311/2008 від 08 квітня 2008 року.

Виходячи з положень, які закладені у Концепції виникає необхідність обміркування та розширення змісту політики у сфері боротьби зі злочинністю за рахунок включення до її обсягу «політики кримінально-правових проступків».

Поява інституту «кримінального проступку» постановила принципове питання щодо поняття та визначення його місця у законодавстві як в науці адміністративного, так і кримінального права.

Зміст кримінальних проступків становлять два види людської поведінки:

1) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки [1, 4];

2) діяння передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо) [1,4].

Ці протиправні діяння повинні охоплюватися єдиним нормативно-правовим актом – Кодексом України про кримінальні проступки, якому буде передувати процедура так званого «законодавчого моніторингу». Відповідно до неї, законодавець повинен здійснити попередній аналіз норм чинного Кримінального кодексу України, виокремивши конкретні склади злочинів, за які законодавець передбачає у санкції статті покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше більш м'яке покарання. Під виконання такої процедури обов'язково підпадає і чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення. Якщо конкретно

говорити про злочини невеликої тяжкості, то вони в подальшому проходять процес декриміналізації.

Наступний крок полягає у частковій зміні або доповненні диспозицій і санкцій статей, які підпадають під ознаки кримінальних проступків і їх об'єднання. Основним критерієм який би відмежовував злочин, адміністративне правопорушення і кримінальний проступок є ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння і ступінь небезпечності наслідків. Наслідки кримінального проступку мають бути проміжними між суспільно небезпечними та шкідливими наслідками.

Концепція уточнює, що за вчинення кримінального проступку можуть бути передбачені такі стягнення, як короткострокове позбавлення волі, штраф у певному обмеженому розмірі, позбавлення спеціальних прав, залучення до обов'язкових робіт, спеціальна конфіскація тощо [1,7].

Н.Ф Кузнєцова, пропонуючи своє визначення проступку, розуміючи під ним «умисне чи необережне малозначне за своїм характером і ступенем суспільної небезпеки діяння», виділяє наступні види покарань, що можуть застосовуватися до осіб, що їх вчинили: «максимальне позбавлення волі на строк до одного року або інше, більш м'яке покарання, або в санкції повинна бути передбачена альтернативна форма відповідальності: кримінальне покарання чи заходи суспільного впливу» [2, 116].

У свою чергу Фріс П.Л. і Медицький І.Б. вважають, що «кримінальні проступки не можуть каратись суворіше, ніж позбавленням волі на строк до трьох років. Вони не повинні тягнути за собою судимість» [3, 171]. Така розбіжність у визначенні міри покарання за вчинення кримінального проступку ще раз наголошує на потребі законодавчого врегулювання інституту кримінальних проступків. Потребуватиме створення відповідна процесуальна галузь права, яка б врегульовувала питання провадження у справах про кримінальні проступки.

Виходячи з того, що частина кримінальних проступків є «екс - злочини» невеликої тяжкості, які дістають новий вигляд після законодавчої обробки, то, переходячи до політики в сфері боротьби зі злочинністю, слід визначити їх місце у її структурі.

Оскільки матеріальне кримінальне законодавство є засобом вираження кримінально-правової політики, за «законами логіки» можна стверджувати, що законодавство про кримінальні проступки (після його законодавчого визначення і затвердження) у свою чергу є засобом вираження політики кримінальних проступків, яка посідає місце похідного складового елемента від кримінально-правової політики, що входить у цілісну структуру політики України в сфері боротьби зі злочинністю.

Виходячи із вищевизначеного, можна стверджувати, що політика кримінальних проступків – це вид державної діяльності, який полягає у здійсненні спеціальних заходів по боротьбі зі злочинністю, пов'язаних з переведенням деліктів із категорії адміністративних проступків у кримінальні та декриміналізацією деяких злочинних проявів людської поведінки, шляхом вироблення та застосування законодавства про кримінальні проступки.

Роль політики кримінальних проступків полягає у її ефективному впливі на правозастосовну діяльність з метою попередження і зменшення проявів таких негативних соціальних явищ як кримінальні проступки.

Як підсумок вищевикладеному, хочеться висловити надію, що питання врегулювання інституту кримінального проступку буде виваженим, дієвим і не примусить чекати на себе.

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України // [http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=311\\_%2F2008\\_&myid=4/UMFPEGzhhhSTH.ZI2EWzA.HdlPosFggkRbI1c](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=311_%2F2008_&myid=4/UMFPEGzhhhSTH.ZI2EWzA.HdlPosFggkRbI1c)
2. Романюк І. Ю. Кримінальний проступок, як різновид правопорушень / І. Ю. Романюк // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Дідоренка. Спеціальний випуск. – 2008. – № 2. – С. 115-119.
3. Фріс П.Л. Ознаки та склад кримінального проступку / П. Л Фріс, І.Б. Медичський // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Збірник наукових праць. – 2007. – № 2. – С. 166-171.

*Круль С.М.*

аспірант Прикарпатського Національного університету ім. Василя Стефаника

### **Дактилоскопичний облік в інформаційно-аналітичній діяльності органів дізнання та досудового слідства**

**Актуальність теми дослідження.** Важливим напрямом діяльності держави в сучасних умовах є запобігання злочинності, в структурі і характері якої останнім часом відбулися зміни. Зросла професійність та жорстокість злочинців, посилюється корумпованість у суспільстві. Усе це відбувається на тлі соціально-економічних негараздів, падіння обсягів промислового виробництва, зростання боргів у заробітній платі і потребує удосконалення законодавства і практики правоохоронних органів з розкриття, розслідування і профілактики злочинів з метою забезпечення прав та законних інтересів громадян, в першу чергу тих, які постраждали від них.

Окремим напрямом інформаційного забезпечення розслідування злочинів приділяється постійна увага науковців. Зокрема, Ю.П.Аленін, М.І.Бажанов, В.Л.Бахін, П.Д. Біленчук, Т.В.Варфоломєєва, В.Г.Гончаренко, Ю.М.Грошевий, А.В.Іщенко, М.В.Костицький, В.С.Кузьмичов, В.К.Лисиченко, та інші.

**Мета та завдання дослідження.** Мета дослідження полягає у опрацюванні і висвітленні проблемних кримінально-процесуальних і тактико-криміналістичних напрямків, конкретних завдань та практичних можливостей удосконалення інформаційного забезпечення розкриття і розслідування злочинів.

В органах внутрішніх справ на території колишнього СРСР інформаційне забезпечення розкриття та розслідування злочинів як спеціалізований вид діяльності почало формуватися в апаратах карного розшуку ще в лютому 1919 року коли було прийняте рішення про створення при центральному управлінні карного розшуку РСФСР реєстраційного та дактилоскопичного бюро.

На даний час організація і використання криміналістичних обліків засновано на суворому дотриманні законності та регламентуються нормами КПК України, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та іншими діючими нормативно-правовими актами. Зокрема,

п.17 ст.8 зазначеного закону встановлює, що підрозділи які здійснюють оперативно-розшукову діяльність мають право створювати і застосовувати інформаційні системи, а відповідно до ч.11 ст.9 повинні забезпечити можливість видати дані на особу на запит органів розслідування, прокуратури, суду [1].

На жаль, діючий КПК навіть не згадує криміналістичні обліки, хоча проти доказового значення реєстраційної інформації ніхто не заперечує. Проте залишається невизначеним, яким чином орган дізнання, слідчий або суд можуть використовувати результати перевірок у процесі доказування. Виглядає нелогічним, що слідчий має право залучати до кримінальної справи довідку про наявність у підозрюваного попередньої судимості, а про результати перевірки за дактилоскопичними обліками - ні [2, с. 13].

Розкриваючи дану проблематику, потрібно детальніше зупинитись на криміналістичних обліках, зокрема на дактилокартотеках та слідотеках.

Дактилоскопичний облік призначений для:

1. розшуку людей, які зникли безвісти;
2. встановлення за невпізнаними трупами особи людини;
3. підтвердження особи людини, яка раніше була піддана дактилоскопюванню;
4. встановлення осіб, які залишили сліди рук на місці події;
5. встановлення фактів залишення однією особою слідів рук при вчиненні різних злочинів. [3, с.272].

Дактилоскопичний облік складається з:

1. дактилокарт - масиву дактилокарт невпізнаних трупів; безвісно зниклих осіб та осіб, які були піддані дактилоскопюванню;
2. слідотек - реєстраційних карт слідів рук, які вилучені під час оглядів місць подій за фактами нерозкритих злочинів та безвісного зникнення осіб [4, с. 114].

Працівники ОВС відповідно до чинного законодавства проводять дактилоскопювання осіб, які:

1. затримані за підозрою у вчиненні злочину;
2. взяті під варту;
3. звинувачуються у вчиненні злочину;
4. піддані адміністративному арешту.

Існують центральні, обласні, купцові та місцеві дактилоскопичні обліки та слідотеки.

Центральна дактилокартотека ведеться у ДНДЕКЦ та формується з дактилокарт невпізнаних трупів; дактилокарт безвісно зниклих осіб, які були піддані дактилоскопюванню до зникнення; дактилокарт осіб, які вчинили чи підозрюються у вчиненні навмисних вбивств; замахів на вбивства; навмисних нанесеннях тілесних ушкоджень, які спричинили смерть; з'валтувань; розбійних нападів; пограбувань; вимагань; злочинів, які вчинені з використанням гладкоствольної зброї, вибухових пристроїв та речовин. У разі потреби перелік категорій злочинів може бути змінений за рішенням МВС України.

Організація дактилоскопювання осіб, які підозрюються звинувачуються або заарештовані за вчинення злочину, покладається на слідчих, працівників дізнання, які прийняли рішення про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину або застосування запобіжного заходу, пред'явили звинувачення або якщо до особи, у відношенні якої порушено

кримінальну справу є рішення суду щодо тримання її під вартою. Дактилоскопіювання організується безпосередньо після прийняття зазначених рішень. [4, с.115].

Організація дактилоскопіювання невідомих трупів покладається на підрозділи карного розшуку із залученням при необхідності фахівців експертної служби МВС України та бюро судово-медичної експертизи відповідно до нормативно-правових актів.

Відповідальність за достовірність інформації про особу та якість отриманого дактилоскопічного матеріалу покладається на працівників які проводять дактилоскопіювання.

Центральна слідотека ведеться в ДНДЕКЦ та формується з фотокопій слідів, вилучених при огляді місця вчинення навмисних вбивств; замахів на вбивства; навмисних тяжких тілесних ушкоджень, які спричиняють смерть; зґвалтувань; розбійних нападів; пограбувань; вимагань, злочинів, які вчинені з використанням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв та речовин, які залишилися нерозкритими та за фактами безвісного зникнення осіб. У разі потреби перелік категорій злочинів може бути змінений за рішенням МВС України [5, с.230].

Слідотека складається з основного масиву та архіву.

До основного масиву вміщуються фотокопії слідів рук, вилучені з місць вчинення нерозкритих злочинів, які:

1. визнані експертом придатними для ідентифікації особи;
2. перевірені за дактилокартами осіб, які могли залишити сліди на місці події не у зв'язку із вчиненням злочину;
3. перевірені за дактилокартками за слідотеками.

До основного масиву вміщуються також сліди рук безвісно зниклих осіб, вилучені з їх помешкань та робочих місць, робота з якими проводиться на загальних підставах. Якщо встановлено, що безвісно зникла особа була піддана дактилоскопіюванню до зникнення, то для взяття на централізований облік до ДНДЕКЦ направляється її дактилокарта після отримання негативного результату при відповідних перевірках за обласними дактилокартками та слідотеками НДЕКЦ, УОІ (ВОІ) [5, с.231].

Сліди рук перевіряються за дактилокартками невідомих трупів. У разі отримання за перевірками негативного результату копії таких слідів направляються для постановки на централізований облік та організації перевірки до ДНДЕКЦ.

Формування автоматизованих місцевих, кузових, обласних та центральної слідотек може проводитися реєстраційними картами слідів в електронному вигляді.

Основний масив і архів складаються із реєстраційних карт: 1. слідів пальців рук; 2. слідів долонь.

До архіву вміщуються копії слідів рук у випадку, коли злочин розкрито, але належність слідів не встановлена. Термін їх зберігання - до закінчення строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за видом злочину.

Відомості про надані сліди реєструються в журналі реєстрації слідів рук, уміщених у слідотеку. За кожним фактом вилучення слідів рук з місць вчинення злочинів або при огляді помешкань та робочих місць безвісно зниклих осіб, що надійшли до слідотеки заповнюється реєстраційна карта

слідів рук. Вона виготовлюється із цупкого паперу формату А5 з Яким НДЕКЦ; дата; вид та фабула злочину; номер кримінальної справи, орган, на території якого вчинено злочин, спеціаліст, кількість слідів [5, с.233].

Звертатися із запитом щодо проведення перевірки за дактилоскопічним обліком мають право підрозділи ОВС, податкової міліції, Служби безпеки, органи прокуратури та суду, правоохоронні органи, а також інших країн за міжнародними угодами. Рішення про виконання запитів відповідних підрозділів ОВС приймає керівництво ДНДЕКЦ, НДЕКЦ, їх структурних підрозділів, у яких функціонують дактилокартотеки та слідотеки, а від інших правоохоронних органів - керівництво ГУМВС, УМВС, УМВСТ.

Інформація про результати перевірки надається у письмовій формі і тільки її ініціатору. Такі перевірки бувають наступних видів: дактилокарта-дактилокарта; дактилокарта-слід; слід-дактилокарта; слід-слід.

Термін перевірки не повинен перевищувати 15 діб з моменту отримання запиту. У разі наявності слідів, залишених 10 пальцями рук однієї особи виготовляється дактокарта, обчислюється формула і здійснюється перевірка за дактокартками УОІ (ВОІ) при ГУМВС; УМВС управління оперативної інформації.

Отже, криміналістичний облік - це наукова система реєстрації певних об'єктів та їх ідентифікаційних ознак для запобігання злочинам, їх розкриття, розшуку і впізнання врахованих об'єктів. Його система і використання засновані на суворому дотриманні законності. Довідки органів, які ведуть криміналістичний облік, після їх приєднання до справи, використовуються в судочинстві як докази. Наукову основу криміналістичного обліку складає положення про індивідуальність об'єктів, відносну стійкість і можливість їх подальшого ототожнення. Він базується на використанні теорії ідентифікації, судової фотографії, дактилоскопії словесного портрета та інших наукових даних.

1. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" // Відомості Верховної Ради, 1992, № 22, - ст.303
2. Рибалко Я.В. Проблеми вдосконалення функціонування експертно-криміналістичних обліків. Криміналістичний вісник: Науково-практичний збірник. Вип.І / ДНДЕКЦ МВС України; НАВСУ. - Одеса: ЛАТСТАР, 2000, с. 13-15
3. Белкин Р.С. Криминалистика: проблеми, тенденції, перспективи. Общая и частные теории. - М.:Юриск.лит., 1987-872 с
4. П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтєвський, П.Ю.Тимошенко Криміналістика: Підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України. За заг. ред. акад. П.Д. Біленчука. - К.: АТІКА, 1998. - 416 с.
5. Криміналістика: підручник за ред. П.Д. Біленчука. - 2-ге вид. випр. і доп. - К.: Атіка, 2001 - с.249

Кульчак Л. С.

старший викладач кафедри судочинства Юридичного інституту  
Прикарпатського національного ун-ту ім. В. Стефаника

## **Недопустимість погіршення становища засудженого (виправданого) в стадії касаційного провадження кримінальної справи за кримінальним судочинством України: проблеми теорії і практики**

Однією з важливих і невід'ємних рис касації є недопустимість погіршення становища засудженого чи виправданого. Теоретичне обґрунтування і правова регламентація поняття заборони «повороту на гірше» вдосконалювались по мірі розвитку суспільства, демократії, зміцнення законності на різних етапах формування і діяльності держави. Заборона «повороту на гірше» означає, що при оскарженні стороною захисту вироку (чи будь-якого рішення) у вищестоящу судову інстанцію становище засудженого (виправданого) не може бути погіршено. Крім того, така заборона діє і при відсутності скарги засудженого (виправданого) чи його захисника на вирок чи інше судове рішення з метою погіршення становища засудженого (виправданого) чи іншої особи, щодо якої було постановлено судове рішення. Погіршення допускається лише при умові, якщо саме з цих підстав було внесено касаційне подання прокурора або скарга потерпілого чи його представника.

Заборона «повороту на гірше» у кримінальному процесі має не лише правовий, але й глибокий моральний аспект. З позицій етичних і моральних засад неприпустимо погіршувати становище людини у відповідь на її прохання про допомогу.

Заборона «повороту на гірше» була відома ще у кримінальному процесі Стародавнього Риму, де існувало поняття REFORMATIONUS IN PEJUS (поворот на гірше) і NE PEJUS (не гірше). В період інквізиції цього інституту, звичайно, не було. Він відродився після перемоги буржуазно-демократичних революцій і складає тепер одну із важливих рис правових систем цивілізованих країн світу.

Цей інститут виступає важливою гарантією права засудженого (виправданого) на захист, свободи оскарження ними вироку і водночас - гарантією правосуддя, оскільки є засобом виявлення і виправлення порушень закону в діяльності слідчих органів та судів. В силу цієї заборони касаційний суд, здійснюючи перевірку законності та обґрунтованості постановлених у справі рішень, має право пом'якшити призначене судом першої чи апеляційної інстанції покарання або застосувати закон про менш тяжкий злочин, проте не може:

- скасувати обвинувальний вирок у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжкий злочин або посилити покарання за відсутності касаційного подання прокурора, скарги потерпілого чи його представника;

- безпосередньо посилити покарання або застосувати закон про більш тяжкий злочин, навіть якщо справа розглядається за касаційним поданням прокурора, скаргою потерпілого чи його представника, що принесені з цих підстав;

- скасувати виправдувальний вирок, ухвалу чи постанову про закриття справи за відсутності касаційного подання прокурора, скарги потерпілого

чи його представника, а також скарги виправданої особи з підстав і мотивів виправдання;

- скасувати вирок у зв'язку із необхідністю застосувати закон про більш тяжкий злочин або за м'якістю покарання, якщо в касаційному поданні прокурора, скаргі потерпілого чи його представника вказані касаційні підстави;

- скасувати вирок у зв'язку із необхідністю застосувати закон про більш тяжкий злочин, якщо в касаційній скаргі потерпілого чи касаційному поданні прокурора ставилося питання про скасування вироку за м'якістю покарання і навпаки;

- ухвалити рішення, яке погіршує становище засудженого (виправданого), щодо якого касаційна скарга чи подання не приносилися.

Виходячи з вимог ст.397 КПК України, межі заборони "повороту на гірше" в стадії касаційного провадження кримінальної справи поширюються тільки на кваліфікацію злочину і міру покарання. Проте, досліджуючи це питання, можна прийти до висновку про необхідність поширення вказаної заборони і на фактичні обставини обвинувачення, а також на вирішення вищестоящим судом інших кримінально-правових питань, якщо цим погіршується становище засудженого і порушується його право на захист. Це пов'язано з тим, що погіршення становища засудженого і порушення його права на захист може стати наслідком зміни вищестоящим судом не лише кваліфікації злочину і міри покарання, але і фактичних обставин обвинувачення в той час, коли кваліфікація злочину може залишитися судом попередньою або навіть змінюватись на менш тяжку. Це може стати, зокрема, наслідком виключення вищестоящим судом певних пом'якшуючих обставин вчинення обвинуваченням злочину, розширення фактичного обсягу обвинувачення, якщо кваліфікація злочину при цьому залишається незмінною. У зв'язку з цим у ч.1 ст.397 КПК України межі дії заборони "повороту на гірше" доцільно було б, на мою думку, розширити поширивши її не тільки на кваліфікацію злочину і міру покарання, але і на фактичні обставини вчинення злочину, а також на вирішення вищестоящим судом інших кримінально-правових питань. *З цією метою у ч.1 ст.397 КПК України слова не вправі "застосувати закон про більш тяжкий злочин" доцільно було б змінити на ширше за змістом положення "не вправі змінити обвинувачення на більш тяжке", що поширювало б вказану заборону не лише на кваліфікацію злочину, але і на фактичні обставини злочину.*

Касаційний суд вправі скасувати обвинувальний вирок, постановлений апеляційним чи місцевим судом, ухвалу апеляційного суду щодо вироку місцевого суду у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжкий злочин або більш суворе покарання лише у тому разі, коли з цих підстав вніс подання прокурор або подав скаргу потерпілий чи його представник (ч.2 ст.397 КПК України)[1, с.149]. Скарги інших учасників процесу на м'якість покарання або необґрунтоване застосування закону про менш тяжкий злочин не можуть служити підставою для скасування вироку з цих підстав.

Єдине, коли можливий "поворот на гірше" за скаргою засудженого, це, якщо при новому розслідуванні справи після скасування першого вироку, ухвали, чи постанови буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш

тяжкий злочин, або коли збільшився обсяг обвинувачення (ч.2 ст.400 КПК України).

В юридичній літературі спірним залишається питання про місце інституту заборони «повороту на гірше» в системі кримінально-процесуального законодавства. Вчені по-різному оцінюють роль і місце цього інституту у вирішенні завдань кримінального судочинства.

Аналіз вітчизняної кримінально-процесуальної літератури свідчить про відсутність єдності в думках авторів щодо місця заборони повороту на гірше в системі правових гарантій. Одні вчені вважають заборону повороту на гірше принципом кримінального процесу: Р.Д.Рахун, Л.І.Лазарева, А.А.Ривлін, І.Д.Перлов, Т.М. Мірошніченко, В.Л. Познанський; інші – процесуальною гарантією (Н.Я. Калашнікова, Є.Ф.Куцова, П.Ф.Пашкевич); а ще інші, поєднуючи обидва названі підходи, вважають, що заборона «повороту на гірше» виступає одночасно і як принцип, і як процесуальна гарантія: Я.О.Мотовіловкер, М.А.Воробейніков; і нарешті, ще одні вчені називають її правилом (П.Ф.Пашкевич, Ф.Н.Фаткуллін).

Так вчений-процесуаліст Л.І.Лазарева вважає, що принцип заборони повороту на гірше – це одна із реальних гарантій оскарження вироку, істотний елемент механізму забезпечення права обвинуваченого на захист, який на її погляд, є похідним від принципу забезпечення права обвинуваченого на захист і займає відповідне місце серед демократичних принципів кримінального процесу[2,с.106-109].

На думку Т.М. Мірошніченко, заборону "повороту на гірше"слід віднести до принципів кримінального процесу на тій підставі, що в кожній стадії кримінального процесу обвинувачений не може бути визнаний винним у більш тяжкому обвинуваченні або такому, що суттєво відрізняється за змістом, порівняно з тим, яке йому інкримінувалося у вини на попередній стадії [3].

Н.Я.Калашнікова визначає заборону «повороту на гірше» як один із процесуальних засобів, які забезпечують права і законні інтереси обвинувачених[4,с.3]

Відомий вчений-процесуаліст Є.Ф.Куцова вважає, що вказана заборона є необхідною гарантією реальності права засудженого і виправданого на касаційне оскарження і служить інтересам особи(засудженого і виправданого)[5,с.79-81].

Перш ніж висловити власне бачення того, куди слід віднести заборону «повороту на гірше» - до принципів чи до процесуальних гарантій, зупинюся на висловлених вище поглядах вчених-процесуалістів з цього питання. Схильна вважати, що в цих поглядах намітився дещо односторонній, спрощений підхід. Це впливає, перш за все, з того, що багато авторів пов'язують вказану заборону тільки із свободою оскарження вироку, поширюючи її, таким чином, лише на стадію апеляційного та касаційного провадження, або з процесуальним засобом, який забезпечує охорону прав та законних інтересів обвинуваченого(підсудного).

Цілком погоджуюся з позицією провідного вченого В.П. Бойка, який заборону "повороту на гірше"вважає процесуальною гарантією, а не принципом кримінального процесу, виходячи з наступних міркувань.

По-перше, заборона "повороту на гірше"не виключає того, що з метою успішного виконання завдань правосуддя становище підсудного (засудженого), за наявності передбачених законом підстав та умов, може

бути змінено не тільки в краший, але й гірший для нього бік (ст.277, 378 КПК України). А це не відповідає одній з вимог, якій повинен відповідати принцип - таке правило повинно бути загальним, категоричним, імперативним положенням і виступати характерною, типовою рисою кримінального процесу.

По-друге, характерною властивістю принципу кримінального процесу є те, що його порушення означає незаконність рішення у справі та обов'язкове його скасування. Заборона "повороту на гірше"не відповідає і цій вимозі, оскільки порушення такої заборони не у всіх випадках тягне за собою обов'язкове скасування рішення. Так, якщо органи досудового слідства\* кваліфікували дії обвинуваченого за статтею закону про більш тяжкий злочин, ніж фактично був ним вчинений, то суд першої, апеляційної чи касаційної інстанції має право перекваліфікувати його дії на закон про менш тяжкий злочин та постановити законне і справедливе рішення. Це стосується і тих випадків, коли суд першої чи апеляційної інстанції, розглянувши кримінальну справу, неправильно застосував до підсудного статтю закону про більш тяжкий злочин і у зв'язку з цим призначив йому несправедливе покарання. В цьому випадку суд касаційної інстанції за скаргою засудженого чи його захисника, або ж в ревізійному порядку має право без скасування вироку змінити кваліфікацію злочину на закон про менш тяжкий злочин і призначити покарання, яке відповідає тяжкості вчиненого злочину і особі винного (ст.395, 397 КПК України).

По-третє, заборона "повороту на гірше"не може вважатися принципом кримінального процесу, оскільки вона є похідною від принципу забезпечення обвинуваченому, підсудному права на захист, прямим наслідком цього принципу.Це зумовлено тим, що вимога не порушувати право обвинуваченого, підсудного на захист є більш загальною, оскільки охоплює не тільки випадки погіршення становища обвинуваченого, підсудного в частині кримінально-правових наслідків злочину, але й інші випадки, коли в результаті зміни обвинувачення становище цих осіб не стає гіршим порівняно з тим, яке визначене попереднім рішенням, проте порушується їхнє право на захист. Це стосується, зокрема, тих випадків, коли в результаті зміни обвинувачення істотно змінюються фактичні обставини злочину, що вимагає від обвинуваченого нової організації захисту і, відповідно, зумовлює необхідність повернення справи для проведення додаткового розслідування і пред'явлення нового обвинувачення (ст.231 КПК України).

Таким чином, заборона "повороту на гірше"є лише конкретним елементом, одним із засобів реалізації принципу забезпечення права обвинуваченого на захист, а тому не може виступати загальним, керівним положенням, що є характерною ознакою будь-якого принципу кримінального процесу [6, с.80].

В процесуальній літературі висловлювалися думки, що суд касаційної інстанції може збільшити суму цивільного позову у кримінальній справі в тих випадках, коли єдиною підставою для перегляду справи є касаційна скарга засудженого-відповідача (його захисника, законного представника) за відсутності подання прокурора або скарги потерпілого чи цивільного відповідача[7,с.153]. Деякі вчені поділяють таку позицію, посилаючись при цьому на те, що цивільний позов у кримінальній справі є інститутом цивільного, а не кримінального права, хоча доказування його здійснюється

за правилами кримінального процесу[8,с.19]. В силу цього, на думку цієї частини вчених-процесуалістів, при розгляді цивільного позову в кримінальній справі судом касаційної інстанції повинні застосовуватися такі ж правила, які передбачені для цивільного судочинства в цій частині, тобто касаційна інстанція повинна наділитися правом самостійно змінювати рішення в частині цивільного позову, в тих випадках, якщо по справі не вимагається збирання або додаткової перевірки доказів, обставини справи встановлені судом першої інстанції повно і правильно, але допущено помилку в застосуванні норм матеріального права.

Була сформульована і кардинально протилежна точка зору, зміст якої в тому, що правило про «заборону повороту на гірше» повинно поширюватися і на рішення з приводу цивільного позову [9,с.64-69]; що це положення не може бути визнано правильним і ґрунтуватися на законі, оскільки суперечить одній із основних ідей кримінального процесу – недопустимості «повороту на гірше», сфера дії якої, на їх думку, поширюється також і на рішення вищестоящих судів в частині відшкодування заподіяної злочинним матеріальною шкоди[10, с.61-63].

На мою думку, вірним є останнє твердження, тому що збільшення розміру цивільного позову без подання прокурора чи скарги потерпілого суперечить правилу про заборону повороту на гірше. Якщо буде такий принцип втілений в життя, коли засуджений просить про пом'якшення міри покарання чи зміни кваліфікації, а касаційна інстанція погіршує його становище, збільшуючи суму цивільного позову, фактично порушить принцип касаційного оскарження вироку. Таким чином, заборона повороту на гірше є суттєвою складовою права обвинуваченого на захист і гарантією свободи оскарження вироків.

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: (Станом на 19 квітня 2009 р). –К.: Велес, 2009. –175 с. –(Офіц.док).
2. Лазарева Л.И. Недопустимость поворота к «худшему» как одна из гарантий свободы обжалования приговора // Сов. гос. – во и право. –1978. –№4. –С.106-109
3. Мірошніченко Т.М. Поняття принципів і проблем реалізації прав особи у кримінальному процесі // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: до 50 річчів Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції у 2-х частинах. Ч.2/ за ред. С.І.Панова. – Харків: Національна юридична академія України імені Я.Мудрого, 2000. –С.152-154
4. Калашникова Н.Я. Гарантия права обвиняемого на защиту при изменении обвинения и наказания. –Изд. –во Моск. –го ун. –та. –1975. –С.3
5. Кудова Э.Ф.Гарантия прав личности в советском уголовном процессе. – М. –Юрид. лит. –1973. –С.79-81
6. Войко В.П. основні риси касації в світлі нового кримінально-процесуального законодавства України //Вісник львівського інституту внутрішніх справ: Збірник/ Гол.ред В.Л.Ортинський. –Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України. Вип. 1. –2004. –С.79-91
7. Мазалов А.Г. Гражданский иск в уголовном процессе. –М. –1977. –С.153; Пашкевич П.Ф. Судебная защита социалистической собственности. – Учен.зап.ВНИИСЗ. –1971. –вип.25. –С.127-130
8. Божьев В. Применение норм ГПК при рассмотрении гражданского иска в уголовном процессе // Сов.юстиция. –1971. –№15. –С.19

9. Петрухин И.Л. Гражданский иск и демократические принципы советского правосудия // Советское государство и право. –1973. – №1. –С.64-69
10. Добровольская Т.Н.Изменение обвинения в судебных стадиях советского уголовного процесса. –Юрид.лит.М. –1977. –С.61-63

*Купріянов А. О.*

Одеська національна юридична академія, аспірант кафедри кримінального права

## **Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності за вчинення найманства в сучасному кримінальному праві зарубіжних країн**

Найбільш прямим і ефективним засобом боротьби з таким явищем як найманство було б надання сприяння судовому переслідуванню злочинців на національному рівні. Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з питання щодо найманців неодноразово закликав держави до прийняття законодавства, яке б регулювало найманську діяльність, однак, незважаючи на багаточисельні заяви з осудженням найманства на міжнародних форумах, лише декілька держав прийняли засоби за даною рекомендацією. Законодавці більшості закордонних держав на даний час вважають за необхідне приведення норм внутрішнього законодавства у відповідність до норм міжнародного права.

Після прийняття Міжнародної Конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р. та Римського Статуту, у кримінальному законодавстві практично всіх розвинутих держав світу сформувалася ситуація, що стосується регламентації найманства. Не всі держави сприйняли розпорядження міжнародного права щодо необхідності встановлення кримінальної відповідальності за найманство, а також у різних країнах, які все-таки сприйняли ці розпорядження, зберігаються визначені розходження в розумінні сутності найманства.

Однак останнім часом здобуває все більше значення точка зору, відповідно до якої різні кримінально-правові системи мають набагато більше загального, ніж різного [15, с. 508-510; с. 37].

Сьогодні норми про найманство містяться у кримінальному законодавстві лише незначної кількості держав, у першу чергу колишніх республіках СРСР та державах – колишніх членів Організації Варшавського договору, а також у кримінальному законодавстві існуючих до сьогодні соціалістичних держав. Деякі країни вже мають норми, які регулюють ряд аспектів найманства.

У Великобританії існує Закон про вступ на військову службу за кордоном, прийнятий у 1870 році. Цей закон передбачає відповідальність за вступ на військову службу іншої держави чи спонування до цього інших осіб, за прийняття британськими підданими будь-якої іншої пропозиції щодо зарахування на військову службу іншої держави, народу, який знаходиться у стані війни з державою, з якою Великобританія підтримує мирні відносини, без офіційного розпорядження [6].

Для американської правової системи, так само, як і для англійської, характерне поєднання норм загального і статутного права. Однак, на відміну від англійської системи, з її прагненням зберігати багато норм,

принципів та інститутів, вироблених ще в середні століття, американська система пішла по шляху «гнучкої правотворчості».

Незважаючи на розпорядження розділу 2 ст. 6 Конституції США, договори, які укладені або будуть укладені Сполученими Штатами, є верховним правом країни, але зазначена держава не завжди коректно відносить до вказівок міжнародного права [3, с. 146].

Таке положення є наслідком правового дуалізму, який склався на підставі того, що питання про розмежування компетенції федерації і компетенції штатів належним чином не врегульовано, хоча і починаються спроби його вирішення.

Однак, регламентація відповідальності за найманство у карному законі США все-таки є. Статті 958-960 розділу 18 Зводу законів США забороняють діяльність, яка може нанести збиток відносинам США з іншими країнами, а п. "а" §959 забороняється громадянам, знаходячись у межах Сполучених Штатів, надходити на службу самому або наймати або спонукати іншого надійти на службу, або, порушуючи юрисдикцію Сполучених Штатів, мати намір бути прийнятим на службу якого-небудь правителя, держави, колонії, району або народу як солдата, моряка або матроса на військове або каперське судно, або каперса [7, с. 44].

У країнах континентального права, наприклад, ст. 25 Конституції Федеративної Республіки Німеччини прямо вказується, що загальновизнані норми міжнародного права є складовою частиною федерального права, а також мають перевагу перед законами і породжують права й обов'язки безпосередньо для осіб, що проживають на території Федерації [14, с. 34].

Для відповідності внутрішнього законодавства міжнародному праву, в розділі п'ятому КК Німеччини "Злочинні діяння, спрямовані проти оборони країни" включено §109 "Вербування для іноземної військової служби яким забороняється вербування громадянина ФРН на військову службу в інтересах іноземної держави у військову або подібну їй організацію, або доставляння його вербувальникам цієї організації, або на військову службу в подібну організацію [11, с. 86].

У тих країнах, де внутрішнім законодавством не передбачена можливість дозволу юридичної колізії між внутрішньою і міжнародною нормою, цей пробіл заповнився Судом Європейського Співтовариства, згідно рішення якого, закріплюється не тільки пріоритетна, але і пряма дія права Європейського Співтовариства, у випадку протиріччя йому розпорядженням будь-якого національного, у тому числі конституційного і карного права держави-учасника [5, с. 56].

Подібні розпорядження містяться в ст. 96 Конституції Іспанії. Вказана стаття зазначає, що законно укладені та офіційно опубліковані в Іспанії міжнародні договори складають частину її внутрішнього законодавства. Кримінальний кодекс Іспанії фактично не містить складу найманства, однак, він містить норму, що знімає всі протиріччя з міжнародним правом і є прикладом прямої дії норми міжнародного права [2, с. 63].

Найбільш чітка регламентація застосування норм міжнародного права як джерела внутрішнього законодавства, характерна для ст. 55 Конституції Франції, відповідно до якої договори або угоди, належним чином ратифіковані і схвалені, мають силу, яка перевищує силу внутрішніх законів, з моменту опублікування, за умови застосування кожної угоди або договору іншою стороною [4, с.148].

Необхідно зазначити, що ряд новітніх карних законів країн континентальної системи права містять можливість прямого відсилання до міжнародної норми кримінально-правового характеру. Про це, зокрема, свідчить КК Польщі 1997 року, ст. 5 якого говорить про межі дії польського Карного закону – останній не застосовується, якщо міжнародним договором, стороною якого є Республіка Польща, встановлено інше [8, с. 8].

Однак норми щодо найманства у кримінальному кодексі Польщі існують. Необхідно відзначити, що терміна «найманство» польський карний закон не містить, однак, у ст. 141 і 142 КК Польщі мова йде про «найману військову службу». У той же час порівняльний аналіз цих статей і положень міжнародного права в області найманства дозволяє говорити про те, що ст.ст.141, 142 КК Польщі містять норми про кримінальну відповідальність за найманство [8, с. 55].

Ряд держав, у тому числі і Нідерланди, вважають не обов'язковим видання і застосування внутрішніх норм щодо найманства. Вони вважають, що спеціальний закон, який регулює кримінально-правові аспекти найманства, не потрібний, тому що існують міжнародно-правові акти, що вступили в силу та регулюють зазначені питання. У цьому випадку міжнародно-правові норми про найманство реалізуються безпосередньо, без будь-якого відсилання до них національного кримінального законодавства [9, с. 113].

Ст. 127 Кримінального кодексу Республіки Куба передбачає відповідальність за створення з метою одержання заробітної плати чи інших форм матеріальної винагороди військовик формувань, які повністю або частково включають осіб, які не є громадянами держави, на території якої їм можливо доведеться діяти, а також за співробітництво у такій дії, чи виконання будь-якої іншої дії, яка спрямована на досягнення мети створення таких формувань. [10, с. 109]

Окремого аналізу вимагає регламентація найманства в Російській Федерації. Кримінальна відповідальність за міжнародні злочини введена в КК РФ шляхом імплементації конвенційних норм міжнародного права. Але XII Розділ КК РФ містить ряд недоліків. Це, зокрема, стосується і складу досліджуваного злочину.

Так, примітка до діючої редакції ст. 359 КК РФ визначає найманця як особу, що діє з метою одержання матеріальної винагороди і не є громадянином держави, яка приймає участь у збройному конфлікті або військових діях, не проживає постійно на його території, а також не виконує офіційних обов'язків.

Однак Конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 року прямо вказує на те, що найманцем вважається особа, яка підпадає під ці ознаки і бере участь у діях, спрямованих на повалення уряду або інший підрив конституційного ладу держави, або підрив територіальної цілісності держави. Тобто мова йде про невідповідність у визначенні самого найманця, що дається в Кримінальному законі РФ і нормах міжнародного права. Таким чином, на основі пріоритету норм міжнародного права над національним правом (ч. 4 ст. 15 Конституції РФ), у ст. 359 КК РФ повинне бути додана вказівка на той факт, що найманець може брати участь не тільки у збройному конфлікті або у

військових діях, але й у діях, спрямованих на підриг конституційного ладу або територіальної цілісності держави [1, с. 45-48].

Загалом слід зазначити, що кримінально-правова відповідальність за найманство встановлена практично всіма державами-членами СНД. Крім того, за об'ємом криміналізації, норми про відповідальність за найманство практично співпадають. Наприклад, ст. 359 КК РФ, ст. 169 КК Туркменістану [13, с. 155], ст. 375 КК Киргизької Республіки [12, с. 3].

Таким чином, аналіз кримінального законодавства різних країн, як системи загалом, так і системи континентального права дозволяє говорити про те, що найманство визнається самостійним злочином практично всюди. Проте у кримінальному законодавстві деяких країн продовжують зберігатися розходження як у визначенні поняття найманця, так і у регламентації складу найманства, а також розумінні об'єкта злочину.

З огляду на викладене, кращим рішенням сформульованих проблем у вказаних країнах є приведення національних кримінальних законів у відповідність до норм міжнародного права.

1. Дьяков С.В. Государные преступления (против основ конституционного ладу и безопасности державы) и державная злочинность. – М., 1999. – С. 45-48.
2. Испания. Конституция и законодательные акты. – М., 1982.
3. Конституция Сполучених Штатів Америки / Пер. з англ. О.М. Мокровольського. – К.: Веселка, 1993. – 192 с.
4. Новый Уголовный кодекс Франции. – М., 1993.
5. Панасюк В.В. Право европейское и внутрегосударственное: практические аспекты функционирования двух правовых порядков // Юрист. – 1998. – №5. – С. 56.
6. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов / Под ред. И.Д. Козочкина. – М., 1998.
7. Уголовное право США: Сборник нормативных актов. – М., 1985. – С. 44
8. Уголовный кодекс Республики Польша. -Минск, 1998.
9. Уголовный кодекс Нидерландов. Пер. с англ.: М.: Юридический центр Пресс, 2000.
10. Уголовный кодекс Республики Куба / Перевод П.И.Гришаева. – М., 1983.
11. Уголовный кодекс ФРГ. – М., 1996.
12. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. / Нормативные акты Кыргызской Республики. – 1997.
13. Уголовный кодекс Туркменистана / Ведомости Меджлиса Туркменистана. – 1997. – №2. – С. 3-6.
14. Федеративная Республика Германии. Конституция и законодательные акты. – М., 1991.
15. Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. – М., 1998.

Кускова Т.В.

Шевченківський районний суд м. Чернівці, помічник заступника голови суду, Київський національний університет внутрішніх справ, здобувач

## Сутність та необхідність вдосконалення судового слідства, його вплив на встановлення істини по кримінальній справі

Наше сьогодення висуває безліч проблемних питань в галузі права, тому пошук шляхів їх вирішення та можливостей вдосконалення чинного законодавства нашої держави є досить важливим завданням для сучасних науковців та практиків.

Саме тому обрана тема статті є актуальною. В ній буде запропоновано можливий шлях вирішення, одного з проблемних, як на нашу думку питань. Україна є демократичною, правовою державою. Захист прав та законних інтересів громадян є основним завданням для держави, які реалізуються державними, правоохоронними та судовими органами. [1,3] Зважаючи на досить важливе суспільно-правове значення кримінально-процесуальної діяльності державних органів та суб'єктів кримінального процесу, усунення недоліків у сучасному кримінально-процесуальному законодавстві є пріоритетним.

Судове слідство в суді першої інстанції є найголовнішою стадією кримінального процесу, адже саме тут вирішується питання про винуватість чи невинуватість особи. [4,78] Чинне кримінально-процесуальне законодавство України, на жаль, не є досить досконалим. Однією з його прогалин є питання щодо регулювання діяльності та взаємодії досудових і судових органів, в якому досить багато нечітких і суперечливих моментів.

Розглянемо більш детально питання щодо усунення недоліків, допущених органами досудового слідства, судом під час судового слідства.

Ще в 70х-80х. роках вченими, зокрема, Веретехіним Е.Г., Чеджемом Т.Б., Ароцкер І.В. Морщакова Т.Г. та іншими, в наукових працях неодноразово порушувалося питання щодо доцільності чи недоцільності усунення судом прогалин досудового слідства, можливості усунення даних прогалин під час судового розгляду (судового слідства), конкретизації яких саме прогалин та шляхів їх усунення. [5,62-65]

Ряд сучасних вітчизняних науковців, зокрема, Тertiшник В.М., Маляренко В.Т., Аленін Ю.П. та інші, неодноразово в своїх наукових працях наголошували на необхідності доповнення Кримінально-процесуального кодексу України статтею, яка б запобігала бюрократизму та зменшення кількості повернення кримінальних справ на додаткове розслідування, врегулювала питання щодо дачі судом органам досудового слідства судових доручень для виконання певних слідчих дій. [2,665-667, 3,834]

Законодавчою владою нині діючий Кримінально-процесуальний кодекс доповнено статтею 315<sup>7</sup> згідно із Законом N 2533-III від 21.06.2001р. Однак, практика та детальний розгляд і дослідження даної статті кримінально-процесуального кодексу України показує, що вона потребує певного вдосконалення.

Статтею 315<sup>7</sup> Кримінально-процесуального кодексу України визначено, що з метою перевірки і уточнення фактичних даних, одержаних у ході



судового слідства, суд мотивованою ухвалою, а суддя - постановою вправі доручити органу, який проводив розслідування, виконати певні слідчі дії. В ухвалі (постанові) зазначається, для з'ясування яких обставин і які саме слідчі дії необхідно провести, та встановлюється строк виконання доручення. [2,665-667, 3,834]

Особа, яка виконує доручення, проводить відповідну слідчу дію з додержанням вимог, передбачених главами 11-18 Кримінально-процесуального кодексу України. Протокол слідчої дії та інші здобуті докази передаються суду, який дав доручення. [2,665-667, 3,834]

Протокол слідчої дії та інші докази, що надійшли від органу, який виконував доручення, досліджуються в судовому засіданні і приєднуються до справи. [2,665-667, 3,834]

Фактично, даною статтею кримінально-процесуального кодексу України, передбачено можливість суду усувати недоліки досудового слідства, які встановлені під час судового слідства, але які не є підставою для направлення кримінальної справи на додаткове розслідування та суттєво не перешкоджають розгляду справи по суті.

Доповнивши Кодекс зазначеною статтею, на нашу думку, необхідно було чітко зазначити щодо саме яких слідчих дій суд вправі давати судові доручення, крім цього, зазначити, які саме категорії судових доручень та в якій визначений термін особа, яка виконує доручення, проводить відповідну слідчу дію, повинна їх виконати.

Нерідко на практиці використання даної статті судами призводить до значних порушень права на захист підсудного, адже порівнюючи права надані кримінально-процесуальним кодексом України обвинуваченому (стаття 43 КПК України) [2,130-134] та підсудному (стаття 263 КПК України) [3,769-774] вбачається, що вони досить відрізняються, а саме: права обвинуваченого під час досудового слідства є значно ширшими ніж права підсудного під час судового слідства.

Застосування судами статті 315? Кримінально-процесуального кодексу України обмежує право підсудного на захист, оскільки, в разі проведення слідчої дії під час досудового слідства, обвинувачений має право подавати скарги на дії і рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, оскаржувати слідчі дії та подавати зауваження на протоколи слідчих дій, а під час судового слідства дані права не передбачені ст. 263 КПК України. Окрім цього винесення ухвали (постанови) про виконання судового доручення, навіть при зазначенні термінів виконання даного доручення, призводить до затягування судового процесу, оскільки зупинення провадження по кримінальній справі під час виконання судових доручень кримінально-процесуальним кодексом України не передбачено.

Зважаючи на вищевказане, можна також зробити висновок, що доповнивши статтею 315? кримінально-процесуальний кодекс України необхідно було розширити перелік прав підсудного, визначених статтю 263 КПК України, а саме: передбачити права підсудного, під час виконання органами досудового слідства судових доручень, аналогічно до наданих обвинуваченому під час досудового слідства відповідно статті 43 КПК України. Крім цього, як вже зазначалось, статтю 315? Кримінально-процесуального кодексу України слід доповнити вичерпним, чітким переліком, які саме доручення та щодо яких саме слідчих дій суд вправі давати доручення органам досудового слідства, окрім цього зазначити

термін виконання кожного окремого доручення щодо кожної окремої слідчої дії.

1. Конституція України, офіційне видання. –Київ, Український центр Правничих Студій, 2006- 123с.
2. Уголовно-процесуальний кодекс України, научно-практический комментарий, Маляренко В.Г., Аленина Ю.П. – Х.: ООО «Одиссей», 2003. –960 с.
3. Науково-практичний коментар до кримінально-процесуального кодексу України. Тертишник В.М. – К.:А.С.К., 2002,-1056.
4. Кримінальний процес, навчальний посібник, Ляш А.О., Університет Україна, Київ, 2006. –369.
5. Пробелы предварительного расследования и их выполнение в суд I инстанции, Веретехин Е.Г., Издательство Казанского Университета, 1988 г., - 90.

*Маковецька Н.Є.*

Викладач кафедри кримінально – правових дисциплін ЛьвДУВС

## **Вина, як ознака суб'єктивної сторони умисного вбивства за кримінальним правом Республіки Польща**

Польський законодавець не визначає поняття вини. Однак, на підставі аналізу положень чинного кримінального закону, можна прийти до висновку, що польське кримінальне право, на відміну від українського, стоїть на позиції нормативного визначення вини. Як зазначає М. Будин-Кулік, це впливає хоча б з того, що кримінальний кодекс умисел та необережність виною не називає, тим самим виключивши вину з суб'єктивної сторони складу злочину [ 1, 259]. В обґрунтуванні урядового проекту КК Республіки Польща з 1997 року зазначалось, що попередній кодекс 1969 року визначав вину як умисел чи необережність (*umyślność lub nieumyślność*). В КК Республіки Польща 1997 року йде мова про те, що діяння може бути вчинено умисно або з необережності [2]. Як зазначає А. Цоль, вина особи у вчиненні злочину буде встановлена лише тоді, коли буде встановлено що конкретна поведінка є протиправною, караною та містить всі елементи складу злочину [3, 104-105].

Розбіжності в поглядах на вину серед польських вчених визначаються різницею між т. зв. «чистою» нормативною теорією вини та її різновидом – комплексною нормативною теорією. Як зазначає А. Цоль, можна, звичайно користуватися поняттями «умисна вина» та «необережна вина», але це суперечить самому визначенню вини, на яку впливають інші, а не лише суб'єктивні ознаки складу злочину, зокрема, суспільна небезпека, ознаки об'єктивної сторони тощо. В свою чергу, віднесення умислу та необережності до ознак суб'єктивної сторони, а не до ознак вини, не виключає можливості впливу умислу чи необережності, як до речі й інших ознак складу злочину, на ступінь вини. Оскільки, як зазначає А. Цоль, слід розмежовувати зміст вини та обставини, що впливають на її ступінь [4, 105]. Відокремлення вини від суб'єктивної сторони мало на меті звернути увагу правозастосовних органів на необхідність самостійного встановлення вини незалежно від суб'єктивної сторони.

*Мельник О.В.*

здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Київського національного університету внутрішніх справ

### Загально-правові системні підстави криміналізації забруднення довкілля

Центральним питанням кримінально-правової охорони довкілля, у тому числі й від забруднення, є проблема криміналізації таких посягань, від чого залежать межі цієї охорони та значною мірою її ефективність. Слід зауважити, що кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність за забруднення довкілля, будуть досконалими та стануть реальним інструментом впливу на поведінку потенціальних порушників екологічного законодавства з метою утримання їх від вчинення злочинів даної категорії лише за умов додержання науково обґрунтованих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Кримінально-правовою наукою вироблені підстави (а також принципи та критерії) криміналізації, дотримання яких в процесі такої діяльності, повинні забезпечити ефективність норм, що приймаються. У науковій літературі під підставами криміналізації розуміються «процеси, що відбуваються в матеріальному й духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей...те, що створює дійсну суспільну потребу в кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення правової норми» [1, с. 204-205].

Аналіз літературних джерел, присвячених дослідженню принципів та підстав криміналізації, дозволяє зробити висновок про наявність різноманітних класифікаційних систем даних категорій. Найбільш ґрунтовною та висерпною, на нашу думку, є запропонована В.М. Кудряцевим система принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь [1, с.210], які поділяються на:

1. соціальні та соціально-психологічні принципи, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності;

2. системно-правові принципи, що визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кримінального права, несуперечливості між нормами кримінального й кримінально-процесуального, а також інших галузей права – конституційного, фінансового, адміністративного, цивільного та ін.

На наш погляд, представляє інтерес розгляд підстави криміналізації, що полягає у відсутності надмірності заборони, що, за словами П.Лі. Фріса, має наслідком перенасиченість законодавства кримінально-правовими заборонами, необхідність в яких вже відпала або навіть не існувала зовсім [2, с. 291].

Стосовно криміналізації забруднення відходами довкілля слід зауважити, що розділ «Злочини проти довкілля» вже містить декілька норм, які встановлюють відповідальність за забруднення окремих елементів

В §1 ст. 9 КК Республіки Польща зазначено, що злочин вважається вчиненим умисно, якщо винний має намір його вчинити, тобто бажає його вчинити, або передбачаючи можливість його вчинення погоджується на це.

В польському кримінальному праві умисел визначається через намір (*zamiar*) винного, що означає поєднання свідомості та волі особи, які є направлені на реалізацію усіх елементів складу злочину: об'єкту, об'єктивної сторони та суб'єкта.

КК Республіки Польща вирізняє два види наміру, які в доктрині кримінального права та в судовій практиці називаються безпосередній намір (*zamiar bezpośredni*) та евентуальний намір (*zamiar ewentualny*).

Визначаючи необережність (*nieumyślność*) КК Республіки Польща (§2 ст. 9) зазначає, що злочин вважається вчиненим з необережності, якщо винний не мав наміру його вчинити, однак вчиняє його внаслідок недотримання обережності, що вимагається при даних обставинах, незважаючи на те, що можливість вчинення злочину він передбачав або міг передбачити.

Законодавець відмовився від відомого КК Республіки Польща 1969 року поділу необережності на легковажність та недбалість вважаючи, що цей поділ є позбавлений значення для практики.

Змістом необережності є відсутність наміру вчинити злочин. Необережність полягає на відсутності обережності. В польській доктрині кримінального права виділяються наступні критерії обережності: а) необхідні відповідні кваліфікації для вчинення тих чи інших дій; б) дія має бути вчинена за допомогою спеціальних знарядь чи засобів; в) дія має вчинена відповідним способом.

Вчинення діяння з необережності повинно бути вчинено з порушенням одного або декількох критеріїв.

Як вже зазначалось, вбивство за кримінальним правом Республіки Польща може бути вчинене лише умисно. Умисел може полягати як і в безпосередньому намірі (прямий умисел), так і в евентуальному намірі (непрямий умисел). Винна особа може вчинити дії щодо потерпілого як з метою заподіяти їй смерть, так і з іншою метою (навіть, такою, що не має жодного кримінально-правового значення) з усвідомленням необхідності позбавлення життя потерпілого для реалізації своєї мети (безпосередній намір), або з передбаченням можливості заподіяння смерті людині і внутрішньої згоди на такий наслідок (евентуальний намір).

Вид умислу (наміру), з яким діяла винна особа, підлягає обов'язковому встановленню на підставі фактичних даних справи. В судовій практиці Республіки Польща намітилися дві тенденції: згідно з однією з них встановлення наміру (умислу) вбивства повинно відбуватися на підставі об'єктивних обставин справи. Згідно з іншою тенденцією, суди підкреслюють значення усього комплексу обставин справи для встановлення суб'єктивної сторони вбивства, зокрема, обставин, що характеризують особу винного, його ставлення до потерпілого тощо.

1. Budyn-Kulik M. (w): Prawo karne materialne. Część ogólna (praca zbiorowa), Warszawa 2006.

2. Uzasadnienie rządowego projektu nowego kodeksu karnego (w): Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997.

довкілля відходами (статті 239, 241-243 КК), а у ст. 236 КК закріплені загальний склад злочину, що пов'язаний із забрудненням довкілля, та полягає у порушенні правил екологічної безпеки, які включають у себе і правила поводження з небезпечними відходами.

Аналіз кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за злочини проти довкілля, дозволяє виявити норму, що не відповідає зазначеній вище підставі ненадмірності заборони. У ст. 253 КК «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля» передбачена відповідальність за розробку і здачу проєктів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту. Вчинення зазначеного злочину полягає у створенні передумов для аварій і катастроф, загибелі і масового захворювання населення, інших тяжких наслідків для людини і довкілля.

Разом з тим, розділ VIII Особливої частини КК «Злочини проти довкілля» містить ст. 236 КК «Порушення правил екологічної безпеки», в якій закріплені загальний склад злочину, що пов'язаний із забрудненням довкілля.

Діяння, що описані диспозицією ст. 253 КК, уже закріплені у ст. 236 КК словами «проекування, ... введення в експлуатацію, експлуатація... підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів».

Відтак, виходячи і змісту принципів та підстав криміналізації, розроблених кримінально-правовою наукою, існування ст. 253 КК є проявом криміналізаційної надмірності.

Існування зазначеної норми штучно створює конкуренцію з кримінально-правовою нормою, що має загальний характер – ст. 236 КК «Порушення правил екологічної безпеки». Унаслідок такої конкуренції наявна ситуація, коли одне і те саме діяння може каратися істотно різними кримінально-правовими засобами.

Зважаючи на наведені вище аргументи, доцільним було б декриміналізувати діяння, передбачене ст. 253 КК «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля», а ст. 236 КК доповнити ч. 1, побудувавши її як склад безпеки та сформулювавши таким чином: «Порушення порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це створило небезпеку екологічного забруднення значних територій, або для здоров'я, життя людей».

На нашу думку, приведення розглянутих норм у відповідність із розробленими кримінально-правовою наукою підставами криміналізації дозволить підвищити ефективність їх застосування.

1. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. /Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.М. Яковлева – М.: Наука, 1982. – 304 с.
2. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Монографія. – К.: АТКА, 2005. – 332 с.

Микитин Ю.І.

ст.викл. кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету ім.В.Стефаника

## Відновне правосуддя – як напрям гуманізації кримінально-процесуальної політики

Гуманізація суспільства на шляху від декларацій до реальних змін відбувається за допомогою нормотворчості і отримує свій розвиток через розробку певних механізмів, за допомогою яких основні прогресивні тенденції втілюються у життя.

Як зазначає, П. Л. Фріс один з основних напрямів розвитку кримінально-процесуальної політики є його гуманізація. Саме гуманізація дозволить перейти до якісно нового кримінального процесу, покінути із старою системою, яка переважно була каральною, заборонною, виходила з примату інтересів держави над особою [1, с. 183]. Гуманістичним кримінальний процес стає тоді, коли в ньому оптимально враховуються і забезпечуються законні інтереси і права особи, в основу якого поставлена людина з властивими їй особливостями, інтересами і потребами. [2, с.203-204].

На думку Ф. Багаутдінова, розширення приватних начал у кримінальному і кримінально-процесуальному праві – вплив часу. Закон має передбачати розумне співвідношення публічного і приватного начал, виходячи з інтересів, в першу чергу потерпілого та обвинуваченого, а також держави в особі органів розслідування [3,34].

У результаті демократизації і гуманізації кримінального процесу західних країн, набули розвитку такі інститути примирення, як відшкодування завданої злочином шкоди, вирішення кримінально-правових конфліктів, ресоціалізація правопорушників, психологічна допомога жертвам злочину тощо.

Концептуальна зміна підходу до реакції держави на злочин полягає у зміщенні акцентів з покарання на відновлення порушених прав, уникаючи каральної міри усюди, де це тільки є можливим. Це призвело до широкого розповсюдження різноманітних соціальних інститутів, що покликані стимулювати і сприяти відшкодуванню шкоди жертвам злочину та забезпечувати максимальну участь винного у цій діяльності. Громадська ініціатива, яка відіграла у цьому процесі майже провідну роль, отримала в подальшому теоретичну основу своєї концепції, що стала відомою під назвою «відновне правосуддя».

Усвідомлення неефективності каральних мір призвело до виникнення міжнародного руху за «відновне правосуддя».

Термін «відновне правосуддя» (restorative justice) можна розглядати як:

1) філософсько-правовий підхід, відповідно до якого реакція на злочин полягає у відновленні порушеного правопорядку шляхом максимального відновлення морально-психологічного та матеріального стану потерпілого з одночасною ресоціалізацією правопорушника і досягненням балансу особистого (інтереси сторін кримінально-правового конфлікту) і суспільного (потреба суспільства в безпеці);

2) всевітній громадський рух за переорієнтацію кримінального процесу з переважно карального характеру на відновну ідеологію. Інтерес

суспільства до відновного правосуддя полягає в тому, що воно не тільки веде до нормалізації відносин між людьми, запобіганню ескалації насильства, жорстокості, але й скорочує витрати на здійснення правосуддя. У даному аспекті відновне правосуддя сприяє підвищенню ролі громадськості в роботі з правопорушниками;

3) вид практики, спрямованої на подолання наслідків злочину. Одним із визначальних завдань відновного правосуддя є максимальне повернення до стану, що існував до вчинення злочину, залагодження шкоди;

4) спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту у сфері, що регулюється кримінально-процесуальними нормами силами учасників процесу і перетворення конфронтації між ними в конструктивний діалог, спрямований на вирішення проблеми, що їх розділяє;

5) процедуру діалогу між правопорушником і потерпілим за посередництвом третьої нейтральної сторони в особі суду, медіатора або місцевої громади. У межах цієї процедури сторони конфлікту усвідомлюють те, що відбулося з ними, досягають порозуміння і укладають угоду щодо відшкодування шкоди, завданої злочинцем.

До найбільш характерних ознак відновного правосуддя належать наступні:

- нерозривно пов'язане з кримінальним процесом і є особливим методом досягнення його мети;
- спрямоване на вирішення кримінально-правового конфлікту;
- розглядає кримінально-правовий конфлікт як, насамперед, зіткнення міжособистісних прав та інтересів потерпілого і правопорушника, а вже потім публічних, державних;
- передбачає наявність посередницької ролі. Таку роль можуть виконувати як представники міліції, прокуратури, суду, соціальних служб, так і члени громади;
- метою є відшкодування матеріальної шкоди, що завдана злочинцем; відновлення морально-психологічної рівноваги потерпілого і правопорушника, усвідомлення ним протиправності своєї поведінки; профілактика правопорушень у майбутньому; наскільки це можливо, повернення до попереднього суспільно-соціального становища у громаді, що існувало до вчинення злочину.

Підсумовуючи викладені ознаки аналізованого поняття, вважаємо, що відновне правосуддя – це підхід до кримінального процесу, на основі якого сторони (потерпілий і правопорушник) вирішують кримінально-правовий конфлікт за посередництва третьої сторони шляхом максимального відновлення матеріального, морально-психологічного, соціального стану, що існував до вчинення злочину.

1. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України // Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – К., 2005р. – 440 с.
2. Політика в сфері боротьби зі злочинністю і права людини. Монографія. П.Л. Фріс.– Надвірна, 2009 р. – 128 с.
3. Багаутдинов Ф. Расширение частных начал в уголовном процессе // Российская юстиция. – 2002. – № 2. – С. 32-34.

*Міловідова Р.М.*

Здобувач Інституту держава і права ім. В.М.Корецького НАН України, керівник юридичного відділу ЗАТ «Укртатнафта»

## **До розуміння поняття «кримінально-правове забезпечення» і його ролі у кримінально-правовій політиці держави**

Правове забезпечення охорони будь-яких благ, цінностей чи суспільних відносин, як їх елементу, є основою механізму правового регулювання, завдяки якому і підтримується в державі правовий порядок [1]. При всій широті підходів до використання поняття «правове забезпечення»[2, 3] та похідного від нього поняття «кримінально-правове забезпечення»[4], доцільно розуміти такий спектр засобів забезпечення правовідносин, який є найбільш придатним для регулювання суспільних відносин у сучасному суспільстві.

Сутність правового забезпечення, як зазначає Н.А.Розенфельд, полягає у 'поєднанні і реалізації сукупності міжнародних політико-правових заходів, якими встановлюються загальні вектори (направляючі), які є обов'язковими для учасників суб'єктів синтезу таких заходів, а також інших суб'єктів відповідних заходів, національних політично-правових заходів, якими встановлюються, направляючи динаміку суто правових заходів та правового забезпечення, які спрямовані на гарантування, регламентацію та убезпечення суспільних відносин»[5].

Погоджуючись з цим твердженням, спростимо його у контексті необхідності конкретизації поняття «кримінально-правове забезпечення». Отже, тут і далі під правовим забезпеченням, на думку автора, доцільно розуміти *забезпечення суспільних відносин національними правовими нормами, які були сформовані відповідно до міжнародних вимог, визнаних на рівні відповідних міжнародних та внутрішніх правових політик держави.*

Відповідно, сутність кримінально-правового забезпечення має сприйматися як *забезпечення суспільних відносин нормами національного закону про кримінальну відповідальність, нормами, які були сформовані відповідно до міжнародних вимог, визнаних на рівні відповідних міжнародних та внутрішніх правових політик.*

Стан кримінально-правового забезпечення, відповідно, може відображати стан захищеності нормами закону про кримінальну відповідальність певних суспільних відносин. Звідси стає очевидним, що не лише наявність відповідних, а й ефективність застосування таких норм впливають на якість правового забезпечення в цілому, і спеціальних галузей правового забезпечення зокрема. Це стосується насамперед кримінально-правового забезпечення певних видів суспільних відносин та їх сукупності на рівні національних законів про кримінальну відповідальність. Це фактично політичний фактор, але такий фактор, який, проходячи призму імплементації у національне законодавство, стає напрямом кримінально-правової політики держави у сфері боротьби зі злочинністю[6,7].

Іншими словами, кримінально-правове забезпечення - комплекс заходів, що передбачені до застосування законом про кримінальну відповідальність

у відношенні до осіб, що вчинили суспільно-небезпечні діяння, визнані злочинцями у державі.

За наявними офіційними даними, ефективність застосування положення, передбаченого ст. 209 КК України, станом на 2008 рік складало менше 50% [8]. Отже, доцільно провести дослідження диспозицій ч. 1-3 ст. 209 КК України на предмет стану забезпеченості законом, стану структурної ефективності, стану інтерпретації законодавства, стану імплементації у положення норми актів міжнародного законодавства, ратифікованих Україною у частині вимог криміналізації, відповідності їх змісту поставленим цілям і задачам.

Саме застосування положення вказаної норми демонструється, навіть, очевидними недоліками побудови її структури, які не відображають вимог криміналізації, поставлених до України міжнародною спільнотою, а також структурно побудовані з певними логічними помилками, що бачимо, навіть, уважно глянувши на перелік альтернативних активних дій, що утворюють об'єктивну сторону зазначеного складу злочину.

Аналогічна ситуація бачимо також і з багатьма складами, які повною мірою не відображають поставлених до них міжнародною спільнотою або суспільством вимог.

*Очевидно, враховуючи те, що питання відповідності (як належості чи потреби) криміналізації та ефективності реалізації норм кримінального закону, належать до компетенції кримінально-правової політики держави, саме явище кримінально-правового забезпечення також є складовою кримінально-правової політики держави.*

1. Теорія держави і права: Навч. посібник. [ Колодій А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л. та ін. ]; Укр. Держ. Пед. Ун-тет ім. М.П.Драгоманова. Спілка юристів України. – К.: Юрінформ, 1995. – 158 [4] с. – С. 162.
2. Ковальчук А. Законодавчо-правове забезпечення руху фінансового капіталу в ринкових системах [Текст] /Ковальчук А. // Право України. – 2008. – № 1. – С. 41-46. – С. 42.
3. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові засади [Текст]: монографія. / Арістова І.В.: за загальною редакцією д-ра юрид. наук проф. Вандурки О.М. – Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – С. 188.
4. Панов М. Правове забезпечення економічної і соціальної політики в Україні [Текст] / Панов М., Петришин О. // Право України. – 2005. – № 7. – С. 147-148. – С. 147.
5. Розенфельд Н.А. Про поняття "правове забезпечення" в контексті глобалізаційних процесів //Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (серія Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки). – 2008. – № 1. – С.5-9. – С. 9.
6. Борисов В.І. Соціологічний аспект дослідження проблем кримінального права / Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка. – Донецьк, "Норд Комп'ютер" 2009. – 250 с. –С. 6-8. – С. 6..
7. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. – Надвірна: Видавництво ЗАТ "Надвірнянська друкарня", 2009. – 168 с. – С. 10.
8. Ахтирська Н.М. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом: пропозиції до чинного законодавства на підставі аналізу судової практики / Актуальні

проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 о.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка. – Донецьк, "Норд Комп'ютер" 2009. – 250 с. – С.с. 46-53. – С. 48.

*Нагорняк К.М.*

викладач кафедри кримінального права та кримінології  
Прикарпатського юридичного інституту ЛьвДУВС

## Розвиток кримінально-правової політики в умовах Європейської інтеграції України

В роботі досліджується кримінально-правова політика в умовах Європейської інтеграції України. Цей вид політики визначає напрямки, цілі та засоби кримінально-правової боротьби зі злочинністю і виражається в кримінальному законодавстві та в практиці його застосування, що є важливим для суспільних та міжнародних відносин України.

Кримінально-правова політика – це генеральна лінія, що визначає основні напрями, цілі та засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства, практики його застосування, а також шляхом розроблення і реалізації заходів, спрямованих на запобігання злочинності[1, С. 17].

Сфера дії кримінально-правової політики досліджувалась в працях Н.Г. Александрова, Ю.В. Бауліна, Я.М. Браїніна, В.І. Ворисова, Ф.Г. Бурчака, Л.В. Вагріш-Шахматова, М.Н. Гернеті, С.В. Гаврика, В.К. Гришчука, У.С. Джекобаєва, В.К. Дуонова, О.М. Джужа, М.П. Карева, И.И. Карпеца, М. Ковалевського, О.М. Костенка, С.А. Шинінова, А.Ф. Міцкевича, М.Д. Шаргородського та інших.

Всі вони в той чи інший період розвитку кримінальної політики давали свої визначення її цілей та змісту. У період перетворень і в умовах економічної кризи законодавча система не може працювати як чітко налагоджений механізм. Одночасно діють і старі, і нові інститути, законодавчі інновації не встигають за життям, а закони представляють собою конгломерат несумісних норм, що, в свою чергу, відображають ідеї несумісних концепцій. В таких умовах кримінально-правова політика не може мати цілісного і несуперечливого законодавчого забезпечення.

Розвиток української юридичної науки і практики, становлення і удосконалення власної правової системи значною мірою зачіпають й інститут покарання.

Різні часи, різні епохи, різні суспільно-економічні формації по-своєму визначали ті діяння, які відносяться до злочинних. Досить таки часто серед такого виду поведінки опинялися дії, пов'язані з непокорю свавілля та жорстокості з боку держави, несприйняття пануючої ідеології, висловлювання думок, які не відповідають думці правлячого класу; тобто такі дії, що мають політичне забарвлення. Але завжди перелік злочинних діянь містив в собі посягання на особу, власність, існуючий порядок управління.

Традиційно першим і головним засобом в боротьбі зі злочинністю завжди було кримінальне покарання. Власне держава не змогла б забезпечувати нормальну і стабільну життєдіяльність суспільства без цього

кримінально-правового інституту. Тому довгий час покарання залишалися єдиним і найнадійнішим засобом боротьби зі злочинністю. Змінювалися лише види і система покарань залежно від того, в якій суспільно-економічній формації перебувало суспільство.

Стан, що характеризував ставлення суспільства до інституту покарання, рівень його розвитку, відображався в існуючих на певному етапі розвитку людства кримінально-політичних ідеях. Це обумовлено тим, що проблема боротьби зі злочинністю завжди нерозривно була пов'язана з ідеологією, політикою та політичними інститутами.

Соціально-політична нестабільність суспільства, низький рівень моральної і правової свідомості населення, нечіткість політичних та ідеологічних цілей, які ставить перед собою держава, наявність соціальних конфліктів створюють несприятливі передумови для реалізації завдань та принципів кримінально-правової політики України в умовах Євроінтеграції.

В умовах дестабілізації соціально-політичної ситуації, зростання соціальної напруженості, неясності і суперечливості цілей розвитку суспільства, які ставить перед собою держава, кримінально-правова політика стає такою ж непослідовною і суперечливою[2, С. 118].

Зрештою, ефективна протидія злочинності можлива тільки за наявності детально розробленої кримінально-правової політики. Ми не можемо стверджувати, що кримінально-правова політика не є ідеологізованою, тобто позбавленою класових амбіцій та інтересів. Бо історія кримінально-правової політики показує, що в її основі завжди домінували ідея чи воля правлячого класу, що здійснювали державне управління. Проте вона не може бути й повністю неідеологізованою, бо тоді вона теж буде шкодити суспільству. Тому сучасна кримінально-правова політика повинна містити єдину ідею, яка служить не інтересам певного правлячого класу, а загальнолюдським цінностям, відповідає Конституції та захищає суспільство від будь-яких суспільно-небезпечних посягань.

Зазначимо, що принципи кримінально-правової політики не можуть суперечити принципам, сформульованим в загальній теорії держави і права, а також принципам, розробленим наукою кримінального права, що знайшли відображення в КК України та Конституції України з принципами, які закріплені в основних положеннях міжнародно-правових актів у сфері кримінального права, ратифікованих Україною.

17 травня 2008 року Уряд, виконуючи зобов'язання, взяті Україною при вступі до Ради Європи, прийняв рішення про спрямування і координацію діяльності Державного департаменту України з питань виконання покарань через Міністра юстиції України.

Зазначимо, що в кримінально-правовій політиці розвинених європейських держав відбуваються також динамічні зміни, в сфері гуманітарної реформи кримінального права і пенітенціарної політики. Це свідчить про те, що під впливом змін, які є побічним ефектом глобалізації, протиборство різних бачень шляхів суспільного розвитку в кримінально-правовій політиці зокрема, призвели до поживлення дискусії в тих країнах, де процеси глобалізації, а також наукова та ідеологічна конфронтація найбільш помітні.

У структурі Варшавського університету існує Європейський Центр пенітенціарних досліджень, який служить розвитку, інтеграції та популяризації наступних досліджуваних тем:

- кримінальне покарання та інші кримінально-правові реакції;
- форми втручання держави із застосуванням примусу і насильства, особливо щодо неповнолітніх
- межі влади покарання та ін.

Завданнями даного Центру є подання наукового бачення основ раціональної та гуманітарної кримінально-правової політики, яка забезпечує відчуття порядку, безпеки, справедливості та поваги до гідності кожної людини. Для забезпечення цих завдань на теренах Європейського Союзу створений так званий Європол (Європейська поліцейська організація), який створив власну інфраструктуру «електронної нервової системи» на базі Microsoft. Це відкрило перед європейською поліцією нові можливості для обміну інформацією та співпраці у вирішенні проблем національної та міжнародної злочинності.

Підґрунтям для такого рішення, є те, що політика держави у сфері виконання покарань повинна здійснюватися в одному контексті з правовою політикою та забезпеченням дотримання прав людини.

Зміни, що вносяться до кримінально-правової політики, повинні враховувати стан, перспективи, соціально-економічний, політичний і духовний розвиток всього суспільства.

С.Г. Олькова висловила досить неординарну думку, яка полягає в негайному скасуванні кримінально-правової політики та відмові від дегенеративних понять злочину та покарання. Ми згодні з тим, що потрібно відмовитися від канонічних понять покарання та злочину, але все ж ми не поділяємо її думки щодо негайного скасування кримінально-правової політики[3, С.28].

Покарання є елементом впливу на суспільство в цілому, і тому, при будь-якому суспільному ладі, воно мало місце. В різні часи, від докласового суспільства до сьогодення ми можемо спостерігати зміни, що відбулися в його призначенні та його застосуванні, але невід'ємним залишається одне - кара за вчинене протиправне діяння.

Всі цілі покарання є значною мірою взаємопов'язаними і взаємообумовленими. Всі вони досягаються при застосуванні покарання одночасно і утворюють певний комплекс.

Не можна забувати й про те, що людина, яка вчинила суспільнонебезпечне діяння, не може залишитися безкарною, але вона і не може бути повністю відокремлена від навколишнього світу. Покарання повинно не тільки позбавити людину певних благ і свобод, воно повинно перевиховати та змінити ставлення людини до вчиненого нею протиправного діяння. Цього можна добитися тільки психологічними та навчальними методами, але не методами ізоляції особи від суспільства в цілому, бо ізоляція на деякий час тільки призупиняє подальшу злочинну діяльність даної особи, а не породжує внутрішнє переосмислення та самоосудження вчиненого діяння.

Закріплення справедливості в якості кримінально-правового принципу поряд з іншими буде сприяти подальшому вдосконаленню кримінального законодавства і підвищенню ефективності його дії. Покарання є одним з найважливіших кримінально-правових інститутів, завдяки якому досягається ефективність норм кримінального права.

Політика держави у боротьбі зі злочинністю передбачає комплекс заходів, серед яких головну роль виконують заходи соціального,

економічного, політичного, правового, організаційного і культурно-виховного характеру.

На даному етапі Україна на шляху до Євроінтеграції розробляє низку нормативних актів по гуманізації покарання та його відбування. На наш погляд, міжнародна кримінально-правова політика може розглядатися принаймні у двох аспектах: 1) як діяльність світової спільноти щодо протидії міжнародним злочинам; 2) як відповідна доктрина, що вивчає проблеми протидії міжнародній злочинності. Не полипаємо також сподівання на впровадження у майбутньому в навчальний процес вищих навчальних закладів юридичного профілю однойменного спеціального курсу – міжнародної кримінально-правової політики.

Кримінально-правова політика має бути стержнем законодавчої та правозастосовчої діяльності, забезпечувати їх єдність і взаємодію в питаннях правового регулювання. Вона повинна створювати такі умови для реалізації волі законодавця, які дозволяють зосередити державні зусилля на найбільш важливих ділянках кримінально-правового регулювання та стимулювати прийняття таких нормативно-правових актів, які відповідають завданням правового регулювання і при цьому враховують можливості та потреби юридичної практики.

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2007 року). – Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. – 264 с. С.25.
2. Фріс П.Л. Нарис історії кримінально-правової політики України: Монографія. – К.: Атіка, 2005. – 124 с.
3. Беляев Н.А. Понятие советского исправительно-трудового права и основные причины советской исправительно-трудовой политики // Вестник ЛГУ. – 1958. – № 5. – Вып. 1. – С. 118–119.
4. Елифанова Е.В. Пробелы уголовного закона и пути их преодоления. Саратовский Центр по по исследованию проблем организованной преступности и коррупции. [sartracc.ru/i.php?oper...08...](http://sartracc.ru/i.php?oper...08...)

*Назимко Є.С.*

здобувач кафедри кримінального права та кримінології  
Донецького юридичного інституту ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка

## До перспектив розвитку законодавства про звільнення від відбування покарання з випробуванням

Реалізація в КК України ідей гуманізації кримінальної відповідальності дала підстави для існування інституту звільнення особи, яка вчинила злочин, від покарання. Під звільненням від покарання прийнято розуміти відмову держави від застосування покарання до особи, яка обвинувальним вироком суду була визнана винною у вчиненні злочину [1, 407]. Реформування цього інституту має важливе значення для пенальної політики держави, оскільки часто досягнення цілей, які стоять перед покаранням, можливе без його відбування, а саме відбування може стати зайвим, неефективним, зашкодити процесам виправлення особи, яка вчинила злочин.

КК України передбачає можливість звільнення особи від відбування покарання з випробуванням лише у випадках засудження її до покарань у

вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі і позбавлення волі. Суд визначає іспитовий строк, покладає на вишого певні обов'язки, а на відповідні державні органи – обов'язки з контролю. Не виключається призначення цій особі додаткових покарань. Невиконання засудженим покладених на нього обов'язків, систематичне скоєння адміністративних правопорушень тягне припинення випробування і направлення засудженого для відбування призначеного покарання.

У ч. 3 ст. 75 КК України закріплене положення про те, що іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років. З нашої точки зору, відсутність можливості досягти своєю поведінкою дострокового скасування іспитового строку позбавляє засудженого стимулюючого фактору, що обмежує можливість використовувати додаткові фактори впливу на звільненого в питанні його виправлення. З урахуванням цього вважаємо за доцільне передбачити можливість дострокового скасування іспитового строку, якщо засуджений своєю поведінкою довів своє виправлення. Для цього необхідно внести певні зміни до ст. 78 КК України та доповнити ч. 3 ст. 76 КК України нормою, яка б передбачала право суду покласти на засудженого виконання й інших обов'язків, які сприятимуть його виправленню.

Якщо засуджений не виконує покладені на нього обов'язки або систематично скоює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, то суд повинен мати право застосовувати до нього різноманітні заходи кримінального примусу, а не винятково направляти засудженого для відбування призначеного покарання (як це закріплено в ч. 2 ст. 78 КК України).

Заходами кримінального примусу в цьому разі можуть бути: продовження іспитового строку чи зміна умов звільнення особи від відбування покарання з випробуванням. З іншого боку, коли всіх умов виконання цього покарання було дотримано, суд може визпати особу, засуджену до цього виду покарання, такою, що не має судимості [2, 73].

Необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку пенальної політики української держави досягнення мети покарання, наскільки можливо, має забезпечуватися превентивними засобами, не караючим впливом. Однак для цього необхідно провести комплексні законодавчі зміни та забезпечити ефективну їх реалізацію.

1. Кримінальне право України: Загальна частина [підручник] / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; [за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
2. Назимко Є.С. Пенальна політика України: поняття, зміст та тенденції розвитку: монографія [передне слово та загальна редакція заслуженого юриста України, професора В.П. Філонова] / Назимко Є.С., Карлушева І.Ю. – Донецьк: «ВІК», 2009. – 212 с.

## Порівняльний аналіз кримінального законодавства пострадянських країн щодо групового порушення громадського порядку

Сучасне українське суспільство стурбоване поширенням деструктивних процесів у відносинах між різними групами людей, сформованих за соціальними, політичними, релігійними, територіальними, національними й іншими ознаками. Однією з форм реалізації таких процесів є групові порушення громадського порядку.

Для більш повного і правильного розуміння юридичних ознак злочинів проти громадського порядку та моральності важливе значення має вивчення підходів щодо кримінально-правової охорони цих суспільних відносин за кримінальним законодавством зарубіжних країн, особливо пострадянських. Це зумовлено спільним історичним минулим, яке тісно пов'язує вітчизняне законодавство із законодавством колишніх республік СРСР.

На основі проведених досліджень ми зробили висновок, що кримінальне законодавство країн колишнього СРСР щодо регламентації кримінальної відповідальності за вказані протиправні дії не зазнало суттєвих змін. Окремі кримінальні кодекси (КК) країн колишнього СРСР передбачають кримінальну відповідальність саме за групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК України, ст. 233 КК Республіки Азербайджан, ст. 226 КК Республіки Грузії, ст. 226 КК Республіки Латвії, ст. 342 КК Республіки Білорусь) [1; 3; 4; 5; 6]. КК Республіки Молдови передбачає відповідальність за масові заворушення (ст. 285), але при цьому у частині 1 ст. 285, фактично, визначений склад групового порушення громадського порядку [7].

Відповідні статті в кримінальних кодексах країн колишнього СРСР, які регламентують відповідальність за групове порушення громадського порядку за назвою відповідають ст. 187 КК УРСР "Організація або активна участь в групових діях, що порушують громадський порядок" [8, с.498] (окрім ст. 293 КК України "Групове порушення громадського порядку") та структурно мають одну частину, окрім ст. 342 КК Республіки Білорусь, яка передбачає дві частини.

Родовим об'єктом складів злочину, схожих з груповим порушенням громадського порядку, є, як правило, громадський порядок (КК Азербайджану, КК Білорусі, КК Грузії, КК Латвії, КК Молдови, КК України) [3; 6; 4; 5; 7; 1]. Така систематизація злочинів свідчить про певну спорідненість родових об'єктів групового порушення громадського порядку за вітчизняним та зарубіжними кримінальними кодексами. Зокрема, більшість кодексів передбачають саме громадський порядок родовим об'єктом групового порушення громадського порядку. Хоча є й винятки: за КК Азербайджану родовим об'єктом є громадський порядок, а видовим, навпаки, громадська безпека [3].

В окремих кримінальних кодексах зарубіжних країн у відповідних складах злочину передбачена й інша обов'язкова ознака об'єкта злочину:

потерпілий від злочину (представник влади – КК Республіки Азербайджан, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Грузії, КК Республіки Молдови) [3; 6; 4; 7]. Такий самий потерпілий виділяється й у ст. 187 КК УРСР [8, с.498].

Об'єктивна сторона окремих складів злочину передбачає таку обов'язкову ознаку: спосіб вчинення злочину (явна непокоря законним вимогам представнику влади – КК Республіки Азербайджан, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Грузії, КК Республіки Молдови) [3; 6; 4; 7]. Виділення способу вчинення злочину, фактично, перетворює матеріальний склад злочину у формально-матеріальний.

Суб'єктом групового порушення громадського порядку визнається фізична осудна особа, яка досягла або 14-річного (ст. 226 КК Грузії; ст. 226 КК Латвії; ч.1 ст. 258 КК Молдови) [4; 5; 7] або 16-річного віку (ст. 233 КК Азербайджану, ст. 342 КК Білорусі, ст. 293 КК України) [3; 6; 1].

Суб'єктивна сторона групового порушення громадського порядку характеризується прямим умислом. Вказівка на умисел впливає зі змісту диспозиції.

Порівняльно-правовий аналіз санкцій відповідних кримінально-правових норм дозволяє виділити такі покарання: штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі. Найбільш суворі санкції за групове порушення громадського порядку передбачено за кримінальним законодавством Молдови та Латвії [7; 5]. Відносно найменш м'які санкції за групове порушення громадського порядку передбачено за кримінальним законодавством Грузії, Азербайджану, Білорусі й України [4; 3; 6; 1].

Проведений аналіз свідчить про те, що санкція кримінально-правової норми, передбаченої в ст. 293 КК України, є більш м'якою у порівнянні з іншими санкціями відповідних норм зарубіжного законодавства країн колишнього СРСР [1].

Таким чином, можна зробити висновок про наявність однакових ознак суб'єкта за вітчизняним і зарубіжним кримінальним законодавством. Основна відмінність полягає у визначенні мінімального віку притягнення до кримінальної відповідальності за групове порушення громадського порядку. Окремо слід виділити законодавство Грузії, Латвії та Молдови, які визначають самий мінімальний вік притягнення до кримінальної відповідальності за групове порушення громадського порядку – 14 років [4; 5; 7]. Таке зниження вікової межі для вітчизняного законодавства є, очевидно, неприйнятним, оскільки не відповідає принципам гуманізації кримінально-правової політики держави.

Аналіз відповідних санкцій за групове порушення громадського порядку дозволяє відзначити більш альтернативний характер окремих санкцій норм зарубіжного кримінального законодавства. Тому, на нашу думку, вказані положення зарубіжного законодавства можуть бути враховані у чинному кримінальному законодавстві.

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 18 листопада 2008 р. [відповідає офіц. текстів]. – К.: ПАЛІВОДА А.В., 2008. – 188 с. – (Кодекси України).
2. Уголовное право Российской Федерации: Учебник / Под ред. В.П. Каптегова. – М.: Былина, 2001. – 560 с.



3. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / [науч. ред., предисл. докт. юрид. наук, проф. И. М. Рагимова] ; пер. с азербайджанского В. Э. Аббасова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 325 с.
4. Уголовный кодекс Грузии / [науч. ред. З. К. Бигвава ; вступ. стат. к. ю. н., доц. В. И. Михайлова] ; обзор. стат. д. ю. н., проф. О. Гамкредидзе ; перев. с грузинского И. Мериджанашвили. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 409 с.
5. Уголовный кодекс Латвийской Республики / [науч. ред. и вступ. стат. канд. юрид. наук А. И. Лукашова и канд. юрид. наук Э. А. Саркисовой] ; пер. с латышского канд. юрид. наук А. И. Лукашов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.
6. Уголовный кодекс Республики Беларусь / [вступ. ст. Л. И. Лукашова, Э. Л. Саркисовой]. – [2-е изд., испр., и доп.]. – Минск: Тесей, 2001. – 312 с.
7. Уголовный кодекс Республики Молдова / [науч. ред. А. И. Лукашов]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 408 с.
8. Кримінальне право України: Вібліографія. 1991–2005 / [укл. М. В. Галабала, В. О. Навроцький, С. В. Хилюк]. – К.: Алерта ; КНТ: Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.

*Парамонова О.С.*

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, кафедра публічного права, старший викладач

### **Щодо суспільної небезпеки неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником**

Актуальність обраної теми дослідження визначається проблемами притягнення до кримінальної відповідальності медичних працівників за діяння, здійснені при виконанні ними професійних обов'язків під час надання медичної допомоги. Дані питання в своїх працях аналізували Бердичевський Ф.Ю., Глушков В.О., Горелік І.І., Громов А.П., Концевич І.А., Красновський Г.М., Огарков І.Ф., Шаргородський М.Д.

Суспільна небезпека неналежного виконання медичним і фармацевтичним працівником професійних обов'язків є важливою, визначальною ознакою, соціальною властивістю такого злочину. Розкрити сутність такої небезпеки діяння – це значить співставити його з суспільними відносинами, розкрити механізм їх взаємодії.

Щодо поняття змісту суспільної небезпеки в науці кримінального права існують різні погляди. Деякі вчені стверджують, що суспільна небезпека – це об'єктивна властивість злочинного діяння [4,с.6; 5,с.157]. Інші дійшли висновку, що суб'єктивна сторона (вина) є найважливішим структурним елементом суспільної небезпеки злочинного діяння, тому що злочинна діяльність є усвідомленою і цілеспрямованою [7,с.136]. Цілком погоджуючись з першою позицією, слід визнати, що розглядаючи суспільну небезпеку неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, не можна повністю ігнорувати суб'єктивний зміст діяння, оскільки злочин вчинюється людиною, є результатом її поведінки, думок, поглядів, тобто містить і суб'єктивні моменти.

На думку Глушкова В.О., суспільна небезпека неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником

визначається сферою діяльності суб'єкта, характером використовуваних засобів, а також багатьма іншими обставинами [2,с.92]. На нашу думку, суспільна небезпека в даному випадку полягає, насамперед, у протиправних діях, які, безумовно, визначаються сферою медичної діяльності, заподіянні шкоди охоронюваним інтересам людини та у ставленні медичного працівника до вчинюваного ним діяння (у формі вини суб'єкта злочину) (ч.1 ст. 140 КК України). Небезпека злочину посилюється вчиненням таких дій щодо неповнолітніх (ч.2 ст. 140 КК України).

Позбавлення людини життя, шкода її здоров'ю – це наслідки, кримінально-правова заборона яких поширюється на всі види людської діяльності. Проте, якщо настання таких наслідків у зв'язку із роботою будівельника, водія чи іншого спеціаліста в більшості випадків свідчить про порушення правових норм, то цього не можна стверджувати про професійну діяльність медичних працівників. Як зазначає Бердичевський Ф.Ю., несприятливий (невдалий, незадовільний) результат лікування, смерть людини в процесі надання їй медичної допомоги самі по собі не дають підстав для визнання їх протиправними [1, с.35].

Протиправними в області медичних стосунків є порушення конкретної правової норми, яка регламентує конкретні обов'язки медичного працівника, правил поведінки, що склалися, звичаїв медичної практики при проведенні всього комплексу профілактичних, діагностичних і лікувальних заходів.

Оцінка протиправності діянь включає в себе і суб'єктивний фактор. В цьому аспекті значення мають і рівень професійної підготовки медичних та фармацевтичних працівників, і особисті якості працівника. За даними вчених-медиків, як відзначає В.О. Глушков, суб'єктивні причини виникнення помилок у клінічній діагностиці переважають над об'єктивними (відповідно 62% і 32%)[2, с.94].

Окрім протиправності, суспільна небезпека неналежного виконання професійних обов'язків залежить як від небезпеки одиничних злочинів, так від їх поширеності та динаміки, і визначається шкодою, що заподіюється суспільству. Йдеться про фізичну шкоду, ту, що заподіюється життю та здоров'ю громадян. Крім того, грубе порушення медичним і фармацевтичним працівниками принципів професійної деонтології може спричинити ускладнення діагностики і лікування та збільшення захворювань. Таким ускладненням і захворюванням експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) дали назву «ятрогенії». Ятрогенії спричиняють смерть, роблять людей інвалідами, знижують якість життя. Тим самим порушуються конституційні права громадян на життя, охорону здоров'я і отримання медичної допомоги.

Обов'язковою умовою відповідальності за заподіяння шкоди є причинний зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою. Якщо шкода не є наслідком протиправної поведінки заподіювача шкоди, а сталася з інших причин (наприклад, через недотримання пацієнтом медичних рекомендацій чи внаслідок індивідуальних особливостей організму пацієнта) [3, с.19], то заподіювач шкоди не буде притягуватися до відповідальності.

Із суб'єктивної сторони злочинне порушення медичними працівниками професійних обов'язків в більшості випадків характеризується необережною формою вини: недбалістю або самовпевненістю.

В юридичній літературі існує думка, що при необережних злочинах немає соціальної зумовленості вчинків людей щодо наслідків [6, с.45]. Тобто поведінка медичного працівника під час невиконання або неналежного виконання професійних обов'язків не має мотиву. Однак, поведінка лікаря (фармацевта) при вчиненні необережних дій, як і будь-якого іншого необережного злочини мотивована і цілеспрямована. Це свідчить про соціальну зумовленість такої поведінки, оскільки мотиви і цілі визначаються потребами та інтересами, що впливають з умов соціального життя людини. Медичний працівник в силу своїх професійних обов'язків, компетенції, досвіду має можливість і повинен уникнути настання небезпечних наслідків для потерпілого, якщо виявить достатню передбачливість. Неналежне, недбале ставлення особи до своїх прямих обов'язків свідчить про її антисоціальну установку. І те, що такі дії вчинюються особами з меншими соціально-моральними дефектами, ніж, наприклад, інші необережні злочини, або недбалі, самовпевнені дії, вчинені на транспорті, в побуті, робить їх ще більш суспільно небезпечними.

Отже, кримінально-правова заборона неналежного виконання професійних обов'язків медичними працівниками є закономірним явищем. Суспільна безпека неналежного виконання професійних обов'язків медичними і фармацевтичними працівниками полягає у протиправних діях, які визначаються сферою медичної діяльності, заподіянні шкоди життю та здоров'ю хворого та у необережному ставленні медичного працівника до вчинюваного ім діяння ( у формі вики суб'єкта злочину). Суспільно-корисні властивості медичної діяльності не усувають серйозної суспільної небезпеки, пов'язаної з додержанням умов, що висуваються до неї правовпорядком. Однією з таких умов є можливість передбачення і попередження медпрацівником смертельного наслідку або шкоди здоров'ю хворого, з яким він має справу.

Розглянуті фактори у сукупності мають важливе теоретичне і практичне значення для обґрунтування необхідності кримінально-правової охорони життя і здоров'я людини у випадках неналежного виконання професійних обов'язків медичними і фармацевтичними працівниками.

1. Бердичевский Ф.Ю. Уголовная ответственность медицинского персонала за нарушение профессиональных обязанностей. – М.: Юрид.лит., 1970. – 128 с.
2. Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения.– К.: Вища школа, 1987. – 200 с.
3. Гревцова Р.Ю. Юридична відповідальність медичних працівників за правопорушення у сфері охорони здоров'я // Управління закладом охорони здоров'я – 2007. – № 4. – С. 19
4. Кудрявцев В.Н. Социологический аспект преступления // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит. – 1973. – Вып.18. – С. 5-13.
5. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. –М.: Госюриздат, 1961. – 476 с.
6. Серебрякова В.А. Об использовании социологических методов при изучении преступлений, совершаемых по неосторожности // Проблемы социологии права. – Вильнюс: Издательство Вильнюсского ун-та. – 1970. – Вып. 1. – С. 45.
7. Фефелов П.А. Общественная опасность преступного деяния // Советское государство и право. – 1977. – № 5. – С. 136-142.

Поткова В.В.

Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника,  
Юридичний інститут, викладач кафедри кримінального права

## Роль кримінально-правових заходів безпеки у діяльності, пов'язаній з протидією злочинності

Зміцнення законності і правопорядку, закріплення, забезпечення та охорона прав і свобод людини і громадянина є не тільки основним завданням нашої держави, але й позитивним результатом досягнення нею та суспільством відповідного рівня цивілізованості. Одним з показників цього є наявність розробленого внутрішнього законодавства, яке включає імplementовані норми належним чином ратифікованих Верховною Радою України міжнародних актів. Національне законодавство повинно відповідним чином здійснювати запобіжну функцію щодо злочинності. Так, у ч.1 ст.1 КК Україна безпосередньо зазначено: "Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам" [1, ч.1 ст.1].

Проблема протидії злочинності на сьогоднішній час є надзвичайно актуальною і потребує вирішення як на міжнародному, так і на національному рівнях шляхом вдосконалення існуючих чи вироблення відповідно нових ефективних заходів профілактичного характеру.

Вбачається, що важливу роль у попередженні злочинності відіграють не тільки заходи загального і спеціального запобігання, що здійснюються спеціально уповноваженими на те державними органами, а й відповідні заходи, які передбачені чинним КК України, що належать до так званих кримінально-правових заходів безпеки – інституту, який уже давно добре відомий багатьом країнам світу, оскільки вони здійснюють спеціальну превенцію не тільки щодо осіб, які вчинили той чи інший злочин, а й щодо тих, які перебувають у небезпечному стані, який об'єктивно свідчить про їх готовність до вчинення злочину.

На жаль, в нашій державі такі заходи вітчизняною кримінологією як самостійний вид профілактичного впливу досі не визнаються і, мабуть, через те дотепер не знайшли свого належного закріплення у законі про кримінальну відповідальність, який повинен забезпечувати їх реалізацію у суворих рамках законності без порушення конституційних прав і свобод особи. Доказом цього є те, що у Загальній частині діючого КК України немає жодної норми, не кажучи уже про окремий самостійний інститут, яка б визначала поняття, систему, мету, підстави та порядок застосування відповідних заходів.

Загалом, в теорії кримінального права окремі аспекти кримінально-правових заходів безпеки частково висвітлювалися в наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: О.В. Козаченко, М.І. Хавронюк, А.В. Савченко, П.Л. Фріс, М.В. Шедрін та ін. У національному кримінальному законодавстві існує одне монографічне дослідження цієї проблеми, що здійснене І.М. Горбачовою, але, тим не менш, повною мірою дане питання всебічно не розкрито.

До викладених вченими відповідних підходів щодо змісту цього інституту є ряд зауважень і коментарів. Так, О.В. Козаченко зазначає, що мета застосування заходів безпеки не обмежується нормативно визначеними цілями, а характеризується вирішенням завдання з відновлення порушених у процесі вчинення злочину прав і законних інтересів потерпілої особи, компенсування втрат на подолання негативних наслідків злочинної діяльності [2, ст. 32]. Вбачається, що така позиція є невідповідною, а метою існування у законі про кримінальну відповідальність відповідних заходів є недопущення вчинення особою злочину як такого.

І.М. Горбачова підставою застосування заходів безпеки у кримінальному праві вважає факт вчинення суспільно небезпечного діяння, ознаки якого становлять об'єктивну сторону злочину, тому що тільки в діянні може об'єктуватися суспільна безпека особи (за винятком відсутності такого елемента складу злочину як суб'єкт злочину) та криміногенність ситуації [3]. З цього приводу вбачається, що крім цієї підстави застосування кримінально-правових заходів безпеки слід називати й інші, зокрема: готування до злочину (за виключенням випадків, коли дії, що його утворюють, містять ознаки самостійного складу злочину), замах на злочин, підбурювання до злочину, організація злочину (за виключенням випадків керування вчиненням злочину), поведінка, яка свідчить про те, що особа не стала на шлях виправлення (наприклад, ст. ст. 78, 79, 83 КК тощо). Віднесення цих дій до кола підстав застосування кримінально-правових заходів безпеки можна аргументувати тим, що вони передбачають настання відповідальності не за вчинення особою конкретного злочину, а за перебування її у відповідному небезпечному стані, який свідчить про високу ступінь ймовірності вчинення його у недалекому майбутньому.

Враховуючи усе вище сказане, а також окремі теоретичні положення, розроблені відповідними вченими, можна зробити висновок, що під кримінально-правовими заходами безпеки слід розуміти заходи державного кримінального примусу, які застосовуються на підставі мотивованого рішення суду до особи, яка вчинила злочин або до особи, яка перебуває у небезпечному стані, що об'єктивно свідчить про готовність до вчинення нею у майбутньому злочину з метою забезпечення безпеки суспільства в цілому і особи зокрема шляхом недопущення вчинення первинного злочину або діяння, яке містить його ознаки чи рецидивного злочину.

Таким чином, дієвість кримінально-правових заходів безпеки у діяльності, пов'язаній з протидією злочинності, доцільно вбачати в тому, що їх реалізація не допускати росту злочинності, перш за все, неповнолітніх, осіб, які страждають психічними розладами, алкоголізмом і наркоманією, а також забезпечувати ефективну боротьбу з корупцією, організованою злочинністю та протидіяти рецидивній злочинності.

1. Кримінальний Кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 берез. 2009 р.: (ВІДПОВІДАЄ ОФІЦ. ТЕКСТОВІ). К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2009. – 188 с. – (Кодекси України).

2. Фріс П.Л. До питання про підстави застосування кримінально-правових заходів безпеки // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. – Донецьк, "Норд Комп'ютер" 2009. – 250 с.

3. Горбачова І.М. Заходи безпеки у кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.revolution.allbest.ru/dlt/unpack.cgi?n=69235&captcha-n=1>

*Прийшла А.М.*

Міжнародний гуманітарний університет, старший викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

### **Незаконне заняття рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом у виключній (морській) економічній зоні України: питання гармонізації впливу**

Відомо, що деякі питання, які стосуються порушення адміністративних, санітарних, митних, податкових правил та їх кримінально-правового захисту у зонах обмеженого юрисдикційного впливу кримінального законодавства України залишилися нерозкритими у повному обсязі. Зокрема, це стосується застосування норм кримінального законодавства у виключних (морських) економічних зонах.

Існуючі роботи Головатого С.П., Дмитриченка І.В., Додіна Є.В., Клименка Б.М., Колодкіна О.Р., Прусса В.М., Шемякіна О.М., Ферона О., Яніса М., присвячені проблематиці юрисдикційних повноважень прибережної держави у морській економічній зоні. Але основні аспекти кримінально-правового впливу на незаконне заняття рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом у виключній (морській) економічній зоні України залишилися практично не розглянутими.

Тваринний світ представляє собою невід'ємну частину морської економічної зони України. Тим часом, стали очевидними загрозливі темпи знищення диких тварин. Згідно з даними Міжнародного союзу охорони природи при ООН, 70% нерестовищ океану стали непридатними для розведення мальків, 25% найбільш коштовних промислових видів риб або повністю знищені, або їхня чисельність різко скоротилася через хижацький вилів.

Незаконне заняття рибним та іншими водними промислами відноситься до числа найбільш розповсюджених злочинів у сфері екології. Розглянутий злочин безпосередньо торкається і живих ресурсів економічної морської зони України, причому питання експлуатації рибних ресурсів спеціально регулюються міжнародними угодами. Кримінальний закон містить статтю 249, що встановлює кримінальну відповідальність за незаконне заняття рибним, звіриним чи іншим водним добувним промислом, причому не тільки в межах виключної економічної зони.

Але, на жаль, у наш час з'явився такий різновид злочинної діяльності як рибпромислове піратство. Цьому сприяло, на наш погляд, кілька факторів. Зокрема, тверде закріплення в міжнародному і національному праві різних за своїм правовим режимом просторових ділянок та зон акваторії Світового океану, погіршення, підрив ресурсної бази морського рибальства, поява дефіцитних і, отже, дорогих морепродуктів.

Як основа регулювання доступу іноземних рибалок до біоресурсів 200-мильних виключних економічних зон була розроблена концепція

максимально припустимого улову, що включає три найважливіших елементи:

1. Прибережна держава має право визначити максимально припустимий (тобто без збитку для стану і відтворення запасів) рівень промислового виловлення біоресурсів у своїй економічній зоні.

2. Прибережна держава має право визначити свої потреби в біоресурсах і зарезервувати необхідну для себе їхню частину.

3. Прибережна держава повинна надати доступ іншим країнам до надлишків припустимого улову, що залишаються.

Ці тези не суперечать, положенню, коли прибережна держава може довільно визначати розміри припустимого улову для своїх потреб і таким чином взагалі не "виваляти" яких-небудь надлишків.

Так, якщо Україна у встановленому міжнародним правом порядку вирішить, що живих ресурсів її морської економічної зони не вистачає для власного використання, або їхній видобуток може привести до екологічного дисбалансу, порушення морської екосистеми, то вона вправі взагалі заборонити іноземним суб'єктам, у тому числі і державам, промисел таких ресурсів, що, однак, відбувається при укладанні відповідних міжнародних угод, які підтверджують виправдані побоювання прибережної держави.

Поруч з цим, принцип свободи відкритого моря, який поширюється щодо виключної економічної зони, і той факт, що судна у відкритому морі (а рівно у виключній економічній зоні) залишаються під юрисдикцією тієї держави, прапор якої вони несуть, виключає, як правило, прояв влади з боку будь-якої держави щодо іноземних суден. З цього правила існують винятки, створені в інтересах усіх морських держав. До таких виключень відносяться право на огляд і право переслідування по гарячих слідах.

Наприклад, для попередження транснаціонального браконьерства та незаконного заняття рибним промислом, розслідування морських аварій, що загрожують забрудненням нафтою, у міжнародному праві заснований спеціальний механізм – інспекція органів рибальського та екологічного контролю договірних країн: судна плавають під спеціальним прапором або вимпелом, затвердженим у встановленому порядку. За вимогою контрольних органів судно повинне зупинитися, на ньому провадиться огляд, а при виявленні порушень інспектор повідомляє державі прапору судна. Опір інспектору або відмова від виконання його вказівок повинні розглядатися державою прапору судна так само, якби інспектор був інспектором цієї держави.

Для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності у спеціальній зоні, на наш погляд, по-перше, чітке вирішення питання про поширення дії принципу територіальності у кримінальному праві на виключну (морську) економічну зону України. До речі, приклади розповсюдження чинності кримінального закону в просторі поза територіальними водами держави має й підтвердження на міжнародному рівні. Ця тенденція існує у практиці кримінально-правового регулювання прибережних держав Причорноморського регіону (наприклад, КК Грузії, КК Молдови частково).

На практиці не виключені випадки, коли незаконний промисел і рибний лов ведеться іноземними суб'єктами всупереч вимогам міжнародних конвенцій у виключній економічній зоні України, що неодноразово підтверджується затримкою румунських, турецьких, болгарських рибалок.

Якщо злочин такого роду вчиняється іноземцями (які знаходяться на судах під іноземним прапором у виключній економічній зоні України і мають відповідні привілеї згідно Конвенції ООН по морському праву 1982 р.), то вони, начебто, несуть відповідальність відповідно до законів України, якби зворотне не було б встановлено міжнародним правом.

Відносно таких осіб сьогодні можлива лише затримка, документування злочину і забезпечення матеріального позову з виконанням ряду формальностей та дотриманням багатьох умов. У цьому, як неодноразово вказувалося, і заключається проблема притягнення іноземних фізичних осіб до кримінальної відповідальності.

Відомо точно, що ні арешт, ні затримка цього судна не можуть провадитися навіть як захід розслідування за розпорядженням якої-небудь влади, крім держави прапору судна.

На противагу цьому правилу має місце інше, що встановлене міжнародними нормами ООН: "Покарання, що накладаються прибережною державою за порушення законів і правил рибальства у виключній економічній зоні, не можуть включати тюремне ув'язнення, за відсутності угоди зацікавлених держав про зворотне, або будь-яку іншу форму особистого покарання. У випадку арешту або затримки іноземного судна прибережна держава негайно повідомляє державу прапору через відповідні канали про вжиті заходи і покарання". Тобто, тепер уже можна призначити покарання, однак далеко не кожне.

Така ситуація певним чином обмежує можливості застосування юрисдикційних повноважень держави, по-перше, а, по друге, не сприяє, навіть у випадку узгодження питань притягнення до відповідальності, вирішенню проблеми адекватності покарання за скоєний злочин.

Наприклад, у практиці кримінального права існує два види конфіскації – загальна й спеціальна. Загальна – це конфіскація всього або частини майна засудженого, що належить йому на праві власності. Спеціальна конфіскація передбачає безплатне вилучення того майна, що використовувалося для скоєння злочину або було отримане злочинним шляхом. У міжнародній практиці спеціальна конфіскація, як правило, застосовується у випадках скоєння таких злочинів, як легалізація злочинних доходів, фінансування тероризму, а також нелегальний обіг наркотиків.

Сучасні кримінальні кодекси, як зазначалося вище, допускають спеціальну конфіскацію знарядь, що були використаними для скоєння злочину (*instrumenta sceleris*), або ж результатів злочину. Така спеціальна конфіскація заснована на принципах: неприпустимості знаходження в обігу певних предметів, шкідливих для суспільного здоров'я, моральності або торгівлі (такі предмети піддаються знищенню), неприпустимості збагачення шляхом порушення закону.

Ст.249 КК України охороняючи суспільні відносини з раціонального використання водних живих ресурсів, як складової частини природного середовища, та підтримуючи законні економічні інтереси прибережної держави, зокрема – України, встановила конфіскацію знарядь та засобів промислу та усієї здобичі у вигляді спеціального кримінально-правового заходу. Тобто, засоби, знаряддя скоєння злочинного діяння або речовини та предмети, що знаходяться у особи всупереч законним підставам, можуть підлягати конфіскації.

Це дійсний захід реального контролю над злочинністю такого вигляду і, з нашої точки зору, він може успішно застосовуватися на практиці щодо морських екологічних «піратів» за умов вирішення питань про поширення юрисдикційних повноважень України на кримінальне переслідування у вільній (морській) економічній зоні.

Поруч з цим виникає питання щодо регламентації застосування спеціальної конфіскації як виду кримінально-правового заходу. На жаль, це досі не врегульоване діючим законодавством. Отже, вважаємо, що слід підтримати думку фахівців (І.Горбачова, В.Туляков), які вважають за необхідне доповнити Загальну частину КК України розділом «XIV-А Інші кримінально-правові наслідки злочину» в якому встановити: поняття інших кримінально-правових наслідків, категорії інших кримінально-правових наслідків (заходи соціального захисту, заходи безпеки, заходи компенсації та реституції), поняття, види, підстави застосування заходів соціального захисту (примусові заходи медичного та виховного характеру які застосовуються до осіб, що не є суб'єктами злочину), поняття, заходів безпеки (спеціальна конфіскація, вилучення з обігу та знищення предметів злочину, позбавлення чи обмеження в правах, нагляд тощо, примусові заходи медичного та виховного характеру та примусове лікування, що застосовуються до неповнолітніх чи обмежено осудних осіб), поняття заходів компенсації та реституції, види, підстави застосування тощо.

Це надасть певні перепони здійсненню рибного, звіриноного та іншого водного добувного промислів у територіальних водах України, внутрішніх морях, річках, озерах, ставках і водоймищах, а також у межах виключної економічної зони України без належного на те дозволу, або в заборонений час, або у недозволені місцях чи недозволеними знаряддями, способами і прийомами.

*Равлюк І.І.*

Викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики  
Прикарпатського юридичного інституту ЛьвівДУВС

## Деякі особливості затримання хабарника “на гарячому”

Хабарництво є одним з найскладніших для розслідування злочинів. Пояснюється це тим, що його суб'єктна система складається з двох обов'язкових елементів – хабародавця й хабарника, які в більшості випадків однаково зацікавлені у збереженні таємниці злочину [1, с. 829], що і підтверджує його висока латентність. Злочинність іноді порівнюють з айсбергом, 9/10 якого ховається під поверхнею води [2, с. 63]. Хоча і цей яскравий приклад може бути неточним, оскільки, на думку деяких вчених, реєстрація цього злочину не перевищує 1-2 відсотків, а за деякими розрахунками до 0,1 відсотка.

Хабарництво скоюється майже завжди таємно, без сторонніх осіб і видимих слідів. В більшості випадків хабародавець знає тільки, за що він дав хабар і чи задоволений його інтерес, але не знає, яким чином службова особа виконувала дії, обумовлені хабаром і чи відображені вони в яких-небудь документах. Незаконні дії можуть взагалі не вчинятись, якщо хабарі беруться за законні дії, які службові особи зобов'язані виконувати без всякої матеріальної винагороди.

Найбільш успішному розгляду кримінальної справи в суді сприяє затримання суб'єктів злочину “на гарячому”. Як правило, затримання безпосередньо на місці одержання хабара є ефективним і значно легше викриття суб'єктів хабарництва.

Затримання учасників хабарництва з “поличним” провадиться тоді, коли орган досудового розслідування (зазвичай, – це орган дізнання оперативно-розшукової юрисдикції) володіє відомостями про те, хто дає та хто має отримати хабара, коли і де це повинно відбутися, що є предметом хабара. Тобто приводом має бути відповідна заява громадянина про те, що у нього вимагають хабара, або отримана під час проведення оперативно-розшукової діяльності достатньо достовірна інформація про факт хабарництва, що має відбутися [3, с. 50]. Затримання проводиться відповідно до вимог статей 106, 106-1 КПК України. Доказове значення протоколу затримання полягає в тому, що у процесі захоплення особи, яка скоїла злочин, встановлюються, а в протоколі затримання відображаються обставини і факти, що мають значення у справі [4, с. 423].

Здійснювати затримання учасників хабарництва доцільно або в момент давання-отримання хабара, або відразу після здійснення цих дій з метою фіксації факту передачі хабара службовій особі, викриття хабародавця та хабароодержувача та швидкого вилучення предмету хабара.

Операція із затримання хабарника має бути ретельно спланованою, прийоми захоплення залежать від особистісних рис осіб, які затримуються, предмету хабара, місця, часу та способу його передавання. Слід ретельно підбирати учасників групи захоплення, в яку можуть входити окрім оперативних працівників, працівники спецвідділів та державної автомобільної інспекції. Водночас необхідно ретельно планувати дії кожного члена групи захоплення з метою недопущення випадку надання хабароодержувачу можливості позбутися предмета хабара та його слідів.

При цьому необхідно враховувати і ту обставину, що більшість хабарників нерідко використовують для одержання хабара посередників, обирають для цього місця (приміщення), де ускладнений технічний чи візуальний контроль за проведенням зазначених дій (автомобіль або багатолюдне місце, в сільській місцевості), раптово змінюють раніше обумовлені обставини передавання хабара (місце, час), уникають безпосереднього спілкування із хабародавцем.

Методи візуального спостереження, технічні засоби фіксації факту вручення хабара обирають оперативні працівники. Вони вивчають місце передавання хабара (входи, виходи, вікна, сміттєпровод, різні люки, приміщення). Цілям викриття хабарників може слугувати судово-оперативна фотографія й відео- і звукозапис, за допомогою яких можна зафіксувати зустріч хабародавця із хабароодержувачем або посередником, момент передачі предмету хабара та ін.

Важливим моментом при затриманні хабарника “на гарячому” в сільській місцевості є ретельне вивчення території, визначення місць можливого маскування груп блокування, спостереження та затримання, чітке розроблення оперативної комбінації, визначення лінії поведінки заявника, обговорення кола питань, які можуть виникнути в процесі реалізації тощо.

Момент затримання хабарника обирають оперативні працівники, згідно з наміченим планом чи ситуацією, яка виникла, залежно від того, де

відбуваються події – у приміщенні, транспорті на вулиці тощо, а також від наслідків візуального спостереження (куди подів предмет хабара) чи пояснень заявника про місце, де заховано предмет хабара. Необхідно передбачити заходи, які б виключали можливість знищення, передавання іншим особам або втрати одержаного хабара тощо.

Після візуальної фіксації вручення хабара або відповідного умовного сигналу заявника група затримання блокує та локалізує хабарника з метою упередження його зникнення з місця події, передавання інформації засобами зв'язку чи знищення речових доказів.

Весь хід операції фіксується на відеоплівку, про що (за участю понятих) складається відповідний протокол.

1. Когутич І.І. Криміналістика: Курс лекцій. – К.: Атіка, 2008. – 888 с.
2. Литвак О. Латентна злочинність деякі аспекти / О. Литвак // Право України. – 2003. – №12. – С. 63.
3. Хабарництво: кваліфікація та документування: практ. посіб./ О.Ф.Вантисев, С.А. Кузьмін. – К.: Вид. Паливода А.В., 2009. – 120с. – Бібліогр.: 116-118 с. – (Б-чка слідчого).
4. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 5-те вид., доп. і перероб. – К.: А.С.К., 2007. – 848 с. – (Юридична освіта).

*Радухівська Л.Л.*

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,  
Юридичний інститут, аспірант кафедри кримінального права

## **Значення громадської думки при формуванні внутрішнього переконання судді**

До моменту розгляду справи в суді нерідко складається певна громадська думка про злочин і злочинця, яка виражається у вирішенні загальних зборів і виступах у пресі. Суд і суддя стають об'єктом уваги багатьох осіб, які іноді через різні причини і різними способами намагаються впливати на суддів і на результат розглянутої справи.

Таким чином, громадська думка є одним із зовнішніх факторів, який впливає на формування внутрішнього переконання судді. Та слід зазначити, що це не єдиний зовнішній фактор впливу. Е.Д. Горевий виділяє також такі фактори, як: а) кримінально-процесуальне законодавство; б) судова практика; в) непроцесуальні фактори - підкуп, прохання, погрози [1, с.85-95].

Громадська думка може сильно вплинути на весь хід ведення судового процесу і винесення вироку. В ситуаціях, коли вона сформувалася під впливом помилкової або спотвореної інформації і, до того ж, має яскраве емоційне забарвлення, то вплив такої громадської думки може привести до серйозних судових помилок [2, с.140].

За загальним правилом, ніхто не може і не повинен через засоби масової інформації стверджувати про винність тієї або іншої особи, і тим більше вимагати для неї суворого покарання раніше, ніж вина цієї особи буде доведена в судовому порядку. В той же час, використання громадської думки може бути ефективним засобом виховного впливу на звинувачуваного. В цьому випадку людина постійно відчуває на собі

сукупність моральних і правових вимог, вироблених суспільством, під їх дією у неї виробляється потреба дотримання морально-правових принципів поведінки.

Нерідко сила громадської думки проявляється через думку колективу, в якому працював звинувачуваний. Але слід мати на увазі, що думка колективу, як конкретної групи людей, не завжди може в повній мірі співпадати із суспільною думкою. В цьому випадку її не можна використовувати як засіб виховної дії [4, с.19].

Така складна обстановка вимагає від судді критичного підходу до громадської думки, порівняння її з певними доказами. Суддя повинен об'єктивно оцінювати висловлювання і дії різних осіб, не довіряти зовнішньому враженню, а пізнавати їх дійсні мотиви і зміст. В той же час критичний підхід не повинен переростати в підозрілість, коли без достатніх підстав ставиться під сумнів або зовсім відкидається та, що підлягає перевірці, інформація, що дуже часто може привести до появи звинувачувального або виправдувального ухилу.

Якщо ж суддя некритично відноситься до оцінки громадської думки, підпадає під її вплив, то вирок він ухвалює не згідно із законом, а на догоду громадській думці, не знайшовши в собі достатньої принциповості і стійкості протистояти їй, якщо вона помилкова. Проте недостатньо відзначити необхідність критичного відношення судді до громадської думки. Якщо в результаті всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи суд прийшов до висновку про помилковість громадської думки, то він повинен вжити заходи для того, щоб вплинути на неї, змінити і внести до свідомості колективу правильне розуміння злочину і особи злочинця. У цьому полягає обов'язок суду, як органу виховання, органу, що впливає на формування свідомості громадян [3, с.28].

Підбиваючи підсумки, слід сказати, що громадська думка негативно впливає на процес формування переконання судді. З цього впливає, що суддя при розгляді справи не повинен піддаватись, будь-яким зовнішнім впливам. Суддя повинен бути безстороннім, незалежним і об'єктивним в своїй діяльності, що і буде сприяти правильному формуванню його переконання.

1. Горевой Е.Д. Внутреннее судебное убеждение в оценке доказательств по уголовным делам. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2008. – 136с.
2. Волков В.Н., Янаев С.И. Юридическая психология. Учебное пособие. – М.: Издательство «Щит-М», 2001. – 218 с.
3. Чеджемов Т.В. Психологические особенности судебного следствия. – М., 1970. – 34 с.
4. Ярошенко В.І. Психологічні особливості судового слідства при розгляді кримінальних справ. – К.: Знання, 1997. – 23 с.

## Посилення кримінальної відповідальності за сексуальне насильство над неповнолітніми

Останнім часом в Україні все частішими стають випадки скоєння сексуального насильства щодо неповнолітніх, до яких відносяться такі злочини як зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, статеві зносини з особою, що не досягла статевої зрілості, розбещення, сексуальна експлуатація. Протягом першого півріччя 2009 року в суди України було передано 382 кримінальні справи за статтею 152 Кримінального кодексу України (далі – КК) (зґвалтування), 327 справ за статтею 153 КК (задоволення пристрасті неприродним способом), 27 справ за статтею 155 КК (статеві стосунки з особою, яка не досягла статевої зрілості) і 131 справа за статтею 156 КК (розбещення неповнолітніх), і це тільки офіційна статистика, тому що латентність таких злочинів є надзвичайно високою. Враховуючи суспільну небезпечність подібних діянь та надзвичайно негативні наслідки таких злочинів, згубний вплив на психіку дитини, що може відобразитися на всьому її подальшому житті, необхідним є перегляд законодавцем кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Сьогодні Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року встановлює, можна сказати, «демократичну» відповідальність за статеві злочини щодо неповнолітніх. За зґвалтування неповнолітнього ч.3 і 4 ст.152 встановлено позбавлення волі від семи до дванадцяти років. Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо неповнолітньої, згідно ч.2 ст. 153 КК, карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років. Статеві зносини з особою, що не досягла статевої зрілості караються обмеженням або позбавленням волі на строк до п'яти років ч.1 ст.155 КК. За розбещення неповнолітніх ст.156 КК встановлює обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Сексуальна експлуатація неповнолітнього, згідно ч 2. ст.149 КК, тягне за собою відповідальність позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої [1, с.319]. Позитивним моментом є встановлення ст. 155, 156 КК відповідальності батька, матері, вітчима, мачухи, опікуна чи піклувальника, особи, на яку покладено обов'язки щодо виховання. Проаналізувавши зміст даних статей, можна стверджувати, що кримінальна відповідальність за статеві злочини щодо неповнолітніх має верхню межу 12 років позбавлення волі. То про який кримінально-правовий захист неповнолітніх в Україні можна сьогодні говорити?

Позитивні тенденції щодо посилення відповідальності за вчинення сексуального насильства над неповнолітніми прослідковувалися у чотирьох проектах, поданих на розгляд до Верховної Ради України. Проекти передбачали комплекс заходів, спрямованих на суттєве збільшення терміну позбавлення волі та введення хімічної кастрації як примусового заходу протидії вчиненню злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, але жоден з цих проектів не доповнив нині діючий

КК. Прийнявши за основу проект №5228, поданий народним депутатом Сівковичем В.Л. та відправивши на доопрацювання в комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності громадяни України отримали не зміни до КК у вигляді посилення кримінальної відповідальності, а висновок Головного науково-експертного управління з десятима пунктами аргументів доцільності відхилення даного проекту Закону України [2].

Сьогодні Україна потребує надійного захисту свого майбутнього, яким є діти. Враховуючи високу суспільну небезпечність, швидкість поширення, латентність і те, що традиційні методи боротьби не дають позитивних результатів у боротьбі з сексуальним насильством щодо неповнолітніх, варто:

1) санкції Розділу XI КК «Злочини проти статевої свободи та недоторканості особи» (в частинах, що стосуються неповнолітніх) повинні становити не менше 20 років, а у окремих випадках і пожиттєвий термін позбавлення волі, відсутність дострокового звільнення та амністії;

2) ввести хімічну та хірургічну кастрацію як додаткове покарання за вчинення злочинів передбачених Розділом XI КК, призначення якої буде покладено на суд. Адже, як показує досвід зарубіжних країн, введення хімічної кастрації зменшило кількість статевих злочинів на 50% (Франція, Німеччина, США), а у деяких країнах на 80% (Чехія, хірургічна кастрація).

3) закріпити в статтях 152, 153 КК України компромісну норму: «Звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою, винна особа, яка добровільно уклала шлюб із потерпілою»;

Сам факт встановлення КК хімічної або хірургічної кастрації поряд із значним терміном ув'язнення стане ефективним засобом боротьби з сексуальним насильством над неповнолітніми та забезпечить їх надійний захист.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2005 року // Офіційний Вісник України, 2001, №21, 920с.
2. Див.: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gska2/rada.gov.ua>

*Семеншин М.О.*

Начальник Кам'янець-Подільського МВ УМВСУ в Хмельницькій області, підполковник міліції, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконачого права КНУВС

## Правові основи запобігання міліцією корисливо-насильницьким злочинам неповнолітніх за участю громадськості

Одним із важливих елементів в розбудові нашої держави і створення нового демократичного суспільства є боротьба за зміцнення правопорядку в цілому та подальше запобігання злочинності в Україні. Особливу увагу заслуговує сфера забезпечення громадського порядку. Широке залучення усіх верств населення до правоохоронної та правозахисної діяльності є одним із важливих завдань забезпечення участі громадян в управлінні справами суспільства й держави. Одним із основних чинників

підвищення ефективності охорони громадського порядку і боротьби із злочинністю, зміцнення законності та правопорядку в країні є активна участь громадськості в процесах державотворення.

На нашу думку, громадськість є надійним помічником державних правоохоронних органів у профілактиці злочинності, зокрема корисливо-насиленою злочинності неповнолітніх. Охорона правопорядку і боротьба з корисливо-насиленою злочинністю серед неповнолітніх – справа не лише органів внутрішніх справ. Взаємодія міліції з громадськістю є одною із важливіших частин процесу демократизації суспільства та побудови в Україні правової держави, забезпечення законності. Залучення населення до правоохоронної діяльності закономірно і справедливо розглядається, як важливий канал участі громадян в управлінні справами суспільства і держави, один з основних факторів зміцнення конституційного режиму, ролі законів, посилення механізму підтримки правопорядку на підставі розвитку народовладдя. Правильне використання потенціалу громадськості у справі ліквідації правопорушень серед неповнолітніх, створення «позитивного образу» правоохоронця, об'єднання правоохоронних зусиль органів внутрішніх справ з формуваннями населення і зміцнення таким чином єдиного фронту боротьби з відступами від норм права та моралі може бути досягнуто лише в результаті розширення і поглиблення їх взаємодій. У правильно організованій взаємодії міститься важливий резерв як покращення правоохоронної діяльності держави, так і роботи об'єднаних громадськості. Залучення молоді до правоохоронної діяльності не тільки буде служити попередженню злочинності серед молоді та неповнолітніх, але й також є резервом кадрів для правоохоронців. Правильне комплексне використання сил, засобів, та методів державних органів, громадських формувань і органів внутрішніх справ у вирішенні правоохоронних завдань впродовж тривалого часу дає змогу в кінцевому результаті знизити ріст злочинності, в тому числі і злочинності неповнолітніх. Від стану взаємодії міліції з громадськими формуваннями здебільшого залежить активізація й удосконалення діяльності по боротьбі з правопорушеннями взагалі, і неповнолітніх – зокрема, їх профілактика, охорона громадського порядку, розкриття злочинів, забезпечення відшкодування збитків, заподіяних неправомірними діями. Необхідність відновлення діяльності таких формувань, законодавчого врегулювання їх діяльності є вимогою сьогодення, адже ріст правопорушень можна подолати лише шляхом співпраці усіх інституцій суспільства. В іншому випадку заходи, спрямовані на боротьбу із правопорушеннями не призведуть до кардинального поліпшення ситуації доти, доки зусилля правоохоронних структур, зокрема, міліції не отримають широкої підтримки з боку громадських структур суспільства.

В Концепції розвитку органів внутрішніх справ України в XXI столітті, розробленій Міністерством внутрішніх справ України і Національним університетом внутрішніх справ викладено 20 основних напрямків, за якими треба працювати, щоб «забезпечити формування досконалої системи органів МВС України, приведення її до стану, який дозволить забезпечити надійний захист особи, суспільства та держави від злочинних посягань, відчутне реальне поліпшення громадської безпеки з одночасним обмеженням темпів зростання злочинності» [1, с. 32].

Правовою основою створення громадських формувань, у т. ч. з охорони громадського порядку і запобіганню злочинності, є ст. 36 Конституції України, яка гарантує право громадян України на свободу об'єднання в громадські організації для реалізації і захисту своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки і громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян або обмежений у своїх правах за належність до громадських організацій [2, с.15-16].

В ст. 6 КпАП підкреслюється, що обов'язок профілактики адміністративних правопорушень покладається не лише на державні структури, а й на громадські організації, трудові колективи [3 с.8]. Робота в цьому напрямку, в свою чергу, впливає на зниження росту злочинності. На жаль, в умовах занепаду виробництва робота в цьому напрямку бажає бути кращою.

16 червня 1999 р. Президент України підписав Указ № 650/99 «Про додаткові заходи щодо поліпшення діяльності органів внутрішніх справ та громадських формувань з охорони громадського порядку» [4 с.84-85]. У ньому, зокрема, з метою посилення впливу громадських формувань на поліпшення профілактики правопорушень і на стан правопорядку запропоновано організувати роботу щодо відновлення діяльності добровільних народних дружин, загонів сприяння міліції, самозахисту, груп охорони громадського порядку й інших формувань у мікрорайонах міст, сільських населених пунктах, на підприємствах і в установах, при закладах освіти.

У свою чергу, 22 червня 2000 року був прийнятий Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», розпочав новий етап відтворення та розвитку громадських формувань по охороні громадського порядку та державного кордону.

Так він визначає, що громадяни України мають право створювати громадські формування для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяти органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам та іншим органам виконавчої влади, а також посадовим особам, у попередженні і припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя і здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань [5 с. 69].

Стаття 2 названого вище Закону визначила правовою основою діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону Конституцію, цей Закон, інші закони України, акти Президента України і Кабінету Міністрів України, рішення місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування з питань охорони громадського порядку і державного кордону, боротьби із злочинністю і адміністративними правопорушеннями, а також положення (статути) цих формувань.

З прийняттям цього Закону було вирішено ряд важливих питань, які раніше не були законодавчо врегульовані, що, на погляд автора, буде сприяти активізації участі громадян в охороні громадського порядку та профілактиці правопорушень.



Тенденції демократизації державно-правового життя, які були проголошені на початку 90-х років не мали свого подальшого продовження та належного втілення. Продовжували діяти авторитарні методи управління, мали місце подальші масові грубі порушення законності й правопорядку, ігнорувалась народна ініціатива та національні інтереси. На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні головним завданням громадських організацій має стати налагодження постійної взаємодії, комунікації між суспільством і державою. Саме громадські організації можуть стати реальними каналами представництва всього спектру суспільних інтересів, посередниками між їх носіями і владою.

1. Концепція розвитку органів внутрішніх справ України в XXI столітті: Науковий проект / За ред. професора Я.Ю. Кондратьєва – К.: національна академія внутрішніх справ України, 1999. – с.32
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997. с.15-16
3. Законодавство України про адміністративну відповідальність// Бюллетень законодавствами юридичної практики України. – 1997. – № 3. – 240 с. с.8
4. Сущенко В.Д., Антипов В.І. Профілактика злочинності в Україні: Навч. посібник. – К.: НАВСУ, 2000. – 136 с. с.84-85
5. Там же. с. 69

*Сивак М.М.*

доцент кафедри представництва інтересів громадян і держави в суді Інституту підвищення кваліфікації кадрів Національної академії прокуратури, здобувач кафедри кримінального права та процесу Київського університету права НАН України

## Норми-обмеження в Кримінальному кодексі України

В Кримінальному кодексі України (*далі – КК*) використовується такий нетиповий засіб законодавчої техніки, як примітки статей. Викладені вони лише в Особливій частині КК. В теорії права немає єдиної точки зору з приводу того, чи мають примітки статей нормативне значення, оскільки традиційно прийнято вважати, що кримінально-правова заборона міститься в диспозиції норми. Однак, більшість науковців вважає, що примітки разом з текстом КК складає елемент системи права. Повністю погоджуємося з висловленою гучною зору, зазначивши, що примітки статті Особливої частини КК є частиною гіпотези кримінально-правової норми, оскільки вони регулюють ті ж суспільні відносини, що і норма права, конкретизуючи, доповнюючи або обмежуючи її.

В Особливій частині КК існує велика кількість приміток, які в теорії кримінального права поділяються на різні види. Практично всі науковці вважають, що одним із видів приміток є примітки-обмеження. Інколи вчені називають їх по-іншому. Зокрема, на думку К. Панька їх потрібно називати «примітки-заборона відповідальності (незастосування норм кримінального закону» [1, с. 228]. Не можемо погодитися з такою назвою, оскільки, на нашу думку, вона є занадто багатослівною та не відповідає основним вимогам до найменувань понять. Тому, на нашу думку, примітки, в яких вміщено

правило, відповідно до якого особа не притягується до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений у диспозиції статті, доцільно називати примітки-обмеження. Оскільки в таких випадках обмежується дія кримінально-правової норми, вона не поширює свою дію на випадки (осіб), перелік (коло) яких визначається у диспозиції кримінально-правової норми.

В науковій літературі по-різному визначається природа приміток-обмежень. Зокрема, П. Л. Фріс об'єднує їх у межах інституту обмеження дії законодавства про кримінальну відповідальність [2, ст. 216]. На його думку, «зміст цього інституту полягає у виведенні зі сфери законодавства про кримінальну відповідальність низки діянь, які за своїми об'єктивними та суб'єктивними характеристиками відповідають ознакам діянь, які в чинному законодавстві оцінюються як злочини» [2, с. 216]. Л. П. Фріс порівнює інститут обмеження дії законодавства про кримінальну відповідальність з інститутом обставин, що виключають злочинність діяння, а також зазначає, що він «за своїми характеристиками максимально наближений до інституту звільнення від кримінальної відповідальності» [2, с. 218-219]. Ю. В. Баулін об'єднує ці, а також деякі інші випадки незастосування закону про кримінальну відповідальність (у випадку вчинення малозначного діяння – ч. 2 ст. 11, вчинення діяння неосудною особою – ч. 2 ст. 19, за наявності обставин, що виключають злочинність діяння – розділ 8 КК) в одну групу – обставини, що виключають кримінальну відповідальність [3, с. 61-62]. В. О. Навроцький, характеризує кримінально-правові норми, які використовуються при кримінально-правовій кваліфікації виділяє виняткові (обмежувальні) норми, якими пропонує визнавати норми, «які встановлюють винятки із загальних правил - передбачають випадки, коли кримінальна відповідальність не настає» [4, с. 54]. І далі цей науковець пише, що «виняткові норми застосовуються при кваліфікації лише діянь, на які вони поширюються. Причому, спочатку слід встановити наявність підстав для кваліфікації діяння за відповідною забороняючою нормою, а потім - що скоєне підпадає під дію відповідної виняткової норми» [4, с. 54]. Цей науковець також відносить виняткові (обмежувальні) норми до обставин, що виключають злочинність діяння.

В Особливій частині КК в чистому вигляді приміток-обмежень немає. Відповідні виключення вміщені у ч. 2 ст. 385 та ч. 2 ст. 396 КК. Хоча вони прямо в примітки законодавцем не виділяються, все ж мають ту ж природу, що і примітки в Особливій частині КК. У ч. 2 ст. 385 КК «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків» зазначається, що не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження дізнання, досудового слідства або в суді, щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається у законі. У ч. 2 ст. 396 КК «Приховування злочину» вказується, що не підлягають кримінальній відповідальності за заздальгідь необізнане приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом». Положення, які вміщені у цих нормах, можна назвати наданням імунітету відповідній категорії осіб, які відповідають Конституції України, ч. 1 ст. 63 якої вказує, що «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначається законом».

В обох випадках коло осіб, яким надається імунітет від кримінального переслідування, чітко визначений законодавцем. Ними є близькі родичі та члени сім'ї, коло яких визначається у законі. Поняття «близькі родичі» має чіткий нормативний зміст. Відповідно до п. 11 ст. 32 КПК України до них належать батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки. Коло ж членів сім'ї у законодавстві чітко не зафіксоване. Його можна встановити на підставі тлумачення норм Сімейного кодексу України. Відповідно до ст. 3 СК сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я утворюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, незаборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Враховуючи тлумачення інших статей СК, можна зробити висновок, що до членів сім'ї належать: дружина, чоловік, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, брати, сестри (повнорідні, неповнорідні), мачуха, вітчим, пасинок, падчерка, опікун, піклувальник, дитина, над якою встановлена опіка та піклування і яка проживає у прийомній сім'ї, патронатний вихователю, дитина, яка за договором про патронат передана на виховання в сім'ю іншої особи (патронатного вихователя), прийомні батьки, прийомні діти, батьки-вихователі будинку сімейного типу, вихованці дитячого будинку сімейного типу. На нашу думку, перелік членів сім'ї має бути чітко сформульований у законі, аналогічно як і перелік тих осіб, які належать до близьких родичів.

Норма-обмеження ст. 385 КК поширює свою дію не на всі діяння, передбачені у диспозиції цієї статті. Так, відповідно до ч. 2 ст. 385 КК особа не підлягає кримінальній відповідальності за відмову давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, лише під час провадження дізнання, досудового слідства або в суді, в той час як у ч. 1 цієї статті передбачається відповідальність за аналогічні дії, але вчинені під час здійснення виконавчого провадження, розслідування Тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України. Тобто, якщо свідок відмовляється давати показання в таких випадках, він підлягатиме кримінальній відповідальності за ч. 1 ст. 385 КК. На нашу думку, для розширення обмеження, передбаченого у ч. 2 ст. 385 КК є всі нормативні підстави, оскільки ч. 1 ст. 63 Конституції України передбачає, що особа не несе відповідальності не лише за відмову давати показання, а й пояснення пояснення щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначається законом. А тому вважаємо, що ч. 2 ст. 385 КК потрібно викласти в такій редакції: «Не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання або пояснення щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається у законі.

1. Панько К. К. Основи законодательной техники в уголовном праве России: теория и законодательная практика: дисс. ... д-ра юр. наук / К. К. Панько. – Воронеж, 2007. – 429 с.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.
3. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.

4. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [Навч. посібник] / В. О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

*Смушак О.М.*

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,  
юридичний інститут, викладач кафедри кримінального права

## До питання про зміст поняття інституту причетності до злочину

Протягом останніх років в Україні велика увага приділяється проблемам боротьби із злочинністю.

Сучасна злочинність характеризується раніше невідомими рисами, які становлять реальну загрозу для безпеки і подальшого розвитку країни. В даній ситуації особливого значення набуває відновлення державної системи попередження злочинів та інших правопорушень, які спрямовані на зменшення рівня кримінального зараження суспільства.

Традиційно у вітчизняному кримінальному праві проблема причетності до злочину досліджувалась у межах інституту співучасті у злочині. Сучасне кримінальне законодавство не містить в Загальній частині КК України 2001р. спеціального інституту причетності до злочину і не користується терміном «причетність». Чинне законодавство не розкриває поняття причетності до злочину, даний термін використовується в теорії кримінального права, але єдиної точки зору стосовно його змісту немає. Потрібно зазначити, що причетність впливає на кваліфікацію діянь та визначення виду та розміру покарання. Тому цілком закономірним є інтерес науковців до проблеми, які виникають при застосуванні інституту причетності до злочину в кримінальному судочинстві. Його теоретичним та практичним питанням присвячені праці таких вчених, як Баймурзін Г.І., Бушуєв І.А., Вітенберг Г.Б., Губаєв Т.В., Зарубін А.В., Зиринов В.Н., Косякова Н.С., Лемешко А.Н., Макаров А.Д., Таганцев С.Н., Піонтовський А.А., Разгільдієв В.Т., Смірнов В.Г., Хабібুলін М.Х., Ігнатів А.Н. та інших.

Тема ця складна та невичерпана і, попри значні внески науковців, на практиці залишається ще досить багато проблемних питань, які створюють труднощі у кваліфікації діянь та визначенню виду і розміру покарання.

У юридичній літературі немає єдиної думки стосовно змісту інституту причетності до злочину. Більшість авторів притримуються думки, що поняття причетності охоплює три види злочинної діяльності: 1) приховування; 2) неповідомлення; 3) потурання. Майже всі дослідники, характеризуючи причетність до злочину, вказують на дві відмінні ознаки: 1) наявність певного зв'язку з уже існуючим явищем, а саме, скоєним злочином, злочином, який скоюється або готується; 2) відсутність сприяння вчиненню самого злочину [1, 49-50].

А.А. Піонтовський стверджував, що причетністю є діяння, яке вчинене у зв'язку з вчиненням виконавцем злочину, але при цьому не є однією з причин його вчинення [2, с.318].

Н.Г. Радунцева, Б.Т. Разгільдієв, Н.С. Косякова розуміють під причетністю до злочину заздалегідь необіцяне умисне суспільно-небезпечне діяння, пов'язане із злочином, але яке не сприяє його скоєнню та перешкоджає виявленню злочину і злочинця [3, 180].

Г.І. Баймурзін визначає причетність, як суспільно небезпечну діяльність осіб [4, 50].

З останнім визначенням не можна погодитись, оскільки воно не відображає в повному обсязі змісту причетності, бо причетність є не зовсім діянням, так як дві її форми - потурання і неповідомлення про злочин – можна визначити як « бездіяльність».

Суспільна небезпека причетності до злочину обумовлюється тим, що вона створює умови для вчинення злочинів, не дозволяє органам дізнання та досудового слідства своєчасно виявити припинити та розкрити злочини.

На підставі досягнень теорії кримінального права та чинного кримінального кодексу ( ч. 6 і 7 ст.27 КК України), слід відрізнити три види причетності до злочину: 1) заздалегідь необіцяне приховування злочину; 2) неповідомлення про злочин; 3) потурання злочину. М.І.Мельник виділяє ще один вид причетності до злочину – заздалегідь необіцяне сприяння учасникам злочинних організацій ( ст. 256 КК України) [5, 184].

Чинний Кримінальний кодекс не передбачає такого спеціального складу злочину, як „неповідомлення” про злочин. Відповідальність за таке діяння була відома у КК 1960р. (ст.186), яка містила вичерпний перелік злочинів, за заздалегідь необіцяне приховування яких передбачена кримінальна відповідальність. Вбачається, що скасування даного виду причетності в діючому кодексі є необґрунтованим (скасована відповідальність навіть за недонесення про особливо тяжкі злочини).

У чинному КК (ст. 27 чч.6 КК) визначена лише одна форма причетності – заздалегідь необіцяне переховування. Заздалегідь необіцяне переховування злочину – це активна діяльність особи з переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили ці діяння підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках передбачених ст.ст. 198, 396 КК. Кримінальна відповідальність за заздалегідь необіцяне приховування злочину можлива тільки при приховуванні тяжких і особливо тяжких злочинів ст.396 ч.1 КК. Відповідно до ч.2 ст.396: “не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь необіцяне приховування злочину члени сім’ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом”.

Потурання, як форма причетності до злочину, пов’язана з невиконанням особою покладених на неї юридичних обов’язків по запобіганню чи припиненню злочину. В теорії кримінального права потурання визначається як бездіяльність будь-якої особи, яка не припиняє правопорушення, створює умови для його вчинення [6, 10].

Потурання злочину можливе на стадії підготовки до злочину. Правова оцінка потурання залежить від того, чи було воно заздалегідь обіцяне. Коли потурання було заздалегідь обіцяне, то воно утворює співучасть у злочині. Якщо потурання не було заздалегідь обіцяним, воно може бути визнано відповідним службовим зловживанням (ст.ст. 364, 423 КК України). У науковій літературі висловлюється пропозиція передбачити у кримінальному кодексі спеціальну норму про кримінальну відповідальність за потурання злочину, яка передбачала б відповідальність за заздалегідь необіцяне потурання злочину, яке вчиняється службовою особою правоохоронного органу ( О.М. Лемешко).

М.І.Мельник, В.А.Клименко виділяють ще такий вид причетності, як заздалегідь необіцяне сприяння учасникам злочинних організацій – це особливий вид причетності, оскільки він відноситься лише до окремих злочинів, які пов’язані із створення та функціонуванням злочинних організацій ст.255 КК України [5, 187].

А.Д. Макаров обґрунтовує наявність причетності до злочину як особливої і самостійної форми злочинної діяльності. Він відзначав, що причетність відрізняється від співучасті. Ця відмінність полягає в ознаках, які характеризують співучасть: 1) участь у злочині двох і більше осіб; 2) спільна їх діяльність; 3) спільний умисел.

Спільна діяльність як об’єктивна ознака співучасті означає: а) спільні дії, які вчиняються узгоджено співучасниками, взаємодоповнюючи та взаємообумовлюючи одне одного; б) спільний злочинний результат; в) причинний зв’язок між спільними діями і спільним результатом.

Умисний характер співучасті означає, що: а) кожен співучасник усвідомлює шкідливість не тільки своїх дій, але і дій інших співучасників; б) кожний співучасник передбачає шкідливість наслідків не тільки власних дій, але і дій інших співучасників; в) кожний співучасник бажає настання шкідливих наслідків не тільки власних дій, але і дій інших співучасників. Одночасно вона має ряд спільних характеристик, які дозволяють об’єднати приховування, недонесення і потурання в єдине поняття причетності до злочину [7, 59]. По-перше, це суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) причетних осіб, не будучи співучастю у злочині, завжди пов’язана з даним злочиним. Це проявляється в тому, що особа, яка дізналася про скоєння злочину і переховує злочинця, не повідомляє компетентні органи про те, що вона бачила або про те, що готується злочин, і при цьому не протидіяла скоєнню даного злочину, маючи таку можливість. По-друге, діяльність причетних осіб хоча і пов’язана із скоєнням злочину, але не є і не може вважатися причиною злочинного результату. Ця діяльність не знаходиться в причинному зв’язку з фактом скоєння злочину. По-третє, інститут причетності до злочину полягає в тому, що ця діяльність пов’язана із злочинами третіх осіб. А.Трайнін визначав, що причетність – це, так званий, зв’язок третіх осіб із злочинцями [8, 132]. М.І.Мельник, В.А.Клименко вважають, що причетність до злочину – це умисна дія або бездіяльність, яка пов’язана із здійсненням злочинної діяльності іншою особою... [4, 184]. Аналогічної точки зору притримується С.І.Селецький [9, 114]. По-четверте, в діях, які пов’язані з причетністю до злочину, на відміну від співучасті, відсутня ознака спільності, а саме спільність злочинного результату, а також причинний зв’язок між спільними діями і спільним злочинним результатом. Відповідальність самих причетних осіб носить індивідуальний характер. Ступінь суспільної небезпеки причетності до злочину в значній мірі визначається ступенем суспільної небезпеки основного злочину. Наприклад, переховування вбивці небезпечніше від переховування особи, яка скоїла грабiж. Але це означає лиш залежність розміру покарання від тяжкості скоєного злочину, але не визначає залежності настання відповідальності причетних до нього осіб, від відповідальності основного злочинця, який може з тих чи інших причин і не понести покарання. Аналізуючи наведені вище ознаки причетності до злочину, можна дати таке визначення причетності до злочину.

Причетність до злочину - це умисна дія або бездіяльність, яка посягає на суспільну безпеку, передбачена кримінальним законом та пов'язана із закінченим злочиним або діями, які утворюють незакінчений злочин, не сприяють його підготовці і скоєнню, а значить не знаходяться в причинному зв'язку з злочинним результатом.

Причетність до злочину володіє спеціальними властивостями, виступає як своєрідний каталізатор злочинності. Тому можливості вдосконалення юридичної і, зокрема, кримінально-правової її регламентації є достатньо актуальними.

1. Костякова Н.С. Прикосновенность к преступлению по российскому уголовному праву: становление, состояние и перспективы развития: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 2001. – 212 с.
2. Пионтовский А.А. Советское уголовное право. Т.1. –М., - 1929.
3. Радунцева Н.Г. Уголовная ответственность за ранее обещанное укрывательство. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Омськ, 1980. – С.180; Разгильдиев Б.Т. Уголовно правовые проблемы прикосновенности к преступлению. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 1979. – С.63.; Костякова Н.С. Прикосновенность к преступлению по российскому уголовному праву: становление, состояние и перспективы развития. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 2001. –С. 51.
4. Баймураин Г.И. Ответственность за прикосновенность к преступлению по советскому уголовному праву. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 1966. – 279с.
5. Мельник М.І, В.А. Клименко. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ 2008. – 376 с.
6. Лемешко О.М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину: авториф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03."Кримінальне право"/О.М. Лемешко. – Х. – 2001. – 10 с.
7. Макаров А.Д. Уголовная ответственность за прикосновенность к преступлению. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 2003. – С. 59-60.
8. Трайнин А.Н. Учение о соучастии. – М., 1941.
9. Селецький С.І. Кримінальне право. Загальна частина. Навч. посібник. – К. – 2007. – 264 с.

*Соловій О.Я.*

Прикарпатський юридичний інститут ЛьвДУВС, викладач кафедри кримінального права та кримінології

## Проблеми кримінально-правового захисту прав неповнолітніх

Українська держава за період незалежності немало зробила для формування та реалізації принципово нової політики у сфері кримінально-правового захисту прав неповнолітніх, зокрема, зобов'язалася неухильно додержуватися міжнародних правових стандартів у цій галузі[1].

Питання захисту прав неповнолітніх кримінальним законом, з огляду на його важливе теоретичне і практичне значення, активно досліджується в українській юридичній науці. Однак це не применшує його актуальності, оскільки процес формування системи кримінально-правового захисту прав неповнолітніх триває, а сама система потребує удосконалення.

До кримінально-правових засобів, що забезпечують захист прав неповнолітніх в Україні належать: по-перше, диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності і покарання осіб, які не досягли повноліття; по-друге, застосування більш суворих санкцій до осіб, які вчинили злочин щодо неповнолітніх.

Привілейоване становище неповнолітньої особи, яка вчинила злочин, закріплює розділ XV Кримінального кодексу України "Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх". Норми цього розділу: 1) встановлюють більш широкі, ніж щодо повнолітніх, умови звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема із застосуванням примусових заходів виховного характеру; 2) містять обмеження щодо суворості видів і розмірів кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру; 3) передбачають більш м'які вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання; 4) регламентують вимоги щодо погашення і зняття судимості неповнолітніх [2, с. 223].

Закон надає суду можливість застосування до неповнолітнього кілька примусових заходів виховного характеру одночасно, якщо вони за своїм змістом не виключають один одного. Тому видається доцільним обов'язкове застосування застереження разом з іншими, більш суворими заходами. Застосування примусових заходів виховного характеру не повинно породжувати у неповнолітнього, який вчинив злочин, ілюзію безкарності. Важливо, щоб неповнолітній усвідомлював: ухилення його від зазначених заходів матиме своїм наслідком їхнє скасування і притягнення до кримінальної відповідальності.

Як зазначалося, при обмеженні мінімального віку кримінальної відповідальності законодавець виходив із того, що з досягненням 14-річного віку особа повною мірою здатна розуміти й оцінювати свої вчинки і сприймати застосовувані до неї заходи. В. Мороз, однак, вважає, що "вже відносно підлітків 11–13 років можна говорити про можливість усвідомлення ними шкоди деяких насильницьких злочинів, зокрема, умисного вбивства, зґвалтування, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Йдеться не про складні для розуміння вчинки, а про норми, які відомі їм ще з дитинства і пов'язані з повсякденним життям, найпростішими відносинами між людьми" [3, с. 74]. Відповідно, до особи, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, і вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною кримінального кодексу, суд може також застосувати примусові заходи виховного характеру (ч. 2 ст. 97 КК).

Питання про звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання чи його відбування вирішується в межах судової дискреції, оскільки в кожному конкретному випадку тільки суд може визнати, що неповнолітній може бути виправлений без застосування найсуворіших кримінально-правових заходів.

Вважаємо, що для підвищення ефективності кримінально-правового захисту осіб, які не досягли 18-річного віку, необхідно вирішити питання про створення системи ювенальної юстиції (juvenile justice), яка успішно функціонує в багатьох державах (Англії, Бельгії, Іспанії, Італії, США та ін.), досвід яких варто було б запозичити Україні [4, с.6].

Кримінальний кодекс України в цілому забезпечує захист прав і законних інтересів дитини від злочинних посягань. Усього у Кримінальному

кодекси України 2001 р. закріплено 53 склади злочинів проти прав та законних інтересів дітей в тому числі малолітніх та неповнолітніх, в той час як попередній Кримінальний кодекс 1960 р. налічував не більше 15. В Особливій частині Кримінального кодексу є значна кількість норм про злочини, потерпілими від яких можуть бути лише неповнолітні (чи окремі їхні категорії), або ж караність яких посилюється при вчиненні їх щодо неповнолітніх [2, с. 222]. Це свідчить про суттєве розширення сфери захисту прав дитини на сучасному етапі. Разом з тим фахівці вважають, що низка статей Кримінального кодексу потребує змін і доповнень з метою надання посиленого правового захисту усім особам, які не досягли 18-річного віку.

Зокрема, вчинення злочину щодо малолітнього або з використанням малолітнього (п. 6; 9 ст. 67 КК) є обставиною, що обтяжує покарання, та кваліфікаційною ознакою злочинів, передбачених п. 2 ч. 2 ст. 115 КК, ч. 1 ст. 135 КК, ч. 2 ст. 136 КК, ч. 2 ст. 146 КК. У цих статтях необхідно встановити підвищену відповідальність за злочини, вчинені щодо неповнолітньої, а не тільки малолітньої особи. Деякі норми Кримінального кодексу взагалі не передбачають особливого правового захисту неповнолітніх (ст.ст. 121; 122; 125; 126; 127; 129; 143 КК). Такі злочини, як умисні тілесні ушкодження, побої і мордування, катування, погроза вбивством, порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини є особливо небезпечними для неповнолітніх, тому що можуть зашкодити її нормальному фізичному розвитку, завдати фізичних чи моральних страждань, отже кримінальний закон повинен передбачити більш суворе покарання за скоєння подібних злочинів.

С. Киренко, аналізуючи зміст ст. 149 Кримінального кодексу України, підкреслює: “з торгівлею людьми або іншими незаконними угодами щодо передачі людини (тим більше, якщо йдеться про неповнолітніх) потрібно вести рішучу боротьбу, що вимагає відповідної законодавчої бази” [5, с. 40].

Недостатньо захищені кримінальним законом і майнові права неповнолітніх. Так діти часто стають жертвами шахраїв, які шляхом обману чи зловживання довірою заволодівають їхнім майном, але ст. 190 КК України не передбачає відповідальності за шахрайство, вчинене щодо особи, яка не досягла 18-річного віку.

Досить актуальною є проблема захисту дітей від експлуатації. На думку І. Лисенко, “злочином є будь-яке використання праці неповнолітніх для отримання прибутку. Це можуть бути діяння, під час яких: щодо неповнолітнього вчиняються дії, пов’язані з сексуальною експлуатацією, з використанням їхньої праці в порнобізнесі, з незаконним вивезенням дітей за кордон (ст.ст. 146; 149; 300; 301; 303 КК); неповнолітні втягуються у злочинну діяльність (ст. 304 КК); праця неповнолітніх використовується на роботах зі шкідливими її умовами, на підземних роботах; неповнолітні залучаються до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні; коли їх примушують підіймати чи перемішувати важкі предмети; неповнолітнім призначається низька оплата праці тощо (ст.172 КК)” [6, с. 65–66].

Окремої уваги потребує питання про втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, яке “полягає у впливі на свідомість конкретного неповнолітнього завдяки переконуванню в доцільності, вигідності певної поведінки. Воно здійснюється шляхом умовлянь, залякування, підкупу, обману, розпалювання почуття помсти, заздрощів або інших низьких спонукань, розповідей про легкість і доступність певних дій, навчання

способам та прийомам їх виконання тощо” [2, с. 766]. Як наслідок, неповнолітні разом з дорослими вчиняють такі тяжкі злочини, як умисне вбивство, умисні тілесні ушкодження, розбійні напади і грабежі, крадіжки транспортних засобів та ін.

Санкція статті 304 Кримінального кодексу України передбачає обмеження волі на строк до п’яти років або позбавлення волі на той самий строк за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у лицтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми. На нашу думку, суспільна небезпечність втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність вимагає суворіших покарань, тим самим захист неповнолітніх від негативного впливу буде більш ефективним.

Отже, удосконалення кримінального законодавства та ефективна реалізація його норм сприятиме виконанню Українською державою важливого завдання – втілювати в життя права дитини в повному обсязі, забезпечувати її фізичний, інтелектуальний, духовний, моральний і соціальний розвиток та гарантувати їх належний кримінально-правовий захист.

1. Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи: [упор. Ю. К. Качуренко]. – 2-ге вид. – К.: Юрінформ, 1992.–200 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р.: [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – К.: Каннон ; А.С.К., 2003. – 1104 с.
3. Мороз В. Про юридичну оцінку суспільно небезпечних вчинків, скоєних підлітками віком від 11 до 14 років / Мороз В. // Право України. – 1999. – № 9. – С. 72–75.
4. Мартинюк М. Ріст злочинності серед неповнолітніх турбує владу / Мартинюк М. // Соціальна робота в Україні: Теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2008. – №1. – С. 4–11.
5. Киренко С. Кримінально-правова охорона неповнолітніх: новий КК – старі проблеми / Киренко С. // Право України. – 2002. – № 6. – С. 39–41.
6. Лисенко І. Кримінально-правовий захист дітей від експлуатації / Лисенко І. // Право України. – 2002. – № 4. – С. 65–69.

*Тимчишин А.М.*

Прикарпатський юридичний інститут Львівського державного університету внутрішніх справ, викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики

## Міжнародний досвід та проблеми взаємодії у боротьбі з фальшивомонетництвом

На даний час виробництво банкнот і монет є однією з найбільш технологічних галузей світової економіки. Поряд з цим організація грошового обігу, боротьба з фальшивомонетництвом стають глобальними проблемами усього людства. Цілий ряд держав відмовляється від самостійного виготовлення грошей, передаючи ці функції частково чи цілком компаніям, що володіють найсучаснішими технологіями, однак, незважаючи на це, з обігу продовжують вилучати підроблені грошові знаки різних держав і номіналів [4, с. 3]. В останні роки стрімко зростає число країн, валюта яких підробляється, і кількість держав, у яких виявлені фальшиві гроші. Так за даними Інтерполу було виявлено підробку

грошових знаків 39 країн, а підроблені гроші виявлені більш ніж у 100 країнах світу. У цій ситуації неможливо не погодитися з російським вченим В.П. Пановим, який зазначив: «Фальшивомонетництво відрізняється своєю розмаїтістю, винятковими масштабами і заподіянням незліченних матеріальних і моральних збитків людям, крім того, нерідко стає в мирний час засобом нагнітання несприятливих міжнародних обставин, ускладнення в галузі співробітництва держав і може спровокувати міжнародні конфлікти» [5, с. 34].

Саме визначення фальшивомонетництва і його небезпека для інтересів держави визначалися по-різному [8, с. 4]. З розвитком економічного прогресу і торгівлі влада все більше стала усвідомлювати небезпеку, носієм якої є фальшивомонетництво. «Фальшивомонетник грабує духовенство, панів і всіх людей і вважається найбільш злісним злодієм», - говорить у Фризькому праві [3, с. 60]. Саме спричинення шкоди власності і майну, а також підрив довіри суспільства до грошей, згодом стали основними параметрами підходу до розгляду цих злочинів і винесення суворих вироків за них.

Небезпека, яку представляє фальшивомонетництво для грошової системи, визнається усіма державами на всіх етапах їхнього історичного розвитку. З давніх часів у кримінальному праві містилися закони, що суворо карали підробку грошей. У найдавніших законах - законі вавилонського царя Хамурапі (1750 - 1729 рр. до н. е.) [6, с. 2] і афінського царя Солона (591 - 560 рр. до н. е.) [10, с. 5] говорить, що фальшивомонетник піддається смерті. Законодавство Давнього Єгипту передбачало відсікання руки, Давнього Китаю - заковування живим у землю та багато інших покарань у різних державах [3, с. 17]. Проте наявність певного покарання не є запорукою його успішного застосування, оскільки будь-якій кримінальній відповідальності передують заходи щодо виявлення злочину, встановлення особи злочинця чи злочинців, способу вчинення, його обставин та мети, однак, як ми розуміємо, на той час була відсутня методика розкриття, розслідування та запобігання вчиненню фальшивомонетництва, як і багатьох інших злочинів, що носять міжнародний характер.

Жорсткими залишаються покарання і на сьогоднішній час, та, на відміну від стародавніх часів, сучасний світ почав вживати заходів щодо пошуку шляхів протидії фальшивомонетництву, їх постійному розвитку та удосконаленню, у тому числі і на міжнародному рівні.

Так у 1923 році на першому Міжнародному конгресі поліцейських у Відні 138 делегатів з 20 країн затвердили резолюцію про об'єднання зусиль національних органів поліції по боротьбі зі злочинністю і з виготовленням фальшивих грошових знаків.

У резолюції зазначалось: «Делегати заявляють, що найважливішою справою було б створення у кожній країні управління по боротьбі з підробкою грошей, чеків... Крім того, вони звертаються до своїх урядів про створення цих централізованих управлінь» [11, с. 2-11].

Це сприяло створенню в окремих країнах спеціалізованих поліцейських служб по боротьбі з фальшивомонетництвом, які знаходилися в компетенції ІСРС (попередник Інтерполу). За рішенням Міжнародної комісії кримінальної поліції з 1923 року почала видаватися газета, а з 1929 року бюлетень, в яких публікувалися повідомлення про випадки підробки і вилучення в обіг фальшивих грошових знаків і цінних паперів із вказівкою

на їх характерні ознаки. На даний час цей бюлетень відомий під назвою «Counterfeits and Forgeries».

Третя міжнародна конференція з питань боротьби з фальшивомонетництвом, що відбулася в Гаазі 16 червня 1950 року, проведена у відповідності до п. 12 Женевської конвенції, у спеціальній резолюції підтвердила роль Інтерполу, як єдиного діючого у цій сфері спеціалізованого міжнародного органу.

Становлення ринкової економіки в країнах колишнього СРСР, у тому числі України, супроводжується зростанням загальної кількості злочинів у сфері економічної діяльності, серед яких чільне місце посідає фальшивомонетництво. Цей вид злочинної діяльності охопив усі регіони нашої держави, але найбільша кількість випадків підробок грошей припала на обласні центри і промислово розвинуті міста [7, с. 6]. Зважаючи на це, Пленум Верховного Суду України в постанові № 6 від 12 квітня 1996 року підкреслив, що виготовлення або збут підроблених грошей чи державних цінних паперів становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки дестабілізує фінансово-кредитні відносини, ускладнює регулювання грошового обігу [2, с. 155]. Ці злочинні прояви спричиняють значні збитки і є одним із факторів, що руйнують фінансову діяльність держави, знижують її значущість на міжнародній арені.

Подальша гармонізація співробітництва правоохоронних органів України з іншими членами світової спільноти в зазначеній сфері впливає з положення ст. 9 Конституції України, де зазначено: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [1, с. 5]. Реалізація цього конституційного положення дає можливість постійно розширювати межі національного законодавства України, збагачувати його за рахунок норм і принципів міжнародного права.

Фальшивомонетництво, як злочин, має міжнародний характер не за складом, а за обставинами його скоєння, тобто «злочин, карається внутрішнім правом, але в силу конкретних обставин має міжнародний характер» [9, с. 52]. Фальшивомонетництво, як злочин міжнародного характеру, завдає шкоди міжнародному економічному і соціально-культурному розвитку, тому небезпечний не лише за своїм характером, але і за наслідками, причому за наслідками не лише в юридичному сенсі, але й в політичному і морально-етичному.

На жаль, жодна сучасна держава світу, незалежно від рівня її розвитку, не має «панацеї» проти фальшивомонетництва. Необхідно зауважити, що підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, зокрема з фальшивомонетництвом, є актуальною проблемою для України як у внутрішньому, так і зовнішньому аспектах. Від того, наскільки оптимально будуть взаємодіяти національні правоохоронні органи із зарубіжними, залежить успіх у протидії фальшивомонетництву та зміцненню правопорядку в цілому. Розв'язання цієї проблеми потребує немалих зусиль, часу та засобів, але неодмінно послужить інтересам не лише України, а й всього світового співтовариства. Отже, масштаби підробки грошей на тлі сьогодення вимагають розробки та втілення єдиної політики, стратегії й тактики боротьби з цим злочинним явищем правоохоронними органами всіх держав світу.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – С.5
2. Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 12.04. 96 року із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України № 12 від 03.12.97 року // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. - Харків: «Одісей», 2000. - С. 115 - 159.
3. Вермуш Г. Аферы с фальшивыми деньгами: Пер. с нем. – М.: Международные отношения, 1990. – 218 с.
4. Волчечкая Т.С., Кочетов К.А. Расследование фальшивомонетничества: проблемы теории и практики: Монография. – Калининград, 2006. – 140 с.
5. Панов В.П. Международное уголовное право: Учебное пособие. – М.: ИНФРА, 1997. – 309 с.
6. Польской Г.Н. Тайны «монетного двора». – М.: Финансы и статистика, 1996. – 256 с.
7. Ронський І. Державна готівка «розбавлена» фальшивою національною валютою на 0,01 відсотка // Юридичний вісник України. – 2000. – № 15 (251) 13 - 19 квітня. – С. 6.
8. Солопанов Ю.В. Ответственность за фальшивомонетничество: Учебное пособие. – М.: Высшая школа МООП РСФСР, 1963. – 92 с.
9. Ушаков Н.А. Основания международной ответственности государств / Институт государства и права АН СССР. – М.: Международные отношения, 1983. - 181 с.
10. Фальшивомонетники: історія і сучасність // Іменем закону. – 1993. – №31. 13 серпня. – С. 5.
11. International Criminal Police Review –1987. –May–June. –№ 406. –PP. 2-11.

*Титаренко Л.Г.*

навчально-науковий інститут права, економіки, соціології ХНУВС, старший викладач кафедри кримінального права і кримінології

### **Невиконання судового рішення: відмежування від суміжних складів злочинів**

Всі ознаки складу злочину відіграють відмежувальну роль і призначені, головним чином, для цього. Кожна ознака злочину, описаною в законі, відокремлює певний злочин від інших або відмежовує злочин від інших правопорушень. Кожна ознака злочину, описана в законі, є конституючою для нього, але не кожна відрізняє цей злочин від інших.

Ознаки складу злочину дозволяють не лише порівняти фактично вчинене діяння і кримінально-правову норму, довести, що певна норма поширюється саме на дане діяння, а й розмежувати злочини між собою, встановити відмінність між злочином і відповідним адміністративним проступком, іншим правопорушенням. Це фактично можливо або через розмежувальні риси, або через їх розчленування на складові частини (елементи) та перерахування з наступним порівнянням і інтеграцією в єдине ціле. Тому вчення про ознаки складу злочину лежить і в основі розмежування суміжних посягань.

Розмежування злочинів, яке здійснюється в ході їх кваліфікації, є неодмінним атрибутом такої діяльності. За образним висловом В. М. Кудрянцева, розмежування злочинів є зворотною стороною їх кваліфікації. Однак розмежування при кваліфікації не зводиться до розмежування злочинів, його об'єкти значно різноманітніші [1, с. 104]. Аналізуючи ст. 382 КК України "Невиконання судового рішення" КК України слід звернути увагу на те, що у Кримінальному кодексі України міститься декілька кримінально-правових норм, які за певними ознаками є суміжними з даним складом злочину.

При розмежуванні злочинів у ході кримінально-правової кваліфікації складу злочину може бути наявним збіг або відмінність між певними ознаками злочину. Збіг ознак говорить про те, що порівнювані злочини є суміжними. Відмінність між окремими ознаками свідчить, що злочини відрізняються одне від одного.

Питання про відмежування невиконання судового рішення від суміжних складів злочинів в науці кримінального права не було досліджено повною мірою, а тому потребує детальнішого дослідження.

Як для складу злочину, передбаченого ст. 382 КК України "Невиконання судового рішення так і для ст. 221 КК України "Незаконні дії у разі банкрутства обов'язковим є судове рішення.

Ст. 221 КК України є спеціальною нормою відносно ст. 382 КК України за ознакою обстановки вчинення злочину, якою є період провадження в справі про банкрутство (йдеться про порушення особою своїх обов'язків у судових процедурах банкрутства) [2].

Різняться вказані норми між собою і за суб'єктом злочину: ним у ст.221 КК України, на відміну від складу злочину, передбаченого ст.382 КК України, можуть бути не тільки службові особи, а й власник та засновник суб'єкта господарської діяльності.

Також різним є і момент закінчення аналізованих складів злочинів: у ч. 1 ст. 382 КК України невиконання судового рішення сконструйовано як злочин з формальним складом, а незаконні дії у разі банкрутства стають злочином з матеріальним складом, оскільки закінченим він вважається з моменту завдання великої матеріальної шкоди.

Виходячи з того, що об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 382 КК України виражається у невиконанні судового рішення, яке може проявлятися або у відмові, або в ухиленні від його виконання, слід зазначити, що за цими ознаками розглядуваний склад злочину суміжний зі складом злочину, передбаченим ст.164 КК України "Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей об'єктивна сторона якого характеризується злісним ухиленням від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також у злісному ухиленні батьків від утримання неповнолітніх або працездатних дітей, що перебувають на їх утриманні [3, с. 335]. Для визнання ухилення від сплати аліментів злочином є необхідним рішення суду, що набрало чинності та встановлює кошти на утримання неповнолітніх і працездатних дітей або зобов'язує утримувати зазначену категорію осіб.

Дані склади злочинів відрізняються між собою за об'єктом. Так об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 382 КК України, є правосуддя в частині забезпечення повного і своєчасного виконання судового рішення. А об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 164 КК України, є право неповнолітніх

дітей на повноцінне життя і всебічний (фізичний, психічний та соціальний) розвиток [4, с. 451, 1004].

Щодо суб'єктивної сторони, то на відміну від ст. 382 КК України (прямий або непрямої умисел), суб'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 164 КК України, характеризує ще й така обов'язкова ознака, як "злісність".

Спільним між вказаними нормами є спеціальний суб'єкт злочину, але в той же час – суб'єктом злочину, передбаченого ст. 382 КК України, виступає службова особа, яка зобов'язана і має реальну можливість виконати відповідний судовий акт, а суб'єктом же складу злочину, передбаченого ст. 164 КК України, є батьки або особи, прирівняні до статусу батьків, на яких за рішенням суду покладений обов'язок сплати аліментів.

Є ще один склад злочину, який співвідноситься зі ст. 382 КК України як загальна і спеціальна норма – це злочин, передбачений ч. 1 ст. 364 КК України "Зловживання владою або службовим становищем."

Проте на відміну від невиконання судового рішення, обов'язковою ознакою зловживання владою або службовим становищем є заповідання при цьому істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Момент закінчення вказаних злочинів є різним – ст. 364 КК України – злочин з матеріальним складом, у той час, як злочин, передбачений ст. 382 КК України вичерпується діянням, із моменту вчинення якого злочин вважається закінченим, тобто склад злочину – формальний [5, с.83].

При зловживанні владою або службовим становищем службова особа використовує владу чи службове становище всупереч інтересам служби.

А згідно зі ст. 382 КК України передбачено зловживання службовою особою своїм службовим становищем тільки в частині виконання судових рішень за умови, що на неї було покладено такий обов'язок.

Очевидним є те, що роль розмежувальних ознак можуть відігравати лише такі, які в різних злочинах відрізняються. До них належать насамперед предмет злочину, особа потерпілого, злочинне діяння та його наслідки, спосіб вчинення злочину, ознаки спеціального суб'єкта. При розмежуванні злочинів до уваги слід брати ознаки, які прямо вказані в диспозиції правової норми, тобто є конструюючими ознаками злочину. У той же час ряд ознак складу злочину не може використовуватися при розмежуванні злочинів, бо в усіх таких посяганнях вони ідентичні. Так неможливо провести розмежування за такими ознаками складу злочину, як загальний об'єкт (а при розмежуванні однорідних злочинів – і родовий об'єкт), причинний зв'язок, осудність.

Проаналізувавши співвідношення злочину, передбаченого ст. 382 КК України "Невиконання судового рішення", із злочинами, передбаченими статтями ст.221 "Незаконні дії у разі банкрутства" ст. 164 КК України "Ухилення від сплати аліментів на утриманні дітей" ст. 364 КК України "Зловживання владою або службовим становищем", можна зробити висновок, що диспозиція статті 382 КК України передбачає склад злочину, що є суміжним зі складами злочинів зазначених вище норм.

Саме існування в кримінальному праві конкуренції суміжних кримінально-правових норм, яке може призвести до неправильної кваліфікації вчиненого злочину в разі помилкового застосування цих

норм, викликає необхідність розгляду проблемних питань співвідношення невиконання судового рішення та зазначених вище суміжних складів злочинів.

Схожість спільних ознак зазначених кримінально-правових норм має лише зовнішній характер. Тому для правильного застосування цих норм та належної кваліфікації вчинених злочинів слід встановити їх розмежувальні ознаки.

1. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. – М.:ЮРИСТЪ, 1999. –304с.
2. Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", № 2343 – XII, прийнятий ВР України від 14.05. 2002 року (зі змінами від 04.06. 2009).
3. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий Отв. ред. Стрельцов, - 4-е изд., перераб. и доп. – Х.: Одиссей, 2007г. – 872 с.
4. Кримінальний кодекс України: Науково – практичний коментар. За загальною редакцією В.Т. Малярєнка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, видання третє, Харків: "Одісей", 2006 р. – 1148с.
5. Антошок Н.А. "Співвідношення кримінальних норм" // Вісник прокуратури № 2 ( 56) лютий 2006р. – с. 81-89.

*Турман Н.О.*

Апеляційний суд Чернівецької області

## **Значення рішень Пленуму Верховного Суду України в кримінально-процесуальній діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури та суду**

Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції, який здійснює правосуддя, забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції.

При прийнятті рішень у кримінальному судочинстві широко застосовуються роз'яснення Пленуму Верховного Суду України із питань судової практики.

Згідно п.5 ч.2 ст.55 Закону України «Про судоустрій» Пленум Верховного суду України дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства, у разі необхідності визнає нечинними відповідні роз'яснення вищих спеціалізованих судів.

У відповідності зі п.2.ч.2 ст. 47 Закону України «Про судоустрій» Верховний Суд України "дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики; у разі необхідності визнає нечинними роз'яснення Пленуму вищого спеціалізованого суду"

Керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України обов'язкові для судів, інших органів і посадових осіб, що застосовують закон, по якому дане роз'яснення. Роз'яснення такого роду оформляються постановами і публікуються в «Відомостях Верховного Суду України».

Цим повноваженням Верховний Суд України завжди користувався досить активно. Але підвищену активність йому приходиться виявляти після того, як він став найвищою судовою інстанцією для судів загальної



юрисдикції в зв'язку зі скасуванням Верховного Суду СРСР і йому знадобилося надавати більш широку допомогу судам у застосуванні постійно поновлюваного законодавства, особливо принципово нових вимог Конституції України.

До числа постанов Пленуму Верховного Суду України, якими у своїй діяльності найбільш активно користуються працівники правоохоронних органів та суду варто віднести, наприклад: "Про застосування судами законів України про внесення змін до чинного законодавства у зв'язку із закінченням дії "Перехідних положень Конституції України" від 6 липня 2001 року № 6; "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" від 31 березня 1995 року № 4; "Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією" від 08 жовтня 2004 року № 16; "Практика застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту" від 10 лютого 2005 року; "Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства" від 25 квітня 2003 року № 4; «Про практику застосування судами України законодавства, що регулює повернення кримінальних справ на додаткове розслідування» від 11 лютого 2005 р. № 2 «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ у судах першої інстанції» від 30 травня 2008 р. № 6 «Про практику винесення судами окремих ухвал (постанов) у кримінальних справах» від 28 березня 2008 р. № 3 "Про застосування Конституції при здійсненні правосуддя" від 01 листопада 1996 року № 9.

Серед названих постанов звертає на себе особливу увагу остання. У вже згадуваній вище постанові Верховний Суд України роз'яснив судам зовсім «незвичні» для них правила безпосереднього застосування вимог Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 року. Раніше такої судової практики не було, оскільки існуючі до цього Конституції (1918, 1925, 1937 і 1978р.) не вважалися актами безпосередньої дії. Суди й інші правозастосовні органи могли застосовувати норми законів, що доповнювали і розвивали конституційні вимоги, але не самі ці вимоги.

Отже, виходячи з викладеного при прийнятті рішень у кримінальному судочинстві широко застосовуються роз'яснення Пленуму Верховного Суду України із питань судової практики. Адже досягнення мети органами дізнання, слідства та прокуратури в процесі здійснення кримінально-процесуальної діяльності, як правило, щодо деяких видів такої діяльності, пов'язано з позицією суду в майбутньому. Так суди загальної юрисдикції при здійсненні правосуддя керуються роз'ясненнями Пленуму Верховного Суду України, який надає їх відповідно до п.6 ч.2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій».

Враховуючи це, можна стверджувати, що лише глибокий аналіз та втілення в кримінально-процесуальній діяльності органів дізнання, слідства та прокуратури, окрім нормативно-правових актів, ще й положень Постанов Пленуму Верховного Суду України та слідування його роз'ясненням, може забезпечити прогнозовану ефективність досягнення цими органами визначеної законом та зумовленої конкретним видом кримінально-процесуальної діяльності мети.

## З'явлення із зізнанням як обставина, що пом'якшує покарання

Зміст такої пом'якшуючої покарання обставини як *з'явлення із зізнанням* різними авторами розкривається по різному. Так, В. А. Еліонський визначає суть вказаної обставини в тому, що особа, яка вчинила злочин, добровільно передає себе правоохоронним органам [1, с. 68]. Можливість повідомлення тільки правоохоронним органам пояснюється відповідною судовою практикою в Російській Федерації та станом на сьогоднішній день позицією Пленуму Верховного Суду Російської Федерації [2].

С. П. Щерба та А. В. Савків з'явлення із зізнанням визначають як акт добровільного та безпосереднього звернення у правоохоронні органи із правдивим та щирим повідомленням про будь-яке вчинене ним злочинне діяння, передбачене кримінальним законом [3, с. 18].

В. Т. Маляренко вважає, що з'явлення із зізнанням має місце тоді, коли особа добровільно звертається в правоохоронні органи, суд або інший державний орган з повідомленням (усно чи письмово) про вчинений нею злочин, і це не пов'язано з тим, що особа була затримана як підозрюваний, і будучи викритою, підтвердила свою участь у вчиненні злочину [4, с. 90].

Зміст такої обставини, що пом'якшує покарання, як з'явлення із зізнанням роз'яснює і Пленум Верховного Суду України, який у постанові № 7 від 24 жовтня 2003 року із наступними змінами та доповненнями «Про практику призначення судами кримінального покарання» визначає, що суди, вирішуючи питання про наявність такої обставини, що пом'якшує покарання, як з'явлення із зізнанням, повинні перевіряти, чи були подані до органів розслідування, інших державних органів заява або зроблене посадовій особі повідомлення про злочин (у будь-якій формі) добровільним і чи не пов'язано це з тим, що особа була затримана як підозрюваний і, будучи викритою, підтвердила свою участь у вчиненні злочину.

З вище зазначеного можна зробити висновок, що з'явлення із зізнанням характеризується наступними підставами його застосування: добровільність звернення до будь-якого державного органу чи посадової особи, звернення повинно містити правдиве повідомлення про злочин, в якому брала участь особа, що повідомляє про нього, в незалежності чи злочин було вчинено виключно нею чи у співучасті.

Позицію С. П. Щерби та А. В. Савківа про те, що повідомлення повинно бути щирим [3, с. 18] не може бути підтримано, у зв'язку з тим, що щирість – це внутрішній стан особи, який достовірно встановити та перевірити не можливо, на протигагу правдивості. Наявність якої можна з'ясувати в процесі розслідування справи.

Слід підтримати позицію Пленуму Верховного Суду України про те, що повідомлення можливе не тільки органам кримінальної юстиції, а будь-яким державним органам чи посадовим особам. Оскільки особі психологічно буде легше звернутись до певного державного органу чи

посадової особи ніж до органів кримінальної юстиції, які в нашій державі мають далеко не бездоганну репутацію.

Необхідно згадати і про положення КПК України, в ч. 1 ст. 96 якого говориться, що явка з повинною – це особисте, добровільне письмове чи усне повідомлення заявником органу дізнання, дізнавачу, слідчому, прокурору, судді або суду про злочин, вчинений чи підготовлюваний ним, до порушення проти нього кримінальної справи. Якщо кримінальну справу вже порушено за наявності ознак злочину, таке повідомлення заявником має бути зроблене до винесення постанови про притягнення його як обвинуваченого.

Існує незначна термінологічна колізія між КК України, який використовує термін «з'явлення із зізнанням» і КПК України, який знає термін «явка з повинною». Однак слід зазначити, що змістових розбіжностей між ними не існує і фактично ці терміни є синонімами. Вказана розбіжність пояснюється тим, що поняття «явка з повинною» використовується ще з часу прийняття КПК УРСР, який не було приведено у відповідність з напрацюваннями науки сьогодення.

Однак необхідно звернути увагу, що ст. 96 КПК України говорить про підготовлюваний злочин. Проте вказане може мати місце тільки при умові, що фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину. Інакше матимемо добровільну відмову при незакінченому злочині, а не з'явлення із зізнанням. Виходячи з цього у норми КПК України слід внести зміни, які б розмежовували зазначені правові явища.

Вказана норма також визначає момент з'явлення із зізнанням – це момент до порушення проти особи кримінальної справи. Якщо кримінальну справу вже порушено за наявності ознак злочину, то таке з'явлення повинно відбутись до винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого. Зазначену позицію підтримує Пленум Верховного Суду України у своїй постанові № 7 від 24 жовтня 2003 року із наступними змінами та доповненнями «Про практику призначення судами кримінального покарання» та додає, що якщо особа, притягнута до кримінальної відповідальності за один злочин, а повідомляє про вчинення нею іншого злочину, про який не було відомо органам розслідування, то має місце з'явлення із зізнанням щодо відповідного злочину. Однак в науці щодо наведеного немає єдності думок.

Так, близьку до зазначеної позиції підтримує Л. Л. Кругліков, який вважає, що з'явлення із зізнанням буде мати місце і в тому випадку, коли органам розслідування відомо про факт вчиненого злочину, і коли ними встановлено особу, яка його вчинила, і навіть якщо відомо місце знаходження цієї особи, але її ще не затримано як підозрюваного [5, с. 10-11].

Вказану позицію слід підтримати в тому випадку, якщо не мало місця затримання підозрюваного. Адже з цього моменту органи кримінальної юстиції уже володіють певною інформацією про можливу причетність затриманого до злочину і про це відомо самій особі. Таким чином, повідомлення уже не добровільне, а під страхом реальної можливості викриття.

Існує позиція, що з'явлення із зізнанням пов'язане із припущенням особи, яка вчинила злочин, про те, що факт вчинення нею злочину не відомий правоохоронним органам, незалежно від обсягу інформації,

якою в дійсності володіють такі органи, що співвідноситься з принципом суб'єктивного ставлення у вину [6, с. 67]. Фактично дана позиція відповідає вище наведеним ідеям Л. Л. Круглікова. Оскільки з моменту затримання як підозрюваного чи пред'явлення обвинувачення або порушення проти особи кримінальної справи особа повідомляється в чому її підозрюють чи обвинувачують. Отже, із вказаного моменту особа достовірно знає про наявну у органів кримінальної юстиції інформацію щодо вчинення нею злочину.

В цьому контексті слід підтримати внесення змін до абзацу третього п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року із наступними змінами та доповненнями «Про практику призначення судами кримінального покарання», запропонованих Т. І. Іванюк: «Якщо у справі, порушеній за фактом вчинення злочину, встановлено особу, яка вчинила злочин, але цю особу не затримано і вона має реальну можливість уникнути слідства та суду, добровільні заява або повідомлення особи про вчинення нею мають розглядатись як з'явлення із зізнанням. Аналогічно розцінюється заява особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, про вчинення нею іншого злочину, про який не було відомо органам розслідування або було відомо, але не було встановлено особу, яка вчинила цей злочин. За сукупності вчинених злочинів з'явлення із зізнанням має враховуватись як обставина, яка пом'якшує покарання, при призначенні покарання за злочин, у зв'язку з яким зроблено зізнання» [7, с. 73-74]. На підставі вище зазначеного, необхідно внести зміни і у ст. 96 КПК України.

В контексті дослідження з'явлення із зізнанням необхідно розглянути таку умову наявності з'явлення із зізнанням як добровільність.

Вказане питання визначене у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року із наступними змінами та доповненнями «Про практику призначення судами кримінального покарання», де вказується, що суди, вирішуючи питання про наявність такої обставини, що пом'якшує покарання, як з'явлення із зізнанням, повинні перевіряти, чи були подані до органів розслідування, інших державних органів заява або зроблене посадовій особі повідомлення про злочин (у будь-якій формі) добровільним і чи не пов'язано це з тим, що особа була затримана як підозрюваний і, будучи викритою, підтвердила свою участь у вчиненні злочину.

При цьому слід підтримати позицію, що для встановлення з'явлення із зізнанням як обставини, яка пом'якшує покарання, мотиви таких дій особи значення не мають, головне встановити, що це є власне рішення особи, за умови, що особа мала свободу вибору - викрити себе чи ні, і при цьому вона обрала перший варіант [7, с. 69].

Що ж стосується правдивості повідомлення про злочин, то вказане впливає із самого поняття «зізнання», яке означає, що особа відверто повідомляє про власні вчинки, зізнається, відкривається в чому-небудь [8, с. 366].

В цьому контексті В. А. Еліонський вважає, що з'явлення із зізнанням – це дещо більше ніж визнання вини, воно ближче до розкаяння у вчиненому [1, с. 68].

Думається, що в даному випадку воно полягає у сприянні у розкритті злочину і абсолютно не вимагає розкаяння у вчиненому. Зазначене також підтримує Л. А. Доліненко. При розгляді справ про тяжкі насильницькі

злочини проти особи суди не рідко стикаються з тим, що явившись із зізнанням, правопорушник ні каплі не розкаюється у вчиненому [9, с. 56].

Слід зазначити, що з'явлення із зізнанням може мати різне процесуальне значення. В одних випадках - воно тільки виражає готовність певної особи нести кримінальну відповідальність за вчинене, в других – передбачає можливість порушення кримінальної справи, в третіх – тягне закінчення розслідування, в четверте – слугує засобом отримання доказів, в п'яте – гарантує виконання вироку і так далі [9, с. 56].

1. Елеонский В. А. Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел: [Учебное пособие] / В. А. Елеонский. – Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1984. – 108 с.
2. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации «О практике назначения судами уголовного наказания» от 11 июня 1999 года // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. – 1999. – № 7. – 25 с.
3. Щерба С. П., Савкин А. В. Деятельное раскаяние в совершении преступления: Практическое пособие / С. П. Щерба, А. В. Савкин. – [Под общ. ред. С. П. Щерба]. – М.: Спарк, 1997. – 110 с.
4. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України / В. Т. Маляренко. – К.: Фонд “Правова ініціатива”, 2003. – 156 с.
5. Крутликів Л. Л. О некоторых обстоятельствах, признаваемых при назначении наказания смягчающими / Л. Л. Крутликів // Советская юстиция. – 1984. – № 5. – с. 10-11.
6. Мясников О. А. Смягчающие и отягчающие наказание обстоятельства в теории, законодательстве и судебной практике / О. А. Мясников. – М.: ООО Издательство «Юрилинформ», 2002. – 240 с.
7. Іванюк Т. І. Обставини, які пом'якшують покарання, за кримінальним правом України: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Іванюк Тетяна Іванівна. – Львів, 2006. – 203 с.
8. Великий сучасний словник української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. – Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
9. Долиненко Л. А. Смягчающие ответственность обстоятельства по действующему уголовному законодательству и в судебной практике. [Учеб. пособие] / Л. А. Долиненко. – Иркутский гос. ун-т им. А. А. Жданова, 1980. – 81 с.

*Фідря Ю. О.*

Волинський національний університет імені Лесі Українки,  
старший викладач кафедри кримінального права і процесу

## **Прокурор як суб'єкт принесення подання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами**

Відповідно до чинного Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) рішення про принесення подання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами **приймає** прокурор тієї ланки, яка відповідає суду, що переглядатиме судові (судові) рішення: прокурори обласної ланки вирішують питання про принесення подання до апеляційного суду, а Генеральний прокурор України – до касаційного суду. Так, згідно з ч. 4 ст. 400-8 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України), закінчивши розслідування нововиявлених обставин,

районний, міський прокурор при наявності підстав для відновлення справи направляє її разом з матеріалами розслідування або вироком, що набрав законної сили, яким винні у зловживанні або фальсифікації доказів у справі уже засуджені, і своїм висновком відповідно прокуророві Автономної Республіки Крим, прокуророві області, прокуророві міст Києва чи Севастополя, військовому прокуророві (на правах прокурора області), який і вирішує питання про принесення подання до апеляційного суду. Відповідно до ч. 5 ст. 400-8 КПК України справи, в яких вирок винесено апеляційним судом, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурор області або прокурор міст Києва, Севастополя, військовий прокурор (на правах прокурора області) направляє подання Генеральному прокурору України, який і вирішує питання про принесення подання до касаційного суду.

Однак в літературі з приводу цього внесено інші пропозиції. Так, на думку В. Беднарської, необхідно, щоб прокурор, який проводить перевірку нововиявлених обставин, ставив і питання про перегляд рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами. Це сприятиме скороченню терміну виправлення помилкового рішення суду. На думку дослідниці, було б доцільним, щоб прокурор вищого рівня вносив не подання до суду від свого імені, а давав згоду на внесення такого подання прокурором, який проводив перевірку [1, с. 146].

Схожої позиції дотримується і Н. Бобченко, на думку якого порядок проходження матеріалів перевірки або розслідування нововиявлених обставин та висновку прокурора через вищестоящого прокурора є надмірно формалізованим, сприяє бюрократизму, тяганині, звууженню процесуальної самостійності прокурорів міської та районної ланки. З огляду на це він пропонує надати право вносити подання до суду тому прокуророві, який порушив провадження за нововиявленими обставинами і призначив їх перевірку чи розслідування [2, с. 139].

Російський законодавець пішов саме по такому шляху: відповідно до ст. 416 КПК РФ після закінчення перевірки або розслідування і за наявності підстави для відновлення провадження у кримінальній справі прокурор направляє кримінальну справу зі своїм висновком, а також копією вироку і матеріалами перевірки або розслідування до суду. Як зазначив російський вчений М. Ведіщев, це принципово нове положення дозволяє виключити непотрібну тяганину під час вирішення судом питання відновлення провадження [3, с. 135].

Безумовно, наведені вище пропозиції заслуговують на увагу. Однак, на нашу думку, для вирішення цього питання варто застосувати принципово інший підхід, а саме: передати усі повноваження щодо ініціювання перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами прокурорам обласної ланки. Наведемо аргументи на користь цієї пропозиції.

По-перше, запропонований порядок ініціювання перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами вирішить проблему “зайвої, передавальної ланки”, у ролі якої часто виступає вищестоящий прокурор. На практиці текст подання, як правило, готує прокурор, який складав висновок про наявність нововиявлених обставин, добре знає доказову базу та матеріали справи і подає на підпис тому прокурору, який згідно КПК України уповноважений приписати таке подання до суду. Безумовно, вищестоящий прокурор може внести власні корективи або

нагаляти скласти нове подання, спираючись на подані йому матеріали, однак, як правило, він фактично підписує і вносить до суду вже підготовлене подання.

По-друге, відносно невелика кількість судових рішень, які переглядаються у межах цього провадження щороку, не створюватиме для прокуратури обласної ланки надмірного навантаження.

По-третє, втілення цієї пропозиції в життя усуне парадоксальну ситуацію, коли прокурор, з подачі якого (як правило) особа була засуджена, оскільки він здійснював нагляд за досудовим слідством, затверджував обвинувальний висновок або підтримував державне обвинувачення в суді, і в якого була сформована чітка позиція у конкретній справі, перевіряє наявність приводів та підстав для перегляду судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами по цій же кримінальній справі. Це може сприяти проявам суб'єктивізму при вирішенні ним зазначеного питання. Така ситуація дещо нагадує практику другої половини ХХ століття, коли особам, причетним до масових репресій у 30-х – 50-х роках, доручалася робота з реабілітації їх жертв.

По-четверте, врахування наведеної вище пропозиції прискорить процес направлення усіх матеріалів до суду. А об'єктивність роботи прокурора, який вирішуватиме питання наявності чи відсутності підстав для принесення подання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами до суду, повинна забезпечувати передбачена законом можливість оскарження його процесуальних актів як до вищестоящого прокурора, так і до суду.

В контексті висвітлення даного питання варто звернути увагу ще на один момент. Важко збагнути логіку законодавця у тому, чому подання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами прокурор приносить (ч. 1 ст. 400-7, ч. ч. 4, 5 ст. 400-8 КПК України), тоді як відповідно до Закону України «Про прокуратуру» подання прокурором вносяться (ст. 23), а приносяться протест (ст. 21). Використовується навіть термін «подає» (щодо касаційного подання – ч. ч. 3, 4 ст. 384 КПК України). Очевидно, під час заміни терміну «протест» на «подання», що було проведено у ході «малої судової реформи», законодавець «забув» змінити інший термін. З огляду на це, з метою забезпечення термінологічної єдності у регулюванні даного питання вважаємо за доцільне внести зміни до ч. 1 ст. 400-7, ч. ч. 4, 5 ст. 400-8 КПК і замінити слово «принести» на «внести».

Таким чином, на нашу думку, норми чинного КПК України, які регламентують порядок принесення прокурором подання про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами потребують істотних коректив з метою підвищення ефективності діяльності прокуратури у сфері охорони законності та захисту прав і свобод громадян.

1. Беднарська В. М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Беднарська Валентина Марцинівна. – Луганськ, 2006. – 193 с.
2. Бобечко Н. Р. Перегляд судових рішень в порядку виняткового провадження: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Бобечко Назар Ростиславович. – Л., 2004. – 240 с.
3. Ведищев Н. П. Возобновление производства по уголовному делу ввиду новых или вновь открытых обстоятельств / Н. П. Ведищев ; под. ред. А. Д. Бойкова. – М.: Юрлитинформ, 2003. – 256 с.

Харченко І.Г.

доцент кафедри кримінального права Юридичний інститут Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаніка

## Протокол здійснення оперативно-розшукових заходів: проблемні питання використання у процесі доказування

Значне розшарування населення, нестабільність в економічній і політичній сферах, характерні для сучасного стану суспільного життя в Україні, спричинили значні зміни у структурі та динаміці нинішньої злочинності.

Конституція України внесла кардинальні зміни у правову систему нашої держави. З прийняттям її одразу ж виникла необхідність у розробленні нових та вдосконаленні великої кількості чинних законодавчих актів, прийнятих у попередні роки. До числа найважливіх з них належать зміни до КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Особливо актуальними є питання, пов'язані з розширенням переліку джерел доказів (ч. 2 ст. 65 КПК України) [3].

Відсутність законних підстав для використання фактичних даних, одержаних при застосуванні оперативно-технічних засобів, призводила до втрати важливих доказів, суперечила міжнародно-правовій практиці визнання та одержання доказів.

1993 р. у Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» зроблено першу спробу на законодавчому рівні визначити та закріпити підстави для використання інформації, отриманої при проведенні оперативно-розшукових заходів, зазначивши, що фактичні дані, одержані та зафіксовані співробітниками спеціальних підрозділів із застосуванням технічних засобів, можуть використовуватись як докази у судочинстві (пункт 3 ст. 15 Закону) [2].

Однак ця спроба довго не мала подальшого розвитку в законах України.

Тільки 18 січня 2001 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», яким внесено зміни до ст. 8 зазначеного Закону та передбачено, що за результатами здійснення оперативно-розшукових заходів складається протокол із відповідними додатками, який може використовуватись як джерело доказів у кримінальному судочинстві. У Законі також перелічені конкретні оперативно-розшукові заходи, за наслідками яких складається протокол: негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи; зняття інформації з каналів зв'язку; контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією; застосування інших технічних засобів отримання інформації [1].

Підставою проведення зазначених оперативно-розшукових дій є дозвіл суду, наданий за поданням керівника оперативного підрозділу або його заступника.

Як бачимо, визнавши такі протоколи з відповідними додатками одним із видів доказів, законодавець тільки частково регламентував процесуальний порядок їх одержання та зовсім не регламентував порядок їх оформлення оперативними підрозділами. На практиці ця невизначеність інколи призводить до складання оперативними

підрозділами за наслідками застосування засобів зняття інформації з каналів зв'язку або «довідок», або «протоколів огляду» з доданням аудіокасет [4, с. 39]. Навіть у методичних рекомендаціях Генеральної прокуратури України «Розслідування кримінальних справ про хабарництво та інші злочини з проявами корупції» наведене як приклад подання до суду за підписом оперативного уповноваженого, погоджене із начальником УБОЗу, хоч у законодавстві йдеться про те, що подання до суду підписує та вносить начальником оперативного підрозділу або його заступник.

12 липня 2001 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України», який частково регламентував отримання та використання у кримінальному судочинстві доказів, одержаних під час проведення оперативно-розшукових заходів.

Згідно із внесеними змінами фактичні дані (докази) у справі, крім раніше наведених у ст. 65 КПК України, встановлюються протоколами із відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів.

У передбачених законом випадках особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор та суд у справах, які перебувають у їх провадженні, мають право доручити підрозділам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати, засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі.

Заяву або повідомлення про злочин до порушення кримінальної справи можна перевірити у процесі проведення оперативно-розшукової діяльності. Визначені законодавчими актами України окремі оперативно-розшукові заходи провадяться з дозволу суду за погодженням із прокурором поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника.

Слідчий може звернутися з погодженням із прокурором поданням до голови апеляційного суду про накладення арешту на кореспонденцію чи зняття інформації з каналів зв'язку. Суд виносить постанову, яку слідчий направляє для виконання начальнику відповідної установи. Після затримання кореспонденції або зняття інформації з каналів зв'язку начальник відповідної установи повідомляє про це слідчому, котрий проводить огляд кореспонденції за рішенням суду в установі зв'язку за участю понятих, та за наявності фактичних даних, які можуть використовуватися як докази, проводить виїмку кореспонденції. Про кожен факт проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції слідчий складає протокол.

Одержану інформацію слідчий прослуховує чи вивчає її зміст іншим способом, складає про це протокол, у якому відтворює частину запису, що має доказове значення. Після цього слідчий визнає носій інформації доказом і долучає його до справи.

Аналіз змін, внесених до КПК України, свідчить, що разом із визнанням доказами у кримінальній справі фактичних даних, одержаних у процесі оперативно-розшукових заходів, залишився невизначеним порядок та загальна форма складання протоколів оперативними підрозділами. Процес одержання доказів описується за допомогою нечітко сформульованих понять, які потребують внесення нових додаткових змін до КПК України. Важко навіть уявити ті «передбачені законом випадки», що надають слідчому право доручити проведення оперативно-розшукових заходів по

справі (ст. 66 КПК України), або яке це «рішення суду» потрібне слідчому для огляду кореспонденції відповідно до ч. 1 ст. 187-1 КПК України, якщо він уже одержав постанову суду про накладення арешту на кореспонденцію згідно зі ст. 187 КПК України та зобов'язаний оглянути затримані документи [3].

Не можуть виконуватися у повному обсязі положення ст. 97 КПК України про можливість внесення апеляції на постанову судді про проведення оперативно-розшукових заходів. Відповідно до існуючої практики дозволу на проведення оперативних заходів видаються також апеляційним судом, який є судом першої інстанції для установ обласного рівня, але внесення апеляцій на постанови суддів апеляційного суду закон не передбачає.

Отже, слід визнати, що віднесення до доказів протоколів за результатами оперативно-розшукових заходів — це позитивний момент у боротьбі зі злочинністю. Однак потребує законодавчого врегулювання порядок оскарження дозволів або постанов про відмову у наданні дозволів апеляційним судів, термін, на який може видаватися дозвіл, процесуальні підстави та порядок складання протоколів за результатами оперативно-розшукових заходів відповідно до регламентації протоколів слідчих та судових дій, викладених у главі 6 КПК України.

1. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року [http://www.rada.gov.ua]
2. Закон України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" від 30 червня 1993 року [http://www.rada.gov.ua].
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. Затверджений Законом від 28.12.60 р. [http://www.rada.gov.ua].
4. Сервєцький І.В. Науково-практичний коментар Закону України "Про «оперативно-розшукову діяльність»". – К.: Парламентське вид-во, 2000. – 208 с.

*Хім'як С.В.*

Київський окружний адміністративний суд, секретар судових засідань

## **Концептуальні аспекти дискусії про визначення поняття кримінального переслідування в умовах реформування кримінальної юстиції України**

Останніми роками у правовій літературі все частіше постає питання щодо визначення поняття кримінального переслідування, його завдань, співвідношення з іншими функціями органів та посадових осіб у сфері кримінального судочинства, робляться спроби законодавчого його визначення.

Інтерес до вказаної проблеми обумовлений, по-перше, необхідністю реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України, у якій провідна роль належить органам, уповноваженим порушувати кримінальні справи, здійснювати досудове розслідування злочинів та брати участь у судовому розгляді. По-друге, прийняття нового КПК України неможливе без детальної розробки основних положень інституту кримінального переслідування у науці кримінального процесу, адже вказана діяльність

правоохоронних органів держави тісно пов'язана з поняттям кримінального переслідування, як основної форми реалізації державою свого обов'язку щодо визнання, дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина.

У Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента № 311/2008, зазначено, що кримінальне переслідування - виключна процесуальна функція прокурора, яка полягає у висуванні від імені держави обвинувачення, направленні кримінальної справи до суду, підтриманні державного обвинувачення в суді, участі у перегляді судових рішень у кримінальних справах в апеляційній та касаційній інстанціях. Автори проекту КПК України №1233 від 13.12.2007 під кримінальним переслідуванням розуміють процесуальну діяльність, яка здійснюється прокурором, а у випадках, передбачених КПК – і потерпілим, його законним представником чи представником з метою викриття, засудження та покарання осіб, винних у вчиненні злочину.

Аналіз вказаних правових норм дозволяє визначити окремі ознаки кримінального переслідування: 1) кримінальне переслідування є процесуальною діяльністю; 2) суб'єктами кримінального переслідування є учасники кримінального процесу, віднесені законом до сторони обвинувачення; 3) метою кримінального переслідування є викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину.

Однак, навіть у сукупності ці ознаки, як і ряд інших, сформульованих науковцями-процесуалістами, не відображають поняття та сутності кримінального переслідування як одного з основних інститутів кримінального процесу України.

Запропоновані науковцями підходи до визначення поняття кримінального переслідування на сучасному етапі розвитку юридичної науки ґрунтуються виключно на нормах кримінально-процесуального законодавства, не враховують основних тенденцій у розвитку як вітчизняної, так і світової правової науки.

На нашу думку, необхідно враховувати, що кримінальне переслідування – це складне правове явище, яке забезпечує виконання функцій держави у сфері кримінального судочинства.

Передумови виникнення та розвитку кримінального переслідування як правового інституту містяться у Конституції України та міжнародних нормативно-правових актах.

Стаття 3 Основного Закону зазначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Ці завдання знаходять свою конкретизацію в нормах кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Метою цих приписів є запобігання вчиненню діяння, яке є суспільно небезпечним. Вони забороняють поведінку, яка згідно чинного КК визнається злочинною.

У зв'язку з цим між особою, яка вчинила діяння, відповідальність за яке передбачена кримінальним законодавством, та державою виникають кримінальні правовідносини. Причому необхідно зазначити, що на державу покладено обов'язок, а не надано право, притягнути винного у вчиненні злочину до кримінальної відповідальності.

Виконання вказаного обов'язку покладено на органи держави, які у юридичній літературі отримали назву "правоохоронні", а їхня діяльність відповідно "правоохоронна".

Кримінальне переслідування – це невід'ємна частина правоохоронної функції держави. Основними видами її реалізації є: здійснення прокурорського нагляду, реалізація повноважень органами адміністративної юрисдикції, проведення оперативно-розшукових заходів та кримінальне переслідування з метою викриття винних у вчиненні злочину.

Головним завданням органів, які здійснюють кримінальне переслідування, є розкриття та розслідування злочину. Його виконання завжди передеє діяльності зі здійснення правосуддя і передбачає не тільки встановлення обставин вчинення злочину, але й захист кожної особи від злочину, допомогу у відновленні порушених прав, відшкодування спричиненої шкоди, забезпечення безпеки держави і суспільства.

Враховуючи зазначене, однією з необхідних визнати позицій щодо розуміння кримінального переслідування виключно як прояву державного примусу до особи, протиправна поведінка якої становить загрозу для суспільства.

Натомість вважаємо, що кримінальне переслідування – це самостійний засіб, система передбачених кримінально-процесуальним законом дій відповідних правоохоронних органів та їх посадових осіб, а у випадках, передбачених законодавством, потерпілих, їх законних представників чи представників, спрямованих на відновлення порушених прав потерпілих, відшкодування спричиненої їм шкоди шляхом викриття та притягнення до відповідальності винного, кінцевою метою якого є забезпечення реалізації внутрішньої правозахисної функції держави.

Таке визначення, на нашу думку, дозволяє, з однієї сторони, в загальних рисах окреслити суть досліджуваного явища, а з іншої – вимагає детального аналізу з точки зору розмежування кримінально-процесуальних функцій.

Застосування цього підходу дозволяє конкретизувати зміст кримінального переслідування, його межі та визначити його місце у системі інших функцій у кримінальному судочинстві, співвідношення з іншими кримінально-процесуальними поняттями.

## Предмет та потерпілий від злочинів, пов'язаних з порушенням законодавства про працю

Для злочинів, пов'язаних з порушенням законодавства про працю, характерний предмет та потерпілий. Тому виникає питання про їх місце серед ознак складу злочину.

А.А.Піонтковський висунув концепцію тотожності предмета й об'єкта злочину [1;312]. В.Я. Тацій стверджував, що предмет злочину є самостійною ознакою складу злочину і завжди стоїть поряд з об'єктом, утворюючи при цьому самостійний елемент складу злочину [2;47,56]. А.Н.Трайнін досліджував питання предмету злочину в частині своєї роботи, яка стосувалася факультативних ознак, що характеризують об'єктивну сторону злочину [3;178-181]. Є.А.Фролов зазначав, що, оскільки ті або інші злочини вчиняються шляхом впливу на предмет злочину, то фізичні (природні) ознаки у багатьох випадках визначають зовнішню форму злочинних наслідків, а водночас можуть свідчити про тяжкість (розмір) шкоди, заподіяної об'єктові (наприклад, при крадіжці – вартість викраденого). З огляду на це, предмет стосується не лише сфери об'єкта посягання, але й об'єктивної сторони злочину, слугуючи своєрідним «перехідним містком» між ними [4;224]. Однак ця проблема в науці кримінального права видається вирішеною на користь висновку про те, що предмет злочину – факультативна ознака об'єкта [5;210]. Аргументом для такого висновку є теза, що предмет – це всього лише окрема складова частина суспільних відносин як об'єкта злочину у тих випадках, коли останні вміщують, окрім учасників та соціальних зв'язків, ще і матеріалізований вираз, який часто є або приводом до виникнення відповідних суспільних відносин, або ж підтверджує наявність таких суспільних відносин. У зв'язку з цим матеріалізоване вираження суспільного відношення визнають предметом злочину і розглядають як ознаку саме об'єкта злочину, а не об'єктивної сторони. Тому висновок, який зробили автори курсу кримінального права, видається слушним, що предмет посягання – це елемент об'єкта посягання, впливаючи на котрий злочинець порушує або намагається порушити суспільне відношення [6;229]. Але все-таки предмет злочину доцільно досліджувати, бо пізнавати ціле, тобто об'єкт, варто через пізнання його частин.

В науці кримінального права також існувала дискусія щодо питання, що є предметом злочину. Зокрема, спочатку науковці висунули тезу про те, що предмет – це речі матеріального світу, з приводу яких виникають охоронювані кримінальним правом суспільні відносини або речі, які посвідчують існування суспільних відносин (документи) [7;221-222]. Потім деякі з них під предметом злочину, окрім речей матеріального світу, визнали і процеси та явища, через вплив на які заподіюється шкода об'єктам кримінально-правової охорони [8;132]. Інші ж науковці навпаки стверджували, що не можна визнавати за предмет злочину такі явища реальної дійсності, на які злочин не може бути спрямований прямо, безпосередньо (наприклад, дії, процеси, ідеальні речі) [9,118]. Ця позиція мені видається правильною.

Але існує значна кількість злочинів, які не мають предмета та які умовно можна назвати безпредметними. Безпредметними є, головним чином, ті злочини, які скоюються способом бездіяльності та деякі види порушення правил [2,119]. До них належить переважна більшість злочинів, пов'язаних із порушенням законодавства про працю. Тільки для кримінально-караних посягань, передбаченого ст.ст.173 та 175 КК України, характерний предмет злочину. Колективні договори, колективні угоди, трудові договори, в тому числі контракти, є предметом злочину, передбаченого ст. 173 К К України, а заробітна плата – ст.175 КК України.

В літературі також немає єдиної позиції й щодо поняття потерпілого від злочину. Зокрема, існують думки, що воно є частиною поняття предмета злочину [5,316] або ж вказані поняття слід розглядати як перехресні [10,56]. Прихильниками цієї позиції є Н.Ф.Кузнецова, І.М.Тяжкова, Н.І.Коржанський. Інші ж науковці (Дагель П.С., Нікіфоров В.С., Фролов Е.А., Тацій В.Я., Гаухман П.Д.) вважають, що потерпілий від злочину належить до ознак, які характеризують об'єкт злочину [11,84;8,49-50; 12,30-31;13,30].

На мою думку, важко погодитися з першою позицією науковців, бо потерпілий від злочину та предмет злочину мають різні ознаки. Зокрема, потерпілим є суб'єкт, учасник суспільних відносин. А предметом є матеріальне благо або явище, з приводу якого існують відносини між суб'єктами. Потерпілому від злочину завжди заподіюється шкода, а предмету злочину може вона й не заподіюватися. Тому позиція другої групи науковців для мене є більш привабливою.

Для злочинів, пов'язаних з порушенням законодавства про працю, характерним є наявність потерпілого. В КК України відсутнє визначення цього поняття. Воно дано в юридичній літературі та в КПК України. Зокрема, на думку М.Сенаторова, потерпілий від злочину є суб'єкт суспільних відносин (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому) благу чи праву котрого, що знаходиться під охороною закону про кримінальну відповідальність, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої, і на якого вказано в законі, чи ж який впливає з його змісту при тлумаченні [14,202-210]. Але це поняття суперечить визначенню потерпілого, закріпленого в ст. 49 КПК України. Згідно з цим нормативно-правовим актом потерпілим від злочину визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Тобто законодавець встановив, що потерпілим може бути тільки фізична особа, бо фізичну та моральну шкоду неможливо заподіяти юридичній особі, державі, іншому соціальному утворенню або ж суспільству в цілому.

Потерпілим від злочинів, передбачених ст.ст.170 (в частині перешкоджання законній діяльності професійних спілок), 173, 174, 175 (в частині невиплати заробітної плати) КК України, є виключно працівник. Ним є особа, яка перебуває в трудових відносинах із підприємством, установою, організацією незалежно від форм власності, а також особа, яка працює за трудовим договором з фізичною особою, у тому числі й іноземці.

Потерпілим від злочинів, передбачених ст.272-275 КК України, можуть бути як працівники, так і сторонні особи [15].

Щодо визначення потерпілого від злочинів, передбачених ст. ст. 172 та 271 КК України, слід зазначити, що на практиці виникають проблеми з цього приводу, суть яких мною вже розглядалася [16].

1. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1961.
2. Тацкий В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. –Х.: Выща школа,1988.
3. Трайнин Н.А.Общее учение о составе преступления. –М.1957.
4. Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления //Сборник ученых трудов Свердловского юридического института/ Е.А.Фролов. –Свердловск,1969.
5. Курс уголовного права: Ученик для вузов // под ред. проф. Н.Ф.Кузнецовой и доц. И.М. Тяжковой. Т 1: Учение о преступлении. –М.,-1999.
6. Курс советского уголовного права: в 5 т./[под общей ред. проф. Н.А.Беляева, проф.М.Д.Шаргородского]. –Л.,1968. –Т.1:Часть общая.
7. Фролов Е.А. Объект уголовно-правовой охраны с посягательствами на социалистическую собственность: Автореф.дис. . . док.юрид.наук. – Свердловск, 1971.
8. Никифоров В.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. –М,1960.
9. Коржанський М.Й. Об'єкт і предмет злочину: Монографія/ Юридична академія МВС України. – Дніпропетровськ: Ліра ЛТД,2005.
10. Коржанский Н.И. Предмет преступления ( понятие, виды и значение для квалификации ). – Волгоград,1976.
11. Гаухман Л.Д.Квалификация преступлений: закон, теория, практика. –М.:»Центр ЮрИноР»,2001.
12. Фролов Е.А. Объект уголовно-правовой охраны с посягательствами на социалистическую собственность: Автореф.дис. . . док.юрид.наук. – Свердловск, 1971.
13. Советское уголовное право. Учебное пособие для правовых школ. М. Юрид. изд-во НКЮ РСФСР 1938.
14. Сенаторов М. Поняття потерпілого від злочину в кримінальному праві // Вісник Академії правових наук Укр. –2003-№1(32).
15. Постанова Пленуму Верховного Суду від 12.06.2009 року № 7 «Про практику застосування судами України законодавства про злочини проти безпеки виробництва»
16. Чекан Н.М. Проблеми застосування законодавства про кримінально-правову охорону права на працю в діяльності органів кримінальної юстиції.//Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матеріалами VI Між нар. Наук. –практ. Конф. ,Луцьк,29-30 травня 2009р./ Уклад. Т.Д. Климчук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня,-2009.

*Чорней С.В.*

Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича,  
юридичний факультет

## **Лікарська помилка: проблеми кримінально-правової відповідальності**

Проблема медичних помилок, хоч як це прикро, – досить поширене явище, і багато людей знайомі з нею не з розмов. Відповідно до досліджень, приблизно 3 - 4% хворих, які лікуються в стаціонарі, одержували неправильні призначення, лікарські дози або лікування загалом. На думку експертів, такі помилки призводять до смерті одного з десяти хворих.

Неналежне лікування, що є протиправним і спричинило шкоду здоров'ю хворого або його смерть, тягне за собою обов'язок відшкодувати цю шкоду, тобто цивільно-правова відповідальність настає лише за наявності вини лікаря або іншого медичного працівника. Вина є суб'єктивною основою відповідальності і, як елемент правопорушення, характеризує його з точки зору внутрішнього, психічного стану винного. Це ж стосується й інших видів юридичної відповідальності – дисциплінарної, адміністративної, матеріальної і кримінальної.[1, с. 146].

Варто зазначити, що у медичній науці і практиці є поняття лікарської помилки, під якою розуміють хибні висновки і дії лікаря при встановленні діагнозу захворювання, визначенні тактики і методики його лікування. Для юриспруденції важливими є суб'єктивні причини виникнення лікарської помилки, тобто недостатня професійна підготовка і досвід лікаря, порушення ним службових та етичних засад надання медичної допомоги, недоліки морального характеру медичного працівника. У чинному кримінальному кодексі статті про відповідальність за лікарську помилку прямо не передбачено, однак у разі виникнення тяжких наслідків, спричинених такою помилкою, діяння медичного або фармацевтичного працівника буде кваліфікуватися, як неналежне виконання своїх професійних обов'язків (ст. 140 Кримінального кодексу України) [ 2, с.131 ]. І звичайно, внаслідок лікарської помилки, вчиненої із заподіянням шкоди здоров'ю пацієнта, настає цивільно-правова відповідальність за ст. 1195 Цивільного кодексу України.[3, с.356]

Однак в Україні статистики допущених медиками помилок не знайдеш у жодному лікувальному закладі. Практикуючі лікарі, які наважуються говорити на цю тему, ставлять неодмінну умову – анонімність. Прийняття Етичного кодексу, що регулював би цю проблему, з року в рік відкладають «на потім». А про свої права пацієнтам залишається лише здогадуватися, адже закону, який би регулював їхні взаємовідносини з лікарями, досі немає. Саме тому, за відсутності поняття «лікарська помилка» керуватися часом доводиться виключно нормами моралі. Спираючись на практику, сьогодні під лікарською помилкою розуміють неправильно постановлений діагноз і вибір методів лікування, які у результаті заподіяли шкоду пацієнту. Звідси бачимо, що безуспішність лікування аж ніяк не є лікарською помилкою. Навіть якщо медик поставив неправильний діагноз, але при цьому призначене ним лікування не погіршило стан, пацієнт не може висунути жодної претензії.



Тому не всі пацієнти знають і можуть реалізувати свої права у відносинах з лікарями. Інколи правова обізнаність може врятувати життя. Здебільшого ці права передбачені статтями 281-290 Цивільного кодексу України [3, с.356], статтями 6, 7, 33-53 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [4, с.19 ], а також статтями 4-18 Закону «Про захист прав споживачів» [5, с.379]. Найважливішим є право пацієнта (ї/або його законних представників, приміром, батьків неповнолітніх) на інформацію про стан здоров'я, ризики і прогнози розвитку захворювання, пропонувані методи лікування. Причому, лікар зобов'язаний надати цю інформацію в доступній для пацієнта формі, а медичне втручання дозволене виключно за згодою пацієнта (або його родичів), який отримав таку інформацію. Пацієнт, якого не влаштовує лікар, має право вимагати його заміни. Також пацієнти мають право на належну якість медичних послуг. Причому, рівень якості визначається з огляду на загальноприйнятну практику діагностики й лікування тих або інших захворювань – відповідні стандарти затверджені Мінздорів'я.

Адже право на ознайомлення з медичною документацією є актуальним для тих пацієнтів, які мають намір звернутися до суду з позовом на медустанову, оскільки, виходячи зі змісту статей Цивільного кодексу України, саме медустанови несуть цивільно-правову відповідальність за дії працюючих у них лікарів. На жаль, законодавство не зобов'язує лікарні надавати пацієнтові копії меддокументації. Як правило, отримати їх вдається лише у відповідь на письмовий запит адвоката згідно зі ст. 6 Закону України «Про адвокатуру» [6, с.62].

Варто зазначити, що саме на підставі медичної документації пацієнт, який вважає, що з вини лікарів заподіяно шкоду його здоров'ю, може отримати висновок фахівця, який підтверджує неправильність дій (бездіяльність) медиків, і докласти цей документ до позовної заяви. В даному випадку висновки фахівця слугуватимуть важливим доказом того, що вимоги пацієнта справді обґрунтовані. Адже бувають випадки, коли судовий позов – лише плід емоційної реакції пацієнта на ускладнення, що виникло зовсім не з вини медпрацівників, а, скажімо, внаслідок індивідуальних особливостей організму хворого або невиконання ним лікарських рекомендацій.

Відсутність законодавчого регулювання цього питання призводить до того, що потерпілому з вини лікарів домогтися відшкодування збитків у судовому порядку досить складно. Для цього потрібно довести неправильність конкретних дій (бездіяльність) лікаря, сам факт заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта, завдання йому матеріального й морального збитку, а також встановити відповідні причинно-наслідкові зв'язки. При цьому під матеріальним збитком прийнято розуміти насамперед витрати на неякісне лікування та всі наступні пов'язані з ним витрати (на повторну терапію, ліки, санаторно-курортне лікування) – доказами в цьому випадку можуть бути відповідні чеки, квитанції тощо. А під моральним збитком, згідно з Постановою Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [7, с. 5], маються на увазі втрати немайнового характеру через психічні (фізичні) страждання, завдані пацієнтові неправомірними діями. Заподіяння моральної шкоди підтверджується, зокрема, показаннями свідків, а розмір збитку судді визначають з урахуванням обставин справи.

У судах «медичні» справи розглядають, як правило, місяцями, а часом роками, хоча ст. 157 Цивільного процесуального кодексу України зобов'язує суддів розглянути справу в термін, що не перевищує двох місяців з моменту початку провадження. [8, с.60] Така ситуація зумовлена перевантаженістю судів, складністю «медичних» справ і тривалістю проведення судово-медичної експертизи (у середньому півроку).

Однак у судовій практиці відомі випадки, коли українські суди задовольняли позови, суми відшкодування в деяких випадках перевищували п'ятдесят і навіть сто тисяч гривень. Хоча рішення, винесене на користь пацієнта, не завжди легко виконати. Особливі трітуднощі виникають тоді, коли відповідач – державна або комунальна лікувальна установа, у бюджеті якої просто не передбачено відповідної статті витрат. Що стосується притягнення лікарів до кримінальної відповідальності, то такі випадки є поодинокими. Такого роду справи рідко доходять до суду, ще рідше – закінчуються обвинувачувальними вироками, та й взагалі порушують їх украї неохоче. Основна причина цього – недосконалість чинного кримінально-процесуального законодавства. Зокрема, згідно зі ст. 94 Кримінально-процесуального кодексу України кримінальна справа може бути порушена тільки у випадках, коли є достатньо даних, що вказують на наявність ознак злочину. [9, с.54] Для отримання цих «достатніх даних», згідно зі ст. 97 Кримінально-процесуального кодексу України, до порушення кримінальної «медичної» справи правоохоронні органи здійснюють перевірку, у тому числі – не лише збір пояснень медиків, заявника (пацієнта або його родичів), вивчення документації, а й отримання висновків комісії Мінздорів'я, а нерідко і результатів судово-медичного дослідження [9, с.55]. Причому, якщо під час проведення судмедекспертизи (її призначають при порушенні кримінальної справи) фахівці відповідних бюро несуть кримінальну відповідальність за надання свідомо неправдивого висновку, то помилки при проведенні дослідження практично не караються.

1. А. А. Старченко., Е. М. Шифман. – Петрозаводск: Изд-во «Интел-Тек», 2003. – Ушаков Е. В. Права и гарантии в системе медицинской помощи. Что нужно знать каждому пациенту. – М.: ТК Велби, КноРус, 2003. – 200 с., с. 146
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 – 2001 р., № 25, ст. 131.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356
4. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XI. // Відомості Верховної Ради України від 26.01.1993 – 1993 р., № 4, ст. 19.
5. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 30, ст.379/
6. Закон України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 9, ст.62/
7. Постанова Пленуму Верховного Суду № 4 «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р.

8. Цивільний процесуальний кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 верес. 2005 р.: - К.: Вид. Паливода А.В., 2005. – 156 с. – (Кодекси України).
9. Кримінально-процесуальний кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 15 лют. 2006 р.: - К.: Вид. Паливода А.В., 2006. – 200 с. – (Кодекси України)

*Шевченко Г.В.*

Харківський національний університет внутрішніх справ,  
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури, старший лейтенант  
міліції

## **Механізм вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 202 Кримінального кодексу України – Порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг**

Фінансова криза в Україні стала причиною послаблення економічної системи нашої держави, що в свою чергу призвело до нестабільності фінансової діяльності, значної кількості порушень в даній сфері [1].

За даними МВС України з початку 2009 року в банківських установах стали частішими випадки посадових зловживань, розкрадання кредитних коштів, шахрайства з фінансовими ресурсами та інших злочинних діянь. Порівняно з 2008 роком кількість зловживань у банківській сфері зросла на 22% (протягом 2008 р. у цій сфері було скоєно 3294 злочини, з яких 965 досі залишаються нерозкритими) [2].

Спостерігається порушення ліцензійних умов з боку офіційних учасників ринку фінансових послуг. Так, у 2009 році в Одеській області правоохоронними органами порушено п'ять кримінальних справ за ч. 2 ст. 202 Кримінального кодексу України (далі – КК України) та ч. 5 ст. 191 КК України стосовно посадових осіб кредитних спілок, які незаконно залучали на депозитні рахунки грошові кошти на суму більш, ніж 23 млн. грн.[3]. Працівниками УБОП в Луганській обл. встановлені посадові особи, які протягом 2005-2009 років займалися господарською діяльністю без відповідної ліцензії, внаслідок чого отримали прибуток в 1.5 млн. грн.[4]. У Тернопільській обл. був затриманий директор приватного підприємства, який незаконно укладав інвестиційні угоди на будівництво житла, внаслідок чого отримав більше 7,6 млн. грн.[5].

Враховуючи той факт, що фінансова діяльність є різновидом господарської діяльності та має на меті досягнення відповідних фінансових, соціальних та інших результатів [6], діяльність на ринку фінансових послуг є корисною для економічної системи нашої держави. Таким чином, розробка питання механізму вчинення злочинів у фінансовій сфері є актуальною та потребує детального розгляду. У даній доповіді розглядатиметься механізм вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 202 КК України.

Вчений В.К. Глистин у праці «Проблеми кримінально-правової охорони суспільних відносин» писав, що сенс дослідження механізму спричинення шкоди полягає у тому, що це дозволяє зрозуміти ту сферу, де відбуваються зміни, а відповідно, вирішувати кримінально-правові та кримінологічні проблеми охорони суспільних відносин, шукати найбільш ефективні засоби захисту [7, с. 18]. Таким чином, дослідження механізму вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 202 КК України дозволить знайти засоби захисту

суспільних відносин в економічній сфері та належним чином змінити чинне законодавство у даному напрямку з метою пристосування його до реалій сьогодення та ефективного застосування.

Слід зазначити, що суспільно небезпечне діяння злочину, передбаченого ч. 2 ст. 202 КК України є складним і складається із трьох видів діянь:

а) здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг, а також професійної діяльності на ринку фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи, набуття якого передбачено законом;

б) здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг, а також професійної діяльності на ринку фінансових послуг без спеціального дозволу (ліцензії), одержання якого передбачено законом;

в) здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг, а також професійної діяльності на ринку фінансових послуг з порушенням умов ліцензування.

Зобов'язання на державному рівні здійснювати банківську діяльність, банківські операції або іншу діяльність з надання фінансових послуг, а також професійну діяльність на ринку цінних паперів із набуттям статусу фінансової установи (проходження процедури державної реєстрації), отриманням спеціального дозволу (ліцензії), а також дотриманням режиму ліцензування обумовлює виникнення відносин різного виду, суб'єктами яких виступають фізичні та юридичні особи, держава. Існування соціального зв'язку пов'язане з існуванням самих відносин. Вирішальним фактором для виникнення зазначених відносин є бажання однієї сторони надати фінансові послуги та отримати від цього прибуток та прагнення іншої сторони стати набувачем таких послуг та сплатити за це відповідні кошти.

Для з'ясування механізму вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 202 КК України слід розглянути відносини, що виникають у даній сфері більш детально. Отже, існує певна фінансова установа (наприклад, банк) та громадянин. У випадку, коли зазначений громадянин звертається до банківської установи з метою отримання кредиту, між ним та банком виникають суспільні відносини, які зазвичай складаються в процесі здійснення фінансової діяльності. Основні засади організації та здійснення діяльності, яка обумовлює виникнення відносин «банк-клієнт» врегульовані господарським законодавством. Зобов'язання ж сторін врегульовані на рівні цивільного законодавства та забезпечуються відповідним договором. Захист інтересів споживачів послуг у випадку здійснення фінансової діяльності без набуття фінансової установи, без отримання спеціального дозволу (ліцензії) або порушення умов ліцензування здійснюється на кримінально-правовому рівні.

Разом з існуванням зазначених відносин існують відносини іншого характеру: між фінансовою установою та державою. Дані відносини забезпечують нормальне здійснення діяльності із надання фінансових послуг та полягають у контролюючій функції держави. Це обумовлено специфічним видом діяльності. Держава у даному випадку контролює дотримання фінансовими установами вимог щодо проходження процедури державної реєстрації, одержання ліцензії, дотримання умов ліцензування,

тим самим забезпечуючи захист інтересів споживачів фінансових послуг та своїх власних.

Яким же чином здійснюється злочинний вплив на вказані відносини? Як вже було зазначено, закон вимагає від усіх, хто прагне займатися фінансовою діяльністю набути статусу фінансової установи (пройти процедуру державної реєстрації), отримати спеціальний дозвіл (ліцензію) та дотримуватися умов ліцензування. Тобто держава має зафіксувати факт входження до легального господарського обігу суб'єкта фінансування, встановити наявність об'єктивної можливості надання фінансових послуг та контролювати їх якість. У протилежному випадку не досягається той «соціально корисний» результат, який покладено в основу здійснення фінансової діяльності (на ринок потрапляє «неналежний» суб'єкт, повноправні учасники ринку фінансових послуг, які потенційно могли отримати прибуток від здійснення зазначеної діяльності, його не отримують, до місцевого/державного бюджету не потрапляють грошові кошти від процедури державної реєстрації, ліцензування, систематичного оподаткування та інших зборів та обов'язкових платежів, можливе погіршення якості наданих послуг, зниження авторитету серед населення деяких учасників ринку тощо). Тобто у результаті злочинного впливу «суспільно корисні» відносини руйнуються і виникають відносини іншої якості, які є «небажаними» для суспільства і держави.

Таким чином, механізм вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 202 КК України полягає у підміні, на ринку фінансових послуг, неналежним суб'єктом належного, в результаті чого злочинному впливу піддаються відповідні суспільні відносини – господарські, а також цивільно-правові та адміністративно-правові.

1. Про внесення змін до ст. 202 Кримінального кодексу України. [Електронний ресурс]: пояснювальна записка до проекту Закону України від 11.03.2008р.– Режим доступу: <http://www.uarpravo.net/data2008/.../ukr10551.htm>
2. МВС: Через кризу в Україні збільшилась кількість економічних злочинів/ інтерв'ю з начальником ДДСВБЗ МВС України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novynar.com.ua/politics/46020/>
3. В отношении руководителей одесских кредитных союзов возбуждали уголовные дела. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.edinaya-odessa.org/news/n\\_odessa/print:page,1,4709-v-otnoshenii-rukovoditelej-odesskikh-kreditnykh.htm](http://www.edinaya-odessa.org/news/n_odessa/print:page,1,4709-v-otnoshenii-rukovoditelej-odesskikh-kreditnykh.htm);
4. Руководителям Луганского ООО безлицензионное предпринимательство принесло прибыли более 1,5 млн. грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novosti.dn.ua/details/38338/>
5. В Тернопольской области раскрыта крупная строительная афера. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.korrespondent.net>
6. Господарський кодекс України [Текст]: за станом на 01 вер.2006 р. – Х.: ТОВ «Одсей», 2006. – 240 с. – (Закони України)
7. Глистин В.К. Проблемы уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) [Текст]: моногр./ В.К. Глистин. – Л., 1979. – 125 с.

Щасний А.В.

здобувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького

## **Пеналізація постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку як метод кримінально-правової політики держави: історичний та порівняльно-правовий аспекти**

Проблема методів кримінально-правової політики привертала і привертає увагу багатьох науковців. В теорії кримінального права відповідні питання розглядалися, зокрема, О. І. Коробєєвим, Н. О. Лопашенко, Т. О. Лєснієвськи-Костаревою, П. Л. Фрісом. Вчені, насамперед, по-різному визначають саме поняття пеналізації. Зокрема, на думку Н. О. Лопашенко - це встановлення принципів та критеріїв застосування найбільш суворого державного примусу за діяння, які визнаються злочинними; у формулюванні мети кримінального покарання; у визначенні його видів та розмірів; у запропонованих інших заходах кримінально-правового характеру, необхідних і достатніх для впливу на осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння. І далі цей вчений вказує, що більшість актів пеналізації має відношення до покарання, його видів, розмірів, умов застосування [1, с. 143-144]. О. І. Коробєєв вважає, що пеналізація – це процес визначення характеру караності діяння, а також їх фактична караність, тобто, процес призначення покарання у судовій практиці. Тобто, цей науковець пропонує розглядати пеналізацію з двох сторін: по-перше, як законодавчу пеналізацію, яка здійснюється на рівні законодавства, як правило, одночасно з криміналізацією і, по-друге, практичну пеналізацію, яка здійснюється на рівні правозастосування при судовому розгляді конкретних кримінальних справ [2, с. 137]. Практично аналогічну точку зору висловлює Т. О. Лєснієвськи-Костарева [3, с. 10]. Повністю погоджуючись з першим розумінням пеналізації, все ж зацентруємо свою увагу на одному аспекті цього напрямку кримінально-правової політики держави щодо постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку – на встановленні покарання за вчинення цього злочину в історичному та порівняльно-правовому аспектах, що є надзвичайно корисним для вироблення критеріїв пеналізації цього злочину в КК України.

В Уложенні про покарання кримінальні та виконавчі 1845 року виділяється більш чітка система злочинів проти правосуддя порівняно з історичними пам'ятками попередніх років. Зокрема, чітко була диференційована відповідальність за постановлення суддями неправосудного судового акта (глава 5 «Про правосуддя» розділу 5 «Про злочини і проступки по службі державній і громадській»), яка залежала від виду судочинства, у п'яти статтях передбачалася відповідальність суддів за постановлення неправосудного рішення. Звертають на себе увагу досить суворі санкції за винесення завідомо неправосудного рішення. Навіть у випадку неправосуддя за необережності передбачалося покарання у вигляді зауваження або догани з внесенням або невнесенням у послужний список [4].

У першому вітчизняному кодифікованому кримінально-правовому акті – КК УСРР 1922 року у главі II Особливої частини «Посадові (службові) злочини» передбачалася кримінальна відповідальність за постановлення суддями з корисливих чи інших особистих мотивів неправосудного вироку. Такі діяння каралися позбавленням волі на строк не менше трьох років з відстороненням від суддівських посад, а за особливо обтяжуючих обставин – вищою мірою покарання (смертною карою) [5]. В КК УРСР 1927 року кримінально-правова заборона практично нічим не відрізнялася від аналогічної норми в попередньому КК. Однак, на відміну від КК УСРР 1922 року у ньому за вчинення цього злочину передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менш як один рік, а відповідно до постанови ЦВК і РНК УРСР від 4 листопада 1927 р. з санкції цієї статті виключений такий вид покарання, як розстріл (ст. 102) [6]. В КК УРСР 1960 року за винесення суддями з корисливих мотивів або іншої особистої зацікавленості завідомо незаконного вироку передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років. Якщо в результаті вчинення дій наставали тяжкі наслідки, то винний підлягав покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до восьми років (ст. 176). В чинному КК України за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку передбачається покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років, а у випадку спричинення злочином тяжких наслідків або вчинення дій з корисливих мотивів або в інших особистих інтересах – у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

В кримінальних кодексах зарубіжних держав (для порівняння ми обрали кодекси держав пострадянського простору) передбачаються вельми різноманітні покарання. Зокрема, за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку встановлюються такі основні покарання: штраф (КК Республіки Молдова, Республіки Вірменія, Російської Федерації, Азербайджанської Республіки, Грузії, Республіки Казахстан, Республіки Таджикистан); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк не більше п'яти років (КК Республіки Вірменія, Республіки Білорусь); обмеження волі на строк до трьох років (КК Республіки Білорусь); позбавлення волі: на строк від двох до п'яти років (КК Республіки Молдова, Киргизської Республіки), до двох років (КК Республіки Таджикистан), не більше трьох років (КК Республіки Вірменія, Республіки Білорусь), до чотирьох років (КК Російської Федерації), не більше п'яти років (КК Республіки Туркменістан, Азербайджанської Республіки, Латвійської Республіки, Республіки Казахстан, Республіки Узбекистан); до семи років (КК Грузії); від п'яти до десяти років (КК Естонської Республіки). В окремих кодексах передбачається застосування такого додаткового покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (на строк: до трьох років (КК Грузії, Республіки Казахстан), до п'яти років (КК Республіки Вірменія).

За постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, вчиненого за наявності кваліфікуючих ознак в проаналізованих нами КК передбачається застосування лише одного виду основного покарання у вигляді позбавлення волі, однак, різних строків: від двох до чотирьох років (КК Республіки Вірменія), від трьох до п'яти років (КК Республіки

Таджикистан), від двох до семи років (КК Республіки Казахстан), від трьох до семи років (КК Республіки Вірменія), від трьох до десяти років (КК Киргизської Республіки, Республіки Туркменістан, Російської Федерації, Грузії, Латвійської Республіки, Республіки Білорусь), від п'яти до десяти років (КК Республіки Молдова, Азербайджанської Республіки, Республіки Узбекистан). Крім цього, в окремих кодексах передбачається застосування такого додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк: до трьох років (КК Республіки Вірменія, Грузії, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан), до п'яти років (КК Республіки Молдова, Республіки Таджикистан).

Отже, як наочно продемонстрував аналіз історичних нормативних актів, які діяли на території сучасної України, а також кримінальних кодексів держав пострадянського простору, що у цілому пеналізації цього злочину здійснюється відповідно до ступеня його тяжкості. Однак, вважаємо за необхідне підвищити верхню межу покарання у вигляді позбавлення волі за кваліфікований склад постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку на строк до десяти років, оскільки одна кваліфікуюча ознака – тяжкі наслідки – оціночне поняття. А в теорії кримінального права зазначається, що у такому випадку межі покарання мають бути доволі широкими, щоб врахувати всі можливі прояви тяжких наслідків. Крім цього, у ч. 1 та ч. 2 ст. 375 КК України доцільно передбачити обов'язкове додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на максимальний строк, встановлений у ст. 55 Загальної частини КК, тобто, до трьох років.

1. Лопашенко Н. А. Уголовная политика / Н. А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.
2. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации [монография] / А. И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. – 268 с.
3. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд, перераб и доп. – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – 400 с.
4. Уложение о наказаниях уголовныхъ и исправительныхъ // Сводъ Законовъ Российской Империи: в 16 т. – СПб.: Русское книжное товарищество «Дьятель», 1912— —Т. 15. – с. 68-203.
5. Уголовный кодекс УССР // Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. – Харьков: Типография Вукопспілки, 1922. – С. 561—592.
6. Уголовный кодекс УССР редакции 1927 г. Текст с постанетными разъяснениями и циркулярами и постановлениями НКЮ и Верхсуда УССР и определениями УКК Верхсуда по 1 июля 1927 г. с сопост. таблицей статей УК старой и новой редакции и алф. –предм. Указателем / [составители И. И. Курицкий, Л. А. Гиммельфарб, Н. И. Шихмантер]. – Харьков: Юридат НКЮУССР, 1927. – 108 с.

### Джерела права, до яких відсилають бланкетні диспозиції статей Особливої частини КК України, як джерела кримінального права

Конституційний Суд України у рішенні від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) [1], розкриваючи правову природу бланкетної диспозиції кримінально-правової норми, вказує, зокрема, що вона лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права. Конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає певну деталізацію відповідних положень інших нормативно-правових актів, що наповнює кримінально-правову норму більш конкретним змістом. Логічно виникає питання: чи визнаються такі джерела інших галузей права, до яких відсилає бланкетна диспозиція статті Кримінального кодексу (далі – КК) України, джерелами кримінального права. З приводу цього питання існує дуалізм думок.

Перша позиція зводиться до визнання кримінального закону єдиним джерелом кримінального права (інколи - поряд з Конституцією України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, рішеннями Конституційного Суду України про визнання неконституційними тих чи інших положень КК України), а нормативно-правові акти, на які посилаються бланкетні диспозиції КК, не є джерелами кримінального права. Вони лише обумовлюють особливість формулювання кримінально-правової норми і впливають на специфіку кваліфікації відповідного діяння [2, с. 15]. На цих позиціях стоять В.І. Антипов [3, с. 7], І.А. Вартилицька та В.С. Плугатар [4, с. 9], В.О. Гацелюк [5, с. 181], В.А. Клименко [6, с. 21], М.І. Хавронюк [7, с. 16] та інші. Підстави для такого висновку базуються, як правило, на буквальному тлумаченні ч. 1 ст. 3 КК України, яка вказує, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Крім того, Конституційний Суд України у вказаному рішенні від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 визнав такою, що суперечить п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, можливість зміни кримінального закону підзаконними нормативними актами, на які посилається бланкетна диспозиція статті КК. Однак, слушно вказує О.О. Дудоров, що "... якщо буквально сприйняти наведену аргументацію, бути послідовним до кінця і виходити з конституційно-правового припису про визначення злочину виключно законом, то взагалі можна дійти досить несподіваного висновку про неконституційність існування кримінально-правових норм з бланкетними диспозиціями" [8, с. 259].

Друга позиція видається більш обґрунтованою. Вона полягає у визнанні правових приписів інших галузей права, до яких відсилає бланкетна диспозиція статті КК, джерелами кримінального права (В.К. Грищук [9, с. 21], В.В. Кузнецов та А.В. Савченко [10, с. 43-44], В.О. Навроцький [11, с. 77-78] та інші).

Видається, що в основі такого різнобою є відсутність розмежування диспозиції статті та диспозиції норми, оскільки вони далеко не завжди співпадають [12, с. 291] і, як наслідок, джерел кримінального законодавства та джерел кримінального права. Так, "якщо диспозиція статті виражена виключно у кримінальному законі, то диспозиція норми як абстрактне правило поведінки формулюється як у статті кримінального закону, так і поза його межами. Оскільки кримінально-правова норма – це складова усієї правової системи, то вона виражається також у нормативних актах інших галузей права, а також у положеннях, що виробляються у правозастосовній практиці" [11, с. 77-78]. Так, М.І. Пікуров зазначає, що кримінально-правові приписи становлять системи різних рівнів: внутрішню, утворену приписами власне кримінально-правового змісту (норми Загальної та Особливої частин), і зовнішню, яка включає в себе приписи інших галузей права (бланкетні ознаки) [13, с. 87].

Безумовно, що законодавство про кримінальну відповідальність становить КК України, адже саме даний Закон (і лише він) визначає, які діяння є злочинними та встановлює відповідальність за них. Нормативні ж приписи інших галузей права, об'єктивовані у власних джерелах, є самостійними, мають іншу галузеву приналежність, покликані, перш за все, врегулювати інші, не кримінально-правові відносини. Однак, з моменту звернення до таких галузевих приписів в процесі застосування кримінально-правової норми з бланкетною диспозицією, вони включаються в кримінально-правову норму, стають її невід'ємною частиною, і врешті, втрачають свою іншогогалузеву належність. З цього моменту їх завдання полягає не в регулюванні позитивних іншогогалузевих відносин, а в уточненні змісту кримінально-правової норми.

Тобто лише *диспозиція статті КК України* визначає відповідний склад злочину, встановлює повний цикл всіх його ознак, що є аргументом для визнання КК України єдиним джерелом законодавства про кримінальну відповідальність. Однак, це не виключає можливості звернення до нормативних приписів, що формалізовані в інших джерелах права, в порядку бланкетної відсилки диспозиції статті кримінального закону для встановлення повного змісту *диспозиції кримінально-правової норми*. В продовження такої позиції слід зазначити, що Пленум Верховного Суду України у постановах про практику застосування кримінально-правових норм з бланкетними диспозиціями неодноразово наголошував на необхідності звернення до відповідних нормативних актів при кваліфікації посягань чи їх приєднання до матеріалів кримінальної справи (наприклад, постанова "Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі" від 26 березня 1993 року № 2 (ч. 2 п. 23); постанова "Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів" від 26 квітня 2002 року № 4 (п. 19); постанова "Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті" від 23 грудня 2005 року № 14 (п. 3 тощо) [14]). Таким чином, "судова практика вважає підставою кримінально-правової кваліфікації не лише відповідні положення кримінального закону, а й ті нормативно-правові акти, до яких відсилає бланкетна диспозиція" [11, с. 79].

Тобто, кримінально-правова норма (її частина) фактично може міститися і в іншогогалузевих джерелах права, які відповідно повинні в цій частині визнаватися джерелами кримінального права, що жодним чином не суперечить принципу, закріпленому у ч.1 ст. 3 КК України.

1. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 (справа про зворотню дію кримінального закону в часі) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 39. – С. 77.
2. Пикуров Н.И. Квалификация следователем преступлений со смешанной противправностью: учебное пособие / Н.И. Пикуров. – Волгоград: М-во внутр. дел СССР, 1998. – 56 с.
3. Кримінальне право України в запитаннях і відповідях. Загальна частина. (Посібник для підготовки для іспитів) / (За загальною редакцією Клименка В.А.). – К.: Атіка, 2003. – 288 с.
4. Вартилицька І.А. Кримінальне право України. Альбом схем: навчальний посібник / І.А. Вартилицька, В.С. Плугатир [За заг. ред. В.Я. Горбачевського]. – К.: Атіка, 2003. – 208 с.
5. Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції) / В.О. Гацелюк. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 280 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / [Александров Ю.В., Дудоров О.О., Клименко В.А. та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: 4-те видання перероблене і доповнене / [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.
8. Дудоров О.О. Про місце банкетної диспозиції норми кримінально-правової заборони у конкретизації змісту складу злочину // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – число 1 (14). – С. 257-260.
9. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. – 568 с.
10. Кузнецов В.В. Теорія кваліфікації злочинів: Підручник. (2-е вид., перероблене) / В.В. Кузнецов, А.В. Савченко [За заг. ред. професорів Є.М. Моїсєєва, О.М. Джуджи; наук ред. к.ю.н., доц. І.А. Вартилицька]. – К.: КНТ, 2007. – 300 с.
11. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
12. Загальна теорія держави і права / [За ред. проф. М.В. Цвіка, доц. В.Д. Ткаченко, проф. О.В. Петришина]. – Харків: "Право", 2002. – 432 с.
13. Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей: монография / Н.И. Пикуров. – Волгоград: Волгоградск. юрид. ин-т МВД России, 1998. – 220 с.
14. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / [За загальною редакцією голови Верховного Суду України В.Т. Малияренка; Упорядник П.П. Пилипчук]. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 408 с.

Яцків І.І.

здобувач кафедри адміністративної діяльності КНУВС

## Законодавче визначення поняття корупції

Термін «корупція» зараз широко вживається у суспільстві. Різними авторами сюди вкладається найрізноманітніший зміст, починаючи від зведення корупції до такого злочину як одержання хабара, закінчуючи визначенням її за допомогою загальних формулювань, які не містять конкретних ознак правопорушення (стійкий зв'язок, система взаємовідносин тощо). Нез'ясовано також, чи можливо дати універсальне поняття корупції, яке б відповідало вимогам різних галузей науки. Разом з тим, визначення цього поняття дає змогу встановити коло корупційних діянь, а також наповнити конкретним юридичним змістом зазначений термін.

Основні підходи до розуміння корупції можна звести до наступного:

- 1) корупцію визначають як підкуп державних службовців;
- 2) корупція розглядається як зловживання владою або посадовим становищем, здійснене з певних особистих інтересів;
- 3) корупцію розуміють як використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб;
- 4) корупція розглядається як елемент (ознака) організованої злочинності.

Слід виходити з того, що корупція не може бути зведена до якогось конкретного суспільно небезпечного діяння, певного правопорушення. Корупція – це суспільне явище, яке має соціальну обумовленість, соціальні закономірності розвитку та здійснює негативний вплив на соціальні процеси. Вона пронизує усі сфери суспільства, деформує суспільні відносини [1, с.20].

У різні історичні періоди термін «корупція» мав різний зміст і тлумачення. Макіавеллі вважав, що це руйнація всіх громадянських чеснот. На думку Монтеस्क'є - це перетворення доброго політичного ладу на порочний. Руссо був переконаний, що це неминучий наслідок самої боротьби за владу.

Відповідно до установчих документів міжнародної організації Transparency International, корупція – це зловживання довіреною владою для власної вигоди. Вона має жакливі не тільки національні, але й глобальні наслідки, породжує соціальну, економічну і політичну нестабільність, підриває демократію і верховенство права, спотворює національну і міжнародну торгівлю, є причиною спотворення інформації та сприяє порушенню етичних норм в приватному секторі, загрожує місцевій і міжнародній безпеці, породжує проблеми при розподілі природних ресурсів.

Корупція – це комплексне поняття, яке охоплює сукупність взаємопов'язаних правопорушень: кримінально-правових; адміністративно-правових; дисциплінарних. І вже цей факт пояснює наявність розмаїття визначень корупції різними авторами і проблеми з формулюванням загального, єдиного визначення цього явища.

Корупція - причина і ядро багатьох порушень прав людини. Серед країн, де спостерігається систематична корупція, відповідно систематично порушуються і права людини.

Сама ж корупція у чинному законодавстві визначається як соціальне явище, яке виникає через сукупність сприятливих для цієї протиправної діяльності чинників, зокрема низький рівень правової культури населення, бажання вигоди та наявності повноважень для досягнення цього.

11 червня 2009 року прийнято 3 нові антикорупційні закони, які визначають поняття корупції, конкретизують коло її суб'єктів та нові склади правопорушень у даній сфері:

- 1) Про засади запобігання та протидії корупції;
- 2) Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень;
- 3) Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення.

Відповідно до Закону [3] корупційним правопорушенням визнається умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність. Саме ж поняття корупції визначається як використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей.

До Кодексу України про адміністративні правопорушення також внесено ряд змін, які регламентують порядок розгляду справи про корупційне правопорушення, уповноважених на це суб'єктів, складання протоколу про вчинення корупційного адміністративного правопорушення та повідомлення про розгляд справи, встановлено строки виконання постанов суду про накладення адміністративного стягнення тощо [5].

Отже, законодавче визначення поняття корупції, наведене у нещодавньому прийнятому Законі [3] потребує офіційного роз'яснення та тлумачення, деякі положення самого Закону потребують змін. На сучасному етапі серед заходів протидії корупції варто виділити розробку ефективних механізмів реалізації законодавчих положень (зазначених у нових антикорупційних законах) на практиці, вдосконалення та внесення змін до деяких їх положень з метою деталізації та усунення подвійного тлумачення.

1. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії. Монографія. – К.: Атіка, 2001. – 304с.
2. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05.10.1995 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 34. – ст. 266
3. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 11.06.2009 // Голос України. від 18.07.2009. – № 132
4. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень: Закон України від 11.06.2009 // Офіційний вісник України (ОФУ) від 24.07.2009. – №53

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 11.06. 2009 // ОФУ від 24.07.2009. – №53

Наукове видання

# Правова політика Української держави

Матеріали  
Міжнародної науково-практичної  
конференції,

присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного  
університету імені Василя Стефаника

*В редакції авторів наукових статей*

Комп'ютерна верстка і правка *Ігор КОЗИЧ*

Підписано до друку 10.02.10. Формат 60x84/16. Папір  
офсетний. Ум.друк.арк. 24,5. Наклад 300 пр. Зам № 2/10.

НБ ПНУС



771315

Віддруковано в Юридичному інституті  
Прикарпатського національного університету  
імені Василя Стефаника  
76000, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а  
E-mail: lawdept@pu.if.ua



НБ ПНУС



771315